K. Marx F. Engels

Seçme Yazışmalar

1

1844-1869

K. MARX - F. ENGELS ● SEÇME YAZIŞMALAR 1 ○ 1844-1869

SOL
YAYINLARI

SEÇME YAZIŞMALAR
1
1844-1869

KARL MARX - FRİEDRİCH ENGELS

BİRİNCİ BASKI
KASIM 1995, ANKARA

SEÇME YAZIŞMALAR

1

1844-1869

KARL MARX - FRİEDRİCH ENGELS

ÇEVİREN
YURDAKUL FİNCANCI

Karl Marx ve **Friedrich Engels**'in
yazışmalarından derlenen
Selected Correspondence
(Progress Publishers, Moscow 1975)
adlı yapıtın 1844-1869 yıllarını kapsayan ilk bölümünü
Yurdakul Fincancı
İngilizcesinden
dilimize çevirdi ve kitap
Fransızcasıyla
(*Correspondance*, Editions du Progrès, Moscou 1976)
karşılaştırıldıktan sonra
Sol Yayınları
tarafından
Seçme Yazışmalar 1
adıyla
Kasım 1995'te
Ankara'da *Şahin Matbaası*'nda bastırıldı.

ISBN 975-7399-47-7 (Takım)
ISBN 975-7399-48-5 (1. Cilt)

İÇİNDEKİLER

9 Marx'la Engels'in Mektupları, *V.İ.Lenin* [Parça]

1844

11 1. Engels'ten Paris'teki Marx'a, *Ekim 1844 başı*
15 2. Engels'ten Paris'teki Marx'a, *19 Kasım 1844*

1845

18 3. Engels'ten Paris'teki Marx'a, *20 Ocak 1845*

1846

22 4. Marx'tan Paris'teki Pierre Joseph Proudhon'a, *5 Mayıs 1846*
24 5. Engels'ten Brüksel'deki Marx'a, *18 Eylül 1846*
25 6. Engels'ten Brüksel'deki Komünist Haberleşme Komitesi'ne, *23 Ekim 1846*

28 7. Engels'ten Brüksel'deki Marx'a, *~23 Ekim 1846*
29 8. Marx'tan Paris'teki P.V. Annenkov'a, *28 Aralık 1846*

1847

43 9. Engels'ten Brüksel'deki Marx'a, *23-24 Kasım 1847*

1848

45 10. Marx'tan *l'Alba* Gazetesinin Genel Yayın Yönetmenine, *Mayıs 1848*
46 11. Engels'ten Londra'daki Emil Blank'a, *24 Mayıs 1848*

1849

48 12. Engels'ten Jenny Marx'a, *25 Temmuz 1849*
50 13. Marx'tan Vevey'deki Engels'e, *17 Ağustos 1849*
51 14. Marx'tan Frankfurt'taki Joseph Weydemeyer'e, *19 Aralık 1849*

1851

53 15. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *7 Ocak 1851*
57 16. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *17 Temmuz 1851*
59 17. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *~20 Temmuz 1851*
62 18. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *13 Eylül 1851*
63 19. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *23 Eylül 1851*
64 20. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *3 Aralık 1851*
68 21. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *11 Aralık 1851*

1852

72 22. Marx'tan New York'daki Joseph Weydemeyer'e, *5 Mart 1852*
76 23. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *18 Mart 1852*
77 24. Marx'tan Washington'daki Adolf Cluss'a, *20 Temmuz 1852*
78 25. Jenny Marx'tan Adolf Cluss'a, *28 Ekim 1852*

1853

81 26. Engels'ten New York'daki Joseph Weydemeyer'e, *12 Nisan 1853*
86 27. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *~26 Mayıs 1853*
88 28. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *2 Haziran 1853*
90 29. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *6 Haziran 1853*
92 30. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *14 Haziran 1853*

1854

97 31. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *27 Temmuz 1854*

1856

101 32. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *5 Mart 1856*
102 33. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *16 Nisan 1856*
104 34. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *23 Mayıs 1856*
106 35. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *30 Ekim 1856*
107 36. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *2 Aralık 1856*

1857

110 37. Marx'tan Ryde'daki Engels'e, *25 Eylül 1857*
111 38. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *24 Kasım 1857*

1858

113 39. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *14 Ocak 1858*
114 40. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *1 Şubat 1858*
116 41. Marx'tan Düsseldorf'daki Ferdinand Lassalle'e, *22 Şubat 1858*
118 42. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *2 Nisan 1858*
123 43. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *14 Temmuz 1858*
125 44. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *7 Ekim 1858*
125 45. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *8 Ekim 1858*

1859

128 46. Marx'tan Milwaukee'deki Joseph Weydemeyer'e, *1 Şubat 1859*
130 47. Marx'tan Berlin'deki Ferdinand Lassalle'e, *4 Şubat 1859*
133 48. Marx'tan Berlin'deki Ferdinand Lassalle'e, *19 Nisan 1859*
135 49. Engels'ten Berlin'deki Ferdinand Lasalle'e, *18 Mayıs 1859*

1860

139 50. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *11 Ocak 1860'tan sonra*

1861

141 51. Marx'tan Berlin'deki Ferdinand Lassalle'e, *16 Ocak 1861*

141 52. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *27 Şubat 1861*

1862

143 53. Marx'tan Cenevre'deki Johann Philipp Becker'e, *26 Şubat 1862*
144 54. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *23 Mayıs 1862*
146 55. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *18 Haziran 1862*
147 56. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *2 Ağustos 1862*
153 57. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *7 Ağustos 1862*
154 58. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *9 Ağustos 1862*
155 59. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *5 Kasım 1862*
156 60. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *15 Kasım 1862*

1863

158 61. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *28 Ocak 1863*
161 62. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *9 Nisan 1863*
163 63. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *11 Haziran 1863*
164 64. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *6 Temmuz 1863*

1864

169 65. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *4 Kasım 1864*
173 66. Engels'ten St. Louis'deki Joseph Weydemeyer'e, *24 Kasım 1864*

1865

176 67. Marx'tan Johann Baptist Schweitzer'e, *24 Ocak 1865*
185 68. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *30 Ocak 1865*
185 69. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *1 Şubat 1865*
187 70. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *3 Şubat 1865*
189 71. Marx ve Engels'ten *Social-Demokrat*'ın Yayın Kuruluna, *6 Şubat 1865*
190 72. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *11 Şubat 1865*
192 73. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *18 Şubat 1865*
194 74. Marx ve Engels'ten *Social-Demokrat*'ın Yayın Kuruluna, *23 Şubat 1865*
195 75. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *23 Şubat 1865*
201 76. Engels'ten Duisburg'daki Friedrich Albert Lange'ye, *29 Mart 1865*
204 77. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *1 Mayıs 1865*
204 78. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *20 Mayıs 1865*

1866

206 79. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *13 Ocak 1866*
207 80. Engels'ten Margate'teki Marx'a, *13 Nisan 1866*
208 81. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *7 Haziran 1866*
209 82. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *20 Haziran 1866*
210 83. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *7 Temmuz 1866*
212 84. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *25 Temmuz 1866*
214 85. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *27 Temmuz 1866*
215 86. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *9 Ekim 1866*

1867

217 87. Marx'tan New York'taki Sigfrid Meyer'e, *30 Nisan 1867*
219 88. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *16 Haziran 1867*
221 89. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *22 Haziran 1867*
223 90. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *26 Haziran 1867*
223 91. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *27 Haziran 1867*
225 92. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *16 Ağustos 1867*
225 93. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *24 Ağustos 1867*
227 94. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *11 Eylül 1867*
228 95. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *2 Kasım 1867*
229 96. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *30 Kasım 1867*

1868

232 97. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *8 Ocak 1868*
234 98. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *6 Mart 1868*
235 99. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *25 Mart 1868*
238 100. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *6 Nisan 1868*
239 101. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *30 Nisan 1868*
244 102. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *11 Temmuz 1868*
247 103. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *26 Ağustos 1868*
248 104. Marx'tan Brüksel'deki Georg Eccarius ve Friedrich Lessner'e, *10 Eylül 1868*
249 105. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *26 Ağustos 1868*
250 106. Marx'tan Berlin'deki Johann Baptist Schweitzer'e, *13 Ekim 1868*
254 107. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *6 Kasım 1868*
254 108. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *7 Kasım 1868*

1869

256 109. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *3 Mart 1869*
258 110. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *5 Mart 1869*
260 111. Engels'ten Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *10 Temmuz 1869*
260 112. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *10 Ağustos 1869*
261 113. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *24 Ekim 1869*
262 114. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *30 Ekim 1869*
263 115. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *1 Kasım 1869*
264 116. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *18 Kasım 1869*
265 117. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *26 Kasım 1869*
269 118. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *29 Kasım 1869*
272 119. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *9 Aralık 1869*
272 120. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *10 Aralık 1869*

275 *Açıklayıcı Notlar*
305 *Adlar Dizini*

MARX'LA ENGELS'İN MEKTUPLARI
V.İ.LENİN
[PARÇA]

".... bu mektupların bilimsel ve siyasal değeri çok fazladır. Okurun gözünde yalnızca Marx'la Engels'in büyüklüğünü açıkça ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda marksizmin, o çok zengin kuramsal içeriğini de canlı bir biçimde gözler önüne serer. Çünkü, Marx'la Engels, mektuplarında, daha önceki görüşlere bakışla en yeni olanı, en önemli ve en güç olanı vurgulayarak ve açıklayarak, hatta zaman zaman tartışarak ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunarak, doktrinlerinin her yönüne tekrar tekrar dönerek eğilirler.

Bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketi tarihinin en önemli olayları ve en temel noktaları, çarpıcı canlı resimler olarak, bu mektuplarda okurun gözleri önüne serilir. Daha da değerli olanı, işçi sınıfı *politikası* tarihidir. Eski ve Yeni Dünyanın değişik ülkelerinde ve farklı tarih kesitlerinde, işçi sınıfının *politik* görevlerinin *sunuluşu*ndaki başlıca ilkeleri çok değiş-

şik durumlarda tartışırlar. Bu mektupların kapsadığı dönem, işçi sınıfının burjuva demokrasisinden ayrıldığı, bağımsız bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıktığı, proletarya taktiklerinin ve politikasının temel ilkelerinin tanımlandığı bir dönemdir. Günümüzde burjuvazinin duraklamasının ve çürüyüşünün ve emekçi liderlerin dikkatlerinin gündelik önemsiz sorunlarla doldurulmuş olmasının sonucu olan oportünizmin, değişik ülkelerde işçi sınıfı hareketini nasıl sıkıntılar içinde bıraktığını gözleme fırsatını bulduğumuz ölçüde, bu mektupların içerik zenginliğinin değeri de o kadar çok ortaya çıkar. Çünkü bu içerik, proletaryanın değişimi gerçekleştirme biçimindeki *temel* amacını nasıl engin bir derinlikle kavradığını sergiler ve oportünizme ya da devrimci lafazanlığa en küçük bir ödün vermeden, bu devrimci amaçlar açısından zamanına ve yerine göre uygulanacak taktiklerin ve görevlerin, alışılmadık ölçüde yumuşak biçimde tanımını yapar.

Bütün mektupların odak noktasını, tartışılan ve açıklanan düşüncelerin tümünün buluştuğu ana noktayı tek sözcükle tanımlamak isteseydik, bu sözcük, *diyalektik* sözcüğü olurdu. Ekonomi politiğin, temellerinden başlayarak yeniden biçimlendirilmesine, tarihe, doğa bilimlerine, felsefeye ve işçi sınıfının taktiklerine, politikasına materyalist diyalektiğin uygulanması..."*

1913 sonunda yazıldı
Pravda, n° 268, 28 Kasım 1920

* Yazının tümü için bkz: V. İ. Lenin, "Marx-Engels Mektuplaşması", *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 69-75.

1844

1
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ MARX'A[1]
[BARMEN, EKİM 1844 BAŞI]

Sevgili Marx,

Şimdiye değin yazmadığım için, haklı olarak şaşırmışsındır; ama şu anda bile Paris'e dönüşüm konusunda kesin birşey söyleyebilecek durumda değilim. Üç haftadır Barmen'deyim. Birkaç dostla ve birçok akrabamla, zamanımızı olabildiğince iyi geçiriyoruz. İyi bir talih eseri, aralarında yarım düzine kadar da hoş kadın var. Burada çalışmak olanaksız. Hele hele kızkardeşim*, Ewerback'in de tanıdığı Londra'lı komünist Emil Blank ile nişanlandığından beri hiç değil... Evde bir koşuşturmadır gidiyor ki sorma... Üstelik, görüyorum ki, Paris'e dönmemin önüne çok ciddi engeller çıkarılacak; Almanya'da altı ay ya da bir yıl kalmam gerekebilir. Bundan sakınmak için doğal ki elden geleni yapacağım. Ama göğüslemek zorunda bulunduğum incir çekirdeğini dol-

* Marie Engels –*Ed.*

durmaz kaygıları ve boşinanları tahmin tasavvur edemezsin.

Köln'de üç gün kaldım; oradaki geniş propoganda girişimlerimiz, beni şaşkına çevirdi. İnsanlar çok faal; ama güvenilir bir dayanaktan yoksun oldukları gözden kaçmıyor. Tarihten ve günümüz düşünce biçiminden doğan ve onların mantıksal ve tarihsel sonucu olarak gelişen ilkeler, birkaç yayınla ortaya konmadıkça, her şey belirsizliğini sürdürecek; insanların çoğu da karanlıkta el yordamıyla yürümeye çalışanlara benzeyecek. Köln'den sonra Düsseldorf'a gittim. Orada da birçok mükemmel insanımız var. Hepsinden çok da şu benim Elberfeldlileri seviyorum; insancıl düşünce, ikinci özellikleri oldu. Bu insanlar, yerel işlerini tam bir devrimci kafasıyla götürüyorlar. Yaşlılar hizmetçilere ya da işçilere aristokratça davranmaya görsün, onlara güzel bir nutuk çekiyorlar. Ataerkil Elberfeld için bu, epey birşey demektir. Bu grubun yanısıra, Elberfeld'de bir başka grup daha var. Onlar da çok iyi, ama biraz karışıklar. Barmen'deki polis komiseri komünist. Önceki gün eski bir okul arkadaşım, şimdiki lise müdürü beni görmeye geldi; komünistlerle hiç ilişkisi olmadığı halde o da şifayı kapmış. Halkla doğrudan ilişki kurabilsek, kısa sürede en güçlü biz oluruz. Ama pratikte bu olanaksız, çünkü özellikle bizim gibi yazanlar, yakalanmamak için göze batmamak zorundayız. Geri kalanlar için, burası çok güvenli. Sesimizi çıkarmadıkça dikkati pek çekmiyoruz. Sanırım Hess korkusundan hayaletler görüyor. Şimdiye değin beni kimse rahatsız etmedi. Yalnızca başsavcı, bir kez, adamlarımızdan birine içtenlikle beni sormuş o kadar. En azından benim duyduğum bu.

Burdaki yerel gazete, Bernays'ın[2], bu ülkenin hükümeti tarafından mahkemeye verildiğini ve orada yargıç önüne çıktığını yazdı. Bu haber doğru mu, değil mi? Bir de broşür* nasıl gidiyor? Herhalde tamamlanmıştır? Burada Bauer'ler hakkında hiç kimse birşey bilmiyor, onlardan hiç haber yok. Öte yandan halk *Jahrbücher*'i[3] kapış kapış almaya devam

* K. Marx und F. Engels, *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik* [*Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1994] –*Ed*.

ediyor. Ekonomi* konusundaki yazıyı doğal olarak yalnızca pek az insan okuduğu halde, Carlyle** konusundaki yazının bana "Halk yığınları" arasında müthiş bir ün kazandırması da gülünç...

Elberfeld'de de papazlar ve hiçbir fırsatı kaçırmayan Krummacher, aleyhimizde vaaz veriyorlar; şimdiye kadar yalnızca genç insanların tanrıtanımazlığına karşı vaaz verirlerdi. Ama öyle sanıyorum ki, yakında komünistlere karşı sert vaazlar sökün edecek. Geçen yaz bütün kasaba, o allahsızlardan başka birşey konuşmadı. Burada genel olarak, dikkate değer bir hareket başladı. Benim yokluğumda Wuppertal, her bakımdan, son elli yıldakinden çok daha hızlı bir gelişme gösterdi. Sosyal davranışlar daha uygarlaştı; siyasete ve özellikle muhalefete katılım yaygınlaştı; sanayi çok büyük ilerlemeler gösterdi; kasabalara yeni mahalleler eklendi; tüm ormanlar kesildi. Şimdi büyük bir olasılıkla bölgenin tümü, Almanya'daki uygarlık düzeyinin altında değil üstünde. Oysa dört yıl önce bu düzeyin çok altındaydı. Kısacası, bizim ilkelerimizin yeşerebileceği çok iyi bir toprak hazırlanıyor. Kızgın ve öfkesini burnundan soluyan işçilerimizi bir kere harekete geçirdikten sonra Wuppertal'i tanıyamayacaksın. Hatta daha şimdiden, son birkaç yıl içinde işçiler, eski uygarlığın son aşamasına eriştiler; suçlardaki hızlı artış, soygunlar ve cinayetler, onların eski toplumsal örgütlenmeye yönelttikleri bir protesto. Geceleri sokaklar güvenli değil; burjuvalar dövülüyor, bıçaklanıyor, soyuluyor. Burdaki yerel proleterler, İngiliz proleterlerinin gelişmesine ilişkin yasalara uygun biçimde gelişirlerse, kısa sürede anlayacaklar ki, toplumsal sisteme karşı, böyle *bireyler* olarak ve kaba kuvvetle protestoya girişmek yararsızdır. O zaman *insanlar* olarak genel kapasiteleri çerçevesinde ve komünizm yoluyla protestoda bulunacaklardır. Doğal ki, biri onlara yolu gösterebilirse! Ama bu olanaksız.

* *Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie* [Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Ana Çizgileri]. *–Ed.*

** "Die Lage Englands. 'Past and Present' by Thomas Carlyle" ["İngiltere'nin Durumu. Thomas Carlyle'ın 'Geçmiş ve Bugün'ü"]. *–Ed.*

Erkek kardeşim* şu sıralarda Köln'de askerliğini yapıyor. Üstüne kuşku çekmediği sürece, Hess'e ya da başkalarına mektup göndermek için onun adresi uygundur. Ama adresini tam bilmiyorum, bu nedenle de şimdilik sana veremeyeceğim.

Bu mektubu yazmaya başladıktan sonra Elberfeld'e gittim ve daha önce adlarını hiç duymadığım birçok komünistle tanıştım. İnsanın, gittiği her yerde, yüzünü döndüğü her yerde, ayağı bir komüniste takılıyor. Tarihsel resimler yapmaya başlayan bir karikatürist ve kararlı bir komünist olan Seel adında biri iki aya kadar Paris'e gidiyor. Onu sana yollayacağım; coşkusu, resimleri ve müzik sevgisi nedeniyle kendisinden hoşlanacaksın. Ayrıca bir karikatürist olarak da kullanılabilir. Belki de o tarihe kadar ben Paris'e ulaşmış olacağım. Ama bu gene de kesin değil.

Burada *Vorwärts*'in[4] az sayıda kopyası bulunabiliyor. Başkalarının da gazeteyi alması için gereken girişimlerde bulundum. Gazetenin satış bölümüne söyle Elberfeld'de Richard Roth'a, Yüzbaşı Wilhelm Blank'e, F. W. Strücker'e ve Bavyeralı birahaneci Meyer'e, (komünistlerin birahanesi) Funkenstrasse'ye, komünist kitabevi Bädeker vasıtasıyla kapalı zarflar içinde örnek gazete göndersinler. Adamlar gazetenin ellerine ulaşmakta olduğunu görünce abone olacaklardır. Hatta Düsseldorf'daki Dr. W. Müller'e, ayrıca Dr. D'Ester'e, Köln'deki kayınbiraderine**, birahaneci Lölgen'e vb. de gönder. Doğal ki, hepsi kitabevi eliyle ve postayla...

Topladığın materyalin[5] bir an önce dünyaya iletilmesi için gerekeni yap. Tam zamanıdır. Ben de ciddi olarak çalışmaya oturacağım; bugün başlamayı düşünüyorum. Almanlar, komünizmin uygulanabilirliğinden hâlâ çok kuşkulular. Bu saçmalığa bir son vermek için küçük bir broşür yazarak, komünizmin şimdiden uygulanmaya başlanmış olduğunu açıklayacağım ve gerçekte İngiltere ve Amerika'da varolduğu biçimiyle komünizmi halkın anlayacağı bir dille tanımla-

* Hermann Engels –*Ed.*
** Edgar von Westphalen –*Ed.*

yacağım.[6] Bu adamlara sorunu iyice açıklayıcı nitelikte olması gereken bu broşür üzerinde yaklaşık üç gün çalışacağım. Buradaki insanlarla konuşmalarım bana böyle bir broşür yazmam gerektiğini gösterdi.

Bu nedenle ciddi olarak çalışmak ve hemen basıp yayınlamak gerekiyor. Lütfen Ewerbeck'e, Bakunin'e, Guerrier'ye ve ötekilere, kuşku yok ki eşine selamlarımı ilet ve kısa sürede bana mektup yaz. Bu mektup kazaya uğramadan eline ulaşırsa ve açılmamışsa, zarfın üstüne "F. W. Strücker ve Ortakları, Elberfeld" diye yaz ve ticari bir mektupmuş süsü ver; yok eğer zarf açılmışsa Ewerbeck'e verdiğim adreslerden birini kullan. Doğrusu dış görünüşüyle bir hanımefendinin mektubuna benzeyen bu mektubun polis hafiyelerini atlatıp atlatamayacağını çok merak ediyorum.

Evet, hoşçakal azizim Karl ve n'olur acele yaz. Nice zamandır, seninle geçirdiğim on gün boyunca olduğum gibi insancıl ve mutlu değilim. Düşündüğümüz yerleşme için gerekli adımları atabileceğim herhangi bir uygun fırsat henüz çıkmadı.

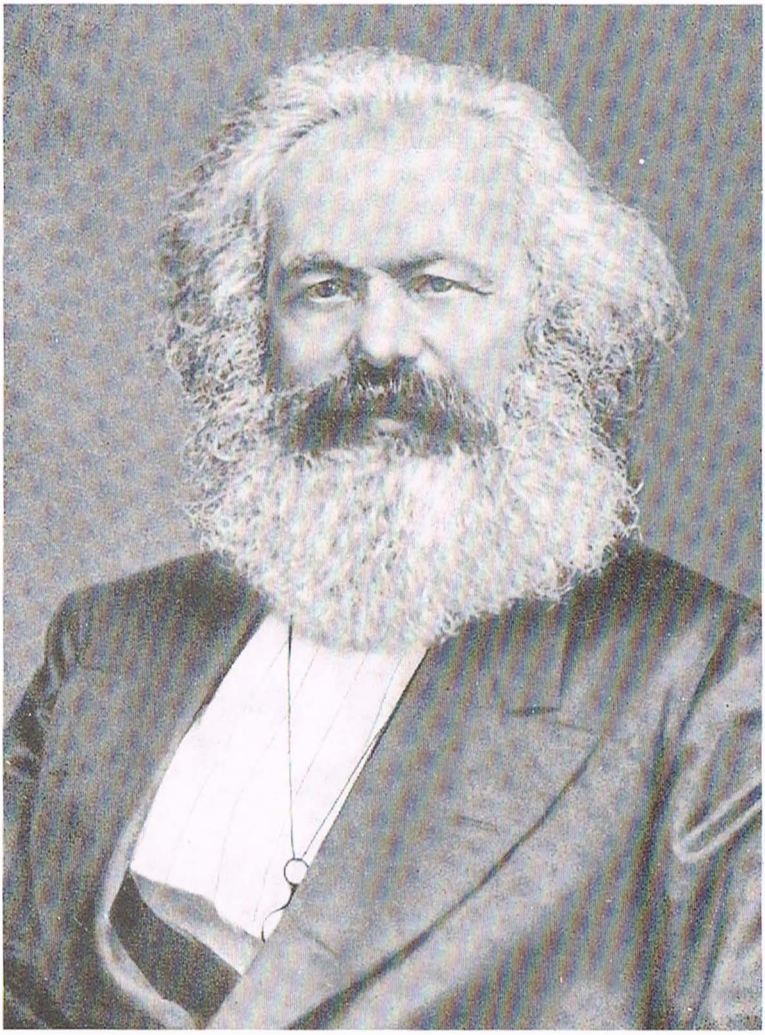
2
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ MARX'A
[BARMEN] 19 KASIM 1844

... Bizimle Ruge[7] arasında bir ilke farklılığının bulunduğuna Jung'u ve başka birçok kişiyi inandırmak olanaksız; onunla bizim aramızda yalnızca kişisel bir çekişme olduğu inancını sürdürüyorlar. Kendilerine Ruge'nin komünist olmadığı söylendiği zaman, bu söze inanmama eğiliminde görünüyorlar ve onun gibi bir "yazı adamı"nın özensizce bir yana fırlatılıp atılmasının çok kötü olacağı görüşündeler. Ne yanıt vermeli? Ruge bir kez daha o dev aptallıklarından birini ortaya koyuncaya dek beklemeli ve bu insanlara elle tutulur bir kanıt vermeli. Bana öyle geliyor ki, bu Jung sağlam ayakkabı değil. Adam yeterince kararlı görünmüyor.

Biz bugünlerde işçilerin yetiştirilmesi için dernekler kur-

mak üzere her yerde halka açık toplantılar yapıyoruz.[8] Bizim Almanları harekete geçirmenin harika yolu bu; ayrıca maddiyattan başka bir şey düşünmeyen ot gibi insanların dikkatini de toplumsal sorunlara çekmeye yarıyor. Bu toplantılar, polisten izin almadan rasgele yapılıyor. Köln'de tüzüğü hazırlayan kuruldaki üyelerin yarısı bizim adamımız; Elberfeld'deki kurulda bizden en azından bir kişi var ve rasyonalistlerin yardımıyla, iki toplantıda da dindarları fena altettik; tüzüğe hıristiyanlıkla ilgili hiçbir şey konmaması konusunda ezici bir çoğunluk sağlandı. Bu rasyonalistlerin, kuramsal hıristiyanlıkları ve pratik tanrıtanımazlıklarıyla kendilerini gülünç duruma düşürmelerini seyretmek beni pek keyiflendirdi. İlkede, hıristiyan muhalefetin haklı olduğunu düşünüyorlardı; pratikte ise, onların dediğine göre, hıristiyanlık, derneğin temelini oluşturacaktı ama, tüzükte bu konuda tek sözcük geçmeyecekti. Tüzük, derneğin bu yaşamsal ilkesi dışında herşeyi içerebilirdi! Bu ahbaplar, gülünç tutumlarına öylesine inatla sarıldılar ki, benim tek sözcük söylememe gerek bile kalmadı ve bugünkü koşullar altında arzu edebileceğimiz en iyi tüzüğü çıkardık. Gelecek Pazar bir toplantı daha yapılacak, ama ben katılamayacağım, çünkü yarın Westphalia'ya gidiyorum.

Boğazıma kadar İngiliz gazetelerine ve kitaplara gömüldüm; İngiliz proleterlerin içinde bulunduğu koşullar hakkındaki kitabımı yazıyorum. En güç işi, materyalin derlenip düzenlenmesi işini, bir iki hafta kadar önce tamamladığım için, kitabı Ocak ayının ortasına ya da sonuna kadar bitireceğimi sanıyorum. İngilizleri, işledikleri günahların uzun bir listesiyle birlikte teşhir edeceğim. İngiliz burjuvazisini, tüm dünyanın önünde, kitle halinde cinayet işlemekle, soygun yapmakla ve öteki suçları işlemekle suçluyorum. Bir de İngilizce önsöz yazıyorum; bu önsözü ayrıca bastıracağım ve İngiltere'deki parti liderlerine, yazarlara ve parlamento üyelerine göndereceğim. Bu ahbaplar beni anımsamak zorunda kalacaklar. Söylemeye gerek yok, semeri döverken eşeği kastediyorum; yani Alman burjuvazisini. Yeterince açık biçimde, Al-

Karl Marx

man burjuvazisinin İngiliz burjuvazisi kadar kötü olduğunu, yalnızca kötü çalışma koşulları altında işçi çalıştırma yöntemlerinde İngiliz burjuvazisi kadar cesaretli, tutarlı ve gelişkin olmadığını belirtiyorum. Bu kitabı elden çıkarır çıkarmaz, İngilizlerin toplumsal gelişme tarihini[9] yazmaya oturacağım. Bunun daha az çabayla üstesinden geleceğine inanıyorum. Çünkü elimde yeterli materyal var, hazır ve kafamın içinde belli bir düzene girdi. Üstelik konu tümüyle kafamda çok açık. Bu arada zaman bulur bulmaz birkaç broşür yazmak niyetindeyim; özellikle *List*'e[10] karşı...

1845

3
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ MARX'A
[BARMEN, 20 OCAK 1845]

... Beni özellikle sevindiren şey, komünist yazının Almanya'da yerleşmesi. Artık, bir *fait accompli** bu. Bir yıl önce komünist yazın Almanya dışında Paris'te yerleşmeye, daha doğrusu ortaya çıkmaya başlamıştı. Şimdi ise sokaktaki Almanı da sardı. Gazeteler, haftalıklar, aylıklar, onbeş günlükler ve ilerleyen yedek ağır toplar — her şey daha iyi gidiyor. Her şey o kadar yıldırım hızıyla oldu ki! Sessiz sakin yürütülen propoganda da meyvelerini vermeye başladı; ne zaman Köln'e gitsem ya da bir birahaneye uğrasam, daha da ilerlemiş olduğumuzu görüyorum, din değiştiren yeni kişiler buluyorum. Köln toplantısı mucizeler yarattı: insan, yavaş yavaş, hiç dikkati çekmeksizin ve bizden doğrudan yardım almaksızın oluşmuş ayrı komünist grupları keşfediyor.

Eskiden *Rheinische Zeitung*[11] ile birlikte yayınlanan *Ge-*

* Oldu-bitti. –ç.

meinnützige Wochenblatt da artık bizim elimize geçti. D'Ester yönetimi aldı; neler yapılabileceğini anlayacak. Ama şimdi en çok gereksindiğimiz şey, kararlı ama kendi kendini yetiştiremeyecek olan yarı-eğitimli kişilere oldukça iyi bir destek sağlayacak olan birkaç büyük iş. Ekonomi politik konusundaki kitabını[12] bir an öne bitir; kitap seni pek tatmin etmese bile... Bu önemli değil. İnsanların kafası hazır. Demiri tavındayken dövmeliyiz. Gerçi benim İngilizce yazdığım şu birkaç şey de şöyle ya da böyle bir etki yapar ama, gerçekler çok çarpıcı; içinde bulunduğumuz günleri ve Alman burjuvazisinin durumunu gözönüne alınca, daha etkili ve daha inandırıcı birçok şeyi ortaya çıkarabilmek için, ah şu ellerim biraz daha serbest olsaydı diyorum. Biz Alman kuramcılar* ... gülünç, ama günümüzün ve çözülen Alman ulusal bataklığının bir işaretidir** ... kendi kuramımızı geliştiremiyoruz; saçmanın eleştirisini dahi yayınlayamadık. Ama artık zamanı. Bu nedenle onu Nisandan *önce* bitir. Benim yaptığımı yap. Kitabı kesin olarak bitireceğin tarihi sınır olarak belirle ve kitabın biran önce basılması için gereken girişimlerde bulun. Orada basılamazsa, Mannheim'da, Darmstadt'da ya da bir başka yerde basılmasını sağla. Ama kitap yakında ortaya çıkarılmalı.

Eleştirel Eleştiri'yi*** yirmi formaya kadar genişlettiğin haberi beni çok şaşırttı. Ama böylesi daha iyi. Okura daha çok şey sunulmuş oluyor. Böyle olmasaydı, kimbilir daha ne kadar zaman, masanın çekmecesinde kilitli kalırdı. Ama, kapakta hâlâ benim adımı bıraktıysan biraz garip olur; çünkü ben ancak bir-buçuk formasını yazdım. Daha önce söylediğim gibi, Löwenthal'den henüz hiçbir haber almadım, kitabın çıkışı konusunda da hiçbir bilgim yok. Oysa, kuşkusuz büyük bir sabırsızlıkla kitabı görmek istiyorum.

... Burada öyle bir yaşam sürdürüyorum ki, ancak, kültür ve zevk yoksunluğunda doruğa çıkmış kişiler böylesini is-

* Mektup bu noktada tahrip olmuş, okunamıyor –*Ed.*

** Mektup bu noktada tahrip olmuş, okunamıyor –*Ed.*

*** Friedrich Engels und Karl Marx, *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik* [*Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*] –*Ed.*

terdi — dingin ve sessiz, dürüst ve saygın bir yaşam. Odamda oturup çalışıyorum, dışarı pek çıktığım yok; bir Alman kadar ağırbaşlıyım. Böyle giderse, tanrı beni yazılarım için affedebilir ve cennetine kabul edebilir. İnan olsun ki, burada Barmen'de çok iyi bir ün yapmaya başladım. Ama bütün bunlardan artık canım sıkılıyor. Paskalya yortusundan önce buradan kaçıp kurtulmak istiyorum; büyük bir olasılıkla Bonn'a giderim... Çekişe çekişe yapılan pazarlamacılık çok korkunç, Barmen çok korkunç, zaman öldürmek çok korkunç; ama hepsinden öte, salt bir burjuva değil ama girişimleriyle proletaryaya karşı çalışan bir burjuva olarak, bir fabrikatör olarak kalmak korkunç. Benim ihtiyarın* fabrikasında geçirilen birkaç gün, her nasılsa gözden kaçırdığım korkunçluğu yeniden** görmemi sağladı. İşime geldiği sürece pazarlamacılıkta kalmayı, sonra sınırdan geçip sıvışabilmek için iyi bir mazeret olabilecek birşeyler yazarak buralardan uzaklaşmayı düşünmüştüm. Ama artık o günlere kadar dayanabileceğimi de sanmıyorum. İngiliz toplumuna ilişkin en dehşet verici olayları gündelik olarak not defterime yazmasam, inan olsun şimdiye kadar çoktan pas tutmuştum. Ama bu iş hiç değilse, kanımı öfkeyle kaynatmaya yetti. İnsan *yazı yazmıyorsa*, belki de bir yandan komünist olmaya devam ederken, bir yandan da dışarıya karşı bir burjuva ve bir pazarlamacı yaratık olarak kalabilir; ama bir yandan ciddi biçimde komünist propogandayı sürdürürken, aynı zamanda pazarlamacılıkla ve üretimle uğraşmak uzlaşır gibi değil. Sözün kısası, paskalyada buradan ayrılmış olacağım. Bütün bu anlattıklarıma bir de tepeden tırnağa radikal-hıristiyan-Prusya ailesindeki uyuşuk yaşam eklenince, daha fazla katlanmam olanaksız; sonunda, kültürsüz ve zevksiz bir Alman durumuna gelebilir ve komünizme, kültürsüzlüğü ve zevksizliği taşıyabilirim.

Benim seni bu kez bıraktığım kadar, beni mektupsuz bırakma. Tanımadığım eşine ve selamlamaya değer herkese

* Engels'in babası Friedrich Engels –*Ed.*

** Mektup bu noktada tahrip olmuş, okunamıyor –*Ed.*

saygılar. Şimdilik, bu adrese yaz. Buradan ayrılırsam, mektubun bana iletilecek.

Sevgiler
F. E.

1846

4
MARX'TAN PARİS'TEKİ PIERRE JOSEPH PROUDHON'A
[BRÜKSEL, 5 MAYIS 1846]

Azizim Proudhon,

Paris'ten ayrıldıktan sonra, birçok kez size yazmayı düşündüm, ama elimde olmayan nedenlerle yazamadım. Suskunluğumun nedenleri, aşırı çalışma, ev değiştirmenin yarattığı zorluklar ve benzeri şeylerdi.

Şimdi, *in medias res*!* İki arkadaşımla, Friedrich Engels ve Philippe Gigot (her ikisi de Brüksel'de) ile birlikte, Alman komünistleri ve sosyalistleriyle[13] sürekli haberleşme olanağı sağladım. Bu yolla Almanya'da sosyalist propoganda yapılabileceği gibi, hem bilimsel sorunlar ele alınabilecek, hem popüler yayınların eleştirisini yapmak olanaklı olabilecek. Ancak, haberleşmenin esas amacı, Alman sosyalistleri, Fransız ve İngiliz sosyalistlerle ilişkiye sokmak; Almanya'da gerçekleştirilecek sosyalist hareketler konusunda yabancıları bilgi-

* Doğrudan doğruya esas konuya gelelim –*Ed.*

lendirmek; Almanya'daki Almanlara da sosyalizmin Fransa ve İngiltere'deki ilerlemeleri konusunda bilgi vermek. Böylelikle, düşünce farklılıkları ortaya konabilecek; görüş alışverişi olabilecek; yansız eleştiri güven altına alınacak. Sosyalist hareketin, kendini *ulusal* sınırlamalardan kurtarabilmek için, *yazınsal* açılımında böyle bir adım atması zorunlu görünüyor. Ve ülkede olduğu kadar yurtdışındaki olaylar konusunda da ayrıntılı bilgi sahibi olmak, eylem zamanı herkes için kuşkusuz büyük bir avantajdır.

Almanya'daki komünistlerin yanısıra, haberleşme ağımız, Paris ve Londra'daki Alman sosyalistleri de kapsayacak. İngiltere'yle bağlantı aslında sağlanmış bulunuyor[14]; Fransa'ya gelince, orada haberleşmeyi sizden daha iyi sağlayacak birini bulamayacağımız konusunda hepimiz aynı görüşteyiz.[15] Bildiğiniz gibi, şimdiye değin sizi, kendi ülkeniz insanlarından çok İngilizlerle Almanlar takdir ettiler.

Gördüğünüz gibi, iş, değerli ve kapsamlı sonuçlar elde edebilmek için, düzenli bir haberleşmeyi başlatmak ve çeşitli ülkelerdeki toplumsal hareketleri izleme olanaklarını bu haberleşmeye eklemlemektir. Tek kişinin çalışmasıyla, böyle kapsamlı bir iş asla başarılamaz.

Önerimizi kabul ederseniz, bizim size yollayacağımız mektuplarla sizin bize yollayacağınız mektupların posta giderleri burada tarafımızdan karşılanacaktır. Almanya'da sağlanan gelirin amacı budur.

Bize, buraya yazmanızı istediğimiz adres, M. Philippe Gigot, 8, rue de Bodenbroek'tir. Brüksel'den gönderilecek mektupları da o imzalayacak.

Söylemeye gerek yok, bu haberleşme konusunda gizliliği korumalısınız; çünkü Almanya'daki arkadaşlarımızın, kendilerini tehlikeye atmamak için çok temkinli davranmaları gerekmektedir.

Acele yanıt bekliyor, içten dostluğumuza güvenmenizi diliyoruz.

Saygı ile
Karl Marx

5
ENGELS'TEN BRÜKSEL'DEKİ MARX'A
[PARİS] 18 EYLÜL 1846

... İş mektubumda, Proudhon'a apaçık bir haksızlık yaptım. O mektupta yer kalmadığı için, hatamı burada düzeltmeliyim. Onun küçük bir saçmalık, sağduyu sınırları içinde bir saçmalık yaptığını düşünmüştüm. Dün konu yeniden açıldı ve ayrıntılı olarak tartışıldı. Böylece öğrendim ki bu yeni saçmalık gerçekten, *her türlü sınırın ötesinde bir saçmalık*tır. Düşünün: proleterler küçük pay senetleri almak için *tasarruf yapacaklar*. Bu pay senetleri aracılığıyla (doğal ki, en azından 10 bin, 20 bin işçiyle başlamak üzere) değişik işkollarında, başlangıç olarak bir ya da daha fazla işyeri açılacak. Pay senedi sahiplerinden bir kısmı o işyerlerinde çalıştırılacak ve: 1° ürünler, hammadde ve emek değerinde bir fiyatla, ilkin pay senedi sahiplerine satılacak (böylelikle onlar da kâr için bir ödeme yapmamış olacaklar), 2° kalan ürün olursa, yürürlükteki fiyattan dünya pazarında satılacak. Yeni katılanlarla ya da eski pay sahiplerinin yeni tasarruflarıyla birliğin sermayesi artırıldıkça, bu, yeni işyerlerinin ve fabrikaların kurulması için kullanılacak; ta ki, *bütün* proleterler istihdam edilinceye, ülkedeki *bütün* üretici güçler satın alınıncaya ve böylelikle burjuvazinin elindeki sermaye, emeğe komuta etme ve kâr üretme gücünden yoksun bırakılıncaya kadar! Böylece "sermaye, *yani faiz sistemi*, karşısında güya yokolacağı bir otorite bulunarak" (eski *droit d'aubaine*'in[16] Grün'leştirilerek gün ışığına kavuşturulması gibi) ortadan kaldırılıyor. Papa Eisermann'ın ve ondan alarak Grün'ün sayısız kez yinelediği bu ifadede, Proudhon'vari tumturaklı dilin ışıklarını açıkça görmek olanaklı. Bu insanlar, sermayelerinin kârından ve faizinden vazgeçmeleri koşuluyla, proleterlerin bu tasarrufları aracılığıyla, şimdilik *Fransa'nın tümünü*, daha sonra da bütün dünyayı *satın almak* istiyorlar. Ne daha azını ne daha çoğunu. Bugüne değin herhangi bir kişi, böylesine dahice bir tasarım ortaya atabil-

miş miydi? Böylesi bir hüner gösterildikten sonra, doğrudan ayışığı gümüşünden beş franklık paralar basıp çıkarıvermek, daha da kestirme bir yol olmaz mı? Ve burada kalın kafalı işçiler (Almanları kastediyorum) bu herzelere *inanıyorlar*. Akşamları bir şaraphaneye gidebilmek için ceplerinde altı papeli tutamayan bu herifler tasarruflarıyla *toute la belle** Fransa'yı kapatmayı umuyorlar. Bu çok büyük parababalarıyla karşılaştırılınca Rothschild ve ekibi cahil amatörler gibi kalıyor. Gülme nöbetine tutulmak için bu yeter. Grün, bu insanların kafasını öylesine karıştırmış ki, en saçma söz bile, en basit ekonomik gerçeklere bakışla bu insanlara daha makul görünüyor. Böylesine barbarca saçma sözlere karşı hâlâ şiddetli bir savunmaya girişmek zorunda kalmak insana utanç veriyor. Ama sabırlı olmak gerek. Ve ben Grün'ü sürüp buralardan çıkarıncaya ve bu insanların tıkanmış beyinlerini açıncaya kadar bu işi bırakmayacağım.

6
ENGELS'TEN BRÜKSEL'DEKİ KOMÜNİST HABERLEŞME KOMİTESİNE[17]

PARİS, 23 EKİM 1846

Komite Mektubu'No: 3

Buradaki *Straubingerler*'le[18] ilişkiler konusunda söylenecek pek fazla birşey yok. Önemli olan şu: bu delikanlılara karşı savaşımını verdiğim bazı görüşler üzerinde aramızdaki farklılıklar giderildi; Grün'ün başlıca havarisi ve öğrencisi papa Eisermann dışlandı; geri kalanların kitleler üzerindeki etkisi de çöktü; onlara karşı verdiğim önerge oybirliğiyle kabul edildi.

Olup bitenler kısaca şöyle:

Proudhon'vari birlik tasarımı üç akşam boyu tartışıldı. İlkin, neredeyse grubun tümü bana karşıydı; sonunda ise

* Bütün güzel –ç.

yalnızca Eisermann ve Grün'ün üç havarisi. Önemli olan, zor yoluyla devrimin zorunluluğunu kanıtlamak ve genel olarak, Proudhon'un her derde deva reçetesiyle yeniden canlanan Grün türü "gerçek sosyalizm"in, proletarya karşıtı, küçükburjuvaca, Straubinger'vari bir kuram olduğunu ortaya koyarak çürütmekti. Muhaliflerimin durup dinlenmeksizin hep aynı kanıtları yinelemelerinden dolayı sonunda öfkelendim ve bu Straubingerler'e karşı doğrudan saldırıya geçtim. Bu Grün'cüleri fena halde öfkelendirdi, ama, soylu Eisermann'ı, komünizme karşı *açık bir saldırıya* yöneltmeme yardım etti. İşte o zaman pöstekisinin tozunu öyle amansızca attırdım ki, ondan sonra bir daha ortalarda görünmedi.

Şimdi artık, hele hele Grün'ün bir komiteden ötekine koşuşturarak, pazar günleri insanları evine çağırarak ve benzeri biçimlerde entrika çevirmesinden ve yukarda sözünü ettiğim toplantıdan sonraki Pazar günü, sekiz-on Straubinger'in önünde *bizzat* komünizme saldırarak pek büyük bir gaf yapmasından bu yana, Eisermann'ın bana verdiği anahtarı, komünizme saldırı anahtarını daha da etkin biçimde kullandım. Görüşmelere devam etmeden önce, komünistler olarak toplanıp toplanmadığımızın oya konmasını istedim. Eğer komünistler olarak toplanıyorsak, Eisermann'ın komünizme saldırısı türünden saldırıların yinelenmemesi için gerekenin yapılmasını; komünistler olarak değil de raslansal olarak biraraya gelmiş, rasgele konuları tartışan bireyler iseler, o zaman umurumda olmadıklarını ve bir daha gelmemelerini söyledim. Bu Grün'cüleri şaşkına çevirdi; "insanlığın iyiliği için", kendi aydınlanmaları için biraraya geldiklerini, ilerici bir anlayışta olduklarını, tek yanlı bir sistem avcısı vb., vb., olmadıklarını ve onlar gibi değerli kişileri "raslansal olarak biraraya gelmiş bireyler" diye adlandırmanın kuşkusuz olanaksız olduğunu söylediler. Dahası, (kendilerini yıllardan beri komünist diye adlandıran ve aralarına komünizm bayrağını dalgalandırarak sızan Grün'le Eisermann'dan korktukları için döneklik eden bu aşağılıklar!) şimdi *herşeyden önce*, komünizmin gerçekten ne olduğunu

bilmek istiyorlardı. Onlara, bu cahillere, komünizmin ne olduğunu birkaç sözcükle anlatmamı isteyen bu nazik ricanın tuzağına doğal ki düşmedim. Onlara çok basit bir tanımlama verdim. Bu tanım yalnızca tartışılan noktaları içeriyordu; meta toplumunu öngörerek, burjuvaziye ya da Straubingerler'e karşı barışçıllığı, hoşgörüyü ve saygı göstermeyi bir yana koyuyordu; ve ensonu bireysel *mülkiyeti* ve onun zorunlu sonuçlarını olduğu gibi koruyan Proudhon'vari ortak pay senedi şirketi yaklaşımını *reddediyordu.* Bunların ötesinde, bu tanım, önerdiğim oylamadan kaçınma ya da sakınma olanağını verebilecek hiçbir öğe içermiyordu. İşte bu çerçevede komünistlerin amaçlarını şöyle tanımladım: 1) burjuvazinin çıkarlarına karşı proletaryanın çıkarlarını güven altına almak; 2) bunu özel mülkiyeti kaldırarak ve onun yerine malların ortaklaşalığını koyarak yapmak; 3) bu amaçları gerçekleştirmenin zora dayalı demokratik bir devrimden başka bir yolu olmadığını bilmek.

Bu konu, iki akşam boyunca tartışıldı. İkinci akşam, üç Grün'cüden en acar olanı, çoğunluğun ruh halini farkederek, tümden benim yanımda yeraldı. Öteki ikisi, farkına varmaksızın birbirleriyle çelişkiye düşüyorlardı. Daha önce hiç konuşmamış olan birçok arkadaş, ilk kez ağızlarını açtılar ve benden yana olduklarını açıkça belirttiler. O ana kadar bunu yalnızca Junge yapmıştı. Bu yeni arkadaşlardan bazıları, gerçi sözü kıvıramazlarsa diye tirtir titriyorlardı ama, gene de oldukça iyi konuştular; genelde sağduyuluydular. Sözün kısası, sıra oylamaya gelince, komite, iki oya karşılık onüç oyla kendini, yukardaki tanımlama çerçevesinde komünist ilan etti. O iki kişi de hâlâ sadık Grün'cü olanlardı. Biri de katılmayı istediğini daha sonra belirtti.

7
ENGELS'TEN BRÜKSEL'DEKİ MARX'A
[PARİS, ~23 EKİM 1846]

Azizim Marx,

Kriege'ye karşı çıkarılan şey[19] elime ulaştı. Oldukça iyi. Ne var ki, bunu yalnızca sen imzaladığın için Kriege, birinci belgenin[20] keskin tonundan kişi olarak beni sorumlu tutacak ve bu ikincisinden sonra alttan alacaktır. Ama benim açımdan farketmez. Haz duyacaksa, kişisel kızgınlığıyla beni Amerikalı Straubingerler'in gözünde kapkara bir renge de boyayabilir.

Burdaki Straubingerler'e karşı nasıl başarı kazandığımı Komiteye yazdığım mektuptan* görebilirsin. Hiçbirinin gözünün yaşına bakmadım. En kötü önyargılarına saldırdım ve proleter olmadıklarını söyledim. Ama Grün, oyunu, benim elime yarayacak biçimde oynadı.

... Sanıyorum, burdaki Straubingerler'in üstesinden gelebileceğim. Kabul, bu adamlar yaşam koşulları nedeniyle, doğrusu insanı şaşırtacak kadar cahiller ve hiç hazır değiller. Aralarında şöyle ya da böyle herhangi bir rekabet yok; ücretler her zaman, aşağı yukarı aynı düzeyde. Patronla savaşım ücret sorununa ilişkin değil, ama "zanaatkârın onuru"na vb. ilişkin. Hazır-giyim mağazaları, terziler üzerinde devrimci bir etki yapıyor. Ah keşke böyle bir mesleğim olmasaydı dedirtiyor.

Grün korkunç zarar verdi. Bu ahbapların kafasındaki belirgin herşeyi, hayale ve insancıl amaçlara vb. dönüştürdü. Weitling'vari komünizme ya da öteki doktriner komünizme saldırıyormuş görünümü altında, bu ahbapların kafasını belirsiz edebi ya da küçük-burjuva tümcelerle doldurdu ve bunların dışındaki herşeyin sistem imalatçılığı olduğunu savladı. *Hiçbir zaman* Weitling'ci olmayan —ya da pek azı öyle olan— marangozlar bile *kaşık-komünizmi* (*Löffelkommunismus*) hortlağına karşı batıl ve yersiz bir korku beslemeye

* Bir önceki mektup –*Ed.*

başladılar; ve —en azından karar verilmeden *öncesine* kadar— bu "kaşık" komünizmindense, insanlığa mutluluğu bağışlamanın barışçıl planları türünden eşi menendi bulunmaz bir saçmalığı desteklemeyi yeğliyorlardı. Burada sınırsız bir kargaşa egemen.

Geçen gün, Kardeş Demokratlar'ın[21] barışçıllığı konusunda, Harney'e hafifçe dokundurdum. Ayrıca, ona yazdığım mektupta seninle haberleşmeyi sürdürmesini söyledim.

Sevgiler
E.

8
MARX'TAN PARİS'TEKİ PAVEL VASİLYEVİÇ ANNENKOV'A
BRÜKSEL, 28 ARALIK [1846]

Sayın Bay Annenkov,

1 Kasım tarihli mektubunuza yanıtımı, kitapçım geçen hafta, bana bay Proudhon'un kitabı *Philosophie de la Misère*'i* göndermemiş olsaydı çoktan almış olacaktınız. Görüşümü size hemen bildirebilmek için kitabı iki gün içinde başından sonuna okudum. Kitabı yel yepelek okuduğum için ayrıntılara giremeyeceğim: size yalnızca bende bıraktığı genel izlenimi söyleyebilirim. İsterseniz, ikinci bir mektupta ayrıntıya da girebilirim.

İçtenlikle açıklamalıyım ki, kitabı, bir bütün olarak kötü, gerçekten çok kötü buldum. Siz de mektubunuzda, bu gösteriş meraklısı oylumlu kitapta[22] geçit resmi yapan şu "Alman Felsefesi bölümlerine" güldüğünüzü yazıyorsunuz; ama felsefi zehirin ekonomik açıklamalara bulaşmadığını düşünüyorsunuz. Ben de kitaptaki ekonomik açıklamalara ilgili yanlışları bay Proudhon'un felsefesine bağlama düşüncesinden uzağım. Bay Proudhon, bize ekonomi politiğin yanlış bir eleştirisini, saçma felsefi düşünceler taşıdığı için vermiyor; ama, bugünkü toplumsal sistemi, —Fourier'den birçok başka

* *Sefaletin Felsefesi* –ç.

şey gibi ödünç aldığı bir sözcükle söylemek gerekirse— *engrènement*'ı* içersinde anlayamadığı için bize saçma bir felsefi kuram veriyor.

Bay Proudhon, hiçbir zaman yanılmayan, her zaman kendisine eşit olmuş olan, ve gerçeğe ulaşmak için insanın yalnızca doğru bilincine sahip olması gereken insanlığın kişisel-olmayan usundan, evrensel ustan, tanrıdan niçin sözediyor? Kendisine gözüpek bir düşünür görünümü kazandırmak için neden cılız bir hegelciliğe sapıyor?

Bu bilmecenin yanıtını gene kendisi veriyor. Bay Proudhon, tarihte bir dizi toplumsal gelişme görüyor; ilerlemeyi tarihte gerçekleşmiş olarak düşünüyor; ve ensonu, insanların, bireyler olarak yaptıklarının bilincinde olmadıklarını ve kendi hareketlerini gereği gibi değerlendiremediklerini, yani insanların toplumsal gelişmelerinin, bireysel gelişmelerinden ayrı, ondan uzak ve bağımsız olduğunu savlıyor. Bunları açıklaması olanaklı değil; kendi kendini ortaya çıkaran evrensel us varsayımı da tam uydurma. Hiçbir şey, gizemli nedenler, yani herhangi bir anlam taşımayan tümceler uydurmaktan daha kolay değildir.

Ama bay Proudhon, insanlığın tarihsel gelişmesini hiç anlamadığını kabul ederken —evrensel us, tanrı vb. gibi çok tumturaklı sözcükleri kullanarak böyle bir itirafta bulunurken— *ekonomik gelişmeyi* anlama yeteneğinden de yoksun olduğunu zorunlu ve dolaylı olarak kabul etmiş olmuyor mu?

Biçimi ne olursa olsun, toplum nedir? İnsanların karşılıklı etkinliklerinin ürünü. İnsanlar, kendileri için şu ya da bu toplum biçimini seçmekte özgür mü? Asla değil. İnsanların üretici güçlerinin belirli bir gelişme düzeyini alırsanız, ona denk düşen belirli bir ticaret ve tüketim biçimine ulaşırsınız. Üretimin, ticaretin ve tüketimin belirli gelişme aşamalarını alırsanız, buna tekabül eden bir toplumsal sisteme, tekabül eden bir aile, toplumsal katman ya da sınıf örgütlenmesine, tek sözcükle, tekabül eden bir sivil topluma ulaşırsı-

* Dişlilerin birbirine geçmesi –ç.

nız. Böyle bir sivil toplum varsayarsanız, ona uygun bir politik sisteme, sivil toplumun ancak resmi ifadesi olan politik sisteme varırsınız. Bay Proudhon bunu hiçbir zaman anlayamayacak; çünkü devletten sivil topluma ulaşarak, yani toplumun resmi ifadesinden resmi topluma ulaşarak çok büyük birşey yaptığına inanıyor.

İnsanların —tarihlerinin temeli olan— *kendi üretici güçlerini* seçmekte özgür olmadıklarını eklemeye de gerek yok kuşkusuz; çünkü her üretici güç, edinilmiş bir güçtür; daha önceki etkinliğinin ürünüdür. Bu nedenle, üretici güçler, pratik olarak kullanılmış insan enerjisinin sonucudur; ama bu enerjiyi de, insanın kendini içinde bulduğu durum koşullandırır; o ana kadar edinilmiş üretici güçler koşullandırır; kendilerinden önce ortaya çıkmış yani kendilerinin yaratmadığı, bir önceki kuşağın ürünü olan toplumsal biçim koşullandırır. Arkadan gelen her kuşak, kendini, bir önceki kuşağın edindiği üretici gücün sahibi olarak bulur; bu üretici güçler o yeni kuşağa, yeni üretim için hammadde olarak hizmet eder. İşte bu yalın gerçek nedeniyledir ki, insanlık tarihinde bir tutarlık ortaya çıkar; bir insanlık tarihi biçimlenir; insanların üretici güçleri ve ona bağlı olarak toplumsal ilişkileri geliştiği ölçüde de bu tarih insanlık tarihi olur. Buradan, zorunlu olarak çıkacak sonuç şudur: insanlığın toplumsal tarihi, bunun bilincinde olsalar da olmasalar da her zaman, insanların bireysel gelişmesinin tarihidir. Maddi ilişkiler, aralarındaki tüm ilişkilerin temelidir. Bu maddi ilişkiler, maddi ve bireysel etkinliklerin içersinde gerçekleştirildikleri gerekli biçimlerdir.

Bay Proudhon fikirlerle şeyleri birbirine karıştırıyor. İnsanlar kazandıkları şeylerden hiçbir zaman vazgeçmezler. Ama bu, belli bazı üretici güçleri elde etmelerine elvermiş olan toplumsal biçimden de vazgeçmezler demek değildir. Tam tersine. Kazanımlarından yoksun kalmamak, ceza olarak uygarlığın meyvelerini yitirmemek için, insanlar, ticaret biçimlerinin artık edinilmiş üretici güçlere tekabül etmediği zaman, bütün geleneksel toplumsal biçimleri değiştirmeye

zorlanırlar. Burada "ticaret" sözcüğünü, Almanca'da *Verkehr* sözcüğünü kullandığımız gibi en geniş anlamında kullanıyorum. Örneğin ayrıcalıklar, esnaf loncaları ve korporasyonlar ortaçağın düzenleyici rejimi, edinilmiş üretici güçlere ve önceden varolan bu kurumların içinden çıkmış bulundukları toplumsal koşula uygun düşen toplumsal ilişkilerdi. Korporasyonlar ve düzenlemeler rejiminin koruyuculuğu altında sermaye birikimi gerçekleşmiş, denizaşırı ticaret geliştirilmiş, sömürgeler kurulmuştu. Ancak insanlar, bu meyvelerin olgunlaşmasına elverişli biçimleri aynen sürdürmek isteselerdi, o meyvelerden yoksun kalırlardı. İki gökgürlemesinin, 1640 ve 1688 devrimlerinin nedeni budur. İngiltere'de bütün eski ekonomik biçimler, bu biçimlere tekabül eden toplumsal ilişkiler, eski sivil toplumun resmi ifadesi olan siyasal sistem yıkıldı. Demek ki, insanların, içersinde ürettikleri, tükettikleri ve değiştikleri ekonomik biçimler *geçici ve tarihseldir*. Yeni üretici güçlerin edinilmesiyle insanlar üretim tarzını ve üretim tarzıyla birlikte de belli bir üretim tarzı için uygun düşen ekonomik ilişkileri değiştirirler.

Bay Proudhon'un anlamadığı, ama anlamadığını henüz pek az gösterdiği şey işte tamı tamına budur. Tarihin gerçek hareketini izleyebilme yeteneğinden yoksun bulunan bay Proudhon, diyalektik olduğunu ileri sürdüğü bir dizi tutarsız hayalet üretiyor. Onyedinci, onsekizinci, ondokuzuncu yüzyıldan sözetmek gereğini duymuyor; çünkü onun tarihi, sisli düşler aleminde yolalır; zamanın ve mekanın üstündedir. Kısacası tarih değil, basmakalıp hegelci süprüntüdür; dünyevi bir tarih —insanlık tarihi— değil, kutsal bir tarihtir — fikirler tarihi—. Onun görüşüne göre insan yalnızca bir araçtır; fikir ya da önsüz-sonsuz us kendisini ortaya koymak için bu araçtan yararlanır. Bay Proudhon'un sözünü ettiği *evrimler*, anlaşıldığına göre, mutlak fikrin gizemli rahminde oluşan evrimlerdir. Bu gizemli dilin peçesini kaldırırsanız görülür ki, düzenlemeyi bay Proudhon belirler; o düzenlemedeki ekonomik kategorileri sınıflayan bizzat bay Proudhon'un zihnidir. Bu düzenin, çok düzensiz bir zihnin düzeni olduğunu

F. Engels

kanıtlamak için büyük bir çaba harcamama gerek olduğunu sanmıyorum.

Bay Proudhon kitabına, gözde konusu *değer* üzerine bir söylevle başlıyor. Bugün bu söylev üzerinde duracak değilim.

Önsüz-sonsuz usun ekonomik evrimler dizisi *işbölümü* ile başlıyor. Bay Proudhon'a göre işbölümü çok basit birşey. İyi güzel de kast sistemi de belli bir işbölümü türü değil miydi? Korporasyonlar sistemi, bir başka tür işbölümü değil miydi? Dahası, İngiltere'de onyedinci yüzyılın ortalarında başlayan ve onsekizinci yüzyılın bitimine yakın sona eren manüfaktür sistemindeki işbölümü, geniş ölçekli modern sanayideki işbölümünden bütün bütün farklı değil miydi?

Bay Proudhon gerçeklerden o kadar uzaktır ki, dünyevi iktisatçıların ilgilendiği şeylere bile aldırmıyor. İşbölümünden sözederken, dünya *pazarını* anmayı gerekli görmüyor. Evet, ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda, henüz sömürgeler yokken, henüz Amerika, Avrupa için mevcut değilken; Doğu Asya, yalnızca İstanbul* aracılığıyla mevcut iken, o tarihlerdeki işbölümü, gelişkin bir sömürge sistemine sahip olan onyedinci yüzyıldaki işbölümünden farklı olmak durumunda değil miydi?

Ve kuşkusuz bu kadarla da bitmiyor. Ulusların tüm iç örgütlenmeleri ve tüm uluslararası ilişkileri, belirli bir işbölümünün ifadesinden başka birşey miydi? Ve işbölümünde değişiklik olduğu zaman, tüm bunlar da değişmek zorunda değil miydi?

Bay Proudhon işbölümü sorununu öylesine anlamamıştır ki, örneğin Almanya'da dokuzuncu ve onikinci yüzyıllar arasında gerçekleşen, kent-kır ayrışımını ağzına bile almamaktadır. Öyleyse bu ayrışım bay Proudhon açısından bir önsüz-sonsuz yasa olmak zorundadır; çünkü bu ayrımın ne kökenini, ne gelişimini biliyor. İşte bu nedenlerle, kitabı boyunca, belirli bir üretim tarzının oluşumu, sanki zamanın sonuna kadar sürecekmiş gibi konuşuyor. Bay Proudhon'un işbölümü konusunda söylediği şey, yalnızca ve yalnızca bir özettir;

* Marx, *Constantinople* adını kullanıyor. –ç.

ve üstelik kendisinden önce Adam Smith'in ve binlerce başka kişinin söylediklerinin yüzeysel ve eksik bir özeti.

İkinci evrim *makinelerdir*. İşbölümüyle makineler arasındaki ilinti bay Proudhon için gizemseldir. Her tür işbölümü, kendine özgü üretim aracına sahiptir. Örneğin onyedinci yüzyılla onsekizinci yüzyılın ortası arasındaki dönemde insanlar herşeyi el ile yapmıyorlardı. Araç ve gereçleri vardı, hem de bazıları dokuma tezgahları, gemiler, manivelalar gibi çok gelişkin araç ve gereçlerdi.

Öyleyse, makinelerin, genel olarak işbölümü sonucu ortaya çıktığını öne sürmekten daha saçma birşey olamaz.

Sırası gelmişken şunu da söyleyebilirim ki, bay Proudhon, makinelerin tarihsel kökenini anlamadığı için gelişmesini daha da az kavramıştır. Denebilir ki, 1825 yılına kadar —ilk genel bunalım dönemi— genel olarak tüketim talebi üretimden daha hızlı artmıştır; makinelerin gelişmesi de pazarın gereksinimlerinin zorunlu bir sonucu olmuştur. 1825'ten bu yana, makinelerin icadı ve üretime sokulması, yalnızca, işçilerle işverenler arasındaki savaşın sonucudur. Ama bu, yalnızca İngiltere için doğrudur. Avrupalı uluslara gelince, onlar, makineleri, kendi iç pazarlarında ve uluslararası pazarlarda karşılaştıkları İngiliz rekabeti nedeniyle benimsemek zorunda kalmışlardır. Ve ensonu Kuzey Amerika'ya makinelerin gelişi, hem başka ülkelerle rekabetin; hem emek-gücü eksikliğinin, başka deyişle Kuzey Amerika'nın nüfusuyla sınai gereksinimleri arasındaki oransızlığın sonucudur. Bay Proudhon'un, rekabet hayaletini, üçüncü evrim olarak, makinelerin antitezi diye öne çıkarmakla nasıl bir hikmet yumurtladığını görmek için sanırım bu gerçekler yeter de artar.

Ve son olarak *makineleri*, işbölümü, rekabet, kredi vb. gibi kategorilerin yanısıra bir ekonomik kategori gibi almak tamamen saçmadır.

Sabanı çeken öküz ne kadar ekonomik kategori ise, makine de ancak o kadar ekonomik kategoridir. Günümüzde makinelerin uygulanması, bugünkü ekonomik sistemimizin

ilişkilerinden biridir; ama makinelerin kullanılma biçimi, makinelerin kendisinden tamamen ayrıdır. Barut, insanı yaralamak için de kullanılsa, yarasını iyileştirmek için de kullanılsa aynı baruttur.

Rekabetin, tekelin, vergilerin ya da güvenliğin, ticaret dengesinin, kredinin ve mülkiyetin, kafasının içinde bu söylediğim sırayla gelişmesine izin vererek bay Proudhon kendisini aşıyor. Kredi sistemi, hemen hemen tümüyle, onsekizinci yüzyılın başında, makinelerin icadından önce, İngiltere'de geliştirilmiştir. Devlet borçları, vergiyi arttırmanın ve burjuvazinin iktidara gelmesiyle yaratılan yeni talepleri karşılamanın taze bir yönteminden başka birşey değildir. Ve ensonu bay Proudhon'un sisteminde son kategori *mülkiyet*tir. Oysa, gerçek dünyada, işbölümü ve bay Proudhon'un öteki kategorileri, bir bütün olarak bugün *mülkiyet* diye bilinen toplumsal ilişkilerdir; bu ilişkilerin dışında, burjuva mülkiyet metafizik ya da hukuksal bir kuruntudan başka birşey değildir. Başka bir çağın mülkiyeti, feodal mülkiyet, tümüyle farklı toplumsal ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. Mülkiyeti bağımsız bir ilişki biçiminde sunarak bay Proudhon, yöntemde hatadan daha fazla birşey yapıyor: *burjuva* üretimin bütün biçimlerini birarada tutan bağı kavramadığını, belli bir çağdaki üretim biçimlerinin *tarihsel* ve *geçici* niteliğini anlamadığını açıkça göstermiş oluyor. Toplumsal kurumlarımızı tarihsel ürünler olarak görmeyen, bu kurumların ne kökenini, ne gelişimini kavrayabilen bay Proudhon, onlardan yalnızca ve yalnızca dogmatik eleştiriler üretebilir, o kadar.

İşte bu nedenle bay Proudhon, gelişmeyi açıklayabilmek için bir *kurguya* sığınmak zorunda kalmıştır. İşbölümünün, kredinin, makinelerin vb., bütün bunların hepsinin, onun sabit fikrine, eşitlik fikrine hizmet etmek için icat edildiğini sanmaktadır. Açıklamaları, son derece böncedir. Bu şeyler eşitlik için icat edilmiştir, ama ne var ki, eşitliğe karşı olmuşlardır. İşte bütün savı budur. Başka deyişle, uydurduğu bir varsayımı başlangıç noktası olarak almakta ve sonra, gerçek gelişme, her adımda onun kurgusuyla çeliştiği için,

bir çelişki olduğu sonucuna varmaktadır. Üstelik, çelişkinin yalnızca kendi sabit fikirleriyle gerçek hareket arasında olduğunu da gizlemektedir.

Daha çok tarih bilgisi eksikliği nedeniyle bay Proudhon, insanların üretici güçlerini geliştirdikçe, yani yaşadıkça, birbirleriyle belirli ilişkiler geliştirdiklerini ve bu ilişkilerin doğasının, üretici güçlerin değişmesi ve büyümesiyle birlikte değişmek zorunda olduğunu kavramamıştır. *Ekonomik kategorilerin*, bu gerçekten varolan ilişkilerin *soyut ifadeleri* olduğunu ve ancak bu ilişkiler varoldukça kalacaklarını göremiştir. Dolayısıyla da bu ekonomik kategorileri, belirli bir tarihsel gelişme için ve üretici güçlerin belirli bir gelişmesi için geçerli tarihsel yasalar olarak değil, önsüz-sonsuz yasalar olarak gören burjuva iktisatçıların düştüğü yanlışa düşmüştür. Bu yüzdendir ki, politik-ekonomik kategorileri, gerçek, geçici, tarihsel toplumsal ilişkilerin soyut yasaları olarak görmek yerine, bay Proudhon, gizemli bir alabora sonucu, gerçek ilişkileri, bu soyutlamaların maddileşmesi gibi algılamaktadır. Bu soyutlamaların kendisi, dünyanın başlangıcından bu yana baba tanrının bağrında uyuyagelen formüllerdir.

Ama bu noktada, sevgili Proudhon'umuz, entelektüel bir karışıklığın içine düşmektedir. Bütün bu ekonomik kategoriler tanrının bağrından çıkıyorsa, insanın gizli ve ölümsüz yaşamını oluşturuyorlarsa, nasıl oluyor da herşeyden önce, gelişme diye birşey oluyor ve ikincisi bay Proudhon neden bir muhafazakâr olmuyor? Bu apaçık çelişkileri bay Proudhon bütün bir karşıtlıklar sistemiyle açıklıyor.

Bu karşıtlıklar sistemine ışık tutmak için bir örnek alalım.

Tekel iyi birşey, çünkü ekonomik bir kategori ve bu nedenle de tanrıdan çıkma. Rekabet iyi birşey, çünkü o da ekonomik bir kategori. Ama iyi olmayan şey, tekel gerçeği ve rekabet gerçeği. Daha da kötü olan şey, tekel ile rekabetin birbirini yiyip bitirdiği gerçeği. Ne yapmalı? Tanrının bu önsüz-sonsuz iki fikri birbiriyle çeliştiğine göre, Proudhon'a bakılır-

sa apaçık olan şudur: tanrının bağrında bu iki fikrin bir de sentezi vardır; yani tekelin kötülükleri rekabetle dengelenir ya da *tersi*. Bu iki fikir arasındaki savaşımın sonucu, bu fikirlerin yalnızca iyi yanı kendini ortaya koyar. Birileri bu gizli fikri tanrının elinden kapmalı ve herşeye uygulamalıdır: o zaman her şey iyi olacak; insanlığın kişisel olmayan usunun karanlıklarında saklı yatan sentetik formül açıklanmalıdır. Bay Proudhon bu formülü açıklayacak kişi olmak için öne fırlamakta bir an olsun duraksamıyor.

Ama, bir an için gerçek yaşama bakalım. Günümüzün ekonomik yaşamında yalnızca rekabeti, yalnızca tekeli bulmakla kalmıyoruz; bu ikisinin, bir *formül* değil ama bir *hareket* olan sentezini de buluyoruz. Tekel rekabet üretiyor, rekabet tekel üretiyor. Ne var ki, bu denklem, burjuva iktisatçıların sandığının tersine bugünkü durumun güçlüklerini ortadan kaldırmak şöyle dursun, daha güç ve daha karışık bir duruma yolaçar. Bu nedenledir ki, günümüz ekonomik ilişkilerinin dayandığı temeli değiştirirseniz, üretimin bugünkü *tarzını* ortadan kaldırarak yalnızca rekabeti, tekeli ve onların uzlaşmaz karşıtlığını ortadan kaldırmakla kalmazsınız; onların birliğini, sentezini, rekabet ile tekelin gerçek eşitlenmesi olan devinimi de ortadan kaldırırsınız.

Şimdi size, bay Proudhon'un diyalektiğinin bir örneğini vereceğim. *Özgürlük* ve *kölelik* uzlaşmaz karşıtlık oluşturur. Özgürlüğün iyi ya da kötü yanlarını anlatmama gerek yok. Köleliğe gelince, onun kötü yanlarını söylememe de gerek yok. Açıklanması gereken tek şey köleliğin iyi yanıdır. Konuştuğumuz kölelik dolaylı kölelik, yani proletaryanın köleliği değil; doğrudan kölelik, Surinam'da, Brezilya'da ve Kuzey Amerika'nın güney eyaletlerindeki kara insanların köleliği.

Doğrudan kölelik, makineler, kredi vb. kadar, bugünkü sanayimizin temel öğesidir. Kölelik olmasa pamuk olmazdı; pamuk olmasa modern sanayi olmazdı. Kölelik, sömürgeciliğe değer kazandırdı; sömürgeler dünya ticaretini yarattı; dünya ticareti, geniş ölçekli makine sanayiinin zorunlu koşu-

ludur. Zenciler sağılmadan önce, sömürgeler Eski Dünyaya pek az ürün sundular ve dünya yüzünde görünür bir değişiklik yapmadılar. İşte bu nedenle, kölelik en önemli ekonomik kategorilerdendir. Kölelik olmasaydı, en gelişkin ülke olan Kuzey Amerika, ataerkil bir toprağa benzeyecekti. Kuzey Amerika dünya haritasından silinseydi, sonuç anarşi, ticaretin çöküşü ve modern uygarlığın bozulması olurdu. Ama köleliğin ortadan kalkmasına izin vermek Kuzey Amerika'yı dünya haritasından silmektir. Kölelik, ekonomik bir kategori olduğuna göre, dünyanın başlangıcından bu yana her halkta kölelik varolmuştur. Modern uluslar, köleliği Yeni Dünyaya açıkça ithal ederken, kendi ülkelerindeki köleliği gizlemeyi bilmişlerdir. Kölelik konusundaki bu gözlemlerden sonra, değerli bay Proudhon'umuz söze nasıl devam edecek? Kölelik ile özgürlük arasında bir sentez, gerçek bir *juste-milieu**, başka deyişle bir dengeleme arayacaktır.

Bay Proudhon, insanların bez, keten, ipek ürettiği gerçeğini çok iyi kavramıştır ve böylesine küçük bir noktayı yakalamış olmak büyük bir hünerdir! Ama insanların, üretici güçlerine uygun biçimde *toplumsal ilişkiler* de ürettiklerini ve bu ilişkiler ortamında bez ve keten ürettiklerini kavrayamamıştır. Bundan da daha az anlayabildiği şey, maddi üretkenliklerine uygun biçimde toplumsal ilişkiler üreten insanların aynı zamanda *fikirler*, *kategoriler*, yani bu toplumsal ilişkilerin soyut fikirsel ifadelerini de ürettikleridir. Bunun içindir ki, kategoriler, ifade ettikleri ilişkilerden daha kalıcı değildirler. Tarihsel ve geçici ürünlerdir. Bunun tersine, bay Proudhon'a göre, soyutlamalar, kategoriler birincil nedenlerdir. Ona göre tarihi yapan insanlar değil, kategorilerdir. *Soyutlama*, yeni insanlardan ve onların maddi etkinliklerinden ayrı olarak alınmış bu biçimdeki *kategori*, ancak ölümsüz, değiştirilemez sabit arı usun bir varlık biçimidir; bu da yalnızca, bu biçimdeki soyutlamanın soyut olduğunu söylemenin başka yoludur. Hayran olunası bir *totoloji*.

Demek ki, kategoriler olarak görülen ekonomik ilişkiler,

* Adil ortam, tamorta.–ç.

bay Proudhon için ne başlangıcı olan, ne de gelişen önsüz-sonsuz formüllerdir.

Bir başka biçimde söyleyelim: bay Proudhon, *burjuva yaşamın*, ona göre *önsüz-sonsuz gerçeklik* olduğunu doğrudan ileri sürmüyor; bunu, burjuva ilişkileri düşünce formunda açıklayan kategorileri tanrılaştırarak, dolaylı biçimde yapıyor. O, burjuva toplumun ürünlerini; onlar, zihninde kategoriler biçiminde, düşünce biçiminde göründüğü için; kendiliğinden ortaya çıkmış, kendi yaşamları olan önsüz-sonsuz varlıklar olarak görüyor. Bu yüzdendir ki burjuva ufkunun üstüne çıkamamaktadır. Sanki önsüz-sonsuz gerçeklermiş gibi burjuva fikirlerle düşündüğü için, bu fikirlerin bir sentezini aramaktadır, onları dengelemeye çalışmaktadır ve dengeyi sağlayan bugünkü yöntemin biricik olanaklı yöntem olduğunu görmemektedir.

Gerçekten, tüm iyi burjuvaların yaptığını yapmaktadır. Hepsi, ilke olarak, yani soyut fikirler olarak alındığı zaman rekabetin, tekelin vb., yaşamın tek temeli olduğunu, ama pratikte tatmin edici olmaktan uzak kaldığını belirtirler. Hepsi, yıkıcı etkilerinden uzak bir rekabet ister. Hepsi olanaksızı, yani burjuvazinin varlık koşullarını, bu koşulların zorunlu sonuçlarından azade bir biçimde isterler. Hiçbiri anlamaz ki, feodal üretim biçimi gibi burjuva üretim biçimi de tarihseldir ve geçicidir. Bu hata, burjuva insanı, her toplumun tek olası temeli diye düşünmelerinden ileri gelmektedir; insanların burjuva olmaktan çıktığı bir toplum tasarlayamazlar.

Bu nedenle bay Proudhon bir *doktriner* olmak zorundadır. Günümüz dünyasının altını üstüne getiren tarihsel hareket, onun gözünde, iki burjuva düşüncesi arasında doğru dengeyi, sentezi bulma sorunundan başka birşey değildir. Ve böylece zeki ahbap, incelikli bir biçimde, tanrının gizli kalmış düşüncesini, birbirinden yalıtılmış iki düşüncenin —bu iki düşünce, yalnızca bay Proudhon onları, ifade ettikleri gerçeklerin bileşimi olan pratik yaşamdan, günümüz üretiminden yalıttığı için yalıtılmışlardır— birliğini bulgular. İnsan-

ların esasen edinmiş oldukları üretici güçlerle bu üretici güçlere artık tekabül etmeyen toplumsal ilişkiler arasındaki çelişkiden kaynaklanan büyük tarihsel devinim yerine; her ulusun içindeki farklı sınıflar arasında ya da farklı uluslar arasında kapının hemen eşiğinde bulunan korkunç savaşlar yerine; kitlelerin, bu çelişkileri çözebilecek tek gerçek ve zora dayalı eylemi yerine — bu engin, uzayıp giden ve karmaşık devinim yerine, bay Proudhon, kendi kafasındaki saçma devinimini koyuyor. Görüldüğü gibi tarihi yapanlar, tanrının gizli düşüncelerini nasıl çalacağını bilen insanlardır. Sıradan insanlar, yalnızca onların vahiylerini uygulamakla yetinmelidirler.

Şimdi, bay Proudhon'un neden her politik hareketin tescilli düşmanı olduğunu anlıyorsunuz, değil mi? Gerçek sorunların çözümü, ona göre, halk eyleminde değil, ama kendi kafasının diyalektik deveranındadır. Onun gözünde, kategoriler, harekete geçirici güçlerdir; kategorileri değiştirmek için, pratik yaşamı değiştirmek gerekmez. Tam tersine. Kategorileri değiştirmek gerekir ve bunun sonucu varolan toplum değişecektir.

Çelişkileri uzlaştırma hevesi yüzünden bay Proudhon, bu çelişkilerin dayandığı temellerin yıkılıp atılmasının gerekip gerekmediğini sormaz bile. Kralı, Avam Kamarasını ve Lordlar Kamarasını toplumsal yaşamın birbirini tamamlayan parçaları, önsüz-sonsuz kategoriler gibi görmeyi yeğleyen siyasal bir doktriner gibidir. Aradığı tek şey, bu güçler arasında dengeyi sağlayan yeni bir formüldür; bu denge de kesinlikle, bu güçlerden birinin diğerinin kah fethedeni kah kölesi olduğu fiili hareketten başka bir şey değildir. Onsekizinci yüzyılda da bazı vasat kafalar, toplumsal katmanları, soyluları, kralı, parlamentoyu vb. dengeye getirecek gerçek formülü bulmaya çalışıyorlardı, ve bir sabah uyandılar ve gördüler ki, kral da, parlamento da, soylular da hepsi yokolmuş. Bu uzlaşmaz karşıtlıkta gerçek denge, bu feodal kurumlara ve bu kurumların uzlaşmaz karşıtlığına temel olan bütün toplumsal ilişkileri yıkmakla sağlanmıştı.

Bay Proudhon önsüz-sonsuz fikirleri, arı us kategorilerini bir yana, insanları ve bu kategorilerin yaşama geçirilmesi için düşündüğü pratik yaşamlarını da karşı yana koyuyor; işte bu yüzden başından beri yaşam ile fikirler arasında, ruh ile beden arasında bir *ikicilik* (*düalizm*) içindedir; bu ikicilik birçok biçimde kendini tekrar tekrar ortaya koymaktadır. Gördüğünüz gibi bu uzlaşmaz karşıtlık, bay Proudhon'un tanrılaştırdığı kategorilerin dinle ilgisi bulunmayan kökenini ve tarihini anlama yetersizliğinden başka birşey değildir.

Mektubum o kadar uzadı ki, bay Proudhon'un komünizme karşı ortaya koyduğu saçma savlar üzerinde konuşmaya yer kalmadı. Şimdilik yalnızca şu kadarını söylememe izin verin: bugünkü toplumsal sistemi anlamamış olan bir insanın, o toplumsal sistemi devirmeyi amaçlayan hareketi ve bu devrimci hareketin yazınsal ifadesini anlaması beklenemez.

Bay Proudhon'a bütünüyle katıldığım *tek nokta* sosyalist duygusallıktan hoşlanmayışıdır. Bu aptalca, duygusal, ütopik sosyalizmle alay ettiğim için, ondan daha önce ben üzerime epey düşmanlık çekmiştim. Ama bizim değerli Proudhon'umuzun gösterişçi yavanlıklarından daha ilerilere giden örneğin Fourier'nin sosyalist duygusallığının karşısına kendi küçük-burjuva duygusallığını —aile yaşamı, evlilik-içi aşk gibi banalliklerini kastediyorum— koyarak bay Proudhon kendini garip bir biçimde aldatmış olmuyor mu? Savlarının çok boş olduğunun, bu konular üzerine konuşma yeteneksizliğinin dorukta olduğunun o da farkında ki ağzından köpükler saçarak öfke nöbetlerine, gürültüyle dile getirdiği gazap gösterilerine kapılıyor; küfür ediyor, itham ediyor, yetişin rezalet var, cinayet var diye haykırıyor, göğsünü yumrukluyor, tanrı ve insanın önünde sosyalist alçaklıkla hiçbir ilişiği bulunmadığını övünerek söylüyor! Sosyalist duygusallığı ya da böyle gördüğü şeyi eleştirmiyor. Kutsal bir adam gibi, bir papa gibi, zavallı günahkârları afaroz ediyor ve evcil bir ocağın sefil, ataerkil, aşıkane hayallerinin ve küçük-burjuvazinin ne kadar yüce olduğuna ilişkin şarkılar söylüyor. Bu kuşkusuz raslantı değildir. Bay Proudhon, tepeden

tırnağa, küçük-burjuvazinin filozofu ve iktisatçısıdır. İleri bir toplumda *küçük-burjuvazi*, konumu gereği, bir yandan sosyalist, bir yandan ekonomist olmak zorunda kalır; başka deyişle, büyük burjuvazinin ihtişamı ile afallar, halkın çektiği acılar nedeniyle ona sempati besler. Aynı zamanda hem burjuvadır, hem halk adamıdır. Kalbinin derinliklerinde, tarafsız olduğunu, *juste-milieu*'den farklı birşey olduğunu ileri sürdüğü doğru dengeyi yakaladığını düşünerek kendisiyle övünür. Böyle bir küçük-burjuva *çelişkiyi* yüceltir, çünkü çelişki, onun varlığının özüdür. Bizzat kendisi eylem halindeki toplumsal çelişkiden başka birşey değildir. Pratikte kendisi ne ise, kuramda da onu haklı çıkarmak zorundadır; ve bay Proudhon, Fransız küçük-burjuvazisinin bilimsel yorumcusu olma hünerine sahiptir — bu, gerçek bir hünerdir, çünkü küçük-burjuvazi yaklaşan bütün toplumsal devrimlerin ayrılmaz parçası olacaktır.

Bu mektupla birlikte, size, ekonomi politik üzerine kitabımı* da gönderebilmeyi arzulardım; ama şu ana kadar bu çalışmayı, ve size Brüksel'de sözünü ettiğim bir başka kitabımı, Alman filozofların ve sosyalistlerin eleştirisini** bastırmam mümkün olmadı. Bu tür bir yayının Almanya'da karşılaştığı, bir yandan polisin, öte yandan saldırdığım eğilimlerin temsilcileri olan yayıncıların çıkardığı güçlüklere asla inanamazsınız. Kendi partimize gelince, yalnızca zavallı olmakla kalmıyor, ama Alman Komünist Partisinin geniş bir kesimi de ütopyalarına ve tumturaklı söylevlerine karşı durduğum için bana öfke duyuyor.

Saygılarımla
Karl Marx

* *Kritik der Politik und Nationalökonomie* [Politikanın ve Ekonomi Politiğin Eleştirisi] kastediliyor. 5 numaralı nota bakınız. –*Ed.*

** Marx, *Die deutsche Ideologie*'ye atıfta bulunuyor [Bkz: Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi* [*Feuerbach*], Sol Yayınları, Ankara 1992]. –*Ed.*

1847

9
ENGELS'TEN BRÜKSEL'DEKİ MARX'A
[PARİS, 23-24 KASIM 1847]

... *Bu kez bizim istediğimiz biçimde olacağı için*, bu kongre[23] artık bu işi bitirmeli.

... "İman Tazeleme" üzerinde biraz daha düşün. Biz din kitabı üslubunu bir yana bıraksak ve şunun adına "Komünist *Manifesto*" desek daha iyi olacak diye düşünüyorum. Şöyle ya da böyle bunun içinde tarih de olacağına göre, şimdiki biçimi uygun görünmüyor. Ben burada hazırladığımı* yanımda getireceğim, basit bir anlatı biçiminde, ama çarçabuk yazıldığı için kötü formüle edildi. Komünizm nedir? sorusuyla başlıyorum, sonra doğrudan proletaryaya geçiyorum — onun kökeninin tarihi, daha önceki dönem emekçilerinden farklılık, proletarya ile burjuvazi arasındaki karşıtlığın ge-

* *Grundsätze des Kommunismus* [Komünizmin İlkeleri], *Komünist Parti Manifestosu*'nun ilk taslağı [Bkz: Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara 1993]. *–Ed.*

lişmesi, bunalımlar, sonuçlar. Ara yerlere, çeşitli ikincil noktalar ve sona, şu ana kadar kamuya açıklanabilir ölçüde komünistlerin parti politikası. Benim burada yaptığım hazırlık onaylanmaya henüz sunulmadı, ama ufak tefek bazı ayrıntıların dışında, en azından bizim görüşlerimize aykırı birşeyleri içermeyen bir biçimde kabul edilmesini istiyorum...

10
MARX'TAN *L'ALBA*[24] (FLORANSA) GAZETESİNİN GENEL YAYIN YÖNETMENİNE
[KÖLN, MAYIS 1848]

Sayın Bay,

Önümüzdeki Haziranın birinci gününden başlayarak burada, Köln'de, yeni bir gündelik gazete yayınlanacak; adı *Neue Rheinische Zeitung*, Genel Yayın Yönetmeni de bay Karl Marx olacak. Bu gazete, burada, kuzeyde, *l'Alba*'nın İtalya'da temsil ettiği ilkelere benzer demokratik ilkeleri savunacak. Bu çerçevede, İtalya ile Avusturya arasında askıda bulunan sorun konusunda takınacağımız tutum hakkında hiçbir kuşkuya yer yoktur. Biz İtalya'nın bağımsızlığı davasını savunacağız; Avusturya'nın Almanya ve Polonya'daki despotluğuna karşı olduğu gibi İtalya'daki despotluğuna karşı da bir ölüm-kalım savaşı vereceğiz. İtalyan halkına kardeşlik eli uzatıyor ve bizim ülkemizde de özgürlüğü ezen insanların sizin ülkenizi baskı altında tutmasını Alman ulusunun her bakımdan reddettiğini göstermek istiyoruz. Bugüne

değin iğrenç bir yönetimin birbirinin düşmanı olduğuna inandırdığı iki büyük ve özgür ulus arasında birliği ve içten anlaşmayı yaratabilmek için elimizden gelen her çabayı göstereceğiz. Bu çerçevede vahşi Avusturya askerinin, zaman yitirmeksizin İtalya'dan geri çekilmesini ve böylece İtalya halkının herhangi bir denetimden uzak bir biçimde istediği yönetim biçimini seçmesini isteyeceğiz.

Bizim, İtalya olaylarını izleyebilmemiz ve sizin, verdiğimiz sözün ciddiliğini yargılayabilmeniz için aramızda bir gazete alış-verişi öneriyoruz; yani biz size her gün *Neue Rheinische Zeitung*'u gönderelim, siz bize *Alba*'yı gönderin. Bu önerimizi kabul edeceğinize yürekten inanıyoruz ve ilk sayılarımızda yararlanabilmemiz için *Alba*'yı olabildiğince kısa zamanda bize göndermeye başlamanızı istiyoruz.

Bize bilgilendirici daha başka materyal göndermeniz de olanaklı olabilirse, onu da edinmek istiyoruz; herhangi bir ülkede demokrasi davasına hizmet edebilecek her türlü şeye en büyük özeni göstereceğimize inanmanızı diliyoruz.

Kardeşlik duygularıyla

Yayın kurulu adına
Dr. Karl Marx
Genel Yayın Yönetmeni

11
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ EMİL BLANK'A
KÖLN, 24 MAYIS 1848

... Öteki konulara gelince, Barmen eskisinden daha da sıkıcı; sahip oldukları bir damla özgürlükten ötürü, genel bir kin duyuyorlar. Bu eşekler, dünya yalnızca onlar çok çok kâr etsin diye var sanıyorlar ve bir aksama olduğu zaman avazları çıktığı kadar anırıyorlar. Özgürlük istiyorlarsa bedelini ödemek zorundalar. Fransız da, İngiliz de ödemek zorunda kaldı. Ama Barmen'de herşeyi bedavadan almaları gerektiğini düşünüyorlar. Burada işler biraz daha iyi, ama çok fazla

da değil. Prusyalılar eskiden nasılsa gene öyleler; Polonyalılar en aşağılık lakaplarla anılıyor ve benim bu mektubu yazdığım şu sırada Sivil Muhafızlar birkaç sarhoş ve külhanbeyi askeri tutukladı diye *Prusyalılar Mainz'i bombalıyorlar.* Frankfurt'taki egemen Ulusal Meclis silah seslerini duyuyor ama parmağını kıpırdatmıyor.[25] Berlin'de Camphausen zamanı öldürmekle meşgul; gericiler, resmi görevliler ve soylular her gün giderek daha da zorbalaşıyorlar ve halkı taciz ediyorlar; halk isyan ediyor ve Camphausen'in zayıflığı ve ödlekliği bizi doğrudan yeni devrimlere yöneltiyor. İşte Almanya böyle.

Adieu.

Sevgiler
F. E.

1849

12
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ JENNY MARX'A
VEVEY, 25 TEMMUZ 1849

Sayın Bayan Marx,

Marx gibi siz de benden neden uzun süre ses çıkmadığını merak etmişsinizdir. İşte nedenleri: Marx'a mektup yazdığım gün (Kaiserslautern'den) Hamburg'un Prusyalılar tarafından işgal edildiği ve bu nedenle Paris'le haberleşmenin kesildiği haberi geldi. Bu yüzden artık oradan mektup gönderemezdim ve Willich'e gittim. Kaiserslautern'deyken *soi-disant** devrimden[26] uzak durdum; ama Prusyalılar gelince, savaşta olma arzusuna daha fazla karşı koyamadım. Willich, adama benzer tek subaydı; ona gittim ve yaveri oldum. Dört çatışmaya katıldım; ikisi önemliydi, özellikle Rastatt'taki.[27] Ve keşfettim ki, en çok övülen amansızca saldırı cesareti, insanın sahip olabileceği en yaygın nitelik. Vızır vızır geçen kurşunlar pek de önemli değil, ve birçok ödlekliğe karşın, ha-

* Sözümona. –ç.

rekat boyunca *çarpışmalar sırasında* ödlekçe davranan bir düzine bile insan görmedim. Tam tersine "cesur aptallık" vardı. Sonuç olarak, her yerde bu işi başarıyla atlattım. Bütün demokratik ayaktakımı Baden'de ve Palatinate'de oturup yapmadıkları kahramanlıklar için övünürken, *Neue Rheinische Zeitung*'dan birinin çarpışmalara katılmasını iyi birşey olarak görüyorum. Şu aynı masalı bir kez daha söylesinler bakalım: *Neue Rheinische Zeitung*'daki beyefendiler çarpışmayacak kadar ödlekınişler ha... İyi de demokratik beyzadelerden bir teki bile çarpışmadı. Kinkel ve benden başka kimse savaşmadı. Kinkel bizim birliğe piyade olarak yazıldı ve çok başarılı oldu; katıldığı ilk çarpışmada bir kurşun kafasını sıyırdı ve tutsak düştü.

Birliğimiz, Baden Ordusunun geri çekilişine destek sağladı; hepsi çekildikten 24 saat sonra, İsviçre'ye geçtik, dün Vevey'e[28] geldik. Harekat ve İsviçre'deki yürüyüş sırasında tek satır bile yazmama olanak yoktu. Ama şimdi hemen size haberi iletmek için aceleyle yazıyorum. Baden'de duyduğuma göre, Marx Paris'te tutuklanmış. Gazeteleri göremedik, bu yüzden hiçbir şey bilmiyorum. Bu haber doğru mu değil mi, değerlendirme olanağından yoksunum. Duyduğum kaygıyı anlayacağınızı biliyorum ve Marx'ın akıbeti hakkında bana kesin ve acele bilgi vererek ruhumu sakinleştirmenizi rica ediyorum. Marx'ın tutuklanışını henüz hiç kimse doğrulamadığı için, şimdilik söylentinin yanlış olduğu umudunu taşıyorum. Ama Dronke ile Schapper'in içeri atıldıklarından hiç kuşku duymuyorum. Kısacası, Marx hâlâ serbestse bu mektubu lütfen ona gönderin ve bana hemen yazmasını söyleyin. Paris'te kendini güven içinde hissetmiyorsa, burada Vaud kantonunda tam bir güvenlik içinde olabilir. Hükümet kendini kızıl bir hükümet olarak görüyor ve sürekli devrimi destekliyor. Aynı şey Cenevre için de doğru. Treves'ten Schily orada; Mainz birliklerinin komutanlarından biri de oydu.

Evden biraz para gelir gelmez büyük bir olasılıkla Lozan'a ya da Cenevre'ye gideceğim ve ne yapacağıma karar

vereceğim. Cesurca savaşan müfrezemizden yavaş yavaş usanç duymaya başladım; burada yapabileceğim pek birşey yok. Savaşta Willich cesur, serinkanlı, yetenekli, hızlı karar verebiliyor; çarpışma dışında hemen hemen cansıkıcı bir ideolog ve bir "hakiki sosyalist". Birliğimizde, insanın konuşabileceği türden kişilerin çoğu başka yerlere gönderildi.

Ah Marx'ın serbest olduğunu kesinlikle bilebilmeyi ne kadar isterdim! Aklıma sık sık şu takıldı: Prusyalı kurşunlar arasında ben, Almanya'daki başka insanlara ve özellikle Paris'te Marx'a göre, çok daha az tehlikeli bir yerdeydim. Ne olur lütfen beni bu belirsizlikten kısa sürede kurtarın.

Saygılarımla
E. Engels

13
MARX'TAN VEVEY'DEKİ ENGELS'E
PARİS, 17 AĞUSTOS [1849]

İsviçre'de, İngiliz hareketini izleme fırsatını buldun mu bilmiyorum. İngilizler, Şubat devriminin kesintiye uğrattığı noktadan, yeniden başladılar. Bildiğin gibi, barış partisi, yeni bir kisve altında serbest ticaret partisinden başka birşey değil. Ne var ki, sanayi burjuvazisi, Tahıl Yasasıyla Savaşım Birliğinin giriştiği kampanya sırasındaki olduğundan daha devrimci bir tutumla hareket ediyor. Bunun iki nedeni var: 1. Tahıl Yasası ile Denizcilik Yasasının yürürlükten kaldırılmasını gerçekleştirerek ülkede aristokrasinin dayandığı temelleri zayıflatan burjuvazi, şimdi aristokrasinin Avrupa'daki uzantılarına saldırarak onu dış siyaset dünyasında da yıkmak istiyor. Bu Pitt'in politikasının tersidir; Rusya karşıtıdır, Avusturya karşıtıdır ve Prusya karşıtıdır; kısacası İtalyan yanlısıdır, Macaristan yanlısıdır. Cobden, Rusya'ya borç verecek bankacıyı, bankacılıktan menetmekle açıktan tehdit etti ve Rusya'nın finanse edilmesine karşı gerçek bir kampanya başlattı. 2. Mülk sahiplerinin toprak aris-

tokrasisinden siyasal olarak tam anlamıyla ayrışabilmesini sağlamak, parlamentoda kentsel kesime mutlak çoğunluğu vermek ve Lordlar Kamarasının iktidarını ortadan kaldırmak için genel oy kampanyası. Kilisenin parasal gücünü kesmek ve aristokrasiyi siyasal avantajlarından yoksunlaştırmak için mali reform.

Çartistlerle serbest ticaretçiler bu iki propoganda kampanyasında işbirliği yaptılar. Harney'le Palmerston, anlaşılan o ki, dost oldular. Londra'da yapılan son toplantıda O'Connor, albay Thompson'la görüş birliği içindeydi.

Feodalizme ve Kutsal İttifaka karşı bu ekonomik kampanyanın ne tür sonuçlar doğuracağının belirgin bir işareti yok...

14
MARX'TAN FRANKFURT'TAKİ JOSEPH WEYDEMEYER'E
LONDRA, 19 ARALIK [1849]

... Bugün için, en önemli hareket belki de İngiltere'de gerçekleşiyor. Bir yanda, fanatikleştirilmiş kırsal kesim insanlarının desteklediği korumacıların kampanyası var — serbest tahıl ticaretinin sonuçları, yıllar önce öngördüğüm bir biçimde kendini gösteriyor.* Öte yandan, serbest ticaretçiler var; barış partisinin dış ilişkiler cephesinde yaptığı gibi, maliye ve parlamento reformu yanlısı olan serbest ticaretçiler de iç olaylardan siyasal ve ekonomik sonuçlar çıkarıyorlar. Ve ensonu çartistler var. Onlar da bir yandan burjuvaziye karşı yeni bir enerjiyle savaşıma girişirken, aynı zamanda aristokrasiye karşı burjuvaziyle güçbirliği yapıyorlar. Sağlam nedenlerle umduğum gibi Whig hükümetinin yerine bir Tory hükümeti gelirse, bu gruplar arasındaki çatışma

* Marx, 1848'deki konuşmasını imliyor: "Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles" [K. Marx, "Serbest Ticaret Sorunu Üzerine" (9 Ocak 1848'de Brüksel Demokratik Birliği'nde Konuşma), *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 189-204.] –*Ed.*

çok etkileyici olacak ve kampanya fırtına gibi bir devrimci biçim kazanacaktır. Kıta Avrupasında henüz pek açık olmayan bir başka olay, müthiş bir sınai, tarımsal ve ticari bunalımın yaklaşmakta olmasıdır. Kıta Avrupası kendi devrimini, bu bunalımın başlayışından sonraya kadar ertelerse, olasıdır ki, başından beri İngiltere, hoşlanılmayan bir müttefik bile olsa, devrimci Kıtanın müttefiki olacaktır. Erken bir devrim patlaması —doğrudan Rus müdahalesiyle gerçekleştirilmedikçe— benim görüşümce, bir talihsizlik olur; çünkü, ticaretin sürekli olarak genişletildiği tam şu sırada, devrimci laflar etseler bile, ne Fransa, Almanya vb. gibi ülkelerdeki işçi sınıfı, ne de esnaf vb. gibi katmanlar gerçekten devrimci bir zihniyet taşıyorlar...

1851

15
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 7 OCAK 1851

Sevgili Engels,

Bugün sana bu mektubu, bir *questiuncula theoretica*'yı [küçük bir kuramsal sorunu], kuşkusuz *naturae politico-economicae* [ekonomi politik yapıda] bir sorunu, ortaya koymak üzere yazıyorum.

Ab ovo [başından] başlarsak, bildiğin gibi, Ricardo'nun rant kuramına göre, rant, üretim maliyeti ile tarımsal ürünün fiyatı arasındaki farktır; ya da gene onun belirttiği gibi, en iyi topraktan alınan ürünlerin satılabildiği fiyatla en kötü topraktan alınan ürünün masraflarını (kiracı-çiftçinin kârı ile faiz her zaman masraftan sayılagelmiştir) karşılayabilmek için satılması gereken fiyat arasındaki farktır.

Kendi kuramını kendi yorumlayışına göre, ranttaki bir artış:

1. Giderek daha kötü toprakların kullanıldığını ya da ardarda aynı toprağa harcanan aynı miktarda sermayenin

aynı miktarda ürün vermediğini kanıtlar. Kısacası: toprak, nüfusun ondan daha çok ürün vermesini istediği ölçüde geriler ya da göreceli olarak daha az verimli duruma gelir. Malthus'un, kendi nüfus kuramı için gerçek bir temel bulduğu ve şimdi onun öğrencilerinin son kurtuluş umudunu bağladıkları nokta budur.

2. Rant, ancak tahıl fiyatları arttığı zaman artar (hiç değilse, *ekonominin yasalarına göre*); tahıl fiyatlarının düşmesi durumunda rant da düşmek zorundadır.

3. *Bütün ülkenin rant gelirleri* arttığı zaman, bu durum, göreceli olarak en kötü toprağın pek büyük bir miktarının ekime açılmasıyla açıklanabilir.

Tarih her yerde, bu üç önermeyle çelişmiştir.

1. Kuşku yok ki, uygarlığın gelişmesiyle birlikte, giderek daha kötü topraklar ekime açılmıştır. Ama gene kuşku yok ki, bilimin ve sanayinin ilerleyişi sonucu bu daha kötü toprak türleri, eski iyi toprak türlerine göre, iyi duruma gelmişlerdir.

2. 1815'ten bu yana tahıl fiyatı —düzensiz ama sürekli olarak— 90 şilinden 50 şiline hatta daha fazla düşmüştür; bu Tahıl Yasasının yürürlükten kaldırılmasından öncedir. Rant sürekli olarak artmıştır. İngiltere'de ve *mutatis mutandis** kıta Avrupasında her yerde durum böyledir.

3. Petty'nin esasen değindiği gibi, her ülkede, tahıl fiyatı düştükçe ülkedeki toplam rantın arttığını görüyoruz.

Bütün bunlardan çıkan ana nokta şu ki, aslında rant yasası ve genel olarak tarımın verimliliğindeki gelişme arasında bir uyum sağlamak gerekir; bu bir yandan tarihsel gerçekleri açıklamaya devam eder; öte yandan Malthus'un, yalnızca toprağın değil aynı zamanda doyurulacak "boğaz"ların da giderek kötüleştiği kuramına son verir.

Sanırım sorun yalın olarak şöyle açıklanabilir:

Varsayalım ki, tarımın belirli bir aşamasında bir *quarter* buğdayın fiyatı yedi şilin, ve rantı on şilin olan en verimli bir *acre* toprağın verimi de 20 *bushel* olsun**. Bir *acre* toprak

* Gerekli değişiklikler yapılmış olarak.–ç.

başına elde edilen gelir, 20 x 7 ya da 140 şilin olur. Bu durumda üretim maliyeti 130 şilindir ve dolayısıyla 130 şilin, ekilen en verimsiz toprağın verdiği ürünün fiyatıdır.

Şimdi tarımda genel bir iyileşmenin gerçekleştirildiğini varsayalım. Böyle varsayarken, kuşkusuz bilimde, sanayide, nüfus artışında da ilerleme olduğunu kabul etmiş oluyoruz. Raslansal olarak ya da iyi geçen bir mevsim nedeniyle verimliliğin artmış olmasından ayrı olarak, tarımdaki gelişmeler sonucu genel bir verimlilik artışı, bilimde, sanayide ve nüfusta gelişmeyi de öngörür.

Bir *quarter* buğdayın fiyatı, diyelim ki, 7 şilinden 5 şiline düştü; eskiden 20 *bushel* buğday veren en iyi toprak da bu kez *acre* başına 30 *bushel* verdi. Bu toprak şimdi 20 x 7 = 140 şilin yerine, 30 x 5 = 150 şilin getirir. Bu, eski 10 şilinlik rant yerine, 20 şilinlik rant demektir. Herhangi bir rant getirmeyen en kötü toprak, bu durumda, 26 *bushel* ürün vermelidir; çünkü, yukardaki varsayımımıza göre, bu miktar ürün için gerekli olan fiyat 130 şilindir ve 26 x 5 eşittir 130 şilindir. Tarımdaki iyileştirme, yani toplumdaki genel ilerlemeyle elele giden bilimin genel ilerlemesi, nüfus artışı vb., ekilmesi gereken en verimsiz toprağın 26 *bushel* ürün verebileceği kadar genel olmazsa tahılın fiyatı *quarter* başına 5 şiline düşemez.

Önceden olduğu gibi, 20 şilinlik rant, en verimli tarladan alınan ürünün maliyeti ile buğday fiyatı arasındaki farkı ya da en verimsiz tarla ile en verimli tarla arasındaki üretim maliyeti farkını ifade eder. Göreceli olarak bir toprak parçası, verimi yüksek toprakla karşılaştırıldığı zaman, eskiden olduğu gibi, gene düşük kalmaya devam eder. Ama *genel verimlilik* artmıştır.

Tahılın fiyatı 7 şilinden 5 şiline düşerse tüketimin– talebin aynı ölçüde artacağı, ya da üretimin, fiyatın 5 şilin olması durumunda beklenebilecek talebi aşmayacağı, önceden

** 1 şilin = 12 peni, ve 1 pound sterlin (£) = 20 şilin; 1 *acre* = 4.046,7 metrekare; bir *bushel* = 36,349 litre; bir *quarter* = 8 *bushel*, bu mektupta *quarter*, *bushel*le eşanlamlı kullanılmış. –[Fransızca baskıya yayıncıların notu.]

varsayılıyor. Bu varsayım istisnai olarak bol bir hasat nedeniyle fiyatın 7'den 5'e düşmesi durumunda ne kadar yanlışsa, üreticilerin kendi çabalarıyla verimliliğin derece derece artması durumunda o kadar gerekli olur. Her ne ise, biz burada yalnızca bu varsayımın ekonomik olabilirliğiyle ilgileniyoruz.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkıyor:

1. Topraktan alınan ürünün fiyatı düştüğü halde rant artabilir, ama gene de *R[icardo]'nun yasası doğru olmaya devam eder.*

2. Rant yasası, ayrıca üzerinde durulup işlenmesi bir yana, R[icardo]'nun ortaya koyduğu biçimde, en basit formülüyle, toprağın azalan verimliliğini varsayım olarak içermez, ama (*toplum geliştikçe toprağın genel verimliliğinin arttığı gerçeğine karşın*) yalnızca farklı toprak parçalarının *farklı* verimlilik derecelerinde olduğunu varsayar; ya da aynı toprak üzerinde birbirini izleyen sermaye yatırımından farklı sonuçlar çıkacağını varsayar.

3. Toprağın iyileştirilmesi daha genelleştikçe, bu genelleştirmenin çerçevesine daha çok sayıda farklı türde toprak girecektir ve tahıl fiyatı genel olarak düştüğü halde tüm ülkenin rantlarının toplamı yükselebilecektir. Yukardaki örneği alırsak, tek soru şu olacaktır: üretimi tam olarak 30 *bushel* olmayan, 5 şilinlik fiyattan 26 *busheli* aşan miktarda ürün veren tarlaların sayısı ne kadar olmalıdır; bir başka deyişle en iyi ve en kötü toprak arasında kalan topraklarda ne kadar kalite farklılığı olacaktır? Ama bunun, en iyi toprağın rantının oranıyla ilgisi yok. Bu durum, rantın oranını hiçbir biçimde doğrudan etkilemez.

Bildiğin gibi, rantla ilgili olarak esas nokta, rantın, üretim maliyetleri farklı olan ürünlerin fiyatlarının eşitlenmesiyle yaratıldığıdır; şu piyasa fiyatı yasası denen şeyse, burjuva rekabeti yasasından başka birşey değildir. Ne var ki, burjuva üretiminden kurtulmuş olsa bile, toprağın göreceli olarak daha az verimli olması ve aynı emek miktarının, daha az üretmesi gibi güçlükler varolmaya devam edecektir; ama

burjuva sisteminde olduğu gibi, en iyi topraktan alınan ürünün en kötü topraktan alınan ürün kadar pahalı olması artık sözkonusu olmayacaktır. Yukarda söylenenlere göre, bu durum ortadan kalkacaktır.

Lütfen bana bu konudaki görüşlerini bildir...

16
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 17 TEMMUZ 1851

... Ve ensonu gazete aboneleri burada yeniden bir düzene girdi ve en sonunda ben bizim eski belgeyi[29] *Kölnische Zeitung*'da gördüm. Bu arada söyleyeyim, *Augsburger Zeitung*,[30] anlaşıldığına göre, genelde iyi bilgi veren bir yazarın "Dresden" başlıklı yazısında, Nothjung'un, adli soruşturma sırasındaki adil-olmayan yöntemler sonucu boyun eğdiğini ve kapsamlı itiraflarda bulunduğunu haber veriyor. Becerikli sorgucuların onu çabucak köşeye sıkıştırmış ve en mantıksız çelişkiler içinde karman çorman olmasını sağlamış olmalarını son derece olanaklı görüyorum. Prusyalı bir görevlinin, ondan, daha fazla bilgi sızdırabilmek için oraya gittiği söyleniyor. Hanover kralının* kendi topraklarında, en azından, Prusya ve Hamburg'da vb. olduğu türden kaba bir adli kovuşturmayı reddettiği söyleniyor. Miquel'in mektubu da bunu doğrular görünüyor. Bildiğin gibi Martens Hamburg'da tutuklanmıştı. Yeri gelmişken söyleyeyim, Prusyalıların budalalığını, hiçbir şey, "Ren'deki Karl"ın (?) evini aramalarından daha iyi gösteremez. Onun da Komünist Ligin üyesi olduğundan kuşkulanıyorlardı; evinde bula bula Raveaux'nun mektuplarını buldular.

Eski belge, tutuklulara, yalnızca "aşırılıklar" konusundaki bölümü nedeniyle zarar verebilir; bütün öteki bölümler demokratlara yöneltiliyor; bu nedenle yalnızca yarı-demokrat bir jürinin karşısına çıkarlarsa, durumları ancak o

* Ernest August – *Ed.*

zaman ciddileşebilir. Ama bir jüri önüne çıkarılacaklarsa, bu, öyle anlaşılıyor ki, büyük bir titizlikle seçilmiş özel ya da aynı görüşleri taşıyan bir jüri olacak. Kaldı ki, bütün bu şeyler, Bürgers'in daha başlarda ele geçirilen bildirilerinde[31] de büyük ölçüde kullanılmıştı. Öte yandan, bu belgenin yayınlanmış, gazetelere geçmiş olması, her açıdan büyük bir avantaj. Şurada burada bulunan, birbirinden yalıtılmış, henüz sessiz kalan ve bilinmeyen, ama geçmiş deneyimlere uygun olarak Almanya'nın her tarafında kendilerini ortaya koymak durumunda olan yeni komünistler, bu durumdan güç alacaklardır. *Augsburger Zeitung*'daki yazı bile, bu belgenin ilk kez ortaya çıkarılışından bu yana, epey değişik bir etki yaptığını gösteriyor. Gazetenin "içindekiler" listesi, bu "cinnet belgesi"ni çok iyi anladığını ortaya koyuyor; zaten yanlış anlaşılması olanaklı değildir.

Bunun dışında, feodal tepki öylesine pervasız ve körcesine gelişiyor ki bütün bu ürkütme kampanyası burjuvazi üzerinde en küçük etki yapmıyor. *Kölnische Zeitung*'un her gün "Kızıl Deniz geçilmeli" diye vaaz etmesi ve 1848 anayasacılarının bütün yanlışlarını sayıp dökmesi de çok eğlendirici. Ve gerçekten Kleist-Retzow adında biri Coblenz'e *Oberpräsident* olarak atanıyorsa ve hayasız *Kreuzzeitung*[32] o bayağı şakalarıyla ve müsamere manzumesi türünden tekerlemeleriyle her gün daha da küfürbaz hale geliyorsa ağırbaşlı ve bilgili muhalefet ne yapsın? Ne yazık ki, burada *Kreuzzeitung*'u göremiyoruz. Ben bu gazeteden yalnızca bazı alıntılar görebiliyorum. Bu bulaşık bezinin, tiksinç ve bayağıca, serserice ve kokmuş salak bir Prusyalı diliyle, bu kibar, hali vakti yerinde ve hatırı sayılır kurucu meclis kodamanlarına saldırması her türlü düş gücünü aşıyor. Beckerath ya da yandaşları kendilerine hâlâ bir gram saygı duyuyorlarsa ve direnme güçleri varsa, bir *Père Duchesne*'nin[33] bir Renli dok işçisi tarzıyla yaptığı türden hakaretleri ve kızıl terörün tümünü, bugün Junker'lerden ve *Kreuzzeitung*'dan her gün gördükleri hakaret ve kötü davranışa yeğ tutarlar.

... Ama *Neue Rheinische Zeitung*'daki en iyi yazıları "adi

hakaret" diye karalayan bu köpeklere revadır; fark şimdi iki büklüm olmuş bu insanların sırtına davul tokmağı gibi inerek kendini gösteriyor. Bu durumun tam tersine *Neue Rheinische Zeitung*'un müthiş ölçüde nazik istihzalarını özleyeceklerdir...

17
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
[MANCHESTER, ~20 TEMMUZ 1851]

Sevgili Marx,

Bu mektupla birlikte belgeleri geri gönderiyorum. Miquel'in mektubu hoşuma gitti. Hiç değilse düşünebiliyor; yurt dışında bir süre kalabilirse çok gelişebilir. Basında yayınlanan belgemizin[34] demokratlar üzerinde yapacağı aleyhteki etkiden duyduğu kaygılar, onun bölgesi için kuşkusuz geçerli; *Kölnische Zeitung*'un kendilerine ittifak önererek son zamanlarda çizmelerini yaladığı Aşağı Saksonyalı, topraktan gelme, orta köylü demokratları işte bu türdendir ve bunlara egemen olan büyük kentlerin küçük-burjuva demokratlarından çok çok aşağıdadırlar. Gerçi bizim belge, bu sıradan küçük-burjuva demokratları epey hırpalıyor ama, onlar öylesine sıkıştırılmış ve baskı altında kalmışlar ki, büyük burjuvaziyle birlikte Kızıl Denizi geçme gereğini anlamaya da pek hazır değiller. Bu ahbaplar, proletaryanın kısa süreli bir teröre başvurmasının gereğine, giderek daha çok rıza gösterecekleridir. Her şey bir yana, zaten bu terör uzun süremez, çünkü belgenin buna ilişkin pozitif içeriği öylesine anlamsızdır ki, diyorlar, bu insanların sürekli yönetimi ya da bu ilkeleri sonal olarak uygulamayı yüklenmeleri sözkonusu olamaz! Öte yandan, Hanover'in toprağından başka birşeyi olmayan büyük ve orta köylülerinin evleri, çiftlikleri, ambarları vb., bütün sigorta şirketlerinin çökmesi olasılığı karşısında her türlü tehlikeye açıktır; üstelik Ernest Augustus'tan beri bu köylüler, yasal direnişin tadına vardılar. — Bu daya-

nıklı Alman küçük toprak sahipleri, zorunlu olmadıkça Kızıl Denize girmemek için her türlü özeni gösterecektir.

Bermbach'ın mektubuna göre Haupt bir haindir, ama ben buna inanamıyorum. Her halde, bu konu araştırılmalıdır. Bildiğim kadarıyla, Haupt'un henüz dışarda oluşu kuşku uyandırmışa benziyor. Göttingen'den ya da Köln'den Hamburg'a gidilmesi fikrinden vazgeçmek gerekiyor. Duruşma tutanakları, yargı işlemleri bu konuda her zaman neyi ortaya çıkaracak, bilmek olanaksız. İhanet varsa, unutup geçmemeli; uygun bir fırsatta, herkese ibret olacak bir örnek vermeli.

Umarım Daniels kısa sürede serbest kalır; her şey bir yana, Köln'de siyasetten anlayan tek kişi o; polis ardından hiç ayrılmadığı ve onu her an gözlem altında tuttuğu halde, o işlerin doğru yolda gitmesini sağlayabiliyor.

Yeniden, bizim belgenin demokratlar üzerindeki etkileri konusuna dönmek istiyorum. Aşağı-yukarı hemen hepsi parti bildirisi olan yazılarımızda bu beyefendileri sürekli ve sistemli olarak rahat bırakmadığımızı, Miquel dikkate almalıdır. Uzun zaman önce yayınlanmış olanların oldukça yumuşak ve özellikle tam olarak kişisellikten uzak bir özeti olan program hakkında birdenbire bu bağırıp çağırma niçin? Kıta Avrupasındaki genç yandaşlarımız bizi yadsıdılar mı; demokratlarla ilintileri parti siyasetinin ve parti onurunun izin verdiğinden daha ötelere mi geçti? Demokratlar, salt muhalif görüşlerin eksikliği nedeniyle devrimci ses tonlarını öylesine yükseltiyorlarsa, muhalif görüş eksikliğinin sorumlusu kim? Kesinlikle biz değiliz, ama —en fazla şu söylenebilir— Almanya'daki Alman komünistler. Gerçekten de asıl sorun burada görülüyor. Bir parça zekası olan her demokrat, daha başından partimizden ne bekleyebileceğini bilmek zorunda idi — belge, bu kişiler için yeni olabilecek pek birşey içermiyordu. Komünistlerle geçici bir ittifak kurdularsa, bu ittifakın süresini ve koşullarını pekâlâ biliyorlardı; komünistlerin, *Neue Rheinische Zeitung*'un ilkelerinden ve siyasetinden 1850'den bu yana uzaklaştıklarını ancak ve ancak

Hanoverli orta köylüler ve avukatlar düşünebilir. Waldeck ve Jacobi, herhalde böyle birşeyi kesinlikle düşlememişlerdir. Her durumda, Stirner'in dediği gibi, bu tür yayınlar uzun sürede, "şeylerin doğası"na ya da "ilişki kavramı"na ilişkin hiçbir şeyi değiştirmez; yakında demokratların haykırmaları ve kampanya düzenleme yetileri tam boyutlarına ulaşacak ve komünistlerle yeniden elele yürüyeceklerdir. Ve biz biliyoruz ki, bu ahbaplar, hareket sona erdiği gün bize karşı hileli oyunlara girişeceklerdir — hiçbir diplomasi bunu durduramaz.

Öte yandan, *Manifesto** temeli üzerinde, düşündüğüm gibi her yerde, küçük komünist gruplar oluşturulmaya başlanması bana büyük bir sevinç veriyor. Genel kurmayımızın şimdiye kadarki zayıflığı düşünülürse, eksiğini çektiğimiz şey işte buydu. Durum yeterince olgunlaştığı zaman, asker güçlük çekmeksizin bulunabilir, ama darkafalı sorumlulardan oluşmayan ve bugünkü gibi toplam yirmibeş kişiden daha fazla bir seçme olanağı sağlayan eğitimli bir genel kurmaya sahip olma kapısının açılması çok sevindirici gerçekten. Her yerde memurlar arasında propoganda yapılmasını salık vermek iyi olur sanıyorum. Bir yönetim mekanizması kurulacaksa, bu adamlar, vazgeçilemeyecek kişilerdir: çok çalışmaya alışıktırlar, düzgün kayıt tutarlar ve ticaret, yetenekli büro elemanları için tek pratik okuldur. Bizim hukukçularımız vb., bu tür işler için hiç uygun değiller. Gereksindiğimiz kişiler, defterleri, hesapları tutacak büro elemanları ve mektupları, belgeleri, yazışmaları yürütecek yetenekli, iyi eğitilmiş insanlardır. Bir devlet dairesini, altı büro memuruyla, altmış bakanlık danışmanı ve mali uzmanla kurabileceğimden daha kullanışlı, daha iyi düzenlenmiş, çok daha sade biçimde kurabilirim. O bakanlık danışmanları ve mali uzmanlar açık-seçik yazı yazamaz, bütün defterlerin içine edebilir, şeytan bile ne olduğunu anlayamaz. İnsanın gelecekte olacak şeyler için hazırlıklı olması gerektiğini düşün-

* *Manifest der Kommunistischen Partei* [*Komünist Parti Manifestosu*]. – *Ed.*

dükçe, konunun hiç de önemsiz olmadığını anlıyorum. Ayrıca büro görevlileri sürekli mekanik faaliyetlere alışıktırlar, daha az gösteriş meraklısıdırlar, işi ağırdan almaya daha az alışıktırlar ve uygun değillerse, onları kaldırıp atmak daha kolaydır.

Mektup, Köln'e gönderildi — kuşkusuz bütün önlemler alınarak. Gene de ulaşmazsa, ne yaparız bilmiyorum. Kural olarak Schulz'un adresini kullanmamalı — o eski bir yönetici.

18
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 13 EYLÜL 1851

...İtalya Komitesinde[35] de bir bölünme ortaya çıktı. Önemli bir azınlık komiteden çekildi. Mazzini, *Voix du Peuple*'de[36] bu olayı üzüntüyle anlatıyor. Söylendiğine göre ana nedenler: herşeyden önce tanrı. Tanrı istemiyorlar. İkincisi, bu daha ciddi, üstat Mazzini'yi, başkaldırı telkin ederek, daha doğrusu bir an önce başkaldırıyı sağlamaya çalışarak Avusturya'nın çıkarına çalışmakla suçluyorlar. Ensonu, doğrudan İtalya köylüsünün maddi çıkarlarına seslenmesi için diretiyorlar; ama ne var ki, bu, burjuvazinin ve liberal soyluların maddi çıkarlarını hedef almaksızın yapılamaz; oysa bunlar büyük Mazzini'nin gönüllü destekçisi... Bu son nokta kuşkusuz önemli. Mazzini ya da İtalyan kampanyasına liderlik eden kişi, köylüleri şimdi açıkça ve derhal *métayer*'likten* özgür toprak sahiplerine dönüştürmezse (İtalyan köylülerinin durumu korkunçtur; bu iğrençliği derinliğine araştırdım) Avusturya hükümeti, bir devrim durumunda Galiçya yöntemlerine[37] başvuracaktır. Daha şimdiden *Lloyd*'da** "mülkiyet biçimlerinde tam bir değişiklik" ve "şamatacı soyluların mahvedileceği" tehdidinde bulundu.

* Ortakçı, yarıcı –ç.

** *Journal des Österreichischen Lloyd*, Viyana'da yayınlanan yarı resmi gündelik gazete. –*Ed.*

Mazzini hâlâ gözlerini açmadıysa, öküzdür. Doğru, burada kampanya grubunun da kendi çıkarları var. Burjuvaziyi karşısına alırsa, on milyon frankını nereden sağlayacak? Soylulara, herşeyden önce sorunun, onları mülksüzleştirmek olduğu söylenirse, onların hizmeti sürdürmeleri nasıl olanaklı olur? Eski ekolden bir demagogun sıkıntıları işte bunlar...

19
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 23 EYLÜL 1851

... İtalyanlar arasındaki bölünme iyi. Mazzini gibi kurnaz bir hayalperestin en sonunda üstelik kendi ülkesinde maddi çıkarlar engeline çarpmış olması dikkat çekici. İtalyan devriminin iyi sonuçlarından biri, orada da en yalıtılmış sınıfların bile hareketin içine sürüklenmesi ve ayrıca, yaşlı Mazzini'nin İngiltere'ye göç edişinden sonra orada daha köktenci yeni bir partinin ortaya çıkmakta oluşu ve sinyor Mazzini'yi giderek kenara itişidir. Gazete haberlerine göre de *il Mazzinismo** ne meşrutiyetçi ne gerici olan ve Piedmont'da basın özgürlüğünden geriye kalan kırıntıları kullanarak Mazzini'yi kınayan insanlar tarafından iyi gözle görülmüyor — bu durumun duyumsattığı şeyi hükümet anlayamıyor. Bunun dışında, İtalyan devrimi, fikir yoksunluğu, tekerleme zenginliği açısından Alman devrimini fersah fersah aşıyor. Proletarya yerine pratikte koya koya *lazzaroni*'yi** koyabilen bir ülkenin hiç değilse *métayer*'lere sahip olması gene de bir şanstır. İtalyan Komitesindeki bölünmeye yolaçan muhaliflerin ileri sürdükleri öteki gerekçeler de keyif verici ve son olarak bugüne değin hiç değilse açıkça bölünmemiş gibi duran bir grup sürgünün şimdi kendi içinde kavgaya tutuşması da çok iyi.

* Mazzini'cilik. –*Ed.*
** Halkın en alt katmanı.–ç.

20

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A[38]

[MANCHESTER] 3 ARALIK 1851

"*Représentants de la France, délibérez en paix*!"[39]* Ve beyefendiler, bir tabur *chasseurs de Vincennes*'in** koruduğu d'Orsay kışlasından başka nerede böylesine sakin görüşme yapabilirlerdi ki!

Fransa tarihi, müthiş bir komediye dönüştü. Dünyadaki en önemsiz kişi tarafından, barış zamanında, hoşnut olmayan askerlerin yardımıyla ve şu ana kadar görülebildiği kadarıyla hiçbir direnişle karşılaşmaksızın pişirilip kotarılan şu 18 Brumaire'in*** gülünçlüğünden daha eğlendirici birşey düşünülebilir mi? Tüm o yaşlı eşekler ne hoş yakalanıverdi. Tüm Fransa'nın en kurnaz tilkisi, eski kulağı kesiklerden Thiers, barodaki en usta avukat bay Dupin, katı cumhuriyetçi bay Cavaignac ve geveze Changarnier aynı kolaylıkla, yüzyılın en büyük ahmağının kurduğu tuzağa düşüverdi. Ve tabloyu tamamlamak için, Odilon Barrot da dahil parlamentonun geri kalan kısmı... Bu aynı Odilon Barrot'nun, "Calbe'li Löwe" edasıyla, anayasanın böylesine ihlali karşısında tutuklanmasını isteyip Vincennes'e gönderilmesini başaramaması ayrı bir hikaye! Her şey Kızıl Kurt için özel olarak icat edilmişti; bundan sonra Fransa'nın tarihini ancak o yazabilir. Acaba dünyada, bildirileri, bununkinden daha salakça olan bir *coup d'état***** olmuş mudur? Ve o saçma Napoléon'ca gösteriş, taç giymenin yıldönümü, Austerlitz'in yıldönümü, konsüllük anayasasına atıf vb. vb. — bütün bunların yalnızca bir gün için bile olabilmesi, Fransız centilmenleri, eşi görülmedik bir çocukça davranış düzeyine indiriyor.

Büyük "düzen" söylevcilerinin, küçük Thiers'in, cesur

* Fransa'nın temsilcileri, barışa kafa yorunuz. –ç.

** Vincennes avcı taburu –ç.

*** 1789 Fransız Devriminin takvimine göre 22/23 Ekimden 20/21 Kasıma kadar süren aya verilen ad. –ç.

**** Hükümet darbesi. –ç.

Changarnier'nin yakalanışı görkemliydi. Onun kadar görkemli olan bir başka şey parlamentonun geri kalan kısmının onuncu *arrondissement*'daki* oturumu ve bay Berryer'in pencereden "cumhuriyet çok yaşa!" haykırışlarıydı. Sonunda hepsi toparlandı ve barakaların orta yerinde, sıralanmış askerlerin arasına hapsedildi. Ya şu aptal Napoléon'un, Tuileries sarayına gitmek için tası tarağı toplaması... İnsan bütün bir yıl boyu çalışsaydı, bundan daha iyi bir komedi yaratamazdı.

Ve akşam, aptal Napoléon ensonunda kendini, uzun zamandır özlemi içinde olduğu Tuileries sarayının yatağına attığı zaman, kuşbeyinli, herhalde hâlâ ne olup bittiğini anlayamamıştı. Birinci Konsülü olmayan bir Konsüllük. Genel olarak üç yıldan bu yana varolandan daha büyük iç güçlük yok, istisnai bir mali darlık yok —hatta onun kesesinde bile—, sınırlarda koalisyon yok, St. Bernard geçidi sorunu yok, kazanılacak bir Marengo yok! Gerçekten insanı umutsuzluğa sürükleyecek bir yoklar dizisi. Ve şimdi bu meçhul dehanın büyük tasarımlarını sıfıra indirecek bir Ulusal Meclis de yok! Bugün için bu eşek, tüm bağlardan azade, özgür ve Brumaire'in 18'i akşam olurken eski Napoléon kadar hakimi mutlak; o kadar başıboş ki, damızlık eşek niteliğini her zaman açığa vurmadan edemiyor. Muhalefet yokluğunun korkutucu görüntüsü!

Ama halk, halk! Bu işler halkın umurunda bile değil; genel oyun verilmesi onu çocuklar gibi sevindirmiş; bunu da ola ki çocukça kullanacak. Eğer yapılırsa, gelecek hafta Pazar günkü gülünç seçimler nasıl bir sonuç verecek. Basın yok, toplantı yok, her yerde sıkıyönetim var ve hepsinin ötesinde bütün düzenleme iki hafta sonra milletvekili seçmek için.

Tüm bu işten ne çıkacak? "Dünya tarihi açısından bakarsak"[40] görkemli bir söylev konusu bu. Örneğin: toprağı sınırlı, nüfusu yoğun, geniş bir sanayi proletaryası bulunan Fransa gibi bir ülkede, askeri çizgide örgütlenmiş ve geniş ölçüde

* Paris'in ayrıldığı semtlerden her biri.–ç.

yayılmış bir devlete, seyrek nüfuslu bir İtalya'ya sahip bulunan ve modern bir proletaryası olmayan bir Roma İmparatorluğu döneminin Praetor* rejimi olanaklı olabilir mi? Ya da şöyle denebilir: Louis Napoléon'un herhangi bir partisi yok; orleancılarla meşruiyetçileri ayaklar altında ezdi, şimdi yüzünü sola çevirmek zorunda. Sola yüzünü dönmek demek, bir af çıkarmayı, af ise savaşımı gerektirir. Ya da şöyle de denebilir: genel oy Louis Napoléon'un iktidarının temelidir; bu hakka karşı çıkamaz; ama *şimdi* genel oy, Louis Napoléon'la uyuşamaz. Ve görkemli bir biçimde arka arkaya eklenebilecek, buna benzer daha bir sürü spekülatif değerlendirme! Ama dün gördüğümüz şeyden sonra, halkın hangi konuda nasıl davranacağı, önceden kestirilemez ve gerçekten öyle görünüyor ki sanki ihtiyar Hegel, mezarında Evrensel Tin rolünde tarihi yönetmekte, Danton'un yerine Caussidière'i, Robespierre'in yerine Louis Blanc'ı, St. Just'ün yerine Barthelémy'yi, Carnot'nun yerine Flocon'u ve mareşalleriyle birlikte küçük onbaşının** yerine bir düzine borçlu yaveriyle birlikte bu geri zekalıyı*** koyup, gayet bilinçli bir biçimde her olayın bir seferinde büyük bir trajedi, ikincisinde zavallı bir fars biçiminde iki kez yinelenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Ve işte geldik Brumaire'in 18'ine.

Paris halkının davranışı çocukçasına aptalcaydı. Bizi ilgilendirmez: başkan ile meclis birbirini öldürüyorsa, bundan bize ne? Ama ordu Fransa'ya bir hükümet sokuşturma ve o hükümetle pazarlığa girişme hakkını görürse, bu gerçekten Fransızları ilgilendirir ve sokaktaki kalabalık, "1804'ten bu yana ilk kez" kullanacağı "serbest" oyun ne olduğunu hayretle görecektir.

İnsanlıktan usanç getiren Evrensel Tin, bu farsı daha nereye kadar yönetecek; Konsülü, İmparatoru, Restorasyonu vb., bir yıl içinde gözlerimizin önünden geçip giderken yeniden görecek miyiz; Napoléon hanedanı, Fransa için olanaksız duruma gelmeden önce Paris sokaklarında kamçılanacak

* Her yıl seçilen bir majistranın konsüllük yönetimi –ç.
** Napoléon I –*Ed.*
*** Louis Bonaparte –*Ed.*

mı, bilinmez. Ama bana öyle geliyor ki, sanki işler müthiş bir çılgınlığa doğru gidiyor; sanki Fransız görgüsüzler, garip bir biçimde rezil olmaya doğru gidiyorlar.

Louis Napoléon'un konumunu sağlamlaştıracağını bir an için düşünsek bile, Fransa'nın gerileyişi ne ölçüde büyük olursa olsun, artık bu kadarı da olamaz ve bu aptal saçmalık süremez. Peki ondan sonra ne olur? Ufukta kahrolası küçük Kızıl var; bu oldukça belirgin ve M. Blanc'la Ledru-Rollin dün öğleden sonra valizlerini toplayıp hazırlandılarsa, bugün eşyalarını gardroba geri koyabilirler. Halkın gök gürültüsünü andıran sesi henüz onları geri çağırmıyor.

Bu olay, burada ve Liverpool'da ticareti durdurdu, ama bugün Liverpool'da yeni bir şevkle tekrar spekülasyon başladı ve Fransız hisseleri yalnızca yüzde 2 düştü.

Bu koşullarda, Köln halkı adına[41] İngiliz basınına açıklama yapmayı ertelememiz gerekiyor.

Tribune[42] için yazılan ve gazetenin yayınladığı yazılar için *Tribune*'un Genel Yayın Yönetmenine *İngilizce* mektup yaz. Dana orada olmayabilir, ama iş mektubuna birileri kuşkusuz yanıt verir. Gelecek vapurla gönderilmek üzere, bu yazıların ne olduğunu açıkça yanıtlamasını ve eğer kullanıldılarsa, aynı vapurla yazıların yayınlandığı *Tribune*'un kopyalarının gönderilmesini, burada yazıların kopyasını tutmadığımızı ve gözümüzün önünde gönderilen yazıların kopyası olmadan, hele hele bu kadar zaman sonra, dizinin öteki yazılarını sürdüremeyeceğimizi bildir.

Fransa'dan gelen haberlerin buradaki Avrupalı mülteciler üzerinde yaptığı etkiyi görmek, herhalde eğlendirici olurdu. Görmek isterdim doğrusu.

Yanıtını beklerim.

Sevgiyle
F. E.

21

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A

MANCHESTER, 11 ARALIK 1851

Sevgili Marx,

Reinhardt'ın mektubuyla birlikte, Köln olayları nedeniyle bir süre elde tuttuğum Pieper'in mektubunu ilişikte gönderiyorum.

700 serserinin, gazetelerde büyük gürültü patırtıyla ilan edilen Paris yürüyüşü, anlaşılan gerçekleşmedi. Ayrıca küçük Louis Blanc, bugünkü *Daily News* gazetesince dile getirilen sızlayışlı inlemelerine bakılırsa, şimdilik güvencede; hatta söylendiğine göre Londra'da bile değil. Bugünküne bakışla ilk yakınma çok daha iyiydi. Fransız halkı — soylu gurur — yılmaz cesaret — ölümsüz özgürlük aşkı — bahtsızların cesaretine övgü — vb. derken bizim ufak ahbap sağa yarım çarkediyor, halkla burjuvazinin birbirine güveninden ve birliğinden dem vuruyor. Proudhon'un *Appel à la bourgeoisie*'sinin 2'inci sayfasına bakın.[43] Ve öne sürdüğü kanıtlara! Eğer asiler dövüldüyse, "gerçek halk" olmadıkları içinmiş; "gerçek halk" dövülemez; ve eğer "gerçek halk" savaşmadıysa, Ulusal Meclis uğruna savaşmak istemediği içindir. Kuşkusuz buna biri de şöyle yanıt verebilir: "gerçek halk" bir kez zaferi kazandıktan sonra, kendisi bizzat diktatör olabilirdi, ama şaşırtıldığı için bunu düşünmedi; zaten öteden beri hep aldatılagelmiştir!

Devrimci partinin her yenilgisinde, demokratların öne sürdüğü bayağı mantık budur. Bana göre de, işin özü şudur: proletarya bu kez yığınsal olarak savaşmamıştır, çünkü takatsizliğinin ve güçsüzlüğünün bilincindeydi ve olabildiğince düzenli bir yönetim altında birkaç yıl daha sefalet çekmeye, yeniden kuvvet kazanacağı bu süre içinde de cumhuriyet–imparatorluk–restorasyon ve yeni bir devrim döngüsüne yazgıcı bir boyuneğişle uymuştur. Olaylar böyle biçim alacak demiyorum, ama bana göre, Salı* ve Çarşamba günleri ve gizli

* 2 Aralık 1851 –*Ed.*

oy hakkının yeniden tanınması ve onu izleyerek Cuma günü burjuvazinin geri çekilmesinin ardından Paris halkında egemen olan içgüdüsel kanı böyleydi. Halk için herhangi bir fırsat yoktu demek saçmadır. Proletarya, kendi sorunu hükümet tarafından ortaya konuncaya kadar beklemek isterse, çatışmaların 1848 Haziranına bakışla daha keskin ve daha belirgin olacağı bir karşıtlığın ortaya çıkmasına kadar beklemek isterse, uzun süre bekleyecek demektir. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sorunun oldukça açıklık bir biçimde ortaya atıldığı son olay, 1850 tarihli seçim yasasıyla ilgiliydi ve halk, o günlerde çatışmamayı yeğledi. Bu olay ve ondan sonra parmakların hep 1852'yi göstermesi üşengeçliğin kanıtıydı; bir kanıt ki, ticaret bunalımı hariç, 1852'nin kötü bir yıl olacağı tahmininde bulunmamız için yeterliydi. Genel oyun iptal edilmesinden ve proletaryanın resmi sahneden çıkarılıp atılmasından sonra, resmi partilerin, sorunu, proletaryaya uygun düşecek bir biçimde ortaya koymalarını beklemek, onlardan çok fazla şey beklemek demektir. Şubatta* sorun ne durumdaydı? O zaman da halk sorunlardan şimdiki gibi uzak durdu. Devrimci bir parti, devrimci bir durumun gelişmesinde, işlerin gidişinde söz sahibi olamaz ve kendi haline bırakırsa ya da girdiği bir hareketten başarıyla çıkamazsa, bir süre için işlere mahvolmuş gözüyle bakılacağını yadsımak hiçbir biçimde olanaklı değildir. Thermidor'dan ve 1830'dan[44] sonraki ayaklanmaları düşünürseniz, şimdi "gerçek halk"ın zaman kazanmaya çalıştığını yüksek sesle öne süren beyefendiler, 1795-99 döneminin güçsüz jakobenleriyle ve 1831-39 döneminin cumhuriyetçileriyle aynı kefeye konma tehlikesini taşıyorlar ve kendilerini çok ama çok gülünçleştiriyorlar.

Burjuvazi, küçük-burjuvazi, ve eşit olarak (bütün haberlerde belirtildiği gibi) birçok proleter *için* gizli oyun yeniden verilerek yürürlüğe konmasıyla, Parislilerin cesaretine ve anlayışına garip bir ışık tutulduğu da yadsınamaz. Birçok kişi, apaçık ortada ki, Louis Napoléon tarafından ortaya atı-

* 1848 Şubatı –*Ed.*

lan sorunun ne kadar budalaca olduğunu ve oyların hilesiz biçimde kaydedileceğini neyin güvence altına aldığını hiç düşünmemiştir. Birçok kişi ise çevrilen dolapları görmüş olmalıdır, ama gene de *çarpışmamak için bir gerekçeye* sahip olabilme düşüncesiyle herşeyin düzelmekte olduğuna kendini inandırmıştır.

Askerlerin rezillikleri ve bulvarlarda işçi olsun, burjuva olsun, kızıl ya da bonapartçı olsun halka karşı yaptıkları aşırılıklar hakkında Reinhardt'ın mektubunda verdiği bilgilere ve yapılan gündelik açıklamalara göre; hiç kimsenin direnişçi zanlısı olmadığı en ücra köşelerde bile yerel ayaklanmaların başgösterdiği hakkında giderek artan haberlere göre; ve aynı zamanda tüccar olan eski bir Fransız milletvekilinin dünkü *Daily News*'da yayınlanan Halka Çağrı mektubuna göre, halk artık anlaşılan Bonaparte için pek de hoş olmayacak şeyler düşünmeye başlıyor. Paris'te burjuvazinin büyük kesimi, ulaşım yasaları çıkaran bu yeni rejimden hoşlanmıyor. Askeri terör çok hızlı ve çok pişkin bir biçimde gelişiyor. Fransa'nın üçte-ikisi olağanüstü hal rejiminde yaşıyor. Bütün bu olup bitenler nedeniyle, sanıyorum, burjuvazinin geniş bir kesimi oy kullanmayacak; sonucun açıkça bilinemediği seçim çevrelerinde Louis Napoléon'un muhalifleri toplu olarak sandığa gidecekleri, jandarma seçmenlerle dalaşarak gürültü patırtı çıkaracağı ve seçimler iptal edileceği için bu oy komedisi hiçbir sonuç vermeyecek. Ardından Louis Napoléon, Fransa'yı, *non compos mentis** ilan edecek ve orduyu, toplumun tek kurtarıcısı olarak sunacak. Bu kirli iş de pek güzel bir biçimde aydınlığa çıkmış olacak; orta yerinde de Louis Napoléon bulunacak. Ama *tam seçim sırasında* hükümete karşı ciddi bir direniş hâlâ bekleniyorsa, seçimlerde işler çok çirkin yönlere gidebilir. Bu ahbap, memurlardan ve askerlerden bir milyon oy alacağından emin. Daha fazla değilse, en azından yarım milyon bonapartçı var ülkede. En azından yarım milyon ürkek kentli de oyunu bu adama verecek. Yarım milyon aptal köylüyü de ekleyelim; sayımda da

* Akli melekeleri yerinde olmayan –ç.

bir milyonluk bir yanılgıyla işte size üç-buçuk milyon oy. Eski Napoléon bile, Ren'in tüm sol yakasıyla Belçika'yı da kucaklayan, tam otuziki milyon nüfuslu bir imparatorlukta bile bundan fazlasını almamıştı. Neden bir başlangıç olarak Louis Napoléon bununla yetinmesin? Ve bu kadar oy alırsa, belki bir milyon da karşıt oy, o zaman burjuvaziyi kısa sürede avucunun içine alacaktır. Ama belki de iki-buçuk milyon oyu alamayacak ve —gerçi Fransız resmi görevlilerin dürüstlüğünden bu kadarını beklemek zor ama— belki de sayım sırasında bir milyon oyu kendi tarafına sızdıramayacak. Her ne ise, birçok şey, şu sıralarda onun alacağı önlemlere bağlı. Bu arada, oylama başlamadan, resmi görevlilerin sandıkları yüzlerce evet oyuyla doldurmasını kim engelleyebilir? Artık basın yok, denetleyecek kimse yok.

Her durumda, hisse senetlerinin tekrar düşmeye başlaması Krapülinski[45] için, İngiltere'yi özgür bir ülke olarak tanımak zorunda kalması da Louis Blanc için kötü.

Birkaç ay içinde belki de oylama sırasında, kızıllar şevklerini ortaya koymak için bir fırsat daha bulabilirler. Ama o zaman da gene uzlaşırlarsa onları defterden silerim; en iyisinden bir ticari bunalım bile onlara, birkaç yıl için sahneden silinmelerine neden olacak bir yenilgiden başka hiçbir şey kazandırmayacaktır. Nasıl savaşacağını unuttuysa, bu ayaktakımı neye yarar ki?

Pieper yeniden Londra'da mı? Frankfurt'ta satılacak kitaplarla ilgili olarak ona bir yüzde vermek istiyorum; ama hâlâ Brighton'da mı değil mi bilmiyorum.

En kötüsü, sen şimdi Löwenthal'le ilgili olarak bazı güçlüklerle karşılaşacaksın. Sözleşme şimdiye dek sona erdirilseymiş çok daha iyi olacakmış.

Liverpool borsası, dünkü fiyatlarla durgun; Manchester piyasası kapalı. Doğu Akdenizle ilgili olarak bazı işlemlerde artış var. Alman alıcılar, piyasanın dışında kalmayı sürdürüyor.

Sevgiler
F. E.

1852

22
MARX'TAN NEW YORK'TAKİ JOSEPH WEYDEMEYER'E
LONDRA, 5 MART 1852

Sevgili Weywy,

Sanırım bir parça karışıklık oldu; senin son mektubunu yanlış anladığım için, son iki paketi "Office of Revolution, 7, Chambers' Street, Box 1817" adresine gönderdim. O Allahın cezası "Box 1817" karışıklığa neden oldu. Bu eklentinin, ilk adresi ikincisinden ayırmaksızın, "eski adres"in arkasına iliştirilmesi gerektiğini yazıyorsun. Neyse umarım, bu mektup eline ulaşmadan önce sorun çözülmüş olur; çünkü geçen Cuma yolladığım mektuba çok ayrıntılı olan V numaralı yazımı* koymuştum. VI'ncı sonuç yazısını bu hafta tamamlayamadım.[46] Gazeten yeniden çıkmaya başladıysa, bu gecikme herhangi bir aksamaya neden olmayacak, çünkü elinde çok materyal var.

* Karl Marx, *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* [*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1990] —ilkin Weydemeyer'in aylık dergisi *Die Revolution*'da (n°1, New York, 1852) yayınlandı. *-Ed.*

Engels'in ne yazık ki bana çok geç gönderdiği, senin Heinzen konusundaki yazın çok güzel, hem kaba, hem *ince* — herhangi bir polemik adına layık olacaksa, bu iki özelliğin karması olmalı. Yazını Ernest Jones'a gösterdim, bu mektupla birlikte, onun, yayınlanması düşüncesiyle hazırladığı bir mektubunu da ilişikte sana yolluyorum.[47] Jones'un yazısı pek okunaklı değildir ve kısaltmalar kullanır. Düşünüyorum da sen de henüz tepeden tırnağa bir İngiliz değilsin. O yüzden orijinal metinle birlikte, eşimin hazırladığı bir kopyasını ve aynı zamanda Almanca çevirisini gönderiyorum. Orijinalle çeviriyi yanyana yayınlamalısın. Jones'un mektubunun altına şu dipnotu koyabilirsin: bay Heinzen'in yöneticilerinden biri olan *George Julian Harney* bizim *Komünist Manifesto*'nun İngilizcesini *Red Republican*'ında, "dünyaya bugüne değin verilmiş en devrimci belge" notuyla birlikte yayınladı ve *Democratic Review*'unda Heinzen'in "atlamış olduğu" bilgece yazıları, yani *Revue der neuen Rheinischen Zeitung*'da Fransız devrimine ilişkin olarak yazdığım yazıları çevirdi ve yayınladı. Louis Blanc konusundaki bir yazısında Harney, okurlarına bu yazılarımın, Fransa olayının "gerçek eleştirisi" olduğunu belirtiyor.[48] Dahası, İngiltere'de insanın yalnızca en "köktenci" yazarlardan alıntı yapması gerekmez. İngiltere'de bir milletvekili bakan olursa, yeniden seçilmesi gerekir; yeni maliye bakanı *Disraeli* de, 1 Martta seçmenlerine şöyle yazıyor:

"Bu krallığın esenliği üzerinde son yıllarda çok zararlı etkiler yapan *sınıflararası çatışmaları* sona erdirmek için çabalayacağız."

Bu nedenle *The Times* 2 Martta şunları yazıyor:

"... eğer bu ülkede, sınıfları, uzlaşamayacak ölçüde bölecek ve adil ve onurlu bir barış için hiçbir şans bırakmayacak bir şey varsa, bu, ithal tahıldan vergi almaktır."

Heinzen gibi cahil bir "karakter abidesi", aristokrasi "*tekel*" istediği için tahıl yasasından *yana*, burjuvazi "*serbestlik*" istediği için tahıl yasasına *karşı* olduğunu düşünürse — kültür yoksunları, çelişkileri yalnızca bu ideolojik biçimiyle

kavrarlar— ona söylemek gerekir ki, onsekizinci yüzyılda İngiliz aristokrasisi "özgürlük" (ticarette) yanlısıydı, burjuvazi "tekel"ciydi — "tahıl yasası"yla ilgili olarak aynı göreceli konumu, bugün, Prusya'daki bu iki sınıf arasında görüyoruz. *Neue Preussische Zeitung* en azgın serbest ticaret yandaşı.

Son olarak, demokrat beyefendilere genel olarak şunu anımsatmalıyım ki, burjuvazinin muhaliflerine havlamadan önce, burjuva literatürünü öğrenmelidirler. Örneğin bu beyefendiler "sınıfların tarihi" konusunda aydınlanmak için Thierry'nin, Guizot'nun, John Wade'in ve başkalarının tarih çalışmalarını incelemelidirler. Ekonomi politiğin eleştirisini eleştirmeye çalışmadan önce, ekonomi politiğin temel bilgilerini öğrenmelidirler. Örneğin insanın, hemen ilk sayfadaki girişin şu ilk tümcelerini görmek için Ricardo'nun büyük yapıtını açması yeter:

"Toprağın ürünü —emek, makine ve sermayenin birlikte uygulanışıyla toprağın yüzeyinden alınan her şey— toplumun *üç sınıfı* arasında paylaşılır; bunlar toprağın sahibi, ekim için gerekli sermaye stokunun sahibi ve toprağı eken işçilerdir."*

Kaydadeğer tek Amerikalı iktisatçı olan H. C. Carey** (Philadelphia'lı), Amerika'da sivil toplumun henüz, açık ve kapsamlı bir sınıf savaşımı resmini gözler önüne serebilecek yeterlikte olgunlaşmadığının çarpıcı kanıtıdır. Carey, burjuvazinin en klasik temsilcisi (tercümanı)*** ve proletaryanın en sabırlı hasmı *Ricardo*'ya, yapıtlarıyla anarşistlere, sosyalistlere ve burjuva sisteminin tüm düşmanlarına silah veren bir kişi diye saldırıyor.Yalnızca onu değil ama Malthus'u, Mill'i, Say'i, Torrens'i, Wakefield'i , McCulloch'u, Senior'u, Whately'yi, R. Jones'u ve daha başkalarını, Avrupa'nın önde gelen iktisatçılarını suçluyor; bu iktisatçıları, farklı sınıfla-

* David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, 3rd edition, London, 1821, p. V. –*Ed.*

** Henry Charles Carey, *Essay on the Rate of Wages: with an Examination of the Causes of Differences in the Conditions of the Labouring Population Throughout the World.* –*Ed.*

*** Mektubun orijinalinde "tercüman" sözcüğü "temsilci" süzcüğünün üstünde yazılı –*Ed.*

rın dayandığı ekonomik temellerin, bu sınıflar arasında giderek büyüyen zorunlu bir karşıtlığa yolaçtığını göstermekle, böylece toplumu bölerek iç savaşa yol hazırlamakla suçluyor. Onları kanıtlarla çürütmeye çalışıyor; ancak bunu, ahmak Heinzen gibi sınıfların varlığını, *siyasal* ayrıcalıkların ve *tekellerin* varlığıyla ilişkilendirerek yapmıyor; ama *ekonomik* koşulların — rantın (gayrimenkul), *kârın* (sermaye) ve ücretlerin (ücretli işçi), savaşım ve karşıtlık koşulları olmak yerine, uyuşum ve birlik koşulları olduğunu göstermeye çalışarak yapıyor. Kanıtladığı tek şey kuşkusuz, Birleşik Devletlerin "gelişmemiş" koşullarını, "normal koşullar" gibi almış olmasıdır.

Bana gelince, modern toplumda ne sınıfların ne onlar arasındaki savaşımın varlığını bulmuş olmanın onuru bana ait. Benden çok zaman önce burjuva tarihçiler bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomisini ortaya koydular. Benim yeni olarak yaptığım şey: 1) *sınıfların varlığının, üretimin gelişimindeki belli tarihsel aşamalarla* ilişkili olduğunu, 2) sınıf savaşımının zorunlu olarak *proletarya diktatörlüğüne* varacağını, 3) bu diktatörlüğün, yalnızca *bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına* ve *sınıfsız topluma* bir geçiş olduğunu göstermekten ibarettir. Yalnızca sınıf savaşımını değil ama sınıfların varlığını da yadsıyan, Heinzen gibi soytarıların, insanın kanını donduran havlayışları ne olursa olsun ve kendilerine ne kadar insancıl bir hava verirlerse versinler, kanıtladıkları tek şey, burjuvazinin egemenliğine elveren toplumsal koşulları tarihin son ürünü, *non plus ultra** saydıkları ve yalnızca burjuvazinin hizmetkârı olduklarıdır. Ve bu soytarılar, burjuva rejimin önemini ve geçici olmasının gereğini ne kadar az kavrarlarsa, kölelikleri de daha çok tiksinti vericidir.

Yukardaki bu notlardan hangilerini uygun görürsen onları al. Bu arada aklıma gelmişken, Heinzen, kendi "federatif cumhuriyet" fikri vb. yerine, bizim "merkezileşme" fikrimizi benimsedi.[49] Şimdi bizim sınıflar konusunda yaymakta oldu-

* Ulaşılabilecek en yüksek nokta –*Ed.*

ğumuz görüşler sıradan görüşler durumuna geldiği ve "olağan sağduyu"nun donanımı arasına girdiği zaman, o yabandomuzu, bu görüşleri, "kendi feraseti"nin ürünleri olarak büyük bir gürültüyle ortaya atacak ve bizim konuyu daha da geliştirmemize karşı havlamaya koyulacaktır. Hegelci felsefe ilerlediği sürece, "kendi feraseti"yle ona havlamıştı. Ruge'un sindiremeden kustuğu bayat kırıntılarını şimdi kendisi yiyor.

Sana ayrıca, Macaristan yazısının sonuncusunu gönderiyorum. Gazeten yaşıyorsa, bu yazıdan birşeyleri basmalısın — çünkü, Macaristan'ın şimdi Paris'te olan eski başbakanı *Szemere*, bana, senin için *kendi imzasıyla* uzun bir yazı yazmaya söz verdi.

Gazeteni yayınlamayı başardıysan, *daha fazla* sayıda yolla ki daha geniş biçimde dağıtılabilsin.

Sevgiler
K. Marx

23
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
[MANCHESTER] 18 MART 1852

... Aklıma gelmişken O'Connor kesinlikle çıldırdığına göre, Jones'un varını yoğunu ortaya koyması oldukça doğru. Bir de yurttaş Hiphiphurrah* da sahneyi terkederse, Jones başarıyı çantada keklik sayabilir. Gördüklerime dayanarak söyleyebilirim ki, çartistler tam bir çözülme ve çökme durumundalar; aynı zamanda yetenekli insanlardan yoksunlar; ya büsbütün parçalanacaklar ve hiziplere bölünecekler, böylece de mali reform yanlılarının kuyruğu haline gelecekler[50] ya da yetenekli biri onları tamamen yeni bir anlayışta yeniden örgütleyecek. Jones doğru rotada başlıyor, hiç kuşku yok, bizim doktrinimiz olmasaydı o hiçbir zaman doğru yolu bulamazdı; çartist partiyi yeniden örgütlemeye temel olabile-

* George Harney –*Ed.*

cek tek şeyin, yani işçilerin sanayi burjuvazisine karşı içgüdüsel olarak duyduğu sınıfsal kinin, yalnızca bu durumuyla korunmakla kalmayacağını, genişletileceğini, geliştirileceğini ve aydınlatıcı bir propogandanın temeli olabileceğini bulgulayamazdı; öte yandan insanın hem ilerici olabileceğini hem de işçilerin gerici özlemlerine ve önyargılarına karşı durabileceğini bilemezdi. Bu arada söyleyeyim, üstad Harney, böyle devam ederse bir sürprizle karşılaşacak. Onu destekleyen grup, gerisine tekmeyi vuracak; Kosciuszko'nun ya da öteki "yurtseverler"in tuvalet kağıtlarına bile yapıştırdığı resimleri onu kurtaramayacak.

24
MARX'TAN WASHİNGTON'DAKİ ADOLF CLUSS'A
LONDRA 20 TEMMUZ 1852

... Burada seçimlerin sonucu eski parlamentoya göre, ya Tory'lerin ya Whig'lerin on sandalyeden fazla olmayan bir çoğunluk sağlayacağı bir parlamento olacaktır. Kısır döngü tamamlanmış bulunuyor. Eski seçim çevreleri, yeniden ve yeniden hep eski parlamentoyu üretiyor. Bugüne değin parlamentoya egemen olan partiler parçalanma sürecine girdiler; biri ötekini dengeliyor ve nötralize ediyor; o yüzden de yeniden seçmene başvurmak zorunda kalıyor ve bu böylece kitlelerin baskısı kısır döngüyü dışardan kırıncaya kadar *ad infinitum**. Yakında da öyle olacak gibi görünüyor. Bundan önceki hiçbir seçimde, seçmenlik koşullarının öngördüğü resmi seçmen çoğunluğu ile gerçek çoğunluk arasındaki karşıtlık bu kadar çarpıcı değildi. Bildiğiniz gibi İngiltere'deki her seçimde oylama şöyle olur: 1. Herkesin oy verebildiği durumlarda el kaldırılarak oy verilir, ve 2. Yalnızca seçmenlerin oy vermeye hakkı olan seçimlerde seçim sandığı yoluyla oy verilir, karar da bu tür seçimlerle verilir. El kaldırılarak seçilenler (aday gösterilenler) arasında tek bir parlamento üyesi

* İlanihaye –ç.

yoktur; el kaldırılarak aday gösterilenlerden hiçbiri de sandıkta parlamento üyesi olamamıştır (yani gerçekten seçilememiştir). Örneğin, Whiglerin maliye bakanı Wood'un, Ernest Jones'la karşı karşıya geldiği Halifax'da, elle yapılan oylamada Wood yuhalanmış, Jones 14.000 oy almıştır ve kent içinde utkun bir biçimde dolaştırılmıştır. Ama sandıktaki seçimlerde Jones yalnızca 36 oy almış ve Wood seçilmiştir.

Mültecilerin durumuyla ilgili olarak anlatılacak pek fazla birşey yok. Birkaç acayip kişi dışında tüm çevresindekiler Willich'i bıraktı; artık kimse onun dürüstlüğüne inanmıyor. Size daha önce haber verdiğim gibi gerçi Reichenbach komiteden[51] uzun zaman önce istifa etti ama, sürekli bir komite kuruluncaya kadar, alınan borcun tek *kuruşunu* bile vermeyi *reddediyor*. Ne Willich ile Kinkel'i, ne de onlar tarafından seçilmiş bir avuç alçağı tanıyacağını söylüyor. Reichenbach, sorumluluğunu ciddiye alan, dürüst bir burjuvadır.

Fransız mülteciler üç kampa bölündü: 1. Devrim (*Ledru*), 2. Delegasyon (daha ileri gidenler), 3. Her iki grubun muhalifi olan 1.500 kişi, plepler ya da aristokratların taktığı isimle "avamiler". Cœurderoy adlı biri (tesadüfen çok iyi bir cumhuriyetçi), Mazzini-Ledru ve Cabet-Blanc ikilisine karşı bir broşür yayınladı, yakında bir ikincisini daha yayınlayacak. Her ikisi de size gönderilecek...

25
JENNY MARX'TAN WASHİNGTON'DAKİ ADOLF CLUSS'A
[LONDRA, 28 EKİM 1852]

Sayın Bay Cluss,

Komünistlerin gaddarca yargılanışlarını kuşkusuz *Kölnische Zeitung*'dan izlemişsinizdir. 23 Ekimdeki duruşma, herşeyi sanıklar lehine öylesine ilgi çekici ve şaşırtıcı biçimde değiştirdi ki hepimiz kendimizi biraz daha iyi hissetmeye başladık.[52] "Marx Partisi"nin gece-gündüz ne kadar faal olduğunu; kafayla, ellerle ve ayaklarla çalışmak zorunda oldu-

ğunu tasarlayabilirsiniz. Polisin tüm suçlamaları yalan: çalıyorlar, tahrif ediyorlar, çekmeceleri kırıp açıyorlar, yalancı tanıklık ediyorlar, yalan yere yemin ediyorlar ve bütün bunların üstüne, kendilerinin komünistlere göre ayrıcalıklı bir konumda olduklarını, komünistlerinse toplum düzenine aykırı düştüğünü ileri sürüyorlar. Bütün bunların olup bittiğini görmek, hele hele polisin, özellikle en alçak temsilcilerinin, savcının işlevlerini üstlenen davranışları, Saedt'i geri plana itişleri, yasallığı olmayan notlar üretmeleri, dedikodular, haberler, ve söylentileri gerçekmiş, hukuken tanıtlanmış gerçeklermiş, kanıtmış gibi sunmaları, insanın tüylerini diken diken ediyor. Bütün sahtekârlık delillerinin buradan belirlenmesi ve mahkemeye sunulması gerekti; o yüzden eşim bütün gün boyunca ve gece hayli geç saate kadar çalıştı. Evsahiplerinin, usulünce onaylanan yeminli beyanları sağlandı ve tutanakları tuttukları ileri sürülen Liebknecht'le Rings'in elyazıları, polisin sahtekârlığını kanıtlamak üzere resmi makamlarca onaylandı. Sonra bütün bu belgeler, altı kopyayla sekiz kopya arasında, Frankfurt, Paris vb. yoluyla çok değişik ve dolaşık yollardan Köln'e gönderildi. Böyle yapılmasının nedeni, eşime yazılan bütün mektupların olduğu gibi buradan Köln'e yazılan bütün mektupların açılması ve alıkonmasıdır. Şimdi tüm olay, herşeyin, devrimden, duruşmanın yönetimine kadar herşeyin sorumlusu olmakla suçlanan eşimle polis arasında bir savaşımdır. Parayla ve her türlü silahla donatılmış bu resmi güce karşı savaşım, kuşkusuz çok ilginçtir; bir yandan para, güç ve her şey, öte yandan yazılması gereken mektup için kağıdı vb. nasıl bulacağını bilemeyen bizler olduğu için, bu savaşımdan utkun çıkarsak, bu utkunun şanı daha da büyük olacak.

Freiligrath, Marx, Engels ve Wolff, bugün ekteki bildiriyi yayınladılar. Açıklamayı bugün *Tribune*'a da gönderiyoruz. Siz de yayınlayabilirsiniz.

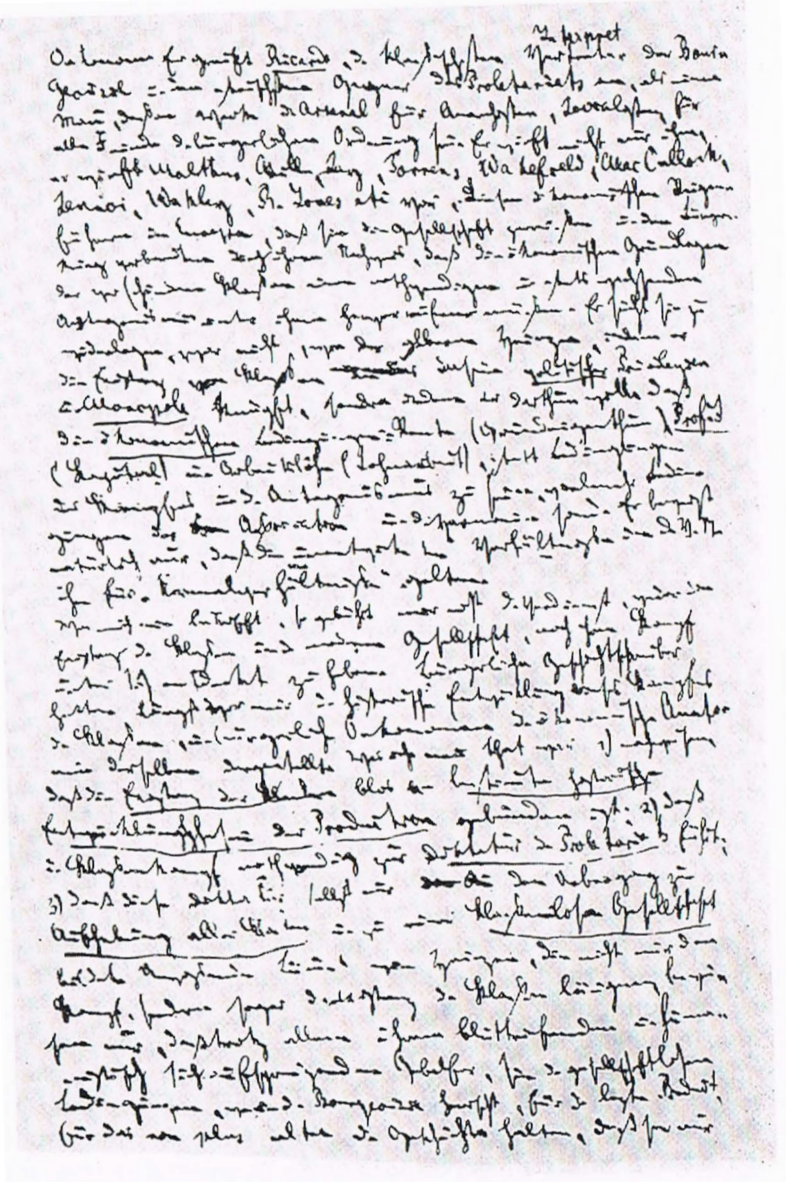
Weerth'ten ve Engels'ten, belgeleri, mektupları vb. göndermekte kullanılmak üzere tomar tomar iş adresi ve sahte iş mektupları aldık.

Tam şu dakikalarda *Kölnische Zeitung*'un, inanılmaz yeni çirkinlikleri haber veren son sayıları geldi. İş adreslerine derhal iki telgraf gönderiliyor. Bizim evde tam bir büro kuruldu. İki-üç kişi yazıyor, başkaları bir yerlere haber koşturuyor, bazıları da yazarların varlıklarını sürdürebilmelerini olanaklı kılmak ve eski resmi dünyanın yarattığı eşi görülmedik çirkinliklerin kanıtını ortaya koymak için ceplerindeki son kuruşları üstüste ekliyorlar. Arą ara, benim şeṇşakrak üç çocuğum şarkı söyleyip ıslık çalıyor ve çoğu zaman da babamızdan çok sıkı bir azar işitiyorlar. Ne şamata!

Hoşçakalın aziz bay Cluss ve lütfen yakında dostlarınıza yazın.

Yüksek izninizle.

Jenny Marx

Marx'ın proletarya diktatörlüğü konusunda Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 günlü mektuptan bir sayfa

1853

26
ENGELS'TEN NEW YORK'TAKİ JOSEPH WEYDEMEYER'E
MANCHESTER, 12 NİSAN 1853

... Eski askeri seferleri (yani 1792'den bu yana olanları) didik didik inceledim; Napoléon'un seferleri o kadar basit ki, yanlış değerlendirmek riski pek yok. Bu seferleri en iyi tanımlayan kişi Jomini; yazdığı birçok harika yapıta karşın, doğal deha Clausewitz ise bana pek tat vermiyor. Yakın gelecek için —yani *bizim* açımızdan— en önemlisi 1812 Rusya harekatıdır. Hâlâ çözülmemiş temelli stratejik sorunlar yaratmış olan tek harekat odur. Almanya'yla İtalya'da, Napoléon'un belirlediklerinin dışında, uygulanabilir bir harekat hattı yoktur. Öte yandan Rusya'da her şey henüz karmakarışık; açıklığa kavuşmuş değil. Devrimci bir ordunun Rusya'ya karşı başarılı bir harekat için ne yapması gerektiği sorusuna yanıt ararken, Napoléon'un 1812'deki harekat planının daha başlangıçta doğrudan Moskova üzerine yürümeyi mi yoksa ilkin yalnızca Dinyeper'e ve Dvina'ya yürümeyi mi öngördüğü sorusu karşımıza çıkmaktadır. Sorun şimdi çözülebilir.

Bana kalırsa askeri harekat yalnızca deniz yoluyla olabilir: Baltık Denizindeki Resund boğazı ile Çanakkale boğazı yoluyla, ve Petersburg'da, Riga'da ve Odesa'da — kuşkusuz bu, hesaplarımızı şansa bırakmak istemiyorsak ve yaklaşık bir kuvvet dengesi varsa sözkonusu olmalıdır. Hesaba sokulmayan bir başka şey, kuşkusuz, Rusya'daki *iç* hareketlerdir; aristokrasinin ve burjuvazinin Petersburg'da başlattığı bir devrimi iç savaşın izlemesi olasılığı vardır. Bay Herzen, kendisi açısından sorunu çok kolaylaştırmış (*Du progrés des idées révolutionnaires en russie*)*; hegelci bir tarzda, işlerin yanlış gitmemesi için Bakunin-Herzen-Golovin üçlüsünün yönetiminde demokratik-toplumsal-komünist-prudoncu Rus cumhuriyeti kurulmasını öngörüyor. Ama bu arada aklıma gelmişken söyleyeyim, Bakunin'in hâlâ sağ olup olmadığı belli değil. Her ne ise, Rusya gibi nüfus yerleşimi seyrek, geniş, yaygın bir ülkeyi fethetmek çok güçtür. Dvina'nın ve Dinyeper'in bu yakasındaki eski Polonya topraklarına gelince, oradaki köylülerin tümünün Ukraynalı olduğunu, yalnızca aristokrasinin ve bazı kentlerde yaşayanların Polonyalı olduğunu ve Polonya'nın bu toprakları yeniden kazanmasının oradaki köylüler için, 1846'da Ukrayna'nın Galiçyasında olduğu gibi[53], yalnızca, soyluların eski yönetiminin geri gelmesi demek olacağını öğrendiğimden beri bu topraklar hakkında herhangi birşey duymak istemiyorum. Bugünkü Polonya'nın dışındaki bu topraklarda, 500.000 Polonyalı zor çıkar.

Bununla birlikte, bu kez devrimin, 1848'de olduğu gibi zayıf korkuluklarla değil, Rusya'nın kişiliğinde önemli bir hasımla karşılaşması iyi bir şey.

Bu arada her türlü belirti de kendini gösteriyor. Burada pamukla gelen gönenç, gerçekte öyle boyutlara ulaştı ki insanın başını döndürüyor; buna karşılık pamuklu sanayinin bazı kesimleri (kalın kumaşlar, evlerde kullanılan örtü vb. cinsi mallar) tam bir durgunluğa saplanmış durumda. Spe-

* Herzen'in *Du développement des idées révolutionnaires en Russie* [*Rusya'da Devrimci Fikirlerin Gelişimi*] başlıklı kitabı kastediliyor –*Ed.*

külatörler, yalnızca Amerika'da ve Fransa'da (İngiliz parasıyla demiryolu yapmak gibi) büyük çaplı işlere girişerek aynı dolandırıcılığın içine bir başka türlü giriyorlar ve kendilerini böylece koruyabileceklerini hesaplıyorlar; burada ise bölük pörçük ufak çaplı işlere girişiyorlar; böylece de dolandırıcılığın mikroplarını *her* mala bulaştırıyorlar. Burada tahıl yönünden, çok kötü bir kış ve ilkbahar geçirdik. Genelde olduğu gibi, bunu anormal bir yaz izlerse ürün mahvolacak. Şimdiki gönenç, benim kanımca, sonbahardan öteye ayakta duramaz. Bu arada, bir yıl içinde, üçüncü İngiliz hükümeti de kendini budala mevkiine düşürdü; köktenci burjuvazinin doğrudan müdahalede bulunmasından önceki —olası— son hükümet budur. Whigler Toryler, koalisyoncular, hepsi sırayla yenilgiyi tadıyorlar; vergi açığı olduğu için değil, vergi fazlası olduğu için.[54] Bu, eski partilerin iktidarsızlığını olduğu kadar tüm politikalarının niteliğini de ortaya koyuyor. Şimdiki bakanların ayağı sürçerse, oy hakkı ciddi ölçüde genişletilmeksizin İngiltere artık yönetilemez; büyük olasılıkla bu genişletme, bunalımın patlak verişiyle aynı zamana denk gelecek.

Uzayıp giden gönencin yarattığı doygunluğun sıkıntısı, talihsiz Bonaparte'ın onurunu korumasını olanaksızlaştırdı — dünyanın canı sıkılıyor, Bonaparte dünyanın canını sıkıyor. Ne yazık ki, her ay yeniden evlenemiyor. Bu sahtekâr, sarhoş, hilebaz boynunu kıracak; çünkü Engels'in Fürstenspiegel'ini, görünüşte de olsa uygulamaya koydu. "Ülkenin babası" rolünü oynayan bu alçak bir açmazda. Bir savaş bile başlatamıyor; en küçük bir hareketinde, süngü takmış sık asker sıralarıyla yüzyüze geliyor. Ayrıca barış, köylülere, o çok arzuladıkları düşünme zamanını veriyor; köylülerin yararına Paris'i ezme vaadinde bulunan, ama şimdi ipotek bedelleri ve vergiler —azalmak şöyle dursun— artarken, köylülerin parasıyla Paris'i güzelleştiren bu adam hakkında düşünme zamanı veriyor. Kısacası bu kez olaylar çok düzenli bir biçimde gelişiyor ve bu çok şey vaadediyor.

Prusya'da hükümet, gelir vergisi yüzünden başını burju-

vaziyle derde soktu. Bürokratlar, vergi takdirinde hayasız artırımlar yapıyorlar; bu soylu vergi yazıcılarının, şimdi bütün işadamlarının ticaret sırlarına ve defter-i kebirlerine nasıl bir keyifle burunlarını soktuklarını tahmin edebilirsiniz. Benim öz be öz Prusyalı olan ihtiyar* bile öfkeden kuduruyor. Bu insanlar şimdi "ucuz" anayasal —ataerkil— Prusya hükümetinin hayır dualarından sonuna kadar yararlanmalıdırlar. Prusya hükümetinin 1848'den önce 67 milyon taler olan borçları, o zamandan bu yana dört katına varmış bulunuyor. Ama hükümet yeniden borç istiyor. Söylemek gerekiyor ki, şişman kral** o mutlu ölümüne kadar bu kredilerin süreceği güvencesini alırsa, Mart*** ayında olduğu gibi bir kez daha seve seve terleyebilir. Zaten Gümrük Birliğini yeniden ayakları üzerine kaldırmakta ona yardım eden Louis Napoléon'du; Avusturya da savaş korkusuyla geriledi;[55] "ve şimdi, tanrım, artık bu hizmetkârlarının mezara huzur içinde gitmesine izin ver!"

Avusturyalılar, İtalya'yı yeniden harekete geçirebilmek için ellerinden gelen herşeyi yapıyorlar; Milano ayaklanmasına[56] kadar tüm ülke iyi bir ticari etkinlik içindeydi ve gönencin vergiyle uyumu ölçüsünde gönençliydi. Durum bugünkü gibi iki ay daha sürerse, Avrupa şahane biçimde hazır hale gelecek ve yalnızca bunalımın itici gücüne gereksinme duyacak. Ayrıca, 1849 başından bu yana, süregelen, şimdiye dek görülmedik ölçüdeki uzun ve yaygın refah, (Fransa'daki kralcılar gibi tümden bitip tükenmemişlerse) güçten düşmüş siyasal partilere, örneğin iş yaşamının uzun süre dalgalandığı ve genelde kötü gittiği 1830 sonrasına bakışla, çok daha hızla güç kazandırdı. Öte yandan 1848'de ciddi savaşımlar nedeniyle yalnızca Paris proletaryası ve daha sonra Macaristan ve İtalya tükenmişti; 1848 Haziranından sonra Fransa'daki ayaklanmalar gerçekten anmaya değer değildi, yalnızca eski kralcı partileri *yıkmışlardı*. Bir de hareketin *bütün* ülkelerdeki gülünç sonucu var; Tarihin heybetli ironisi

* Engels'in babası Friedrich Engels –*Ed.*
** Frederick William IV. –*Ed.*
*** 1848 Martı, Prusya'da devrimin başlangıç tarihi –*Ed.*

ve Rus askerî kaynaklarının artması dışında hiçbir şey ciddi ya da önemli değil. Bütün bunlar karşısında, bugünkü durumun en ölçülü bir tahminle bile 1854 ilkbaharından daha fazla sürmesini düşünmek olanaklı değil.

Bizim partinin bu kez büsbütün farklı bir görünümle öne çıkması güzel bir şey. 1848'de saf demokratlara ve güney Almanyalı cumhuriyetçilere karşı savunulan bütün sosyalist aptallıklar, Louis Blanc'ın saçmalıkları vb., hatta Almanya'nın o karışık durumunda kendi görüşlerimize destek kazanmak için *bizim* öne sürmek zorunda kaldığımız şeyler — tüm bunları şimdi muhaliflerimiz savunuyor— Ruge, Heinzen, Kinkel, *et al**. Proletarya devrimini hazırlayıcı olgular, savaş alanını hazırlayan ve yolumuzu açan önlemler, örneğin tek ve bölünmez cumhuriyet vb. gibi şeyler, o zaman normal işi bunları elde etmek ya da istemek olan insanlara *karşı, bizim* savunduğumuz şeyler — şimdi bunların hepsi çok normal karşılanıyor; beyefendiler gereken dersi aldılar. Alman komünizminin (özellikle Röser sayesinde) olgunluk sınavını verdiği Köln duruşmaları ardından şimdi artık *Manifesto*'yla** başlayabiliriz.

Tüm bunlar yalnızca kuramı ilgilendirir kuşkusuz; pratikte, her zaman olduğu gibi, kesin kararlılık ve herşeyin üstünde mutlak dürüstlük için baskı yapmakla yetineceğiz. Sorun da burada. Başkalarının zihin karışıklığı ve gevşekliği sayesinde, güzel bir sabah partimiz hükümet dizginlerini ele almak zorunda kalacak ve sonunda doğrudan bizim çıkarımıza olmayan, devrimin genel çıkarları ve küçükburjuvazinin belli bazı çıkarları doğrultusunda olan önlemler almak durumunda kalacak. Proleter nüfusun güdümünde, —şöyle ya da böyle yanlış yorumlanan, parti savaşımı sırasında hırsla ortaya atılmış— yazılı deklarasyonlarımız ve planlarımızla verdiğimiz söze bağlı olarak, komünist deneyimlere girişmek ve zamansızlığını herkesten daha iyi bildiğimiz sıçramalar yapmak zorunda kalacağız. Böyle ya-

* Ve başkaları –ç.

** Marx-Engels, *Komünist Parti Manifestosu*. –*Ed*.

parken başımızı —umarım yalnızca fiziki anlamda— kaybedeceğiz; tepki doğacak, ve dünya bu gibi olaylarda *tarihsel* yargısını bildirinceye kadar, bizler yalnızca hayvanlar olarak görülmekle kalmayacağız, ondan daha da kötüsü *bêtes** olarak görüleceğiz. Başka türlü nasıl olacağını düşünemiyorum. İleri bir partisi olan ve Fransa gibi ileri bir ülkeyle birlikte ileri bir devrime dalan Almanya gibi geri bir ülkede ileri parti, ilk ciddi çatışmada durum *gerçekten kritikleştiği* zaman iktidara gelmek zorundadır; bu da o parti için normal zamandan *öncedir*. Ama böyle bir olasılığa karşı, partinin ilerde tarihsel olarak temize çıkması için parti *literatürü* önceden hazırlanırsa, bu söylediklerimin önemi yok.

Ayrıca, bu kez sahnede, geçen seferkinden daha saygın bir görünüm içinde olacağız. Herşeyden önce, hiçbir işe yaramayan Schapper'lerden, Willich'lerden ve arkadaşlarından kurtulduk; ikincisi bir ölçüde daha güçlü duruma geldik; üçüncüsü Almanya'da yeni gelişen kuşağa güvenebiliriz (başka hiçbir şey değilse bile Köln duruşmaları bunu göstermeye yetti); ve ensonu hepimiz, sürgünde yaşamaktan birşeyler kazandık. Kuşkusuz aramızda şöyle düşünenler de var: "Niye biz araştıralım, inceleyelim? Bu, baba Marx'ın işi. Onun görevi herşeyi bilmektir." Ama genelde Marx'ın partisi canla başla çalışıyor; hele hele şuradan buradan kaptıkları sözlerle kendi kafalarını daha da karışık hale getiren şu katır inatlı mültecilere bakarsanız, apaçık ortada ki partimizin üstünlüğü hem mutlak hem göreceli olarak artmış bulunuyor. Ayrıca gerekli olan da bu, çünkü iş çok zor...

27
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
[MANCHESTER, ~26 MAYIS 1853]

... Sana sözünü ettiğim Arap yazıtları hakkındaki kitabı**

* Aptal –*Ed.*

dün okudum. İlginç değil diyemem, ama başından sonuna, bezginlik verecek ölçüde rahip ve İncil savunusuyla dolup taşıyor. En büyük zaferi, *Gibbon*'un eski coğrafya hakkında bazı gaflar yaptığını kanıtlaması; bundan Gibbon'un teolojisinin de itiraz edilir türden olduğu sonucunu çıkarması. Kitabı muhterem rahip Charles Forster yazmış; başlığı *Arabistan'ın Tarihsel Coğrafyası.* Kitabın içeriği şöyle özetlenebilir:

1. Tekvin'de verilen Nuh'a, İbrahim'e vb. ilişkin soykütük, o tarihlerdeki Bedevi kabilelerinin, derece derece lehçe akrabalıklarına göre, oldukça doğru biçimde sıralanışlarıdır. Bildiğimiz gibi Bedevi kabileleri, bugüne kadar kendilerini Beni Salid, Beni Yusuf, yani falanın filanın oğlu diye adlandıragelmişlerdir. Eski ataerkil yaşama tarzından çıkan bu tür adlandırma, sonunda böyle bir soykütüğe yolaçmıştır. Tekvindeki soykütük sıralamasını eski coğrafyacılar aşağı yukarı doğrulamışlardır; daha yakın zamanlardaki gezginler de şiveye ilişkin değişikliklerle eski adların büyük çoğunlukla süregeldiğini kanıtlamışlardır. Bundan çıkan sonuç şu: Yahudiler de yerel koşulların, tarımın vb. öteki Bedevi kabilelerinin karşısına koyduğu, küçük bir Bedevi kabilesinden başka birşey değildir.

2. Daha önce konuştuğumuz büyük Arap istilasına, Bedevilerin, Moğollar gibi dönem dönem istila hareketlerine giriştikleri konusuna gelince, Asur İmparatorluğu —ve Babil İmparatorluğu— daha sonraları Bağdat halifesinin ortaya çıktığı yerde kurulmuştur. Babil İmparatorluğunun kurucuları, Kaldeliler, aynı yerde bugün bile aynı ad altında, Beni Halid adı altında yaşamaktadırlar. Nineve ve Babil gibi büyük kentlerin hızlıca kuruluşu, yalnızca 300 yıl kadar önce doğu Hindistan'da Afgan ve Tatar istilalarıyla Agra, Delhi, Lahor ve Mutan gibi kentlerin kurulması türündendir. Demek ki, Muhammed'in giriştiği istilaların kendine özgü bir karakteri sözkonusu değildir.

3. Öyle görünüyor ki, kurdukları yapılardan anlaşıldığı-

** Charles Foster, *The Historical Geography of Arabia; or, The Patriarchal Evidences of Revealed Religion*, vol. 1 and 2, London, 1844 –*Ed.*

na göre, Araplar, güneybatıda yerleştikleri bölgede, Mısırlılar ve Asurlular kadar uygar bir halktılar. Bu, Muhammed'in istilalarındaki birçok şeyi de kanıtlamaktadır. Dinsel yalanlarla ilgili olarak şu söylenebilir: *küçük bir parçasını* İbrani geleneğinin oluşturduğu eski geleneksel Arap tektanrıcılığının (Amerika'daki kızılderili kabilelerinde olduğu gibi) egemen olduğu güneydeki eski yazıtlardan anlaşıldığına göre, Muhammed'in dinsel devrimi, *her* dinsel hareket gibi, eski basit geleneklere dönme iddiası, *biçimsel bir tepkidir.*

Yahudilerin Kitab-ı Mukaddes denen kitaplarının eski Arap din ve kabile geleneğinin kaydedilmesinden başka birşey olmadığı, Yahudilerin aynı soydan olan ama göçebe komşularının erken bir zamanda ayrılmaları sonucu biraz değiştirildiği, şimdi bana çok açık görünüyor. Yahudilerin farklı gelişmesini, Filistin'in Arabistan tarafının Bedevi toprağı olan çölle çevrilmiş olması çok iyi açıklıyor. Ama eski Arap yazıtların, geleneklerin ve Kur'anın ve bütün soykütüklerin vb. artık kolaylıkla çözülebilmesi, esas özün Arap ya da daha çok Sami olduğunu gösteriyor. Buradaki durum, Edda ve Alman kahramanlık destanına oldukça benzerlik göstermektedir.

Sevgiler
F. E.

28
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 2 HAZİRAN 1853

... İbranilerle Araplara ilişkin mektubun bana çok ilginç geldi. Konuyla ilgili olarak: 1) Tüm doğu kabileleri arasında, kabilelerin bir bölüğünün yerleşik konuma geçmesiyle, bu sürecin başlamasından beri diğerlerinin göçebe yaşamı arasında *genel* bir ilişki olduğu kanıtlanabilir. 2) Muhammed zamanında Avrupa'dan Asya'ya uzanan ticaret yolu önemli ölçüde değiştirilmiştir; Hindistan'la ticaretteki payı önemli

olan Arap kentleri ticari bir çöküntü içindeydi, bu da değişimin hızına katkıda bulunmuştur. 3) Dine gelince, soru, genel ve dolayısıyla kolaylıkla yanıtlanan bir noktada odaklaşıyor: doğunun tarihi neden dinler tarihi olarak *görünüyor*?

Doğu kentlerinin kuruluşuna gelince, (Aurung-Zebe'de dokuz yıl doktorluk yapan) François Bernier'nin *Büyük Moğol'un Dominyonlarının Tanımını İçeren Geziler*, vb.'den* daha parlak, daha canlı, daha çarpıcı olanını bulmak zordur. Askeri sistemi, bu büyük orduların beslenmesini vb. de çok iyi anlatır. Bu iki noktada şöyle yazar:

"Süvari ordunun ana bölümüdür; hizmetkârlar ve pazardan ya da çarşıdan orduyu izleyen halkla askerler birbirine karıştırılmazsa, piyade, genel olarak söylenenin tersine, süvari kadar büyük değildir. Örneğin hükümdarın, başkentten uzun bir süre uzak kalacağının kesin olduğu durumlarda, ona eşlik eden ordunun 200.000 ya da 300.000 kişiden ve bazan daha çoğundan oluştuğunu belirtenlerin haklı olduğu, ancak ordu ve eşlik edenler birlikte düşünülünce kabul edilebilir. Çadırlar, mutfaklar, giysiler, mobilya ve çoğu zaman kadınlar ve kuşkusuz bu kadar yükün doğal sonucu olarak filler, develer, öküzler, atlar, hayvan yemi tedarikçileri, levazımcılar, her türden tüccar hizmetkârlar — işte ordunun ardından götürdüğü bütün bu yükü ve insanları bilenler için, orduların büyüklüğüne ilişkin rakamlar şaşırtıcı değildir. Bir *ülkede tüm toprağın tek sahibi hükümdar* ise, bunun zorunlu sonucu olarak Delhi ya da Agra gibi bir *başkent*, neredeyse tümüyle yaşamını orduya borçluysa ve bu yüzden de hükümdar uzunca bir süre savaş alanlarına gittiği zaman onu izlemek zorundaysa, böyle bir ülkenin koşullarını ve yönetimini bilenler için, ordunun asker sayısına ilişkin yüksek rakamlar şaşırtıcı değildir. Bu kentler, açık arazide kurulanlardan biraz daha iyi ve rahat olmaları dışında gerçekte askeri kamplardan başka birşey olmadıkları için Paris vb. gibi birer kent değildirler ve öyle de olamazlar."

* F. Bernier, *Voyages contenant la description des étates du grand Mogol, de l'Indoustan, du Royaume de Cachemire, etc.*, tomes I-II, Paris 1830 – *Ed.*

Büyük Moğol'un 400.000 kişilik bir orduyla Keşmir'e yürüyüşü üzerine de Bernier şöyle diyor:

"Güçlük, böyle büyük bir ordunun, böyle çok sayıda insanın ve hayvanın arazide nasıl ve nereden beslenebileceğidir. Doğru olan şudur: Hintliler gıda yönünden azla yetinebilen insanlardır. Bunların çoğu süvaridir; yirmide-biri bile yürüyüş sırasında et yemez. Gıdaları pirinç ve sebze karışımıdır. Pişirildiği zaman üstüne eritilmiş tereyağı dökerler. Bununla yetinirler. Ayrıca develerin büyük bir dayanma gücü vardır; açlığa ve susuzluğa direnebilirler; çok az gıdayla yaşayabilirler ve herşeyi yiyebilirler. Ordu menziline varınca deve sürücüleri, hayvanları çayırlara salarlar; hayvanlar bulabildiği herşeyi yer. Ayrıca, Delhi'deki pazarda iş yapan ticaret erbabı, harekat sırasında da ordunun yanında aynı işi yapmak zorundadır. Hayvan yemine gelince, tüm bu yoksul insanlar ülkenin her yanını dolaşıp ne bulurlarsa satın alırlar ve böylece az bir kazanç sağlarlar. Ama daha çok yaptıkları şey, ellerinde malaya benzeyen ufak küreklerle araziyi dolaşmak, buldukları yenebilir bitkileri toplamak, yıkayıp temizleyerek orduya satmaktır..."

Bernier haklı olarak, doğudaki tüm fenomenlerin temelinde *toprakta özel mülkiyet* olmayışını görür ve Türkiye, İran ve Hindistan'a atıfta bulunur. Gerçek anahtar, hatta doğu cennetinin anahtarı da budur.

29
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 6 HAZİRAN [1853]

... Toprak mülkiyetinin olmayışı, gerçekten de Doğunun tümü için anahtar.[57] Doğunun siyasal ve dinsel tarihi de bu noktaya dayanıyor. Ama nasıl oldu da doğulular, feodal biçiminde de olsa toprak mülkiyetine varmadılar? Bu, sanırım iklimle ve onunla bağlantılı olarak, özellikle Sahra'dan Arabistan'ı, İran'ı, Hindistan'ı ve Tatarya'yı[58] geçerek yüksek

Asya platosuna ulaşan büyük çöl parçalarıyla kaplı toprağın yapısıyla ilgili. Burada yapay sulama tarımın ilk koşulu; bu da ya komünlerin, illerin ya da merkezi hükümetin işi. Bir doğu hükümetinin hiçbir zaman üçten fazla dairesi olmadı: maliye (ülke içi yağma), savaş (ülke içi ve dışı yağma) ve bayındırlık (yeniden üretim için hazırlık). İngiltere hükümeti Hindistan'da 1 ve 2 numaralı işleri çok darkafalı bir biçimde yürüttü, 3 numaralı işi ise tümden bir kıyıya koydu. Hindistan tarımı da bu yüzden haraboluyor. Serbest rekabet, orada kendi kendini tamamen itibardan düşürüyor. Sulama sistemi çürümeye terkedilince toprağın gübrelenmesinden hemen vazgeçilmesi, başka türlü çok garip görünen bir gerçeği, bir zamanlar, şahane biçimde ekilip biçilen bölgelerin şimdi birer çorak arazi parçası (Palmira, Petra, Yemen'deki harap yerler, Mısır, İran ve Hindistan'daki sayısız topraklar) durumuna nasıl geldiğini açıklıyor. Yıkıcı tek savaşın, bir ülkenin nüfusunu boşaltabileceğini ve yüzyıllarca uygarlıktan yoksunlaştırabileceğini gösteriyor. Sanırım senin haklı olarak Muhammed devriminin temel öğelerinden biri olarak gördüğün bir gerçeği, Muhammed'den önce güney Arabistan ticaretinin mahvoluşu gerçeğini de belirttiğim bağlamda düşünmek gerekiyor. İsa'dan sonraki altı yüzyılın ticaret tarihini iyi bilmiyorum. Bu nedenle de İran'dan Karadenize ve İran körfezinden Suriye ve Küçük Asya'ya uzanan ticaret yolunun, Kızıl Deniz yoluyla yapılan ticarete yeğ tutulmasına neden olan genel maddi durumu yargılayabilecek konumda değilim. Ama, Sasaniler döneminde asayişi iyi olan İran İmparatorluğunda göreceli bir kervan güvenliği oluşunun etkileri herhalde yabana atılır gibi değildir. Buna karşılık İ.S. 200-600 yılları arasında Habeşler tarafından sürekli işgal edilmiş, yağmalanmış, boyun eğdirilmiştir. Romalılar zamanında gelişip serpilen güney Arabistan kentleri, yedinci yüzyılda çoraklaşmış ve harabeye dönüşmüştü: beşyüz yılın içinde komşu Bedeviler tamamen efsanevi, pek güzel gelenekler benimsediler (Kur'ana ve Arap tarihçi Novairi'ye bak.), o bölgedeki yazıtların yazıldığı alfabeyi bilmiyorlardı; gerçekte *baş-*

ka alfabe de yoktu ve *yazı* tamamen unutuldu. Genel ticari durumun neden olduğu bu çöküntünün yanısıra, doğrudan ve şiddetli ölçüde yıkıcı bir başka hareketin daha varolmuş olması gerekir ki, bu da ancak Etyopyalılar tarafından girişilen istila hareketleri olarak düşünülebilir. Habeşlerin yöreden çıkarılıp atılması Muhammed'den kırk yıl önce olmuştur; anlaşılıyor ki, Arap ulusal bilincinin uyanışının ilk eylemi budur. Arap ulusal bilincini, kuzeyden gelen ve neredeyse Mekke'ye kadar uzanan Pers istilası da kamçılamıştır. Bizzat Muhammed'in yaşamıyla ilgili tarihi, gelecek birkaç gün içinde okuyacağım. Ama şimdiye değin okuduklarımdan çıkan sonuca göre olay, bozuk bir judaizm ve bozuk bir hıristiyanlık anlayışı ile bozuk bir doğaya tapınma yaklaşımının karması olan dinleri de çözülme çığrına girmiş olan, ahlaken iflas etmiş kentli fellahlara karşı bir Bedevi tepkisi niteliğini taşımaktadır.

Bernier'nin materyali* gerçekten çok iyi. Uyanık, açık kafalı, her zaman çekici çivinin tam başına isabet ettiren, ama bundan haberdar değilmiş gibi görünen bir Fransızdan birşeyler okumak büyük zevk.

30
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 14 HAZİRAN 1853

... Amerikalı iktisatçı *Carey, Slavery at Home and Abroad*** diye bir kitap yayınladı. Buradaki "kölelik", kulluğun her türünü, ücretli köleliği vb. de içeriyor. Kitabını bana da göndermiş. Benden sürekli alıntı (*Tribune*'daki yazılardan) yapıyor; benden kimi zaman "son zamanların İngiliz yazarı" diye, kimi zaman "*New-York Tribune*'un muhabiri"[59] diye sözediyor. Daha önce belirtmiştim, bir başka kitabında

* Engels, Bernier'nin *Voyages contenant la description desétats du Grand Mogol*... kitabını ima ediyor –*Ed.*

** Marx, Carey'in *The Slave Trade, Domestic and Foreign* [*Yurtiçi ve Yurtdışı Köle Ticareti*] adlı eserini kastediyor –*Ed.*

burjuva sisteminin ekonomik temellerinin "uyum"unu tanımlıyordu ve bütün yanlışlıkları devletin yapay müdahalelerine bağlamıştı. Bu adamın gulyabanisi devletti. Şimdi başka bir hava çalıyor. Bütün kötülüklerin kaynağı, modern sanayinin merkezleştirici etkisidir diyor. Ama bu merkezileştirici etki İngiltere'nin hatasıymış. Çünkü dünyanın atelyesi durumuna gelmiş ve bütün öteki ülkeleri imalattan uzak basit birer tarım ülkesi olmaya zorluyormuş. Doğal ki, İngiltere'nin günahından da Ricardo-Malthus kuramı ve özellikle Ricardo'nun toprak rantı kuramı sorumlu. Ricardo kuramının ve sınai merkezileşmenin zorunlu sonucu, komünizm olurmuş. Ve bütün bunlardan kurtulabilmek için, merkezileşmeyi lokalleşmeyle ve ülke çapında sanayinin tarımla bütünleştirilmesi yoluyla göğüslemek için, bizim ultra serbest ticaretçimiz sonunda *koruyucu tarifeleri* öneriyor. Burjuva sanayisinin, İngiltere'yi sorumlu tuttuğu etkilerinden sakınabilmek için, bu gerçek yanki, aynı gelişmeyi yapay yollarla bizzat Amerika'nın içinde hızlandırma çaresini öneriyor. Ayrıca, İngiltere'ye karşıtlığı bu adamı İsviçre, Almanya, Çin vb. gibi ülkelerdeki küçük-burjuva yöntemleri, Sismondi'vari, övmeye yöneltiyor. Bu adamla, Çin'e benziyor diye Fransa'yı küçümseyen adam aynı. Kitapta, olumlu olarak ilginç tek şey, İngilizlerin eskiden Jamaica'da vb. yürüttükleri zenci köleliği ile Birleşik Devletler'in zenci köleliğinin karşılaştırılması. İngilizlerin davranışı sonucu zencilerin nüfuslarını olduğu gibi korumaları şöyle dursun ithal edilen kölelerden üçte-ikisi her yıl öldüğü için, Jamaica vb. yerlerdeki zenciler arasında yeni ithal edilmiş barbarların da bulunduğunu gösteriyor. Öte yandan Amerika'da bugünkü zenci kuşağının yerli bir ürün olduğunu, azçok yankileştirilmiş, İngilizce konuşan, dolayısıyla *özgürleştirilmeye değer* bir zenci nüfus olduğunu söylüyor.

The Tribune, doğal olarak, Carey'in kitabını övmek için avazı çıktığı kadar öttü. Her ikisinin ortak bir yanı var: Sismondi'vari insansever sosyalist-sanayileşme karşıtı bir maskenin gerisinde korumacılık yanlısı burjuvaziyi, yani Ameri-

ka'nın sanayi burjuvazisini temsil ediyorlar. Bu doğal ki, ayrıca *Tribune*'un bütün "izm"lerine ve sosyalistlik aldatmalarına karşın, Amerika'da neden "önde gelen" gazete olduğunun gizini de ele veriyor.

Senin İsviçre konusundaki yazın* kuşkusuz, *Tribune*'un (merkezileşme vb. konusundaki) başyazısına ve *onun* Carey'ine indirilmiş dolaylı bir şamardı. Bu gizli savaşı Hindistan konusundaki birinci yazımda** ben de sürdürdüm. O yazıda yerel sanayinin İngiltere tarafından yıkılışını *devrimci* diye tanımladım. Bu, onları şaşkına çevirecek. Şimdi yeri gelmişken söyleyeyim, Hindistan'daki İngiliz yönetimi çok domuzcaydı; bugün de öyledir.

Asya'nın bu kesiminin —siyasal yüzeydeki anlamsız hareketlere karşın— durağan bir karakter taşıması, birbirini tamamlayan iki nedenle açıklanabilir: 1) bayındırlık işleri merkezi hükümetin işiydi; 2) birkaç büyük kenti saymazsak bütün imparatorluk, her biri tamamen bağımsız bir örgütlenmeye sahip olan ve kendi içinde bir dünya oluşturan *köylere* bölünmüştü. Bir parlamento raporunda bu köyler şöyle tanımlanır:

"Bir köy coğrafya açısından bakıldığında 100 ya da 1000 *acre* ekilebilir ve çorak araziye sahip bir toprak parçasıdır; siyasal açıdan bir korporasyon ya da bir ilçedir. Her köy, ayrı bir toplum ya da cumhuriyet gibidir, her zaman böyle olmuş gibi görünür. Resmi görevliler: 1) Farklı dillerdeki adıyla *Potail*, Goud, Mundil, vb., köyün başıdır; köyün işlerini gözetir, köy halkı arasındaki anlaşmazlıkları çözer, polise gerekli çağrıyı yapar, köy içindeki vergiyi toplar... 2) *Curnum*, Shanboag, Putwaree sicil ve kayıt memurudur. 3) *Taliary* veya *Sthulwar* ve 4) *Totie* köyü ve ürünü gözetleyen çok sayıda bekçidir. 5) *Neerguntee* dere ya da sarnıç suyunu tarlalara hak yemeden dağıtan kişidir. 6) *Joshee* ya da müneccim tohum atma ve hasat zamanını haber verir, tarımla ilgili işlerin şanslı ve şanssız gün ve saatlerini belirler. 7) *Demirci* ve 8) *Marangoz* kaba saba ta-

* F. Engels, "Switzerland, Political Position of This Republic" [İsviçre, Bu Cumhuriyetin Politik Durumu], *New York Daily Tribune*, n°3770, May 17, 1853 –*Ed.*

** K. Marx, "The British Rule in India", *New-York Daily Tribune*, June 25, 1853 [Bkz: "Hindistan'da İngiliz Egemenliği", Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 589-596]. –*Ed.*

rım aletlerini ve evleri onarırlar. 9) *Çömlekçi* köyün kapkacağını imal eder. 10) *Çamaşırcı*, zaten pek az olan giysileri temizler. 11) *Berber* ve 12) *Kuyumcu* [aynı zamanda] *şair* [ve] *köy okulunun öğretmenidir*; [genelde tek kişidir]. [Bunlardan başka] tapınmak [için] *Brahmin* vardır. Ülkenin insanları, çok eski zamanlardan beri bu basit yerel yönetim altında yaşayagelmiştirler. Köylerin sınırı çok nadir değiştirilir. Gerçi köyler bazan savaş, açlık, hastalık gibi nedenlerle zarar görür, tahrip olur, ama aynı ad, aynı sınırlar, aynı çıkarlar ve hatta aynı aileler asırlarca sürer gider. Köy halkı, krallığın bölünmesi ya da parçalanmasına kayıtsızdır; köy bütünlüğünü korudukça, köyün hangi iktidara bağlandığıyla, hangi hükümdarın payına düştüğüyle pek ilgilenmezler; köyün iç ekonomisi değişmeden kalır."[60]

Potail genellikle kalıtsaldır. Bu toplumların bazılarında köyün toprağı ortaklaşa ekilip biçilir; çoğu durumda da herkes kendi tarlasını işler. Köylerde kölelik ve kast sistemi vardır. Boş alanlar ortak otlaktır. Evde dokuma ve yün eğirme işlerini kadınlar ve kızlar yapar. *Köy sınırlarının* komşu köye karşı kıskançlıkla korunduğu bu pastoral cumhuriyetler, oldukça iyi korunmuş biçimleriyle, İngilizlerin en son ele geçirdiği kuzeybatı Hindistan'da hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Asyaya özgü mutlakiyetin ve durağanlığın bundan daha somut bir temelinin düşünülebileceğini sanmıyorum. Her ne kadar İngilizler ülkeyi kış uykusuna yatırdılarsa da, bu basmakalıp ilkel biçimlerin parçalanması, Avrupalılaşmanın *sine qua non** karşılığıdır. Salt vergi toplayıcı bunu başaramazdı. Eski sanayilerinin yokedilmesi, bu köyleri kendilerine yeterli niteliğinden yoksun bırakmak için zorunluydu.

Java'nın doğu kıyısı açıklarındaki Bali adasında, bu Hindu örgütlenişi, Hindu diniyle birlikte, hâlâ ayaktadır; ayrıca, Hindu etkisinin izleri tüm Java'da görülür. *Mülkiyet sorununa* gelince, Hindistan üzerine yazan İngiliz yazarlar arasında bu oldukça *tartışmalı* bir konudur. Krişna'nın güneyindeki engebeli bölgede toprakta mülkiyet, anlaşılıyor ki, varolmuştur. Öte yandan Java'daki eski *İngiliz* vali sir Stamford

* Vazgeçilmez, olmazsa olmaz.–ç.

Raffles *Java Tarihi*'nde şu gözlemi dile getirir: Java'da hükümdar "önemli miktarda rantın elde edilebileceği" toprağın tümünün mutlak sahibiydi. Ne olursa olsun, öyle görünüyor ki, Asya'nın tümünde bir uçtan ötekine, "toprakta mülkiyetsizlik" ilkesini ilk olarak koyan ve uygulayan müslümanlar olmuştur.

Yukarda anlatılan köyler konusunda bir noktayı daha belirtmeliyim: bu köylerden Manu'da[61] da sözedilir; bütün örgütlenme bu köyler temeline dayandırılır. On köy bir üst toplayıcıya, sonra yüz köy, sonra bin köy bir üst toplayıcıya bağlıdır.

Kısa zamanda bana yaz.

Sevgiler
K. M.

1854

31
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 27 TEMMUZ 1854

... İlgimi çeken bir kitap Thierry'nin *Histoire de la formation et du progrés du Tiers Etat*, [Tiers Etat'*nın Oluşum ve Gelişim Tarihi*] 1853. Fransız tarihçiliğinde "sınıf savaşımı"nın babası olan bu bayın, burjuvaziyle proletarya arasında şimdi de bir uzlaşmaz karşıtlık gören ve bu uzlaşmaz karşıtlığın izlerini *tiers état*'nın* 1789 öncesi tarihinde de bulan "modernler"e, kitabının giriş bölümünde ateş püskürdüğünü görmek şaşırtıcı. 1789 öncesi *tiers état*'nın, soylular ve din adamları dışındaki bütün toplumsal sınıf ve katmanları içerdiğini öne sürüyor ve burjuvazinin bütün bu farklı unsurların temsilcisi olduğunu kanıtlamak için nasıl da ter döküyor. Örneğin Venedik elçiliğinin raporlarını alıntılıyor:

"Ülkenin sınıf ve katmanları diye anılanlar üç insan grubundan oluşur: din adamları, soylular ve ortak bir anlayışla

* Üçüncü toplumsal katman; eskiden Fransa'da soylular ve din adamları dışında kalan halk. –ç.

halk diye anılan geri kalanlar."

Bay Thierry bizim yazdıklarımızı okusaydı görürdü ki, burjuvazinin halka karşı kararlı karşıtlığı, *tiers état* olarak, din adamlarıyla soyluları göğüslemesine gerek kalmayışından sonra başlamıştır. "*Dün doğan* bir karşıtlığın tarihsel kökleri"ne gelince, bu "kökler"in, *tiers état* dünyaya gelir gelmez ortaya çıktığının kanıtını en iyi Thierry'nin kitabı veriyor. Bu konu dışında zeki bir eleştirmen olan bu tarihçi, düşünce biçimine bakarak söylemeliyim ki, *Senatus populusque Romanus*'tan* da Roma'da, senatoyla halk arasındaki karşıtlıktan başka bir karşıtlık olmadığı sonucunu çıkarmak zorundadır. Benim ilgimi çeken şey, alıntı yaptığı belgelerde, "*catalla, capitalia*" —sermaye— sözcüğünün, komünlerin oluşumuyla birlikte ortaya çıkmış olmasıdır. Ayrıca, Fransız burjuvazisinin utkusunu, 1789 yılına kadar köylülerle ortak bir dava çevresinde hareket etmeye karar vermeyişinden daha çok hiçbir şeyin geciktirmediğini, istemeye istemeye kanıtlamıştır. Tanım çok iyi, ama bir snopsisi yok:

1) İlk günden ya da en azından kentlerin ayağa kalkmasından sonra Fransız burjuvazisi, İngiltere'deki gibi yalnızca ticaret ve sanayi yoluyla değil ama, kendisi parlamento, bürokrasi vb. biçiminde oluşarak, çok fazla etkinlik kazanmıştır. Bu, bugünkü Fransa'nın bile karakteristiğidir.

2) Thierry'nin anlattıklarına bakarak, sınıfın ortaya çıkışı en iyi biçimde şöyle gösterilebilir: denebilir ki, içinde sınıfın çekim merkezinin farklı zamanlarda yattığı farklı oluşumlar ve bu oluşumlar aracılığıyla etkinlik kazanan farklı hizipler ufalanmaya başlayınca, sınıf ortaya çıkar. Sınıfın egemenliğine yolaçan bu değişimler dizisi, benim görüşüme göre, hiçbir zaman —en azından materyalin elverdiği ölçüde— böyle sunulmamıştır. Ne yazık ki, lonca pirleriyle, lonca katipleriyle ilgili yazılarında, yani kısacası içinde sanayi burjuvazisinin geliştiği loncalarla, bu oluşumlarla ilgili görüşlerinde Thierry, bu konuda da materyali bilen kişi olduğu halde, kendisini, genel ve yaygın olarak bilinen ifadelerle sı-

* Senato ve Roma halkı –*Ed.*

nırlamıştır. Geliştirdiği ve vurguladığı görüş, onikinci yüzyıldaki belediyecilik hareketinin suikastçı ve devrimci karakteridir. Alman imparatorları —örneğin Frederick I ve Frederick II— bu "*communione*"lara, "*conspiratione*"lara ve "*conjuratione*"lara* karşı, Alman Federal Diet'inin anlayışı doğrultusunda fermanlar yayınlamışlardır.[62] Örneğin Frederick II, 1226 yılında kentlerdeki bütün "konsüllükler"in[63] ve öteki özgür belediye organlarının geçersiz olduğunu ilan eden şu fermanı yayınlamıştır:

"Son zamanlarda bazı kentlerin, köylerin, yerleşim yerlerinin sakinlerince, kendi kafalarına göre, mahkemeler, yetkili yönetimler, meclisler, yönetim birimleri ve bazı başka kurumlar kurduklarına dikkatimiz çekilmiştir. ... Bunların bazılarında ... bu tür girişimler hakkın kötüye kullanılmasına ve hatalı uygulamalara yolaçtığı için, imparatorluk yetkilerimize dayanarak bu mahkemeleri vb., ... ilga ettiğimizi ve ayrıca Provence ve Forcalquier kontlarından bizim kesin bilgimiz dahilinde alınan ayrıcalıkları geçersiz saydığımızı ilan ederiz."

Dahası var:

"Ayrıca kentlerin içinde ve dışında: kentle kent, bireyle birey, kentle birey arasındaki her türlü sözleşmeyi ve yeminli ittifakı yasaklıyoruz" (Frederick I'in Barış Koşulu)

"Hiçbir kent, hiçbir ilçe adı ne olursa olsun komün, kurum, birlik, küme, herhangi bir yeminli ittifak kuramaz; lordlarıyla anlaşmaya ulaşmaksızın, imparatorluğumuzda kurulu kentlerde ve ilçelerde komünler, kurumlar ... ya da hangi türden olursa olsun, ne ad verilirse verilsin, yeminli ittifaklar kurulmasına izin verme gereği duymayacağımızı beyan ederiz." (Kent komünlerine karşı Kral Henry'nin fermanı.)

Bu, "Konfederasyon Merkez Komisyonu"ndan[64] öfke kusan sert Alman hoca üslubunun aynısı değil mi? *Commune jurée*** Almanya'da Treves'ten öteye işleyemedi ve orada im-

* Komünler, gizli dernekler, yeminli ittifaklar –*Ed.*

** Yeminli komün –*Ed.*

parator Frederick I, 1161 yılında bu işe son verdi:

"Trevesli yurttaşların, aynı zamanda yeminli ittifak diye anılan ve kentte ilga ettiğimiz ... ama işittiğimize göre yeniden kurulan komünleri dağıtılacak, geçersiz ilan edilecektir."

Alman imparatorlarının bu siyaseti Fransa kralları tarafından Lorraine, Alsace, Dauphiné, Franche-Comté, Lyonnais'deki vb. "yeminli ittifaklar"a ve "komün"lere gizli destek vermek için kullanıldı:

"Haşmetmeâblarına ulaşan bilgiye göre, Fransa kralı ... sizin yürekten gelen sadakatinizi sarsmaya çalışıyor" (Rudolph I'in Besançon yurttaşlarına mektubu).

Aynı siyaset, İtalyan kentlerini Guelph'leştirmek[65] isteyen kişiler tarafından da uygulandı.

"*Communio*" sözcüğünün, bugün komünizm sözcüğünün kullanılışında olduğu gibi, hakaret için kullanılmış olması çok eğlendirici. Örneğin Nogent rahibi Guibert şöyle yazıyor:

"*Communio* yeni ve son derece kötü bir sözcüktür."

Kültürsüz kaba-saba kişilerin, onikinci yüzyılda köylüleri kentlerden yeminle girilen komünlere kaçmaya davet edişlerinde çoğu zaman dramatik bir şeyler vardır. Örneğin St. Quentin Koşulu şöyle der:

"Onlar" (St. Quentin halkı) "herbirinin ittifaka ortak yardımda bulunması, ortak bir meclise sahip olmaları, ortak sorumluluk ve ortak savunma için toplu olarak andiçtiler. Bizler ortaklaşa karar verdik ki, kim bizim komünümüze girer ya da bilinçli olarak, ya düşmandan korktuğu ya da kaçtığı için ya da başka saldırganlıklar nedeniyle mülküyle bize katkıda bulunursa, komüne girmesine izin verilecektir; *çünkü kapımız herkese açıktır* ve bağlı olduğu lord onun malını haksız yere alıkoyar ve ona adil olarak davranmazsa, adaletin yerine getirilmesi için gerekeni yapacağız."

Sevgiler
K. Marx

1856

32
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 5 MART 1856

... Levy'nin* ikinci görevi, Ren bölgesi işçilerinin durumu konusunda bana bilgi vermekti. Düsseldorf işçileri Köln işçileriyle bugün de ilişkilerini sürdürüyorlar; aralarında artık "beyefendiler" yok. Propoganda şimdi esas olarak *Solingen, Iserlohn* ve *çevresi, Elberfeld* ve Westphalia'daki *fabrika işçileri* üzerinde yoğunlaştırılıyor. Demir bölgelerinde arkadaşlar saldırıyı başlatmakta çok istekliler ve yalnızca bir Fransız devrimi beklentisiyle geri duruyorlar, bir de "Londralılar henüz zamanın geldiğini düşünmüyor" diye geri duruyorlar. İşler daha uzun zaman sürüncemede kalırsa, Levy, bir ayaklanmayı önlemenin pek olanaklı olamayacağını düşünüyor. Ama Paris'te bir ayaklanma olursa, bu kuşkusuz bir işaret olarak kabul edilecek. Bu insanlar, *başından beri bizim ve dostlarımızın onlara hız vereceğimize* çok inanmış görünü-

* Levy, Marx'ı, Alman işçiler adına ziyaret etti –*Ed.*

yorlar. Doğal olarak siyasal ve askeri önderlere gereksinme duyuyorlar. Bunun için onları kimse kınayamaz. Ama korkarım planları o kadar güdüsel ki, belki de biz daha İngiltere'den ayrılma olanağı bulamadan onları dört kez ezerler. Her ne ise, biz, onlara, askeri açıdan neyin yapılabileceğine, neyin yapılamayacağına ilişkin bir açıklama borçluyuz. Doğal olarak, *koşullar elverirse* Ren işçilerine gideceğimizi söyledim. Paris, Viyana ya da Berlin başlamadan kendi başlarına ayaklanmalarının anlamsız olacağını belirttim. Paris işareti verirse, herşeyi göze almanın bir anlamı olacağını, o zaman geçici bir yenilgiyle karşılaşılırsa kötü etkilerinin de geçici olacağını söyledim. Ren bölgesi işçi sınıfı nüfusunun doğrudan neler yapabileceği konusunda arkadaşlarıma danışacağımı, daha sonra Londra'ya bir kez daha birini yollamalarını, ama daha önce gerekli düzenlemelere girişmeden *hiçbir şey* yapmamalarını söyledim.

1848 ve 1849'da çok gerici olan Elberfeld (yoksa Barmen miydi?) sepicileri şimdi özellikle devrimci düşünceler taşıyorlar. Levy, Wuppertal'deki işçilerin sizi şahsen "kendi" adamları bildiklerini söyledi. Bu arada yeri gelmişken söyleyeyim, Ren'in yanısıra Fransa'da bir devrim gereğine inanç, görünüşe göre, oldukça yaygın; en görgüsüz ve kültürsüz kişiler bile, bu kez 1848'den çok farklı olacak, diyorlar. Bu kez, 1848'in gevezeleri yerine, Robespierre vb. gibi insanlar olacak, diyorlar.

Sevgiler
K.M.

33
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 16 NİSAN 1856

... Önceki gün, *People's Paper*'ın[66] kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere küçük bir şölen verildi. Günün gereğidir diye, üstelik (*Paper*'ın açıkladığı üzere) mülteciler arasından

yalnızca ben davetli olduğum için, bu kez çağrıyı kabul ettim. Şerefe ilk kadehi kaldırmak, yani tüm ülkelerin proletaryalarının egemenliği için kadeh kaldırmak da bana düştü. Bu nedenle İngilizce, kısa bir konuşma yaptım, ama yayınlatmayacağım. Kafamdaki amaca ulaştım. Şölene 2 şilin 6 penilik bilet bedelini ödeyerek gelen bay Talandier ve Fransız mültecilerle öteki mülteciler, çartistlerin tek "içten" müttefikinin bizler olduğumuza inanıyorlardı; halkın önünde gösteriden kaçınmakla ve çartizmle flörtü Fransızlara bırakmakla birlikte, tarihsel olarak aslında bize ait olan yeri istediğimiz zaman yeniden işgal etme gücüne sahip olduğumuza kendilerini iyice inandırmışlardı. Bu konuşma bir başka bakımdan da gerekliydi; çünkü, 25 Şubat tarihinde Pyat'ın başkanlığında yapılan, daha önce sözünü ettiğim toplantıda şu Alman soytarı *Scherzer* (bizim oğlan), ortaya çıktı ve berbat bir Straubinger biçemiyle "okumuş-yazmış" Almanları, "entelektüel işçiler"i, onları (yani soytarıları) güç bir zamanda terkedivermekle ve öteki ulusların gözünde saygınlıklarını yitirmelerine neden olmakla suçladı. Bu Scherzer'i, Paris günlerinden bilirsin. Dostumuz *Schapper*'le birkaç toplantı daha yaptım ve onu, pişmanlık duyan bir günahkâr olarak buldum. Son iki yıllık emekli yaşamı, onun zihin melekelerini keskinleştirmiş. Bazı olağanüstü durumlarda, anlayacağın gibi, bu şahsı el altında bulundurmak, daha da önemlisi Willich'in elinden kurtarmak iyi olur. Schapper, şimdi Windmill caddesindeki[67] soytarılara ateş püskürüyor.

Senin Steffen'e mektubunla ilgileneceğim. Levy'nin mektubunu senin orada tutman daha doğru olurdu. Bana geri göndermeni istemediğim mektuplar için, genel olarak öyle yap. Ne kadar azı postaya verilirse o kadar iyi. Ren bölgesi için seninle tamamen aynı görüşteyim. Bize "ata topraklarına ihanet" şamarını vuracak birşeylerin ileriye dönük olarak hazırlıklarının yapıldığını görüyorum. Böyle birşey çok öldürücü olur. Eski devrimde Mainz'deki Kulüpçülerin[68] konumuna benzer bir konuma zorlanıp zorlanmayacağımız Berlin'deki işlerin durumuna bağlı olacak. Böyle bir konuma

düşmek çok kötü olur. Bizler, Ren'in karşı yakasındaki değerli kardeşlerimizin durumunu çok iyi bilen bizler! Almanya'da her şey, proletarya devriminin, Köylü Savaşının bir tür ikinci baskısıyla desteklenmesi olasılığına bağlı bulunmaktadır. Ondan sonra işler daha iyi olacak. ...

34
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 23 MAYIS 1856

Sevgili Marx,

İrlanda[69] gezimiz sırasında Dublin'den batı kıyısındaki Galway'e, oradan içerilere doğru 20 mil kuzeye, sonra Limerick'e, Shannon'un aşağısında Tarbert'e, Tralee'ye, Killarney'e ve yeniden Dublin'e — ülke içinde toplam 450-500 mil yol yaptık ve böylece tüm ülkenin üçte-ikisini gördük. Düsseldorf'la Berlin arasındaki bağlantı neyse, bir ara başkent olmuş küçük Dublin'le Londra arasındaki bağlantı da o. Ayrıca İngiliz üslubunda inşa edilmiş. Tüm ülkenin, özellikle kasabaların görünüşü ise, insana sanki Fransa'da ya da kuzey İtalya'daymış duygusunu veriyor. Jandarmalar, rahipler, avukatlar, bürokratlar, taşra eşrafı aramadığın kadar bol, sanayinin ise zerresi yok, öyle ki köylünün yoksulluğu bu resmi tamamlamasa, tüm bu asalak otlar nereden besleniyor, anlamak güç olurdu. "İnzibat önlemleri" ülkenin her yanında apaçık görünüyor, hükümet herşeye burnunu sokuyor; şu öz-yönetim denen şeyden iz yok. İrlanda ilk İngiliz sömürgesi sayılabilir; yakınlığı nedeniyle de hâlâ eski tarzda yönetilen bir yer olarak kabul edilebilir. İngiliz yurttaşlarının özgürlüğü denen şeyin, sömürgeler üzerindeki baskıya dayandığını insan burada açıkça görüyor. Hiçbir ülkede bu kadar çok jandarmayı birarada görmedim. Süngülü karabina tüfekleri ve kelepçe taşıyan yerel polis ise, içkili Prusya jandarması imgesini daha da geliştiriyor.

Bu ülkenin karakteristiği, ören yerleri ... En eskisi beşin-

ci, altıncı yüzyıllardan kalma, en yenisi ondokuzuncu yüzyıldan — ara yerde her dönemin kalıntıları var. En eski olanlar kiliseler; 1100'den sonra kiliseler ve kaleler; 1800'den sonra köylülerin evleri. Batının tümü, özellikle Galway yöresi yıkık dökük köylü evleriyle kaplı. Çoğu 1846'dan sonra terkedilmiş. Açlığın böyle elle tutulur bir gerçeklik olduğunu hiç düşünmemiştim. Tüm köyler mahvolmuş ve bu köy harabelerinin ara yerinde çoğu avukat olan ve hâlâ buralarda yaşayan daha küçük mülk sahiplerinin görkemli bahçeleri uzanıyor. Açlık, göç ve temizlik[70] elele bu yapıtı tamamlamış. Arazide tek sığır yok. Toprak, kimsenin istemediği, dört dörtlük bir çöl. Galway'in güneyindeki Clare ilçesinde durum bir bakıma daha iyi. Burada hiç değilse sığırlar var; Limerick'e doğru tepeler çoğunlukla İskoç çiftçiler tarafından çok güzel bir biçimde ekilmiş; harabeler temizlenmiş, yöre daha uygar bir görünüme bürünmüş. Güneybatıda birçok dağ ve bataklık var. Ama aynı zamanda çok güzel zengin ormanlar da var. Onun ötesinde, özellikle Tipperary'de gene gözalabildiğine çayırlar. Ve Dublin'e doğru, yavaş yavaş büyük çiftçilerin eline geçmekte olan tarlalar...

İngilizlerin 1100'den 1850'ye kadar süren fetih savaşları (gerçekten savaşlar ve olağanüstü hal bu kadar sürdü) ülkeyi tümden harabeye çevirmiş. Yapılan belirlemelere göre, harabelerin çoğu, savaşlar sırasındaki yıkımın sonucu. Halk da kendine özgü karakteri burdan almış; ulusal İrlandalı bağnazlığıyla, bu adamlar, artık kendilerini kendi ülkelerinde hissetmiyorlar. İrlanda Saksonlar için! Şimdi uygulamaya geçilen şey bu. İrlandalı biliyor ki, her bakımdan üstün araçlarla donatılmış İngilizle başedemez; nüfusun ağır basan ya da özgül keltik karakteri yokoluncaya kadar göç sürecek. İrlandalılar ne zaman birşey başarmaya başlasalar, her seferinde, siyasal ve sinai bakımdan bastırıldılar. Israrlı bir baskı ve zulümle, yapay olarak, çok yoksul bir ulusa dönüştürüldüler ve şimdi herkesin bildiği gibi, İngiltere, Amerika, Avustralya vb., ülkelere fahişeler, geçici işçiler, muhabbet tellalları, yankesiciler, dolandırıcılar, dilenciler ve benzer

ayaktakımını ihraç etme görevini yüklenmiş bulunuyorlar. Bozulma, aristokrasinin de karakteristik özelliği olmuş. Başka her yerde burjuvalaşan toprak sahipleri, burada tamamen yoksullaşmış. Taşradaki konakları şaşırtacak kadar güzel bahçelerle çevrili, ama onun çevresi çölleşmiş boş arazi ve paranın nereden sağlanacağını görmek zor. Bu adamların komikliğini anlatmaya söz yetmez. Melez, çoğunlukla uzun boylu, güçlü, yakışıklı adamlar; görkemli bir Romalı burnun altında hepsinin kocaman bıyığı var; bu onlara sahte bir asker havası, emekli albay havası veriyor; her türlü zevkin ardından ülke içinde gezip dolaşıyorlar ve insan küçük bir soruşturma yaparsa anlıyor ki, ceplerinde bir kuruş yok, hepsi borca batmış ve hepsi icra mahkemelerinin[71] korkusu altında yaşıyor.

İngiltere'nin, Bonaparte'ın deneyiminden çok uzun süre önce, bu ülkeyi yönetme yöntemleri —zulüm ve fesat– konusunda, eğer yakınlarda buraya gelmeyeceksen, daha sonra yazacağım. Buna ne buyrulur?

Sevgiler
F. E.

35
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 30 EKİM 1856

...Mieroslawski'de*, sen de farketmişsindir: 1) Polonya'da "diplomatik bir krallığın" olanaksız olduğunu düşünen kişi, aynı zamanda, Louis Bonaparte'ın ve Palmerston'un gözetiminde "*diplomatik bir devrim*" yapmayı düşünen kişidir. 2) "Demokratik" Leh toplumu kaçınılmaz bir yazgıya yargılanmıştır. Taht, aristokrasi vb. yönetime elkoymuştur; yönetim ve köylü toplulukları arasındaki ataerkil ilişkiler köleliğe yolaçmaktadır; toprağın isteğe göre bölümlenmesi bir tür ***köylü***

* Ludwig Mieroslawski, *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen* [*Avrupa Dengesi İçinde Polonya Milliyeti Üzerine*]. –*Ed.*

orta sınıf, bir *Biniciler katmanı*[72] yaratmıştır. Köylü, bu katmana, ancak fetih savaşları ve sömürgeleştirme sürdüğü müddetçe yükselebilir; ne var ki fetih savaşları ve sömürgeleştirme aynı zamanda köylünün düşüşünü de hızlandırıcı koşullardır. Limitine erişilir erişilmez, aslında gerçek bir orta sınıfın rolünü oynama yeteneğinden yoksun olan bu Biniciler katmanı, aristokrasinin lumpenproletaryasına dönüşmüştür. Yönetimin ve Moldavya'nın, Eflak'ın vb. Latin nüfusu arasındaki köylülerin yazgısı da aynıdır. Bu tür bir gelişme ilginç; çünkü burada, fetih ve çifte ırk ara-bağı olmaksızın, köleliğin doğrudan ekonomik bir yolda ortaya çıktığı gösterilebilir.

36
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 2 ARALIK 1856

... Yeri gelmişken söyleyeyim, Polonya tarihine ilişkin son çalışmalarım sırasında Polonya hakkında vardığım kesin yargı şu: 1789'dan bu yana tüm devrimlerin yılmazlığını ve canlılığını en doğru biçimde belirleyen ölçü, bu devrimlerin Polonya'ya karşı tutumları olmuştur. Polonya, devrimlerin "dış" termometresidir. Fransız tarihi, bunu ayrıntılı biçimde ortaya koyuyor. Bu bizim kısa Alman devrimci dönemimizde de böyledir, Macaristan için de böyledir. Napoléon I'in hükümeti dahil, bütün devrimci hükümetler arasında yalnızca Kamu Güvenliği Komitesi, bunun dışındadır. Komite zayıf olduğu için değil, "güvensizlik" duyduğu için müdahaleyi geri çevirmiştir. 1794'te komite, Polonyalı asilerin temsilcisini davet etmiş ve bu yurttaşa şu soruları sormuştur:

"Nasıl oluyor da sizin Kosciuszko'nuz, hem popüler bir diktatör oluyor, hem yanı başında bir kral*, üstelik Ruslar tarafından tahta çıkarıldığını bildiği bir kral bulunmasını sineye çekiyor? Nasıl olu-

* Stanislas II Augustus Poniatowski –*Ed.*

yor da sizin diktatörünüz, 'emekçilerin' kendilerinden alınıp götürülmesini istemeyen aristokratlardan korktuğu için, köylülerden genel bir vergi toplamaya cesaret edemiyor? Nasıl oluyor da Krakov'dan uzaklaştıkça açıklamaları devrimci tonunu yitiriyor? Nasıl oluyor da 'vatan haini' aristokratlar ellerini kollarını sallayarak dolaşırken ya da bir yargılamanın uzayıp giden formaliteleri arkasında korunurken, Varşova'daki halk ayaklanmasını *derhal* idam sehpalarıyla bastırıyor? Yanıt verin!"

Bu sorular karşısında Polonya "yurttaşı" sessiz kalması gerektiğini hissetti.

Neuchâtel ve Valangin[73] işine ne diyorsun? Bu olay, Prusya tarihi konusundaki çok yanlış bilgilerimi düzeltmeme yardım etti. Gerçekten, dünya tarihi, bundan daha alçakça hiçbir şey üretmedi. Başlangıçta bu toprakların yalnızca ismen kralı olan Fransa krallarının sonradan gerçek krallar durumuna gelişinin uzun tarihi, küçük ayak oyunlarıyla, ihanetlerle ve entrikalarla doludur. Ama bu, bir ulusun kökeninin tarihidir. Alman İmparatorluğunun bir vasalının bir hanedan iktidarı kurduğunu gösteren Avusturya tarihi şu açıdan ilginçtir: vasal, Doğu ile, Bohemya, İtalya, Macaristan ile vb., arasındaki dolaşık sorunları bahane eder ve imparator kapasitesiyle kendini aldatır ve ensonu hanedan iktidarı öylesine boyutlar kazanır ki, Avrupa, bunun evrensel bir monarşi haline geleceği korkusuna kapılır. Prusya'da bu türden birşey yok. Prusya, tek bir güçlü Slav ulusuna boyun eğdirmedi ve beşyüz yıl boyunca Pomeranya'ya elkoymayı başaramadı, yalnızca sonunda "mübadele" yoluyla alabildi. Gerçekte, Brandenburg'lu Margraviate —Hohenzollernlerin eline geçtiği için—, *Silezya* dışında hiçbir gerçek *fetih* yapmadı. Belki de bu onların *tek* fethi olduğu için olsa gerek, Frederick II, bu olayı "eşsiz" diye niteliyor. Küçük hırsızlık, rüşvet, doğrudan satınalma, miras yoluyla ele geçirme vb. — işte Prusya tarihi bu bayağılıklardan ibaret. Ve feodal tarihte ilginç olan başka her ne varsa —feodal lordların vasallara karşı savaşı, kentlere karşı entrikalar, vb.— Prusya'da onların küçük çaplı karikatürleri yaşanmıştır; çünkü kasabalar küçük ve cansıkıcıdır, feodal lordlar önemsiz soytarılardır,

hükümdarsa varlığıyla yokluğu farkedilmeyen biridir. Fransız devriminde olduğu gibi Reformasyon sırasında da — kararsız sinsilik, yansızlık, ayrı barış anlaşmaları, Rusya'nın düzenlediği ülke parçalama girişimleri sırasında önüne Rusya'nın attığı parçaları kapma— İsveç, Polonya ve Saksonya'yla olan budur. Ayrıca hükümdar listesi, gecenin gündüzü izleyişi gibi birbirini izleyen, zaman zaman düzensizlik göstermekle birlikte hiçbir zaman yeni bir tipe olanak tanımayan üç tipi içerir — softa, başçavuş ve palyaço. Bütün bunlar olup biterken devleti ayakta tutan şey *aleladeliktir* — altın ölçü—, doğru kayıt tutmak, aşırılıklardan kaçınma, alıştırma işlerinde dakiklik, cimrilik ve "kilise kuralları". İğrenç!..[74]

1857

37
MARX'TAN RYDE'DAKİ ENGELS'E
[LONDRA] 25 EYLÜL 1857

... Senin "Ordu"* çok iyiydi; ama oylumunu görünce beynimden vurulmuşa döndüm; bunca oylumlu bir iş için yaptığın çalışma bünyene herhalde çok zarar vermiştir. Gece yarılarına kadar çalışacağını bilseydim, işi sallardım.

Toplumsal ilişkilerle üretici güçler arasındaki bağ kavramımızın doğruluğunu, *ordu*nun tarihinden başka hiçbir şey, bundan daha açık-seçik ortaya koyamazdı. Ekonomik gelişmede ordu genelde önemlidir. Örneğin, eski çağlarda ilk kez tam bir ücret sistemi geliştirilen yer ordudur. Benzer biçimde Romalılar arasında *peculium castrense*,** ailelerde babalardan başkalarının da taşınabilir eşyaya sahip olmasının ilk yasal biçimidir. Durum, lonca sisteminde *fabri**** korpa-

* Marx, Engels'in, *New American Cyclopaedia*, Cilt II, 1858'de yayınlanan "Ordu" başlıklı denemesini kastediyor. *–Ed.*

** Aile reisinin kendisine tâbi olanlara ve kölesine verdiği eşya –ç.

*** Roma ordusundaki zanaatkârlar *–Ed.*

rasyonları arasında da yaklaşık böyleydi; makinenin geniş ölçekte ilk kullanımı buradadır. Hatta öyle anlaşılıyor ki, metallerin özel değerleri ve para olarak kullanımları, başlangıçta, —Grimm'in taş devri geçtikten sonra— askeri önemlerine bağlı olmuştur. Bir sanayi kolu *içinde* işbölümü de ilkin orduda uygulanmıştır. Sivil toplum biçimlerinin tüm tarihi, çok çarpıcı biçimde bu noktada özetleniyor. Günün birinde olanak bulursan, konuyu bu açıdan da irdelemelisin.

Benim görüşüme göre, senin araştırmanda yeralmayan noktalar şunlar: 1) İlk ve tam gelişmiş kiralık asker sistemi, geniş çapta ve birdenbire Kartacalılarda görülmüştür. (Özel kullanımımız için, bu yakınlarda duyduğum Berlinli bir yazarın Kartaca ordusu hakkındaki kitabını arıyorum). 2) İtalya'da onbeşinci yüzyıl ile onaltıncı yüzyılın ilk başlarında ordu sisteminin geliştirilmesi. En azından taktik oyunlar burada geliştirildi. Machiavelli'nin, *Floransa Tarihi*'nde Condottieri'nin savaş biçimini tanımlayışı müthiş mizahidir (o kitaptan senin için alıntılar çıkartacağım). (Ama — Brighton'a seni görmeye gelirsem Machiavelli'nin kitabını da yanımda getirmeyi yeğlerim— ne zaman? Onun *Floransa Tarihi* bir şaheserdir.) ve ensonu 3) İlk kez Perslerde görülen, sonra Moğollar, Türkler vb. tarafından birçok yönde değiştirilen asyatik askeri sistem...

38
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 24 KASIM 1857

... Jones çok aptalca bir oyun oynuyor. Bildiğin gibi, bunalımdan uzun zaman önce —bu durgun dönemde bir kampanya nedeni yaratmak dışında belirgin bir amaç taşımaksızın— bir çartist konferansın hazırlıklarına girişmişti. Konferansa burjuva köktenciler (yalnızca Bright değil, ama Coningham gibiler) de çağrılacaktı.[75] Konferansta burjuvaziyle genel olarak bir uzlaşmaya varılacaktı; *onlar* gizli oyu elde

edecekler, buna karşılık, ödün olarak erkek işçilere oy hakkı vereceklerdi. Bu öneri, çartist partide bölünmelere yolaçtı; bölünme arttıkça da Jones kendi tasarımına daha bir sarıldı. Şimdi, kampanya için kötü seçilmiş bir mazeretin yerine, bunalımı kullanarak gerçek kampanya yapmak varken, ilk saçma tasarımına sıkısıkıya tutunuyor ve burjuvaziyle işbirliğini överek, işçileri şaşkınlıktan şaşkınlığa sürüklüyor; üstelik, burjuvaziye en küçük bir güven vermesi de sözkonusu değil. Bazı köktenci gazeteler, onu bütün bütün yıkmak için övgüler yağdırıyorlar. Kendi gazetesinde* ise şu yaşlı eşek Frost —ki Jones onu bir kahraman diye övmüş ve konferansı için başkanlığa aday göstermişti— çok kaba bir mektup yayınlayarak Jones'a karşı çıktı. Mektupta, başka notların yanısıra şunları söylüyor: Jones orta sınıfın işbirliğini gerekli görüyorsa —ve *onsuz hiçbir şey* yapılamıyorsa— bunu *bona fide*** savunmalıdır. Müttefiklerin katkısı *olmadan* konferans programı düzenleme hakkını ona kim verdi? Ona Frost'u başkan yapması ve kendisinin de diktatör rolüne çıkması otoritesini kim verdi?[76] Ve şimdi Jones boşlukta kaldı; ilk kez yalnızca *aptalca* bir oyun oynamıyor, aynı zamanda *muğlak* bir rol oynuyor. Uzun süredir kendisini görmedim, ama şimdi onu görmeye gideceğim. Jones'u dürüst biri olarak görüyorum; İngiltere'de *kamuoyu önündeki insanlar*, yaptıkları aptallıklardan sıyrılmaları olanaklı olmadığı için dürüst değildirler; oysa Jones dürüst olduğu için, sorun, kendisini, bizzat kendi kurduğu tuzaktan olabildiğince çabuk kurtarması sorunudur. Bu eşek *önce* bir parti kurmalıdır; onun için de fabrika bölgelerine gitmelidir. O zaman köktenci burjuvazi ona gelecek ve aynı uzlaşmayı önerecektir.

Selamlar.

Sevgiler
K.M.

* *The People's Paper* (66 nolu nota bakınız) –*Ed.*
** İyiniyetle –ç.

1858

39
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 14 OCAK 1858

Aklıma gelmişken, bazı hoş argümanlar keşfediyorum. Örneğin, şimdiye kadar varolduğu biçimiyle kâr doktrinini yıktım. Salt bir raslantı sonucu, Hegel'in yeniden gözattığım *Logik*'i (Freiligrath, Hegel'in, Bakunin'e ait bazı ciltlerini bulmuş, bana armağan olarak gönderdi) eldeki materyali kullanma *yöntemi* konusunda bana büyük ölçüde yardımcı oldu. Böyle bir çalışma için yeniden zaman olursa, Hegel'in keşfettiği ama bir mistisizmle sarmaladığı, yöntemde *rasyonel* olan nedir konusunu, birkaç forma içinde, sıradan insan zekasının anlayacağı biçimde ortaya koymayı çok isterim.

Dostumuz Jones hakkında ne diyorsun? Kendini sattığına inanmak istemiyorum. 1848'deki girişimleri insanın midesini bulandırabilir. Kendisine duyduğu büyük güvenle, orta sınıfı kullanma yetisinde olduğunu düşünmüş olabilir; ya da Ernest Jones şu ya da bu biçimde parlamento üyesi se-

çilirse, dünya tarihinin yeni bir dönemece gelmek zorunda olduğunu düşünmüş olabilir. Bunun sonucudur ki, Reynolds, şimdi kendi gazetesinde[77] amansız bir orta sınıf ve uzlaşma karşıtı durumuna geldi — kuşku yok ki, Jones'a duyduğu kinden ötürü. Onun gibi bay B. O'Brien da ele avuca sığmaz bir çartist oluverdi. Jones'un bağışlanabileceği tek nokta, şu sıralarda İngiltere'de işçi sınıfına egemen olan eylemsizlik. Bu böyle olabilir de, Jones şimdi orta sınıfın gırgır geçtiği bir kişi ya da bir dönek olma yolunda. Bir zamanlar her saçma için istekle bana danışan Jones'un, şimdi benden uzak durmaya aynı derecede istekli olması onun vicdanen rahatsızlık duyduğunu gösteriyor.

40
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 1 ŞUBAT 1858

... Akıcı bir dili olan Lassalle'ın *Herakleitos des Dunklen*'i* çok yavan bir derleme. Olumlamanın ve yadsımanın birliği konusunda Herakleitos'un bizzat ortaya attığı örneklemelerden her birini, Lassalle tek tek alıyor ve Hegel'in *Logik*'inden —her seferinde çok uzun— bir alıntıyla birleştiriyor. Hegel'in bundan hiçbir şey kazanmadığını söylemeye gerek yok. Üstelik Lassalle, bu işi, konunun "özünü", "sunuluşunu" ve "diyalektik süreci" çok iyi kavramış olduğunu, kompozisyon ödevinde kanıtlamak zorunda olan bir okul çocuğu gibi yapıyor. Öyle ki, okul çocuğu kurgul yöntemi iyice belledikten sonra, yine de bir düşünce sürecini, yalnızca yazılmış reçeteye ve kutsal biçimlere uygun yürütebileceğinden emin olunacak. İşte bizim Lassalle'ın durumu bu. Ahbap, görünüşe göre, Hegel'in *Logik*'ini kendi kafasında Herakleitos aracılığıyla anlaşılır duruma getirmek istiyor ve bunu tekrar tekrar yapmaktan hiç yorulmuyor. Alıntı yapılan kitaplar,

* Marx, Ferdinand Lassalle'in *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos* [*Efesli Karanlık Herakleitos'un Felsefesi*] adlı kitabını kastediyor –*Ed.*

geniş bir sergi oluşturacak kadar çok. Ama paran ve zamanın varsa için, ve bay Lassalle gibi, istediğin kadar kitabı Bonn Üniversitesi kütüphanesinden doğruca evine yollattırabiliyorsan, böyle bir alıntılar sergisi açmanın kolay olduğunu herkes bilir. Yaşamında ilk kez moda bir giysi giyerek zarafetle dolaşan biri gibi, Lassalle da bir yığın filolojik süs takıp takıştırmış gibi görünüyor. Filologların çoğu, Herakleitos'a egemen olan kurgul düşünme yönteminden haberdar *değildir*, ama her hegelci filologun anlamadığı şeyi tartışma götürmez biçimde, anlama avantajına sahiptir. (Her şey bir yana, *Alman dilinde* filozof olmayan birinin *Yunanca* öğrendi diye *Yunan dilinde* filozof olması garip kaçar.) Ama bütün bunları çok doğal saymak yerine bay Lassalle, okura karşı, Lessing'e benzer biçimde davranıyor. Filologların özel bilgi eksikliğinden ileri gelen yanlış yorumlarına karşı hegelci yorum uzayıp giden hukuksal ifadelerle haklı çıkarılıyor. Böylece iki zevki birden tadıyoruz: birincisi, neredeyse unuttuğunuz diyalektik şeyler, bize, geniş ölçüde ayrıntılarıyla yeniden veriliyor; ikincisi, bu "kurgul kalıt"ı, kurgul-olmayan filologlara karşı, Lassalle, kendine özgü bilgeliğinin ve filolojik-hukuksal hünerinin ürünü olarak sunuyor. Şunu da söylemeliyim, adamın, Herakleitos çok onaylandı şeklindeki övünmelerine karşın, Hegel'in *Felsefe Tarihi* adlı yapıtında söylediklerine bu kitap *kesinlikle yeni hiçbir şey* eklemiş değil. Yalnızca onu ayrıntılı olarak ortaya koyuyor ki bu da iki forma içinde yeterince genişlikle pekala yapılabilirdi. Ayrıca herifçioğlu diyalektiğin kendisi üzerinde herhangi bir eleştirel düşünce ortaya koymayı da pek kavramıyor. Bu konuda Herakleitos'a ait parçacıkların tümü basılsaydı, yarım formayı zor doldururdu. Ancak bir korkunç "kişi"nin* cebinden kitap bastıran biri, dünyaya 60 formalık iki cilt vermeyi, böyle bir mazeretle haklı gösterebilirdi.

Herakleitos des Dunklen'de bir söz var, herşeyin kendi karşıtına dönüşümünü açıklamak için şunu söyler: "Şu halde altın başka şeylere dönüşür ve bütün şeyler altına dönüşür."

* Kontes von Hatzfeldt'i imliyor. –*Ed.*

Burada altın, der Lassalle, paradır (ki doğru) ve para değerdir. Bu nedenle İdealdir; Evrenseldir; Bir (değer)dir; ve Gerçek; Belli Bir; ve Çok. Lassalle, bu şaşırtıcı vargısını, uzun bir notta, ekonomi politikteki bulgularının önsezisi olarak önümüze sürer. Bu nottaki her sözcük bir yanılgıdır, ama dikkat çekici bir kasıntıyla söylenmiştir. Bu nottan anlıyorum ki, ahbap ekonomi politiği[78] ikinci büyük yapıtında hegelci bir biçimde sunmayı öneriyor. Ceremesini bizzat çekerek öğrenecektir ki, diyalektik olarak ortaya konabileceği noktaya kadar vardırarak eleştirel yoldan bir bilim geliştirmek, soyut ve hazır bir mantık sistemini bu türden bir sistemin belirsiz kavramlarına uyarlamaktan büsbütün farklı birşeydir.

Ama onun kendi kendine hayranlık ifade eden ilk mektubundan hemen sonra sana yazdığım gibi, büyük devrimci diye görülen genç bir adamda böylesine eski bir kafa buldukları için eski hegelciler ve filologlar gerçekten mutluluk duymalıdırlar. Ayrıca bu adam beğenilmek için hem sağa hem sola övgüler düzüyor, yaltaklanıyor. Kitabın tümünü okuyunca sana göndereceğim.

Selamlar.

Sevgiler
K.M.

41
MARX'TAN DÜSSELDORF'DAKİ FERDINAND LASSALLE'A
LONDRA, 22 ŞUBAT 1858

... Ekonomi[79] üzerine kitabımla ilgili çalışmaların nasıl gittiğini anlatmak istiyorum. Son birkaç aydan beri aslında son metin üzerinde çalışıyorum. Ama iş çok yavaş ilerliyor; çünkü, yıllardan beri araştırmaların temel hedefi olan bazı sorunlar sürekli olarak bazı yeni yüzlerini ortaya koyuyor ve tam son biçimlerini alacakken yeni kuşkular yaratıyor. Bunun yanısıra zamanımın efendisi değil, kölesiyim. Bana yal-

nızca gecelerim kalıyor ve çoğu zaman da yinelenen karaciğer ağrıları, gece çalışmalarıma engel oluyor. İşte bütün bu koşullar altında, tüm yapıtı, düzensiz aralıklarla çıkacak bölümler halinde yayınlayabilirsem, benim için çok daha kolay olacak. Bu, daha az nakit parayı gerektireceği için bir yayıncı bulmayı daha kolaylaştırıcı bir avantaj olabilir. Berlin'de (kitabın basımını yüklenecek) bir girişimci bulmaya çalışırsanız, kuşkusuz size minnettar kalırım. Bölüm bölüm yayınlamaktan, Vischer'in *Estetik* adlı kitabının bir dizi halinde yayınlanması gibi birşeyi kastediyorum.

İlk çalışma, *ekonomik kategorilerin eleştirisi* ya da eleştirel bir gözle sunulan burjuva ekonomi sistemi. Çalışma hem sistemin işleyişinin anlatılması, hem de aynı zamanda eleştirisi. Çalışmanın tümünün kaç forma tutacağını hiç bilmiyorum. Zamanım, boş vaktim ve olanağım olsaydı, kamuoyuna sunmadan önce büyük ölçüde özetlerdim, çünkü, böyle yapmayı esasen çok severim. Ancak, böyle bölüm bölüm basılırsa, belki de halkın anlaması daha kolay olur, ama kuşkusuz bu kitabın formunun aleyhine olacak ve yapıt, zorunlu olarak uzayıp gidecek. *Nota bene*:* kitabın Berlin'de basılıp *basılamayacağını* anlar anlamaz lütfen bana yazın, çünkü orası olmazsa Hamburg'u deneyeceğim. Bir başka nokta şu: kitabı yayınlamayı üstlenecek yayıncı tarafından bana bir ödeme yapılması gerekmekte, böyle bir zorunluluk, işin Berlin'de olmasını engelleyebilir.

Sunum, yani kitabın sergilenişi tümüyle bilimsel, bu nedenle her zamanki anlamda polis yönetmeliğine, yasaya aykırı bir durum sözkonusu değil. Tüm yapıt altı kitaba ayrılıyor. 1) Sermaye (bazı sunuş bölümlerini içeriyor). 2) Toprak Mülkiyeti. 3) Ücretli Emek. 4) Devlet. 5) Uluslararası Ticaret. 6) Dünya Pazarı. Doğal ki, arasıra öteki iktisatçıları eleştirmekten ve özellikle, kendisi de bir burjuva olarak *yalnızca ekonomik görüş açısından bile* yanlışlar yapmaktan sakınamayan Ricardo'yla polemiklerden geri duramam. Bununla birlikte ekonomi politiğin ve sosyalizmin eleştirisi ve

* Önemli not–ç.

tarihi bir bütün olarak, bir başka yapıtın konusu olacak. Ensonu, ekonomik kategorilerin ya da ilişkilerin gelişmesinin kısa *tarihsel görünümü* üçüncü bir yapıt olacak. Her şey bir yana önsezilerim bana diyor ki, onbeş yıl süren bir çalışmanın ürünü şimdi elimin altındayken, fırtınalı dış etkenler araya girebilir. Ama ne yapalım, zararı yok; kitabı bitirdiğim zaman bu tür bir şeyle ilgilenen bir dünya bulmakta çok geç kalmışsam, hata, apaçık belli ki bana ait olacak.

42
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 2 NİSAN 1858

... İşte birinci bölümün* kısaca ana hatları: Tüm yapıt altı kitaba bölünecek: 1) Sermaye. 2) Toprak Mülkiyeti. 3) Ücretli Emek. 4) Devlet. 5) Uluslararası Ticaret. 6) Dünya Pazarı.

I. *Sermaye* dört bölümü içeriyor: a) Genel olarak *sermaye* (*birinci kısmın konusu* bu). b) *Rekabet* ya da sermayelerin birbirlerini etkilemesi. c) *Kredi*, sermayenin tek tek sermayelere karşı genel öğe olarak görünmesi. d) *Pay sermayesi*, en gelişkin biçim olarak (komünizme dönüşerek) ve bütün çelişkileriyle birlikte. Toprak mülkiyetinin modern biçimi, sermayenin feodal ve diğer tür toprak mülkiyeti üzerindeki etkisinin ürünü olduğu için sermayenin toprak mülkiyetine dönüşümü, aynı zamanda tarihsel bir süreçtir. Benzer biçimde toprak mülkiyetinin ücretli emeğe dönüşümü, yalnızca diyalektik değil, aynı zamanda tarihseldir; çünkü, ücretli emeğin genel olarak ortaya çıkışı modern toprak mülkiyetinin sonal ürünüdür ve ücretli emek de herşeyin temelidir. Evet (bugün yazmak bana zor geliyor) şimdi de gelelim *corpus delicti*ye**.

I. *Sermaye. Birinci Bölüm: Genel Olarak Sermaye.* (Bu

* Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie* [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 1993] başlıklı eserini kastediyor –*Ed.*

** Esas, cismani, elle tutulur olan –ç.

bölümde başından sonuna kadar, ücretlerin hep asgari düzeyde kaldığı varsayılıyor. Ücretlerin hareketi ve taban ücretin artışı ya da düşüşü ücretli emek bölümünde ele alınacak. Ayrıca toprak mülkiyeti = 0 kabul ediliyor, yani belirli bir ekonomik ilişki olarak toprak mülkiyeti bu aşamada bizi ilgilendirmiyor. Her bir ilişkiyi tek tek tartışırken, tüm ilişkilerle uğraşmaktan kaçınmanın tek yolu bu.)

1) *Değer* tümüyle emek miktarına indirgeniyor. Emeğin ölçütü zamandır. İster öznel olarak yararlı emek diye düşünülsün, ister nesnel olarak ürünün yararlılığı diye düşünülsün, kullanım-değeri, burada yalnızca maddi varsayımsal değer olarak belirmektedir; şimdilik biçimin ekonomik belirlenmesinin tamamen dışındadır. Bu bağlamda değer emekten başka herhangi bir "öz" içermez. Değerin böyle belirlenmesi —ki ilk kez eksik biçimde Petty* tarafından, daha sonra doğru biçimde Ricardo** tarafından düşünülmüştür— burjuva zenginliğinin en soyut biçimidir. Kendi içinde, 1) İlkel komünizmin (Hindistan vb.,) ve 2) Değişimin tam egemenliği altında olmayan burjuvazi öncesi gelişmemiş tüm üretim biçimlerinin kaldırılmasını öngörür. Gerçi bir soyutlamadır ama, bu, ancak toplumun belli bir ekonomik gelişmesi temelinde gelişebilen tarihsel bir soyutlamadır. Değerin böylece tanımlanmasına yönelen tüm itirazlar ya eksik gelişmiş üretim ilişkilerinden kaynaklanmaktadır; ya da bu soyut, yetersiz değer biçimine karşıt olarak (içinden değerin çıkarılabileceği ve dolayısıyla değeri daha da geliştirici sayılabilecek olan) daha somut ekonomik belirleyiciler koymayı öngören, karmakarışık fikirlere dayanır. Değerin böylece soyutlaştırılmasının, burjuva zenginliğinin daha sonraki somut biçimleriyle nasıl bağdaştırıldığı konusunun iktisatçılar arasında yeterince açık olmadığı düşünülürse, bu itirazlar azçok haklıdır.

Değerin genel özelliği ile belli bir metadaki maddi varlığı

* W. Petty, *A Treatise of Taxes and Contributions*, London, 1667 –*Ed.*

** D. Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, London, 1821 –*Ed.*

arasındaki karşıtlık, vb., — bu genel özellikler daha sonra parada ortaya çıkan karşıtlıkla aynıdır.

2) *Para.*

Para ilişkilerinin taşıyıcıları olan değerli madenler hakkında bazı gözlemler.

a) *Ölçü olarak para.* Steuart, Attwood, Urquhart tarafından ortaya konan *ideal* ölçüler konusunda bazı notlar; emek-para savunucuları (Gray, Bray,[80] vb., prudonculara yönelik bazı eleştiriler) tarafından ortaya konan daha kavranabilir görüşler. Bir metanın paraya çevrilen değeri *fiyatıdır*; ki [fiyat] şimdilik hâlâ yalnızca değerden bu *saf biçimsel* farklılaşmada görünür. Genel değer yasasına göre, belli bir miktar para, yalnızca belli bir miktar maddileşmiş emeği ifade eder. Para ölçü olduğu sürece, onun kendi değerinin değişken olabilirliği önemsizdir.

b) *Değişim ya da basit dolaşım aracı olarak para.*

Burada yalnızca bu dolaşımın basit biçimi ele alınacak. Dolaşımı belirleyen tüm öteki koşullar, basit biçimin dışında tutulmuştur; daha sonra ele alınacaktır. (Bu koşullar, daha gelişkin ilişkileri öngörür.) Metayı M ile parayı P ile gösterirsek basit dolaşım, kuşkusuz, iki döngü ya da çevrim hareketi gösterir: M-P-P-M ve P-M-M-P (ikincisi *c* bölümüne aktarma içindir), ancak hareket noktasıyla dönülen nokta aynı, özdeş değildir, öyleyse bu yalnızca raslantıdır. İktisatçıların koyduğu sözümona yasaların çoğu, paranın dolaşımını, kendi koşulları çerçevesinde değil, ama daha üst hareketler tarafından belirlenen ve bu hareketlerin çerçevesine giren bir öğe olarak ele almış ve işlemişlerdir. Bütün bunlara ayrı ayrı değinilecek. (Kısmen kredi kuramına ait; kısmen paranın ele alındığı başka noktalarda tartışılacak.) Böylece para burada dolaşım aracı (sikke) olarak gözden geçiriliyor. Ama aynı zamanda fiyatın gerçekleştirilmesi (salt geçici gerçekleştirme değil) olarak ele alınıyor. *Fiyat* olarak öngörülen metanın fiilen değişilmeden önce ad olarak parayla değişildiği biçimindeki basit tanımdan, *dolaşım aracının miktarı fiyatlar tarafından belirlenir, tersi değil* biçiminde önemli bir

ekonomik yasa kendiliğinden çıkar. (Bu bağlamda, bu noktaya ilişkin tartışmalar üzerinde bazı tarihsel gözlemler.) Buradan çıkan bir başka sonuç şu: hız ve miktar, birbirine + ve - diye ilişkilendirilmemek koşuluyla hız miktarın yerini tutabilir, ama *belli bir miktar* [para], eşzamanlı değişim hareketleri için gereklidir. Bu dengelemeye, yalnızca bu noktada, ilerisi düşünülerek değinilecektir. Bu bölümü şimdilik daha fazla genişletmeyeceğim, ama yalnızca, M-P ve P-M döngülerinin, içinde bunalım olasılıklarının ifade edildiği en soyut ve yapay biçimler olduğuna değineceğim. Fiyat, dolaşımdaki para miktarını belirler biçimindeki yasanın geliştirilmesi, bazı varsayımlara yol vermiştir; ancak bu varsayımlar toplumun tüm aşamalarına kuşkusuz uygun düşmez; örneğin Asyadan Roma'ya para akışı ve bu akışın Roma'daki fiyatlara etkisi üzerinde durmak ve bunu modern ticari koşulların yanına yerleştirmek saçma olur. En soyut tanımlar, dikkatle incelendikleri zaman, mutlaka daha ilerdeki somut tarihsel temelleri işaret ederler. (Doğal ki, tanımlar o tarihsel temelden bu belli biçimleriyle ayrıştırıldıkları için.)

c) *Para olarak para.* Bu, P-M-M-P biçiminin geliştirilmişidir. Dolaşımdan bağımsız bir değer varlığı olarak para; soyut zenginliğin maddi varlığı. Para yalnızca bir dolaşım aracı olarak kalmadığı, aynı zamanda fiyatların gerçekleştirilmesi de olduğu sürece, bu, dolaşımda zaten apaçık biçimde görülmektedir. (a) ve (b) yalnızca fonksiyondur, buna karşılık (c) kapasitesiyle para, sözleşmelerin evrensel metasıdır (burada, değerin emek zamanıyla belirlenişinden ötürü, para değerinin değişebilirliği önemlidir) ve bir biriktirme aracıdır. (Bu işlev, Asyada hâlâ önemlidir; eski dünyada ve ortaçağda genel olarak önemliydi. Şimdi yalnızca bankacılıkta ikincil bir fonksiyon olarak vardır. Bunalım zamanlarında para bu biçimiyle gene önemlidir. Bu biçimiyle paranın dünya tarihi boyunca yarattığı yanılsamaların tahlili, vb.. Yıkıcı özellikleri vb..) İçinde değerin ortaya çıkacağı tüm üst biçimlerin gerçekleşmesi olarak; içinde tüm değer ilişkilerinin dışsal olarak sona ereceği belirleyici biçimler. Ancak para, tanımlandı-

ğı bu biçimiyle, ekonomik bir ilişki olmaktan çıkar — biçim, kendisini ifade eden maddi taşıyıcıdan, altın ve gümüşten silinmiştir. Öte yandan, para dolaşıma girip yeniden M ile değişilinceye kadar, sonal süreç, metanın tüketimi, ekonomik ilişkinin dışında kalır. Basit para dolaşımı, kendi kendini yeniden üretme ilkesini kapsamaz ve bu nedenle kendisinin dışında bir başka kategoriye girer. İşlevlerinin ortaya konuluşuyla da görüldüğü gibi para, dolaşıma giren değerin gereklerini ortaya koyar, kendini dolaşımda tutar ve aynı zamanda dolaşımı içerir: *sermaye*. Bu geçiş aynı zamanda tarihseldir. Bu tufandan önceki sermaye biçimi, parayı sürekli geliştiren ticaret sermayesidir. Aynı zamanda üretimin denetimini de ele geçiren gerçek sermaye, paradan ya da ticaret sermayesinden doğar.

d) Basit dolaşım, bu durumuyla ele alındığı zaman — kendisini doğuran daha derinlerdeki işlemleri gözlerden saklayarak burjuva toplumunun gözler önündeki üst tabakası gibi görünür— geçici ve biçimsel olanlar dışında, değişime giren nesneler arasındaki farkları açığa çıkarmaz. İşte burası *"emeğe" dayalı mülkiyetin, özgürlük ve eşitliğin krallığıdır.* Burada göründüğü istif etme biçimiyle birikim yalnızca daha büyük bir tutumluluktur, vb.. Bir yandan ekonomik uyumu savunanların, modern serbest ticaretçilerin (Bastiat, Carey[81] vb.) daha gelişmiş üretim ilişkileri ve yarattığı karşıtlıklar yerine, bu en yapay ve soyut ilişkiyi, *kendi* gerçekleri olarak koruma saçmalıkları. (Öte yandan) prudoncuların ve benzeri sosyalistlerin, eşdeğer şeylerin (ya da eşdeğer varsayılan şeylerin) değişilmesine uygun düşen eşitlik fikrine, bu değişimden doğan ve onun kaynağı olan eşitsizliklere karşı durmaları saçmalığı. Bu alanda maledinme yasası, emek yoluyla maledinme, eşdeğerlerin değişimi olarak görünür; öyle ki değişim, başka bir maddi biçimde aynı değeri geri döndürür. Kısacası, her şey "harika", ama yakında, eşdeğerlik yasası nedeniyle korkunç bir sona ulaşacak. Çünkü şimdi geliyoruz ona:

3) *Sermaye*.

İlk kısmın en önemli bölümü gerçekten bu; bu konuda en çok senin düşüncene gereksinimim var. Ama bugün yazmaya devam edemeyeceğim. Bu rezil safrakesesi sancıları kalemi tutmamı zorlaştırıyor, kağıdın üzerine eğilince de başım dönüyor. Şu halde — gelecek sefere.

Selamlar.

Sevgiler
K. M.

43
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 14 TEMMUZ 1858

... Aklıma gelmişken, bana, söz verdiğin gibi Hegel'in *Naturphilosophie*'sini [*Doğa Felsefesi*] gönder. Şu sıralarda fizyoloji yapıyorum, daha sonra karşılaştırmalı anatomiye döneceğim. Bu bilimler son zamanlarda bulgulandı, büsbütün felsefi şeyler içeriyor; bizimki* bunlardan herhangi bir koku almış mıydı, almamış mıydı çok merak ediyorum. Şu kadarı kesin: doğa felsefesini *bugün* yazıyor olsaydı, gerçekler her yönden uçarak kendisine koşardı. Bu arada yeri gelmişken söyleyeyim, doğal bilimlerin son otuz yılda sağladığı ilerleme konusunda insanların kafasında hiçbir fikir yok. Fizyolojide en önemli gelişmeler herşeyden önce organik kimyadaki görkemli ilerleme, ve ikincisi, ancak son yirmi yılda gereği gibi kullanılabilen mikroskop. Mikroskop, kimyadan da daha önemli sonuçlara yolaçtı. Fizyolojinin tümünde devrim yaratan ve karşılaştırmalı fizyolojiyi ilk kez olanaklı duruma getiren şey hücrenin bulunması oldu: bitkilerde Schleiden, hayvanlarda (yaklaşık 1836'da) Schwann. Her şey bir hücredir. Hücre, Hegel'in "kendinde-varlık"ıdır ve gelişmesi, tamı tamına, sonunda "fikir"e yani eksiksiz organizmaya varan hegelci süreci izler.

* Hegel'i kastediyor –*Ed.*

Hegel'i sevindireceğinden kuşku duymadığım bir başka sonuç, fizikte güçlerin birbiriyle bağlantısı ya da belli koşullarda mekanik hareketin yani mekanik enerjinin (örneğin sürtünme) ısıya, ısının ışığa, ışığın kimyasal kaynaşmalara, kimyasal kaynaşmaların (galvanik pile) elektriğe, elektriğin de manyetiğe dönüşmesi yasası olurdu. Bu tür bir dönüşüm, ileriye ya da geriye doğru farklı biçimde olabiliyor. Şu anda adını anımsayamadığım bir İngiliz'in* kanıtladığına göre, bu kuvvetlerin birinden ötekine değişim, belli nicel ilişkiler çerçevesinde oluyor; böylece örneğin belli nicelikte bir güç, diyelim elektrik, belli nicelikte başka bir güce, yani manyetizm, ışık, ısı, kimyasal kaynaşma (artı ya da eksi, bileşen ya da ayrışan) ve harekete dönüşüyor. Erime ya da buharlaşma için gerekli ısı miktarı diye bilinen budalaca kuram da böylece ortadan kalkmış oluyor. Yansımanın belirlenme biçimlerinin birbirinin içine geçtiğinin maddi kanıtı da bu değil midir?

Şu kadarı kesin: karşılaştırmalı fizyoloji, insanı öteki hayvanlar karşısında idealistçe yüceltenlere hor gözle bakıyor. İnsanın geri kalan memelilerle tam bir benzeşim içinde olduğunu, kişi her adımda kabul etmek zorunda kalıyor; bu benzeşim, temel özelliklerinde bütün omurgalıları ve hatta —daha az belirgin biçimde— böcekleri, eklembacaklıları, tenyaları vb. de kapsıyor. Hegel'in nicelik dizilerinde nitelik sıçramaları yaklaşımı da bu noktada çok yerinde. Ve ensonu, en alt türden tek hücrelilerde kişi, ilkel biçime, basit, bağımsızca varolan hücreye ulaşıyor; bunları, algılanabilir herhangi bir farklılıklarıyla en alt bitki türlerinden (tek hücreli mantarlar — patates mantarı ve asma hastalıkları vb.) ya da insan yumurtası ve sperma dahil gelişmenin daha üst düzeyindeki mikroplardan ayırdetmek olanaklı değil. Bunlar aynı zamanda, canlı organizmanın içinde (kandaki yuvarlar, üstderi ve mukoza hücreleri, bezleri, böbrek bezleri vb.,) bulunan bağımsız hücreler gibi...

* James Joule'ü imliyor–*Ed.*

44
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 7 EKİM 1858

...Jones işi çok tatsız. Burada bir toplantı yaptı ve yeni bir ittifak[82] doğrultusunda konuştu. Bu olaydan sonra insan, İngiliz proletarya hareketinin yeni ve yaşanabilir bir hareket e dönüşmeden önce, eski geleneksel çartist biçiminin tümden yıkılmasının zorunlu olduğuna inanma gereğini duyuyor. Ama, insan, bu yeni hareketin nasıl bir görünüm içinde olacağını da önceden göremiyor. Üstelik bana öyle geliyor ki, Jones'un hem bu yeni hareketi, hem bundan önce azçok başarılı olmuş ittifak girişimleri, İngiliz işçi hareketinin giderek daha fazla burjuva hareketi durumuna gelmesiyle gerçekten bağlantılı. Böylece tüm ulusların en burjuvası olan bu ulus, görünüşe göre sonal olarak burjuvazinin *yanısıra* bir burjuva aristokrasisiyle burjuva proletaryaya sahip olmayı amaçlıyor. Tüm dünyayı sömüren bir ulus için, bu kuşkusuz bir noktaya kadar savunulabilir bir yaklaşımdır. Bu noktada etkisi olabilecek tek şey, gerçekten kötü birkaç yıl olabilir; ama yeni altın yatakları bulunduğundan beri bu da pek olası değil...

45
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA [8 EKİM] 1858

... Şu sıralarda dünya ticaretinin iyileşmesiyle (gerçi Londra, Paris ve New York bankalarında çok büyük miktarlarda para yığılması, işlerin henüz iyi olmaktan uzak bulunduğunu gösteriyor ama), Rusya'da *devrimin başlamış olması* en azından teselli vericidir; "ekabir takımı"nın Petersburg'da[83] toplantıya çağrılmasını, ben böyle bir başlangıç kabul ediyorum. Onun gibi Prusya'da da işler 1847'dekinden kötü ve Prusya prensinin orta sınıfa özgü eğilimleri gibi gülünç hayaller, halkın beslediği bu hayaller öfke içinde eriyip

gidecek. Fransızlar, dünyanın onlarsız da hareket ettiğini görürlerse bu onlara pek zarar vermeyecek. Aynı zamanda slavlar arasında özellikle, Bohemya'da büyük hareketler var; bu hareketler gerçekten karşı-devrimci ama gene de bizim hareketimizin mayalanmasına katkıda bulunacaklar. 1854-55 Rus savaşının sonuçları, gerçi Ruslara zarar vermedi (yalnızca Türkiye'ye zarar verdi) ama, gene de Rusya'da bugünkü gelişmeleri çabuklaştırdı. Devrimci hareketlerinde Almanları Fransa'nın uydusu yapan tek unsur, Rusların tutumuydu. Muscovy'deki* bir iç hareketle, bu kötü şaka sona eriyor. Oradaki gelişme, bir ölçüde aydınlığa çıkar çıkmaz, devletin değerli danışmanı Haxthausen'in "otoriteler" ve otoritelerin eğittiği köylüler tarafından aldatılmaya ne kadar izin verdiğinin kanıtları ortaya çıkacak.

Burjuva toplumun, onaltıncı yüzyılını ikinci kez yaşadığını yadsıyamayız — tıpkı birincisinin burjuvazinin dünyaya gelişini haber vermesi gibi, bu ikinci onaltıncı yüzyıl, umarım burjuvazinin kara haberini getirir. Burjuva toplumun özgül görevi en azından temel çizgileriyle dünya pazarını ve bu pazara dayalı üretimi kurmaktır. Dünya yuvarlak olduğuna göre, Kaliforniya ile Avustralya'nın sömürgeleştirilmesi ve Çin'le Japonya'nın açılmasıyla bu iş tamamlanmıştır. Bizim için güç soru şu: Kıta Avrupasında devrimin eli kulağında ve üstelik başlar başlamaz sosyalist bir nitelik kazanacak. Çok daha geniş bir toprak üzerinde burjuva toplumu hareketi henüz yükseliş durumundayken, dünyanın bu küçük köşesindeki hareket ezilmeye yargılı değil mi?

Özellikle Çin konusunda, 1836'dan bu yana süregelen ticaret hareketinin tam bir tahlili beni birkaç konuda sevindirdi: *birincisi*, İngiliz ve Amerikan ihracatındaki artışın (1844-46) salt bir blöf olduğu 1847'de kanıtlandı ve onu izleyen on yıl boyunca, ortalama ihracat hemen hemen hiç artmadı; buna karşılık İngiltere ve Amerika'ya Çin'den yapılan ithalat çok büyük ölçüde büyüdü; *ikincisi*, beş limanın açılışı ve Hong-Kong'a elkonması, yalnızca ticaretin Kanton'dan

* Eski Rusya –ç.

Şangay'a geçmesiyle sonuçlandı. Öteki "ticaret merkezleri"nin esamesi okunmaz. Bu pazarın başarısız kalmasının ana nedeni, görünüşe göre afyon ticareti. Çin'e ihracat, sürekli olarak afyon ticaretiyle sınırlı kaldı. Buna bir de Çin'in iç ekonomik örgütlenmesini, zayıf tarımını vb. eklemek gerek. Bu yapının değiştirilmesi, çok büyük zaman alacak. İngiltere'nin, Palmerston tarafından Petersburg kabinesiyle bağlantılı biçimde hazırlandığını ve Lord Elgin'in yanında götürdüğünü düşündüğüm Çin'le şimdiki antlaşması, baştan sona bir aldatmaca...

1859

46
MARX'TAN MILWAUKEE'DEKİ JOSEPH WEYDEMEYER'E
LONDRA, 1 ŞUBAT 1859

... Ernest Jones'la ilişkimi kestim.[84] Tekrar tekrar uyarmama karşın —ve ne olacağını tamı tamına öngörüp, hem kendisini yıkacağını, hem çartist partiyi darmadağın edeceğini söylediğim halde— köktenci burjuvalarla pazarlığa girişti. Şimdi yıkılmış bir adamdır, ama İngiliz proletaryasına verdiği zararın haddi hesabı yok. Hata kuşkusuz onarılacak, ne var ki, hareketin tam zamanıydı, o kaçırıldı. Bir ordu düşün ki, çarpışmanın öngününde, komutanı düşman tarafına geçiyor...

Şimdi gelelim esas soruna... Benim *Ekonomi Politiğin Eleştirisi* Berlin'deki Franz Duncker (Besser'in yayınevi) tarafından kısım kısım basılacak (ilk bölüm sekiz, on güne kadar çıkıyor). Lassalle'ın o pek büyük çabasıyla ve ikna gücüyle, Duncker bu adımı atmayı kabul etti. Ancak kendisine de bir açık kapı bırakmayı ihmal etmedi: *kesin sözleşme, birinci bölümün satışına bağlı olacak*. Ekonomi politiği, bir bü-

tün olarak altı kitaba böldüm:

Sermaye; Toprak Mülkiyeti; Ücretli Emek; Devlet; Dış Ticaret; Dünya Pazarı.

Sermaye üzerine birinci kitap dört bölümden oluşuyor: *Bölüm I: Genel Olarak Sermaye*, bu da üç bölümü içeriyor: (1) *Meta;* (2) *Para ya da Basit Dolaşım:* (3) *Sermaye*. (1) ve (2) —on forma kadar— ilkin basılacak bölümün içeriğini oluşturuyor. "Sermaye" üzerine üçüncü bölümü, ayağım yere basıncaya kadar kadar geri almamın *siyasal* nedenlerini anlayacağınızdan eminim.

Yayınlanacak bölümlerin içeriği şöyle:

Bölüm I. Meta

A. *Metanın Tahlili Üzerine Tarihsel Notlar.*

<(William Petty (Charles I'in hükümdarlığı sırasında yaşayan bir İngiliz); Boisguillebert (Louis XIV); Benjamin Franklin (baştaki yapıtlarından ilki,* 1729); fizyokratlar; Sir James Steuart; Adam Smith; Ricardo ve Sismondi.)>

Bölüm II. Para ya da Basit Dolaşım

1. *Değerin Ölçütü*

B. *Para Ölçü Birimine İlişkin Kuramlar.* (17. yüzyılın sonunda Locke ve Lowndes; piskopos Berkeley (1750);** sir James Steuart; Lord Castlereagh; Thomas Attwood; John Gray; prudoncular.)

2. *Dolaşım Aracı.*

a. *Metanın Dönüşümü*

b. *Paranın Dolaşımı*

c. *Sikke ve Değer Alameti*

3. *Para*

a. *Para Yığma*

b. *Ödeme Aracı*

c. *Dünya Parası*

4. *Değerli Madenler*

C. *Para ve Dolaşım Aracı Kuramları.* (Para Sistemi; *Spectator*[85], Montesquieu, David Hume; sir James Steuart;

* Benjamin Franklin, *A Modest Inquiry into the Nature and Necessity of a Paper Currency*, 1729'da yazıldı, 1731'de yayınlandı. –*Ed.*

** Berkeley'in *The Querist*'i, Londra, 1750 –*Ed.*

Adam Smith, J. B. Say; Bullion Komitesi, Ricardo, James Mill; Lord Overstone ve ekolü; Thomas Tooke <James Wilson, John Fullarton> .)

Özel mülkiyete dokunmayan, ama özel ürünlerin değişimini *düzenleyen*, yani *parayı* değil *metayı* isteyen ve şimdilerde Fransa'da çok moda olan prudoncu sosyalizmin dayanakları da bu iki bölümde çökertiliyor. Komünizm, herşeyden önce bu "sahte kardeş"ten kurtulmak zorundadır. Ama herhangi bir polemik amacının ötesinde, bildiğiniz gibi basit para biçimlerinin tahlili en güç olanıdır; çünkü ekonomi politiğin en soyut bölümü budur.

Partimiz için bilim alanında bir zafer kazanmayı umuyorum. Ama parti de, bu kitaptan yeter sayıda almalı ve vurdumduymaz kitapçılara bir "moral örnek" olacak sayıda çok üyesi olup olmadığını göstermelidir. Tüm girişimin devamı birinci bölümün satışına bağlıdır. Kesin bir sözleşme yaptıktan sonra, artık herşey düzelecek.

Selamlar.

Sevgi ile
K. Marx

47
MARX'TAN BERLİN'DEKİ FERDİNAND LASSALLE'A
LONDRA, 4 ŞUBAT 1859

Sevgili Lassalle,

Bay Duncker'den henüz bir alındı notu gelmedi; bu nedenle kitap metnine* *otoritelerin* el koyup koymadığını henüz bilmiyorum. Ekteki kağıt parçasından da görebileceğiniz gibi kitap metni Londra'dan 26 Ocakta gönderildi.

Savaşa gelince: burda *herkes* İtalya'da savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyor.[86] Şu kadarı kesin: bay Emmanuel** de bay Bonaparte da bu konuda ciddi. Bonaparte'ı etki-

* Marx, ilk kez 1859'da Berlin'de F. Duncker tarafından yayınlanan *Zur Kritik der politischen Ökonomie* [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*] adlı kitabını imliyor. –*Ed.*

leyen şeyler şunlar: 1) *İtalyan hançerleri korkusu.* Orsini'nin ölümünden beri Carbonari'yi[87] oyuna getirmek için birçok gizli girişimde bulundu; "Clotilde"in kocası *Plon-Plon* arabuluculuk yaptı. 2) *Aşırı ölçüde ciddi parasal sıkıntılar.* Gerçekte, "barış zamanında" Fransız ordusunu doyurmak artık olanaklı değil; Lombardiya da iyi bir lokma gibi görünüyor. Ayrıca savaş, "savaş borçlanmalarını" yeniden olanaklı duruma getirir. Başka herhangi bir borç "olanaksız". 3) Son iki yıldan beri Bonaparte'ın ünü Fransa'daki bütün grupların gözünde her gün düşüyordu; diplomatik girişimleri de bir başarısızlık zinciri oluşturmaktaydı. İşte bu nedenle, saygınlığını yeniden kazanması için birşeyler *yapılması* gerekiyor. Köylüyü yıkacak ölçüde düşük tahıl fiyatları nedeniyle kırsal kesimlerden bile homurtular yükseliyor; bay Bonaparte, tahıl ambarlarına ilişkin kararnamesiyle buğday fiyatını yapay olarak yükseltmeye çalıştı ama başaramadı. 4) Rusya, Tuileries'teki sonradan-görmeyi kışkırtıyor. Bohemya'da, Moravya'da, Galiçya'da, güney, kuzey ve doğu Macaristan'da, İllirya'da vb. görülen pan-slavik hareket ve bir de İtalya'da savaş olursa, Rusya, Avusturya'nın hâlâ gösterdiği direnci kesinlikle kıracağına güveniyor. (İçerde bir kırsal devrim olasılığı Rusya'yı dehşete düşürüyor; bu nedenle yurt dışında bir savaş, her türlü diplomatik amacın ötesinde, hükümet tarafından bir saptırmaca olarak hoş karşılanabilir.) 5) Westphalia eski kralının* oğlu bay Plon-Plon ve onun kliği (Macar, Polonyalı ve İtalyan sahte-devrimcilerinden karışık bir güruh; bunlara Girardin başkanlık ediyor) bir savaşı zorlamak için ellerinden geleni yapıyorlar. 6) İtalya'da Avusturya'ya karşı savaş, bir yandan papa *yüzünden*, bir yandan sözümona özgürlüğe ***karşıtlık*** gibi bir nedenle İngiltere'nin en azından başlangıçta tarafsız kalacağı tek savaştır. Ayrıca Rusya, savaşın başında müdahaleye kalkışınayı isteyebilecek olan —benim inancıma göre böyle bir şey istemez— Prusya'yı kontrol altında tutacaktır.

** Victor Emmanuel II –*Ed.*

* Jerome Bonaparte, 1807-1813 arasında Westphalia Kralı –*Ed.*

Öte yandan, oldukça kesin ki, bay Louis Bonaparte, gerçekten ciddi bir savaştan çok fazla korkuyor: 1) Bu adam her zaman kuşkucudur; tüm kumarbazlar gibi, hiçbir biçimde kararlı değildir. Önemli bir karara hep sürüne sürüne gitmiştir ve sonunda kendisini arkasındakiler itmiştir. Boulogne'da, Strasbourg'da ve Aralık 1851'de[88], planlarını *şaşmaz biçimde* hep en son anda uygulamaya *zorlanmıştır*. 2) Fransa'da, bu seferki tasarımının aşırı ölçüde soğuk karşılanması, doğal ki cesaret verici değildir. Kitleler kayıtsız kalıyor. Öte yandan yüksek finans çevreleri, sanayi ve ticaret, rahipler partisi ve ensonu üst düzey generaller (örneğin Pélissier ve Canrobert) bu karara doğrudan ve ciddi biçimde karşı çıktılar. *Constitutionnel*'deki[89] övünmeler ne olursa olsun, askeri görünüm pek parlak değil. Fransa topu topu 700.000 asker çıkarsa bile, en aşırı tahminle, bunların en fazla 580.000'i askeri bir görev için yeterli olabilir. Bundan 50.000 Cezayir için; 49.000 jandarma için, (en az) 100.000 kentleri (Paris vb.) ve Fransa'daki kaleleri korumak için; İsviçre, Almanya ve Belçika sınırlarında bir gözlem ordusu için en azından 181.000 çıkarın. Geriye 200.000 asker kalır ki, —minik dağ ordusunu da ekleseniz— Mincio ve Adige'de mevzilenmiş Avusturya ordusu karşısında ezici bir kuvvet asla sayılamaz.

Bu böyle olabilir ama, bay Bonaparte şimdi gerilerse, Fransız ordusu açısından bu gerileme, onun yıkımı demek olur. Bu da onu bu yolda yürümeye zorlayabilir.

Görünüşe göre siz, böyle bir savaşın Macaristan'da ayaklanmaya yolaçacağına inanıyorsunuz. Ben kuşkuluyum. Avusturya, kuşkusuz, Galiçya-Macaristan sınırında Ruslara karşı bir gözlem birliği bulunduracaktır. Bu birlik aynı zamanda Macaristan'ı da kontrol altında tutacaktır. Macar birlikleri (daha önce olduğu gibi düşmanları olan Çekler, Sırplar, Slovenler vb. arasında bölünmediği takdirde) Alman topraklarında konumlandırılacaktır.

Savaş, kuşkusuz ciddi sonuçlar doğurabilir; ve uzun erimde kesinlikle devrimci sonuçlar doğurur: ama başlangıçta Fransa'da bonapartizmi ayakta tutacaktır; İngiltere ve

Rusya'daki iç hareketleri denetim altına alacaktır; Almanya'da milliyet sorunuyla ilgili zavallı ihtirasları yeniden diriltecektir ve bu nedenle benim görüşüme göre, savaş, her açıdan, başlangıçta karşı-devrimci bir etki yapacaktır...

48
MARX'TAN BERLİN'DEKİ FERDİNAND LASSALLE'A
LONDRA, 19 NİSAN 1859

... Burada İngiltere'de sınıf savaşımı çok mutluluk verici bir gelişme gösteriyor. Ne yazık ki, şu sıralarda, artık herhangi bir çartist gazete çıkmıyor; onun için bu harekete yazı yazarak yaptığım katkıyı iki yıl kadar önce durdurmak zorunda kaldım.

Şimdi *Franz von Sickingen*'e* geliyorum. Herşeyden önce oyunun kuruluşunu ve canlılığını övgüyle anmalıyım; bu herhangi bir modern Alman tiyatro oyunu için yapılabilecek övgüden daha fazla birşeydir. İkincisi, yapıta salt eleştirel yaklaşımı bir yana bırakırsak, ilk okuyuşta beni çok heyecanlandırdı; duyguları tarafından yönlendirilen insanlar üzerinde, bu etkiyi eminim daha da fazlasıyla gösterecektir. Ve bu, işin ikinci ve çok önemli bir yanı.

Şimdi bir de madalyonun öteki yüzü var: *Birincisi* —bu yalnızca biçime ilişkin bir nokta—, yapıt manzum olduğuna göre, bir kısa bir uzun ölçülü dizeleri vezinleri biraz daha cilalayarak daha artistik biçimde yazabilirdiniz. Bununla birlikte, *profesyonel şairler*, böyle bir özensizliğe ne kadar hayret ederlerse etsinler, işi gücü parlak sözler söylemekten öteye gitmeyen yeniyetme şair kuşağı karşısında ben bu özensizliği bir üstünlük sayıyorum. *İkincisi*: Tasarlanan çatışma yalnızca trajik değil, 1848-49 devrimci partisinin yıkımına neden olan de kesinlikle bu. Bu nedenle, bunu trajedinin esas noktası yapma düşüncesini bütün kalbimle benimsiyorum. Ama o zaman da temanızın, bu çatışmayı sunmaya el-

* Lassalle'ın bir tiyatro oyunu –*Ed.*

verişli olup olmadığını kendime sormadan edemiyorum. Sickingen imparatora karşı muhalefet bayrağını açsa ve isyanını şövalyece bir kan davasının gerisine gizleyecek yerde prenslere karşı savaşa girişseydi, utkun olacağını Balthasar düşünmüş olabilir. Ama bu yanılsamayı benimseyebilir miyiz? Sickingen (ve aşağı yukarı onunla birlikte Hutten), kurnazlığının kurbanı olmadı; ama bir *şövalye* ve *cançekişen bir sınıfın temsilcisi* olarak, varolan düzene ya da daha doğrusu onun yeni biçimine karşı isyan edişinin kurbanı oldu. Sickingen'i bireysel özelliklerinden, kültüründen, doğal yeteneğinden vb. ayırınız, geriye kalan Götz von Berlichingen'dir. O *sefil* adam, Götz, şövalyelerin imparatora ve prenslere trajik muhalefetini yeter ölçüde kendisinde temsil eder; Gœthe'nin de onu bir kahraman yapmasının nedeni budur.* Sickingen —ve bir noktaya kadar Hutten, gerçi onunla ve bir sınıfın tüm ideologlarıyla ilgili olduğu zaman bu tür ifadelerin yumuşatılması gerekir ama— prenslere karşı çarpıştığı sürece (çarpışır, çünkü imparatorla karşıtlık, onun şövalyelerden çok prenslerin imparatoru oluşundan ötürüdür), tarihsel olarak haklı olsa bile bir Don Kişot'tur. İsyanını, şövalyece bir kandavasının arkasına gizlenerek başlatmış olması, işi yalnızca şövalyece bir üslupla başlatmış olması demektir. Başka türlü başlatsaydı, daha başından itibaren ve doğrudan doğruya kentlere ve köylülere, yani gelişmesi şövalyelerin yadsınması demek olan sınıflara seslenmek zorunda kalırdı.

Şu halde, çatışmayı *Götz von Berlichingen*'de ortaya konan çatışma düzeyine indirgemek gibi bir amacınız yok idiyse —ve sizin planınız da bu değildi— o zaman Sickingen ve Hutten yenilmek zorundaydılar; çünkü onlar devrimci olduklarını düşlemişlerdi (Götz için bu söylenemez) ve 1830'un *eğitimli* Polonya soyluları gibi, bir yandan kendilerini modern fikirlerin temsilcileri olarak görüyorlardı, öte yandan da gerçekte, gerici bir sınıfın çıkarlarını savunuyorlardı.[90] Devrimin *aristokratik* temsilcileri, birlik ve özgürlük sloganlarının

* Marx, Gœthe'nin *Götz von Berlichingen* adlı oyununa göndermede bulunuyor. –*Ed.*

gerisinde eski imparatorluk kulüp yasası anlayışı yatan bu temsilciler, sizin oyununuzdaki kurgunun tersine, tüm ilgileri üzerlerine çekmemeliydiler; ama köylülerin temsilcileri (özellikle bunlar) ve kentlerdeki devrimci ögeler oldukça ciddi etkin bir arkaplan yaratmalıydılar. Bu durumda, siz onlara en modern fikirleri en naif biçimde söyleme fırsatını vermiş olurdunuz; oysa şimdi *din* özgürlüğünün yanında, sivil *birlik* ana fikir olarak kalıyor. Söylediğim biçimde olsaydı, o zaman Shakespeare tarzında yazmak zorunda kalırdınız; oysa şimdi sizin en ciddi eksiğiniz şu: Schiller tarzında yazıyorsunuz ve bireyleri, günün anlayışının sözcüsü haline dönüştürüyorsunuz. Lüther'ci şövalye muhalefeti, plebvari Münzer muhalefetinin üstüne koyarak, Franz von Sickingen'iniz gibi siz de diplomatik bir yanlışa düşmüş olmuyor musunuz?

49

ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ FERDİNAND LASSALLE'A

MANCHESTER, 18 MAYIS 1859

... Şimdi, tarihsel içerik açısından, sizin ilginç bulduğunuz o dönemdeki hareketin iki tarafı —Sickingen'in temsil ettiği ulusal soylular hareketi ile teolojik ve kilise örgütü doğrultusunda da gelişen hümanist-kuramsal hareket (Reformasyon)— yapıtınızda,* gelecekteki gelişmelere ilişkin, yerinde göndermelerle, çok canlı biçimde anlatılıyor. Oyunda en çok sevdiğim sahneler Sickingen'le imparator arasındaki sahne, bir de elçiyle Treves başpiskoposu arasındaki sahne. (Burada, iyi yetişmiş, siyasal ve kuramsal açıdan ileriyi iyi gören, estetik ve klasik eğitimden geçmiş bir elçiyle Alman kilisesine bağlı darkafalı bir prensi oyuna sokarken bu kişilerin portrelerini çok iyi çizmişsiniz — bu portreler, her iki tipin *temsilcilik* özelliklerinden kaynaklanıyor.) Sickingen-Karl sahnesindeki tanımlamalar da çok çarpıcı. *İçeriğini*

* Gönderme, Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı oyununa. –*Ed.*

haklı olarak esaslı diye tanımladığınız Hutten'ın özgeçmişinde, bu içeriği bir tiyatro oyununa çevirmek için güç bir yol seçmişsiniz. Balthasar'la Franz arasında beşinci perdedeki konuşma da çok önemli; bu sahnede Balthasar, efendisine, izlemesi gereken *gerçekten devrimci* politikayı anlatıyor. Trajik yapının kendini ortaya koyduğu asıl yer burası; bana öyle geliyor ki, çok önemli olduğu için, üçüncü perdede daha güçlü olarak vurgulanmalıydı; çünkü bu perdede bunun yapılabileceği uygun birçok yer var. Ama, gene küçük sorunlara kayıyorum.

O zamanın kentleriyle prenslerinin konumu da birçok nedenle çok açık bir biçimde işlenmiş. Böylece, çağdaş hareketin, deyim yerindeyse *resmî* öğeleri de yerli yerine oturuyor. Ancak, izlenimim o ki, resmî olmayan avam ve köylü öğelere ve onların kuramdaki temsilcilerine gerekli ağırlığı vermemişsiniz. Köylü hareketi, kendi yolunda, soyluların hareketi kadar ulusaldı ve prenslere de onun kadar karşıttı; köylü hareketinin içinde eriyip gittiği savaşımının devasa boyutları ise, Sickingen'i güç bir zamanda terketmeye çok hazır olan soyluların kenara çekilivermesiyle çok açık bir karşıtlık gösteriyor. Sizin, bana çok soyut görünen ve yeterince gerçekçi bulmadığım yorumunuzu kabul etsek bile, sanırım, köylü hareketi daha yakın bir dikkati hakeder. Gerçi Fritz Joss'la köylü sahnesi karakteristik bir sahne ve bu "ajitatör"ün farklı kişiliği çok iyi işlenmiş ama gene de sahne, o tarihlerde soylu hareketinin aksine, gittikçe kabaran bir su taşkınına benzeyen köylü huzursuzluğunu güçlü bir biçimde anlatmıyor. *Benim*, sahne oyunu üzerine görüşüm, idealist için realisti, Schiller için Shakespeare'i unutmamayı içeriyor. Böyle olunca, o yılların müthiş renkli avam toplumu dünyasının oyuna dahil edilmesi, oyunu canlandırıcı yeni bir materyal olurdu ve soyluların ulusal hareketi için çok değerli bir geri plan yaratır, bu hareketi doğru ışık altında gösterirdi. Bazı feodal kurumların çözüldüğü o dönemi tam ifade eden tipler, avare dolaşan dilenci krallar, işsiz kalmış *kiralık piyade askerleri* ve her türden serüvenciler — kısacası Fal-

staff'vari bir geri plan, *bu* tür bir tarihi drama içinde, Shakespeare'de yaptığından daha büyük bir etki yapabilirdi. Ama bu bir yana, bana öyle geliyor ki, soyluların ulusal hareketinin bir yönünü ters göstermek ve aynı zamanda Sickingen'in yazgısındaki *gerçekten* trajik unsuru atlamak için köylü hareketini geri plana itmeyi uygun gördünüz. Benim gördüğüm kadarıyla, doğrudan imparatora tabi olan soyluların çoğunluğu, o sıralarda köylülerle bir ittifak kurma amacı taşımıyorlardı. Köylüleri ezerek elde ettikleri gelire bağımlılıkları, buna engeldi. Kentlerle ittifak daha pratikti. Ama böyle bir ittifak da yapılmadı ya da yapıldıysa bile çok sınırlı kaldı. Ama soyluların ulusal devrimi, yalnızca kentlerde ve köylülerle, özellikle köylülerle yapılacak bir ittifak yoluyla başarılabilirdi. İşte tüm trajedi de bana göre tam bu noktada yatıyor: temel koşul gerçekleşmemişti, köylülerle ittifak yapılmamıştı; bu nedenle soyluların siyasası etkin değildi; soylular ulusal hareketin önderliğini ele almak istedikleri anda ulusun ana *kitlesi* köylüler, soyluların liderliğine karşı çıktılar ve liderlik zorunlu olarak çöktü. Sickingen'in köylülerle gerçekten bir tür bağlantısı olduğu biçimindeki varsayımınızın tarihe ne ölçüde uyduğunu yargılayabilecek durumda değilim; üstelik bu o kadar da önemli değil. Yeri gelmişken söyleyeyim, anımsadığım kadarıyla, Hutten yazılarında köylülere seslendiği her noktada, soylulara, bu hassas noktaya hafifçe değinir ve köylülerin öfkesini rahiplerin üzerinde yoğunlaştırmaya çalışır. Ama, Sickingen'le Hutten'ı, köylüleri kurtarmaya niyetlenmiş kişiler olarak sunma hakkınıza karşı çıkmak gibi bir amacım asla yok. Gene de böyle yapmanız sizi hemen bir trajik çelişkiye götürüyor: bu iki kişiyi, köylüleri kurtarmak *istemeyen* soylularla köylülerin arasına koyuyorsunuz. Cesaretimi bağışlayın, tarihsel olarak zorunlu postulatla bunu pratik olarak yürürlüğe koymanın olanaksızlığı arasındaki trajik çatışma da kendini bu noktada gösteriyor. Bu yanını görmezlikten gelerek trajik çatışmayı daha küçük boyutlu bir karşıtlığa indirgiyorsunuz; yani Sickingen'in, imparatoru ve imparatorluğu altetmesinin yerine

yalnızca bir prensi altetmesi sözkonusu oluyor (ama burada da doğru sezgileriniz, köylüleri işin içine sokmaya sizi zorluyor) ve soyluların tabansızlığı ve umursamazlığı sonucu Sickingen'in yokolmasıyla sonuçlanıyor. Daha önce, gürleyen köylü hareketini ve daha önceki "*Bundschuh*" ve "*Arme Konrad*"[91] köylü hareketlerine bakarak daha tutuculaşan soyluların ruh halini kuvvetle vurgulasaydınız, sonuç çok farklı olurdu. Kuşkusuz, bu, köylü ve avam hareketinin oyuna katılabileceği yollardan yalnızca biridir. En azından on değişik yol da düşünülebilir...

1860

50
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA, 11 OCAK 1860'TAN SONRA]

...Darmstadt *Militär-Zeitung*'daki yazı çok iyi.[92] Yeni broşürün* Almanya'da askerî eleştirmen olarak yerini sağlamladı. İlk fırsatta imzanla bir yazı yayınlamalısın. İmzanın altına da *Po und Rhine*'ın yazarı ibaresini eklemelisin. Alçak düşmanlarımız yavaş yavaş, bizim kamuoyunu, ne onun ne de betalarının iznini talep etmeden, etkilediğimizi anlamalıdırlar.

Benim görüşüme göre, bugün dünyada olup bitenler içinde en önemli şey, bir yandan John Brown'ın[93] ölümüyle başlayan Amerika'daki köle hareketi, öte yandan Rusya'daki köle hareketidir. Rus soyluları doğrudan bir anayasa kampanyasına girişmiş bulunuyorlar; en ünlü ailelerden iki ya da üç kişi de Sibirya'yı dolaştı. Bu arada son bildirisi yüzünden, köylülerle Aleksandr'in arası açıldı. Bu bildiri, bir sürü

* Engels'in *Po und Rhein* adlı broşürü imzasız yayınlanmıştı. –*Ed.*

laf kalabalığı arasında, kurtuluşla birlikte "komünist ilke"nin bitmesi gerektiğini söylüyor. Doğuda ve batıda "toplumsal" hareket başlamış bulunuyor. Orta Avrupa'da beklenen çöküş de buna eklendiği zaman çok güzel olacak.

Tribune'de henüz okuduğuma göre, Missouri'de yeni bir köle ayaklanması patlak verdi ve doğal ki bastırıldı.[94] Ama işaret verilmiş bulunuyor. Bu iş yavaş yavaş ciddileşirse, Manchester'e ne olacak?

Leonard Horner görevinden istifa etti. Son kısa raporu ince alaylarla dolu. İstifasında Manchester'li fabrikatörlerin parmağı olup olmadığını öğrenebilir misin?

Fabrika Müfettişlerinin Raporları ("1855"ten "1859 ilk altı ayı"na kadar) 1850'den bu yana İngiltere'de sanayinin son derecede geliştiğini ortaya koyuyor. (Yetişkin) işçilerin sağlığı (burada Müzede* yeniden okuduğum) senin *Lage der arbeitenden Klasse* ([*İngiltere'de*] *İşçi Sınıfının Durumu*) adlı kitabından bu yana iyileşti, ama çocukların sağlığı (çocuk ölümleri) giderek daha kötüleşti.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

* British Museum Kütüphanesi.–*Ed.*

1861

51
MARX'TAN BERLİN'DEKİ FERDINAND LASSALLE'A
LONDRA, 16 OCAK 1861

Darwin'in kitabı* çok önemli ve tarihteki sınıf savaşımını doğa bilimi açısından desteklediği için bana çok uygun düşüyor. Doğal ki, İngilizlerin ham tartışma yöntemine tahammül etme koşuluyla. Tüm eksikliklerine karşın kitap yalnızca doğa bilimlerindeki "teleoloji"ye ilk kez öldürücü bir darbe indirmekle kalmıyor, aynı zamanda rasyonel anlamı amprik bir biçimde ortaya koyuyor...

52
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA,] 27 ŞUBAT 1861

... Geceleri dinlenmek için Roma iç savaşları konusunda orijinal Grekçesinden Appian'ı okuyorum. Çok değerli bir ki-

* Charles Darwin, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* [*Türlerin Kökeni*, Onur Yayınları, Ankara 1995]. *–Ed.*

tap. Yazarı Mısır doğumlu. Schlosser, yazarın "ruhu olmadığı"nı söylüyor; belki de yazar, bu iç savaşların maddi nedenlerine inmeye çalıştığı için böyle diyor. Eski tarihin tümü içinde Spartacus, en görkemli kişi olarak beliriyor: büyük bir general (Garibaldi değil), soylu bir karakter, eski proletaryanın gerçek temsilcisi. Pompey pek büyük bir alçak; haketmediği ününü, önce Lucullus'un (Mithridates'e karşı) kazandığı zaferin, sonra da Sertorius'un (İspanya) başarısının parasını toplayarak ve Sulla'nın ve başkalarının "oğlanı" olarak elde etmiş. Bir general olarak, Romalıların Odilon Barrot'u. İhtirasını Sezar'a karşı da göstermeye kalkışınca, bir halta yaramadığı ortaya çıkıveriyor. Sezar, kendisine karşı duran bu cahili şaşkına çevirmek için —kasıtlı olarak budalaca— olabildiğince çok askerî hata yapıyor. Sıradan bir Romalı general —diyelim Crassus—, böyle bir Sezar'ı, Epir'deki[95] savaş sırasında altı kez ezer geçerdi. Ama Pompey'le her şey olasıydı. Shakespeare *Love's Labour's Lost*'unda*, anlaşılan Pompey'in ne olduğunu sezinlemiş.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

* Shakespeare'in ilk dönem oyunlarından *Aşkın Boşa Giden Emeği* –ç.

1862

53
MARX'TAN CENEVRE'DEKİ JOHANN PHILIPP BECKER'E
LONDRA, 26 ŞUBAT 1862

... Çalışmanıza[96] abone sağlamaya gelince, *yapabileceğim herşeyi* deneyeceğim, ama çok az başarılı olacağımı düşünüyorum. Ayaktakımının kurduğu çeşitli kuruluşlar —*parası* olmayan İşçi Eğitim Derneği hariç— *anayasal*, meşru kuruluşlardır ve hatta Prusya Ulusal Derneği'ni[97] bile benimserler. Bu herifler, aslında, sizin yapıtınız gibi bir yapıtın yayınlanmasını önlemek için para verirler. Size söylemeliyim ki, bu Almanlar, genci olsun, yaşlısı olsun, çok zeki, sağlam, basiretli ve pratik insanlardır; sizin ve benim gibi insanları, henüz devrimci fantezileri tedavi edilmemiş, olgunlaşmamış budalalar olarak görürler. Ve bu döküntüler, ülke içinde de, dışında olduğu kadar kötüdürler. Berlin'de ve başka yerlerde kaldığım süre içinde inandım ki, bu sürüyü *yazıyla-çiziyle* etkilemeye çalışmak boşunadır. Kendi basınlarını, şu gözüyaşlı kederli basınlarını, hayran olunası bir yaşam iksiri gibi gören bu adamların hallerinden memnun budalalığı inanılmaz

birşey. Buna bir de ruhsal yorgunluklarını ekleyin: felsefi hayallerini yitirdiğinden ve para kazanmaya başladığından ve dahası "Küçük Almanya" fikrine, "pratik anayasacılığa" sarıldığından bu yana yapay ve düşüncesiz bir palyaço haline gelen bu sıradan Almanı ölümünden sonra diriltmenin tek yolu *falakaya yatırmaktır*...

54
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 23 MAYIS 1862

...McClellan, çok iyi bilinen tutumunu sürdürüyor. Confederate'ler[98] hep ondan kaçıyor, çünkü doğrudan üstlerine gitmiyor. Gerekçesi, kendisinden daha güçlü olmaları. Onlar da herhalde, daha güçlü oldukları için sürekli kaçıyorlar. Şimdiye dek böyle bir savaş hiç olmadı. Dahası, bunun için McClellan bir de şükran oyu alıyor. Ne var ki, artçılarla girişilen ufak-tefek çatışmalar ve süregenleşen firarlar Confederate'lerin moralini ciddi biçimde bozmaya yetiyor, ve sıra sonucu belirleyecek esas savaşa geldiği zaman bunun etkileri görülecek.

New Orleans'ın ele geçirilmesi, donanma açısından yürek isteyen bir kahramanlık. Kalelerin aşılması baştan sona çok iyiydi.[99] Ondan sonra *her şey* çok basit. New Orleans'ın zaptı Confederate'lerin morali üzerinde çok büyük bir etki yaptı; maddi etkileri de çoktan kendini duyumsattı. Beauregard'ın artık Corinth'te savunacağı *hiçbir şey* yok; tuttuğu mevziler Mississippi'yle Louisiana'yı, özellikle de New Orleans'ı koruduğu sürece bir anlam taşıyordu. Beauregard, stratejik açıdan öyle bir duruma girdi ki, *tek bir* çarpışmanın yitirilmesi, ona, ordusunu dağıtıp gerilla gruplarına dönüştürmekten başka bir seçenek bırakmadı; çünkü, ordusunun gerisinde geniş demiryolu ulaşımı ve bol kaynaklara sahip büyük bir kent bulunmaksızın, asker yığınlarını birarada *tutamaz.*

Virginia'daki Confederate ordusu yenilirse, önceki moral bozucu olaylar nedeniyle, kendini çabucak gerilla gruplarına bölmelidir. Bu ordunun şansı daha fazladır; çünkü geri çekilme hattındaki birçok akarsu, dağdan denize çaprazlamasına akıyor, ayrıca karşısında da şu eşek McClellan var; her ne ise, duruma bakılırsa, Virginia'daki Confederate ordusu ya kesin bir savaşa zorlanacak, ya da çarpışma *olmaksızın* gerilla gruplarına bölünecektir. Smolensk ve Borodino'da, durumu doğru değerlendiren generallerin isteklerine *karşı* Rusların çarpışması gibi.

Eğer Beauregard ya da Virginia ordusu bir çarpışma kazanırsa, bu büyük de olsa, pek yarar sağlamayacaktır. Confederate'ler, bu zaferin meyvelerini asgarisinden bile toplayabilecek bir konumda değiller. Bir yerde takılıp kalmadan yirmi mil bile ilerleyemezler; her seferinde yeni bir saldırı beklemek durumundadırlar. Çok eksikleri var. Doğrudan ihanet sözkonusu olmadıkça, böyle bir sonucu hayli olanaksız görüyorum.

Dolayısıyla, Confederate ordularının yazgısı, tek bir çarpışmaya bağlı görünüyor; öyleyse geriye, gerilla savaşı şansını gözden geçirmek kalıyor. En şaşırtıcı olanı, halkın bu savaşa çok az katılması — ya da hiç katılmaması. Her şey bir yana 1813'te Fransızların ikmal yollarını Colomb, Lützow, Çernişev ve yirmi kadar başka asi ya da Kazak lider sürekli olarak kesintiye uğratmış, Fransızları sürekli taciz etmişti; 1812'de Rus halkı, Fransızların yürüyüş yolundan tümüyle kayboluvermişti; 1814'te Fransız köylüler silahlanmış ve müttefiklerin devriyeleriyle geride kalan askerlerini öldürmüşlerdi. Ama Amerika'da böyle bir şey olmuyor. İnsanlar *büyük çarpışmaların* yazgısına boyuneğmeye hazır bekliyorlar ve kendilerini "*victrix causa diis*"* deyişiyle vb., avutuyorlar. Savaş konusunda palavracılık çok uzun süre devam etti. Gerillaların da şimdi böyle bir arazide hareket etmesi bekleniyor. Orduların tümden dağıtılmasından sonra, Güneydeki "beyaz süprüntü"nün böyle bir harekete girişeceğine

* *Victrix causa diis placuit* – Fetih nedeni tanrı katında geçerlidir. –*Ed.*

kesinlikle inanıyorum; ama böyle bir şey olursa, plantasyon sahiplerinin de kudurmuş birer Birlik yanlısı haline derhal gelecek bir burjuva yapısında olduklarına da kesinlikle inanmıyorum. Dağılan Confederate orduları gerilla grupları halinde eşkıyalığa başlarlarsa, plantasyon sahipleri her yerde yankilere kucak açacaklardır. Mississippi kıyısı boyunca görülen şenlik ateşleri, Louisville'e nehir yoluyla *gelmedikleri* söylenen iki Kentucky'li için yakılıyor. New Orleans'taki büyük yangın çok kolay oldu; başka kentlerde de yinelenecektir. Kuşkusuz, başka birçok şey yakılacak. Ama bu gidiş bir yanda plantasyon sahipleriyle işadamları, öte yanda beyaz süprüntü arasında bölünmeye zorunlu olarak yolaçacak ve bunları karşı karşıya getirecektir; ayrılık da orada yanıp kül olacaktır.

New Orleans'lı işadamlarının fanatik birer Confederate yanlısı olmaları, çok miktarda sağlam para karşılığında Confederate parası almak zorunda bırakılmış olmalarıyla açıklanmaktadır. Bunun birçok örneğini burada gördüm. Bu unutulmamalı. Burjuvaziyi devrime zincirlemenin ve onları sınıf çıkarlarından kendi kişisel çıkarları yoluyla saptırmanın yolu zorunlu bir borçlanmadır.

Eşine ve kızlara saygılar

Sevgiyle
F. E.

55
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 18 HAZİRAN 1862

... Öteki konulara gelince, çok yoğun bir çalışma içindeyim; ne garip, her türlü sefilliğin ortasında, beynim, yıllardan beri olmadığı kadar iyi çalışıyor. Bu cildi genişletiyorum, çünkü şu Alman köpekler, kitapların değerini metreküple ölçüyorlar.[100] Aklıma gelmişken, hele şükür şu insanı hasta eden toprak rantı konusunun dibini buldum (ama bu-

rada şu anda konuyu *ima* dahi etmek *istemiyorum*). Uzun zamandan beri Ricardo'nun kuramının mutlak doğruluğu konusunda kuşkularım vardı; sonunda yanlışlığı saptadım. Ayrıca, son defa buluştuğumuzdan bu yana, hoş ve şaşırtıcı birkaç yeni şey daha buldum; bu ciltte onlar da yeralıyor.

Darwin'i* yeniden gözden geçirdim; "maltusçu" kuramı bitkilerle hayvanlara *da* uyguladığını söyleyerek beni çok eğlendiriyor; sanki bay Malthus'ta —ve geometrik artış dizisinde— tüm sorun, kuramın bitkilerle hayvanlara *değil* de yalnızca insanlara uygulanmasıymış gibi... Darwin'in hayvanlarla bitkiler arasında, işbölümüyle, rekabetiyle, yeni pazarlar açışıyla, "icatlarıyla" ve maltusçu "varolma savaşımı"yla kendi İngiliz toplumunu bulup görmesi çok dikkate değer birşey. Bu Hobbes'un '*bellum omnium contra omnes*'idir:** bir de insana, Hegel'in *Phänomenologie*'sini anımsatıyor; sivil toplum orada "ruhsal hayvanlar alemi" diye tanımlanırken, Darwin'de hayvanlar alemi sivil toplum olarak beliriyor...

56
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 2 AĞUSTOS 1862

... Herşeye karşın kuramsal çalışmayı, şimdi yaptığım gibi götürebilmem gerçek bir mucize oldu. Şimdi rant kuramını bu cilde ek bir bölüm olarak, yani daha önce konan ilkenin bir "örneği" olarak eklemek istiyorum.[101] Bana *görüşünü bildirmek* isteyebilirsin düşüncesiyle, bu *uzun ve karmaşık sorunu*kısaca anlatacağım.

Bildiğin gibi ben sermayeyi iki kısma ayırıyorum: birincisi, değeri ürünün değerinde *yeniden ortaya çıkan, değişmeyen sermaye* (hammadde, yardımcı malzeme, makine vb.), ve ikincisi *değişen sermaye*, yani ücretler için ayrılan sermaye;

* Marx, Charles Darwin'in *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* [*Türlerin Kökeni*]'ına göndermede bulunuyor.

** Herkesin herkesle savaşı –*Ed.*

işçinin elde edebilmek için çalıştığı ve harcadığı emekten daha azını içeren ücret için ayrılan sermaye. Örneğin gündelik ücret = 10 saat ise ve işçi 12 saat çalışıyorsa, o zaman değişen sermayeyi yeniden yerine koyuyor, ayrıca $^1/_5$'ini (2 saat) ona ekliyor. Bu fazlalığa ben *artı-değer* diyorum.

Varsayalım ki, *artı-değer oranı* (yani işgünü uzunluğu ve ücretini yeniden üretmek üzere işçinin harcaması gereken emeğe ek olarak ve onun üzerinde harcadığı artı-emek) bellidir ve diyelim ki yüzde 50'dir. Bu durumda 12 saatlik bir işgününde bir işçi, diyelim 8 saat kendisi için, 4 saat ($^8/_2$) işveren için çalışır. Bunu bütün işkolları için varsayıyoruz, böylece ortalama çalışma zamanındaki farklılıklar, işin daha zor ya da daha kolay oluşunu tazmin edici farklılıklar olacaktır.

Bu koşullarda, *farklı* işkollarındaki işçinin *eşit* sömürülüşüyle, *aynı büyüklükteki* farklı sermayeler, üretimin farklı cephelerinde *farklı* miktarlarda artı-değer ve dolayısıyla *çok farklı kâr oranı* üretecektir; çünkü kâr, artı-değerin, yatırılan toplam sermayeye oranından başka bir şey değildir. Bu sermayenin *organik bileşimine*, yani değişmeyen ve değişen sermaye olarak bölünme oranına bağlıdır.

Yukardaki gibi, artı-emeğin %50 olduğunu varsayalım. Bu durumda, 1£=1 işgünü (bir hafta vb., diye almanız hiçbir şeyi değiştirmez), 1 işgünü = 12 saat ve gerekli-emek (ücretleri üretmek için gerekli-emek) = 8 saat, 30 işçinin ücreti (ya da işgünü) = 20£ ve işlerinin değeri = 30£'dir; bir işçi için kullanılan değişen sermaye (gündelik ya da haftalık olarak) $^2/_3$£ ve ürettiği değer = 1£'dir. 100£'lik bir sermayenin, farklı işkollarında üreteceği artı-değer, değişmeyen ve değişen sermayeye bölünüş oranına göre farklı olacaktır. Değişmeyen sermayeye D, değişen sermayeye S diyelim. Örneğin pamuk sanayiinde bileşim D80, S20 ise, ürünün değeri = 110 olur (yüzde 50 artı-değer ya da artı-emek hesabıyla). Artı-değer miktarı = 10, ve kâr, yatırılan sermayenin toplam değeri 100'ün 10'una eşit olduğu için yüzde 10'dur. Varsayalım hazır giyim sanayiinde bileşim D50, S50 ise, o zaman ürün değeri = 125, artı-değer (yukardaki gibi yüzde 50 hesabıyla) =

25 ve kâr oranı = yüzde 25'tir. D'nin 70, S'nin 30 oduğu bir başka sanayi kolunu alalım; o zaman ürün = 115 ve kâr oranı = yüzde 15'dir. Ve 'ensonu D90, S10 olan bir sanayide ürün = 105 ve kâr oranı = yüzde 5'tir.

Burada, emeğin *eşit oranda sömürüsüyle*, farklı işkollarına yatırılmış aynı sermaye miktarıyla çok farklı artı-değer miktarları ve dolayısıyla çok farklı kâr oranları buluyoruz. Ama yukardaki dört sermayeyi birlikte alırsak:

		Ürün değeri		
1.	D80, S20	110	Kâr oram =	yüzde 10
2.	D50, S50	125	" =	" 25
3.	D70, S30	115	" =	" 15
4.	D90, S10	105	" =	" 5

Artı-değer oranı her durumda = yüzde 50

Sermaye = 400 *Kâr* = 55

100£'lik sermayede kâr oranı yüzde 13 $^3/_4$'tür.

Sınıfın toplam sermayesini (400) düşünürsek, kâr oranı yüzde $13^3/_4$ olur. Ve kapitalistler kardeştir. Rekabet (sermayenin bir işkolundan ötekine aktarılması ya da çekilmesi), *farklı* işkollarında *eşit miktarda* sermayelerin farklı organik bileşimlerine karşın, *aynı ortalama* kâr oranını sağlayan şeydir. Başka deyişle örneğin 100£'lik bir sermayenin belli bir işkolundaki *ortalama* kârı, o işkolunda yatırılmış sermaye olarak, yani artı-değeri ürettiği bileşim oranıyla orantılı olarak üretilen kâr değil, ama kapitalist sınıfın toplam sermayesinin *oransal parçası* olarak ürettiği kârdır. Bu sermaye, toplam içinde bir paydır; onun büyüklüğünün toplam içindeki oranına göre, kâr payları sınıfa ait toplam değişen sermayenin (yani ücretlere ödenen sermayenin) ürettiği toplam artı-değerden (ya da karşılığı ödenmemiş emekten) öde-

nir.

Şimdi yukardaki tabloda, 1, 2, 3 ve 4'ün aynı *ortalama kârı* elde edebilmesi için her grubun, kendi metalarını $113^{3}/_{4}$ £'e satması gerekir. 1 ve 4, metalarını değerlerinin *üstünde*, 2 ve 3 değerlerinin *altında* satıyor.

Bu yolda düzenlenen *fiyat* = sermaye harcamaları + ortalama kâr (örneğin yüzde 10), Smith'in *doğal fiyat, maliyet fiyatı* vb., dediği fiyattır. Farklı işkolları arasındaki rekabet (sermaye transferi ya da çekilmesi yoluyla) farklı işkollarındaki fiyatları işte bu *ortalama fiyata* eşitler. Rekabet, bu çerçevede, metaları kendi *değerlerine değil*, ama *maliyet fiyatlarına* eşitler; bu fiyatlar, sermayelerin organik bileşimlerine göre metaların*değerinin üstünde, altında* ya da onlara *eşit* olabilir.

Ricardo *değer ile maliyet fiyatını* birbirine karıştırıyor. Bu nedenle de *mutlak rant* (yani farklı türden toprakların farklı ürününden *bağımsız* rant) olsaydı, tarım ürünlerinin vb., her zaman *değerinin üstünde* satılacağına, çünkü maliyet fiyatının (yatırılan sermaye + ortalama kâr) *üstünde* satılacağına inanır. Böyle birşey temel yasayı altüst ederdi. Bu nedenle de Ricardo, mutlak rantın varlığını yadsır, yalnızca farklılık rantını kabul eder.

Ama metaların*değerini*, *metaların maliyet fiyatlarıyla* özdeşlemesi temelde yanlıştır ve geleneksel olarak Adam Smith'den alınmıştır.

Gerçek şudur:

Tarımsal *olmayan* sermayenin *ortalama* bileşiminin D80, S20 olduğunu varsayalım; o zaman, (yüzde 50 artıdeğer oranıyla) ürün değeri 110 ve kâr oranı da yüzde 10 olur.

Tarımsal sermayenin ortalama bileşiminin de D60, S40 olduğunu varsayalım. (Bu rakam, İngiltere için istatistik olarak oldukça doğru bir rakamdır; otlak rantı vb. bu sorunda önemli değildir, çünkü onların rantını belirleyen şey kendileri değil, tahıl rantıdır.) Emeğin sömürüsü de yukardaki gibi kabul edilirse, bu durumda ürün değeri 120 ve kâr oranı

yüzde 20'dir. Şimdi, çiftçi ürünü *değerine* satarsa, 120'den satar; 110'dan yani *maliyet fiyatından* değil. Ama *toprak mülkiyeti*, çiftçiyi, kardeşi olan kapitalistlerin yaptığı şeyi, ürünün [değişim] *değerini, maliyet fiyatına* göre ayarlamasını engeller. Sermayeler arasındaki rekabet, bu kuralı burada işletemez. Toprak sahibi, müdahale eder ve *değer ile maliyet fiyatı arasındaki farka* elkoyar. Genel olarak değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre düşük bir oranda olması, belli bir üretim alanında emek üretkenliğindeki gelişmenin düşük (ya da göreceli olarak düşük) oluşunun işareti ve ifadesidir. Bu durumda, tarım sermayesinin ortalama bileşimi örneğin D60, S40 iken, tarımsal olmayan sermayenin bileşimi D80, S20 ise, bu tarımın, henüz sanayi ile aynı gelişme düzeyine ulaşmadığını kanıtlar. (Bunu açıklamak çok kolay; çünkü, başka her şey bir yana, sanayinin önkoşulu, daha eski olan mekanik bilimi iken, tarımın önkoşulu tamamen yeni bilimler olan kimya, jeoloji ve fizyolojidir). Tarımda oran D80, S20'ye gelirse (yukardaki varsayımla) *mutlak rant* ortadan kalkar. O zaman yalnızca *farklılık rantı* kalır, ancak benim bu rantı açıklayış biçimime göre, Ricardo'nun, tarımın sürekli kötüleşeceği biçimindeki varsayımı, gülünç ve keyfi bir varsayım haline gelmektedir.

Değerden farklı olarak *maliyet fiyatının* yukardaki tanımında, dikkat edilmesi gerekir ki, sermayenin katıldığı *üretim sürecinden* kaynaklanan değişmeyen ve değişen sermaye farkına ek olarak, sermayenin *dolaşımı sürecinden* kaynaklanan *sabit ve döner sermaye* farkı da vardır. Ama bunu da yukarıdaki bölüme ekleseydim, formül çok karmaşık duruma gelecekti.

İşte sana —aşağı yukarı, çünkü konu oldukça karmaşık— Ricardo'nun kuramının eleştirisi. *Sermayenin organik bileşimi* dikkate alınırsa, en azından, şimdiye değin varolan bazı çelişkiler ve sorunlar ortadan kalkmaktadır.

Aklıma gelmişken, gelecek mektubumda belirteceğim bazı belli amaçlar için bana lasalcı-rüstovcu kurtuluş gevezeliği hakkında ayrıntılı bir askerî eleştiri gönderirsen *çok*

memnun olurum (siyasal sonuçları üzerinde duracağım).

Sevgiler
K. M.

Hanımefendilere saygılar.

Imandt geleceğini haber verdi. Itzig* Pazartesi günü ayrılıyor.

Gördüğün gibi, benim "mutlak rant" versiyonuma göre, *toprak mülkiyeti* (belli tarihsel koşullar altında) gerçekten işlenmemiş ürünlerin fiyatlarını *yükseltiyor*. Komünist görüş açısından bu çok yararlı olabilir.

Yukardaki görüşün doğru olduğu kabul edilirse, mutlak rantın her koşulda ödenmesi ya da *her türlü toprak için ödenmesi* (tarımsal sermayenin bileşimi yukardaki gibi olsa bile) *gerekmez. Toprak mülkiyetinin* gerçekte ya da hukuken var*olmadığı* yerde ödenmez. Bu durumda da tarım, sermayenin uygulanmasına, kendine özgü direnci göstermeyecektir. O zaman sermaye buraya da ötekinde olduğu gibi herhangi bir gemlenme sözkonusu olmaksızın girecektir. Tarımsal ürün o zaman, sınai ürün kitlesinde olduğu gibi, değerinin *altında, maliyet fiyatına* satılacaktır. Ayrıca, kapitalist ile toprak sahibinin bir ve aynı kişi olduğu yerde de toprak mülkiyeti göze görünmeyebilir.

Yalnız burada ayrıntılara girmenin gereği yok.

Basit farklılık rantı —sermayenin başka herhangi bir sektör yerine toprağa yatırılmış olmasından doğmadığına göre— hiçbir kuramsal güçlük göstermez. Bu rant, ortalamanın üstündeki koşullarda, sınai üretimin her alanında, herhangi bir sermaye için de söz konusu olan, artı-kârdan başka birşey değildir. Kısacası, tarımda saptanmıştır, çünkü farklı toprak türlerinin farklı doğal verimliliği gibi elle tutulur ve (göreceli olarak) sağlam bir temele dayanır.

* Ferdinand Lassalle –*Ed.*

57

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

LONDRA, 7 AĞUSTOS [1862]

... Amerika iç savaşıyla ilgili görüşlerini bütünüyle paylaşmıyorum. Herşeyin olup bittiğini sanmıyorum. Sınırdaki köleci devletlerin temsilcileri daha başından bu yana Kuzeylilere egemen olmuşlardı; Breckinridge'in partizanlarından olan McClellan'ı zirveye çıkaran da sınırdaki köleci devletlerdir. Öte yandan Güney, başından bu yana bir anlaşma çerçevesinde davrandı. Köleliği Güneyin aleyhine kullanacak yerde, Güneyin askeri gücüne dönüştüren Kuzeyin kendisidir. Güney, üretimi kölelere bırakarak, hiç güçlük çekmeksizin tüm gücünü savaş alanına koyabilmiştir. Güneyin birleşik askeri liderliği vardı, Kuzeyin yoktu. Herhangi bir stratejik planın da bulunmadığı, Tennessee'nin alınmasından sonra Kentucky ordusunun yaptığı manevralardan bellidir. Benim görüşüme göre, olaylar yeni bir dönemece gelecek. Kuzey, sonunda ciddi olarak savaşacak, devrimci yöntemleri benimseyecek ve sınırdaki köleci devletlerin temsilcilerinin egemenliğini sırtından atacaktır. Bir tek zenci alayı, Güneylilerin sinirleri üzerinde önemli etkiler yapabilirdi.

300.000 kişilik bir ordu kurma güçlüğü, bana salt siyasal görünüyor. Kuzeybatı ve New England, hükümeti, diplomatik yöntemlerle savaşı sürdürmekten vazgeçmeye zorlama niyetinde ve bunu başaracak; ayrıca 300.000 kişilik bir ordunun koşullarını belirtiyorlar. Lincoln izin vermezse (ki verecek) devrim olur.

Askerî yetenek eksikliğine gelince, şimdiye kadar, generalleri diplomatik endişelerle ve parti entrikalarıyla seçme alışkanlığı, yetenekleri öne çıkarmaya elverişli değildi. Ancak general Pope, bana enerjik bir insan olarak görünüyor.

Parasal önlemler konusuna gelince, beceriksizlik ediyorlar; ama şimdiye kadar vergilerin (eyaletler için bütünüyle) varolmadığı ülkede beceriksizliğe yargılılar. Ama Pitt ve şürekasının[102] aldığı önlemleri alacak kadar da budala değil-

ler. Şimdilerde paranın değer yitirmesi, eminim, ekonomik nedenlerden değil, siyasal nedenlerden ileri geliyor: güvensizlik. Dolayısıyla daha başka bir politika güdüldüğü zaman bu durum da değişecek.

Uzun sözün kısası, bu tür bir savaş devrimci çizgide sürdürülmelidir; yankiler ise şimdiye dek savaşı anayasal çizgide sürdürmeye çalışıyorlardı.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

58
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 9 AĞUSTOS 1862

... *Rant kuramı* konusunda, kuşkusuz önce senin mektubunu beklemeliyim. Ama Heinrich Bürgers'in dediği gibi, "tartışmayı" basitleştirmek için, aşağıdaki noktaları yazıyorum:

I. *Kuramsal olarak* kanıtlamak zorunda olduğum tek şey, mutlak rantın, değer yasasını ihlal etmeksizin *olabilirliğidir.* Fizyokratlardan günümüze değin, *kuramsal* tartışmanın üzerinde yoğunlaştığı nokta budur. Ricardo bunu reddediyor, ben varolduğunda ısrarlıyım. Aynı zamanda Ricardo'nun mutlak rantı reddetmesinin, Adam Smith'ten alınma, kuramsal olarak yanlış bir dogmaya —*maliyet fiyatları ile metaların değerlerinin* özdeşliği varsayımına— dayandırıldığında da ısrarlıyım. Dahası, Ricardo görüşünü *örneklerle* açıkladığı yerlerde, her zaman, ya kapitalist üretimin ya da *toprak mülkiyetinin* (fiilen ya da hukuken) varolmadığı koşulları öngörüyor. Ama asıl sorun, bunların varolduğu koşullarda yasayı incelemektir.

II. Mutlak rantın *varlığına* gelince, bu, her ülkede *istatistiksel* olarak çözülmesi gereken bir sorundur. Ama salt kuramsal çözümün önemi şuradan geliyor: istatistikçiler ve ge-

nelde uygulamacılar son 35 yıldan bu yana mutlak rantın varolduğunda ısrarlılar, ama onlar bunu yaparken Ricardo'cu kuramcılar, keyfi ve kuramsal açıdan zayıf soyutlamalarla mutlak rantın varolmadığını göstermeye çalışıyorlardı. Şimdiye dek, bu tür tartışmaların hepsinde, kuramcıların şaşmaz biçimde yanıldıklarını gördüm.

III. Ben şunu gösteriyorum: mutlak toprak rantının varlığı kabul edilse bile, bundan, ekilen en kötü toprak ya da en kötü maden her koşulda rant getirir sonucu hiçbir biçimde çıkmaz; ama ürünlerini *bireysel* değerinin *altında* piyasa değerinden satmak zorunda kalabilirler. Bunun tersini kanıtlamak için Ricardo her zaman, pazardaki her durumda, *en kötü* koşullarda üretilen metanın, piyasa değerini belirlediğini varsaymaktadır. Bu, kuramsal olarak yanlıştır.

Deutsch-Französische Jahrbücher'de[103] buna, zaten doğru yanıtı verdin.

Rantla ilgili olarak eklemek istediğim buydu...

59
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 5 KASIM 1862

...Amerika'yla ilgili olarak, kuşku yok ki, Maryland'daki Confederate'lerin çok büyük önemi olan, beklenmedik bir moral darbe yediklerini de düşünüyorum. Dahası, savaşın sonucunu, sınır devletlerine *kesin* sahipliğin belirleyeceğine inanıyorum. Ama, olayların, senin inanmış gördüğün klasik çizgiyi izleyeceğinden de hiçbir biçimde emin değilim. yankilerin bütün feryatlarına figanlarına karşın henüz, halkın bu işe gerçekten ulusal varolma sorunu gibi baktığını gösteren herhangi bir belirti yok. Tam tersine, Demokratların seçim zaferi, savaştan usanç getiren kesimin giderek büyüdüğünü kanıtlıyor.[104] Kuzeydeki kitlelerin, 1792 ve 1793'de Fransa'da olduğu gibi ayağa kalkmakta olduklarını gösteren kanıtlar ya da belirtiler olsaydı, o zaman doğal ki başka olurdu.

Ama şimdi beklenebilecek tek devrim, görünüşe göre, demokratik karşı-devrim ve sınır devletlerinin paylaşılmasını da içeren kötü bir barış olabilir. Bunun, kuşkusuz, uzun vadede işin sonu demek olmadığı su götürmez. Ama şimdilik işin sonu olur. Söylemeliyim ki, böylesine dev bir sorunda, kendi nüfusunun dörtte biri tarafından sürekli dövülmeye ses çıkarmayan ve onsekiz aydır süren savaşın ardından tüm generallerinin eşek ve resmi görevlilerinin alçak ve hain olduğunu görmekten öteye hiçbir şey başaramamış olan bir ulus için, herhangi bir heyecan beslemiyorum. Her şey bir yana, bu iş bir burjuva cumhuriyetinde bile, tam bir başarısızlıkla bitmeyecekse, başka türlü olmalı. İngilizlerin olaya hasis bakışıyla ilgili olarak söylediklerine tamamen katılıyorum...

60
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 15 KASIM 1862

...New York seçimleriyle ilgili olarak geminin getireceği haberleri sabırsızlıkla bekliyorum. Eğer New York eyaletinde Demokratlar kazanırsa yankiler hakkında ne düşünmem gerekeceğini bilemiyorum. Büyük bir tarihsel ikilem içinde olan, aynı zamanda varlığı tehlikeye giren bir ulus, onsekiz aylık bir savaş ardından nasıl olur da kitlesel olarak gerici duruma gelir ve uysalca gerilediğini gösteren bir yolda oy kullanır, bunu benim havsalam almıyor. Bir açıdan iyi; burjuva cumhuriyeti Amerika'da da kendini bütün bütün saygınlıktan düşürüyor; öyle ki, gelecekte salt kendi erdemleri nedeniyle övülmeyi haketmez de yalnızca toplumsal devrime geçiş süreci olarak görülür; ama gene de sakinlerinin yalnızca yarısının nüfusuna dayanan kirli bir oligarşinin, hantal, büyük ve zayıf demokrasi kadar güçlü olduğunu kanıtlaması insanı öfkelendiriyor. Her ne ise, Demokratlar kazanırsa, değerli McClellan ve West Point'liler[105] üstün gelmiş olacaklar

ve tüm gösteri yakında bitecek. Güney, başkanın her zaman Güneylilerden olması ve kongre üyelerinden yarısının Kuzeylilerden yarısının Güneylilerden seçilmesi koşuluyla Birliğe dönerse, bu herifler barış yapmaya hazırlar. Barış için başka çare yoksa, bu adamlar Jefferson Davis'i doğrudan Birleşik Devletler başkanı da ilan edebilirler ve sınır devletlerini de kurban edebilirler. O zaman hoşçakal Amerika.

Lincoln'ün Özgürlük Bildirgesinin[106] şu ana kadar hiçbir etkisi görülmedi, doğal ki, zencilerin sel gibi akacağı korkusuyla kuzeybatının Demokratlara oy vermesi dışında...

1863

61
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 28 OCAK 1863

... Bir önceki mektupta, sana otomatiği sormuştum. Soru şu: iğ denen şey, otomat icat edilmeden *önce* hareketini nasıl sağlıyordu. Otomatiği anlıyorum, ama otomatikten önceki durum, benim için açık değil.

Makineler bölümüne bazı eklentiler yapıyorum. İlk hazırlık sırasında farkına varmadığım kimi garip sorular var burada. Bu noktaları aydınlığa çıkarmak için teknolojiyle ilgili bütün not defterlerime (alıntılara) yeniden baktım; ayrıca, (Jermyn sokağındaki Jeoloji Enstitüsünde, daha önceleri Huxley'in ders verdiği bu enstitüde) Profesör Willis'in işçiler için verdiği pratik (yalnızca deneysel) bir kursa da katılıyorum. Mekanikte de dil ile ilgili güçlüklerin aynısıyla karşılaşıyorum. Matematiksel yasaları anlıyorum; ama gözde canlandırmayı gerektiren en basit teknik bir gerçek, bana en güç matematik problemlerinden daha güç geliyor.

Biliyor ya da bilmiyor olabilirsin, çünkü sorunun kendisi önemli değil, ama bir *makineyi* bir *aletten* neyin ayırdığı konusunda büyük bir tartışma var. İngiliz (matematiksel) mekanikçiler, işin kolayına kaçan biçimleriyle, aleti basit makine, makineyi de karmaşık alet diye tanımlıyorlar. Ancak bir ölçüde ekonomiyi de gözönünde bulunduran İngiliz teknoloji uzmanları, ikisi arasındaki farkı (ve bu alanda İngiliz iktisatçıların çoğu kendilerine katılıyor) birinde devindirici gücün insandan, ikincisinde doğal bir güçten kaynaklandığı gerçeğine dayandırıyorlar. Bu küçük konularda çok büyük olan Alman eşekler de bu tanıma bakarak, örneğin bir *sabanın* makine olduğunu, ama en karmaşık çıkrığın[107] vb., elle çalıştırılması nedeniyle makine olmadığını söylüyorlar. Ama makineye *ilksel* biçimiyle bakarsak, hiç kuşkusuz, sanayi devrimi, *devindirici güçle* başlamamıştır, ama makinenin, İngilizler tarafından *çalışan makine* diye adlandırılan bölümünden başlamıştır; başka deyişle örneğin çıkrığı çeviren pedalın yerine suyun ya da buharın konmasından değil, ama bizzat eğirme işinin dönüştürülmesinden ve yalnızca insan emeğinin "güç kullanma"ya ilişkin (ayak değirmeni taşındaki gibi) kısmının değil, ama üzerinde çalışılan malzemeyi işlemeye dönük kısmının da aradan çıkarılmasından başlamıştır. Öte yandan, sözkonusu olan şey, makinenin *tarihsel* olarak gelişmesi değil de şimdiki üretim biçimi çerçevesinde makine olduğu zaman, tartışmaya bile gerek yok ki, tek belirleyici öğe *çalışan makine*dir (örneğin dikiş makinesi); çünkü bir kez bu işlem mekanize duruma getirildikten sonra, şimdi herkes biliyor ki, bu şey, büyüklüğüne göre, elle, su gücüyle ya da buhar gücüyle döndürülür.

Nazari matematikçilere göre, bu sorunlar önemsizdir, ama insanın toplumsal ilişkileriyle bu maddi üretim biçimlerinin gelişmesi arasındaki ilişki sözkonusu olduğu anda, bu sorunlar çok önem kazanır.

Teknoloji tarihine ilişkin alıntıları yeniden okudum ve gördüm ki, —burjuvazinin gelişmesinin zorunlu koşulları olan— barut, pusula ve baskı makinesinin icadından ayrı

olarak, onaltıncı yüzyıldan onsekizinci yüzyılın ortasına kadar olan dönemde (manüfaktürün, zanaatçılıktan geniş ölçekli sanayiye dönüştüğü dönem) imalatta makine kullanan sanayi için hazırlıkların iki maddi temeli *saat* ve *değirmen*di. (İlkin buğday değirmeni, özellikle suyla işleyen değirmen.) Her ikisi de eski çağlardan kalmaydı. Su değirmeni Roma'ya, Julius Caesar zamanında Küçük Asya'dan geçmişti. Saat, pratik amaçlara hizmet eden ilk otomatik aygıttı; *düzenli devinimin üretimi* kuramı bu aygıt yoluyla geliştirildi. Saat, yapısı bakımından, yarı-artistik bir zanaatın ve doğrudan kuramın sentezidir. Saat yapımı konusunda, örneğin Cardanus yazılar yazmıştır (ve pratik formüller vermiştir). Onaltıncı yüzyılda Alman yazarlar, saat yapımını (lonca usulü olmayan) "bilimsel zanaat" olarak nitelerler. Gerçekten de zanaat temelindeki bilim ile pratik arasındaki ilişkinin, örneğin modern, geniş-ölçekli sanayi temelindekinden nasıl bütün bütün farklı olduğunu, saatin gelişmesi çok güzel gösterir. Ayrıca hiç kuşku yok, onsekizinci yüzyılda (yay ile devindirilen) otomatik aygıtları üretime uygulama fikri, ilkin saatten esinlenmiştir. Tarihsel olarak kanıtlanabilir ki, *Vaucanson* denemeleri, İngiliz mucitlerin hayal gücü üzerinde çok büyük etki yapmıştır.

Öte yandan, su değirmeni icat edildiği zaman, daha başından beri, bir makine organizmasının temel öğeleri *değirmen*de vardı. Mekanik devindirici güç. İlkin, motor hazırdı; Aktarma (transmisyon) düzeneği. Ensonu, malzemeyi işleyen çalışan makine — bunların her biri ötekinden bağımsız olarak vardı. *Sürtünme* kuramı ve bununla bağlantılı olarak şanzımanın, dişlilerin vb. matematik biçimleri üzerindeki araştırmalar, değirmenle ilişkili olarak geliştirildi. Aynı şey, devindirici gücün derecesinin ölçümlenmesi, devindirici gücün en iyi biçimde kullanılması vb. için de söylenebilir. Onyedinci yüzyılın ortalarından bu yana hemen hemen bütün büyük matematikçiler pratik mekanikle meşgul oldukları ve onun kuramsal yanını araştırdıkları zaman, basit su değirmeninden başlamışlardır. Pratik amaçlara uyarlanan devin-

dirici gücün tüm mekanik biçimlerine, manüfaktür zamanında ortaya çıkan *Mühle* ve *mill* (değirmen) sözcüklerinin uygulanmasının nedeni de budur.

Ama baskıda, demir dövmede, çift sürmede vb. olduğu gibi, değirmende de asıl işin kendisi yani dövme, ezme, öğütme, ezip toz haline getirme vb., daha başlangıçtan beri, devindirici güç insan ya da hayvan gücü olmakla birlikte, insan emeği *olmaksızın* gerçekleştirilmiştir. Bu tür makine, en azından kökeni bakımından çok eski çağlara aittir ve devindirici güç ilkin bu makineye uygulanmıştır. Çünkü manüfaktür döneminde, görülen hemen hemen tek tip makine budur. Eski çağlardan bu yana sonal olarak bir insan emeği gerektiren yerlerde düzenekler kullanılmaya başlanır başlanmaz *sanayi devrimi* ortaya çıkmıştır; yani yukarda anılan aletlerle olduğu gibi, sanayi devrimi, malzemenin *hiçbir zaman* insan eliyle işlenmediği kısımlara düzenek uygulanmasıyla değil, ama, işin yapısı gereği, insanın başından beri yalnızca *enerji kaynağı* olarak hareket etmediği yerlerde uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Hayvan gücü (ki o da insan gücü kadar *iradi harekettir*) kullanımını Alman eşeklerin makine diye adlandırmalarını kabul edersek o zaman bu lokomotif, en basit aletten bile daha eskidir...

62
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 9 NİSAN 1863

...Önceki gün o* bana, Leipzig İşçileri (*esnaflar* diye okuyun) Kongresi Merkez İşçi Komitesi'ne[108] yolladığı *Yanıt Mektubu*'nu gönderdi. Bizden ödünç aldığı sözleri çarpıtarak geleceğin işçi diktatörü gibi davranıyor. Ücretli emek ve sermaye sorununu çözmek, onun için, (harfi harfine) "çocuk oyuncağı". İşçiler yalnızca *genel oy* için propaganda yapsınlar ve "bilimin parlak silahıyla" donanmış onun gibi kişileri

* Ferdinand Lassalle –*Ed.*

Temsilciler Meclisine göndersinler, sorun tamam. Sonra onlar işçilerin fabrikalarını kuracaklar, bu fabrikaların sermayesi *devlet tarafından* sağlanacak ve bu kuruluşlar yavaş yavaş tüm ülkeyi kucaklayacak. Bu, şaşırtıcı ölçüde yeni!..

Bright'ın, sendikaların önüne düşerek düzenlediği toplantıyı izledim.[109] Bright bir Bağımsız gibi görünüyordu ve "Birleşik Amerika'da krallara, piskoposlara yer yok" diye bağırdığı her seferinde alkış kıyamet kopuyordu. İşçiler de orta sınıfın güzel söz söyleme merakına kapılmaksızın ve kapitalistlere muhalefetlerini hiç gizlemeksizin *çok güzel* konuştular. (Peder Bright da kapitalistlere yüklendi.)

İngiliz işçilerin, kendilerini burjuva enfeksiyonundan ne zaman kurtaracaklarını gelecek gösterecek. Aklıma gelmişken, senin kitabındaki* ana noktalar, 1844'ten bu yana görülen gelişmelerle virgülüne kadar doğrulandı. Kitabı, daha sonraki döneme ait notlarımla karşılaştırdım ve bunu gördüm. Dünya tarihini metreyle ve "gazetelerdeki ilginç son haberlerle" ölçen Alman küçük-burjuva, böylesine büyük gelişmelerle bazan yirmi yılın bir günden yalnızca biraz uzun olduğunu görmez — kimi zaman bir gün yirmi yılı kapsasa da.

Kitabını yeniden okurken, üzülerek farkettim ki, yaşlanıyoruz. Sorunlara, ne kadar canlılıkla ve tutkuyla, ne kadar yürekli öngörülerle ve bilgece ya da bilimsel kuşkulardan ne kadar uzak biçimde yaklaşmışsın! Ve sonucun yarın ya da öbürgün tarihin günışığına çıkacağına ilişkin düş tüm kitaba bir ılıklık, bir canlı mizah katmış — bununla karşılaştırıldığı zaman daha sonraki "griler" lanet olası, nahoş bir kontrast yaratıyor.

Selamlar

Sevgiyle
K. M.

* *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* [*İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*].–ç.

63

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A

MANCHESTER, 11 HAZİRAN 1863

... Polonya'da durum, son zamanlardaki kadar iyi gitmiyor anlaşılan. Litvanya ve Küçük Rusya'daki hareket, açıkça görünüyor ki zayıf; Polonya'daki asiler de ilerliyor gibi görünmüyorlar. Tüm liderler ya çarpışmada ölüyor ya tutsak alınıyor ve kurşuna diziliyor. Bu şunun göstergesi: demek ki liderler, insanlarını yürütebilmek için kendilerini iyice açığa çıkarmak zorunda kalıyorlar. Asilerin niteliği de Mart ve Nisanda olduğu gibi değil; en iyileri harcandı. Ancak bu Polakların* ne yapacağını kestirmek kolay değil; gerçi başarı şansı daha az ama, bakarsın durum iyiye dönebilir. Dayanırlarsa, genel bir Avrupa hareketi içinde yeralabilirler; bu da onları korur. Öte yandan işler kötüye giderse, Polonya on yıl için tükenmiş olacak. Bu tür bir ayaklanma, halkın savaş gücünü uzun yıllar için yer bitirir.

Bir Avrupa hareketi bana epey olası görünüyor; çünkü orta sınıf, bir kez daha komünistlere karşı duyduğu korkuyu üstünden attı; olağanüstü bir durumda yeniden kavgaya girecektir. Fransa seçimleri bunu kanıtlıyor; Prusya'daki son seçimlerde de böyle oldu.[110] Yalnız böyle bir hareketin Fransa'da başlayacağını sanmıyorum. Paris'teki seçimin sonuçları, *çok* orta-sınıf ağırlıklıydı. İşçiler, nerede ayrı aday çıkardılarsa yenildiler; burjuvaziyi, hiç değilse köktencileri seçmeye zorlayacak güçleri de yoktu. Üstelik Bonaparte da büyük kentleri nasıl denetim alında tutacağını iyi biliyor.

Prusya'da Bismarck onları susturmasaydı, hâlâ gevezelik ediyor olacaklardı. Ancak orada işler tersyüz olabilir; barışçıl bir anayasal gelişme yürümedi; darkafalılar yeni kavgalara hazır olmalı. Daha şimdiden bu çok şey demek oluyor. Gerçi ben eski dostlarımız demokratların cesaretini çok küçümsüyorum ama, görünüşe göre Prusya'da alev almak için bir kıvılcım bekleyen gelişmeler üstüste yığılıyor; Hohenzol-

* Polonya asıllı olanlar için kullanılan hafif küçümseyici bir isim –ç.

ler hanedanının dış politikasında çok büyük aptallıklar yapmayacağı hiç ama hiç söylenemeyeceğine göre, bir bölümü Polonya sınırına, bir bölümü Ren'e gönderilen askerler Berlin'i serbest bırakmış olabilir ve bir darbe gelebilir. Avrupa hareketinin başında Berlin olursa bu hem Almanya için, hem Avrupa için yeterince kötü olacak.

Beni asıl şaşırtan da Rusya'da hiçbir köylü hareketinin patlak vermemesi. Polonya ayaklanması, anlaşılan orada olumsuz etki yapıyor...

64
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 6 TEMMUZ 1863

... Bu sıcakta dayanabilirsen, Quesnay'nin Tablosu[111] yerine kullandığım ilişikteki *Ekonomik Tablo*'ya[111] bak ve bana herhangi bir itirazın olup olmadığını söyle. Yeniden-üretim sürecinin tümünü kapsıyor.

Bildiğin gibi Adam Smith'e göre, "*doğal*" ya da "*zorunlu fiyat*" ücretlerden, kârdan (faiz), ranttan oluşuyor — böylece tümüyle *geliri* meydana getiriyor. Üstelik rantı, salt raslansaldır diye bu listenin dışında tutuyorsa da bu anlamsızlığa Ricardo da sahip çıktı. Neredeyse *bütün* iktisatçılar bunu Smith'ten aldılar; bu yaklaşımla savaşan bazı iktisatçılar ise başka ahmaklıklar yaptılar.

Bizzat Smith de *toplumsal toplam ürünün*, (yıllık olarak tüketilebilecek) *geliri* oluşturduğunu söylemenin anlamsızlığının bilincinde; çünkü üretimin *her ayrı* dalında fiyatı, *sermaye* (hammadde, makineler, vb.,) ve *gelir* (ücretler, kâr, rant) oluşturuyor. Buna göre, toplum her yıl, *sermayesiz*, silbaştan başlamak zorunda.

Şimdi, kitabımın son bölümlerinden birinde *özet* olarak yeralacak benim tabloma gelince, onu anlamak için şu bilgiler gerekiyor:

1) Rakamlar önem taşımıyor, milyonu temsil ediyor.

2) *Geçim nesneleri*, yıllık olarak *tüketim fonuna* (ya da *biriktirilmeksizin* —ki bu tabloda *yeralmıyor*— tüketim fonuna) giden herşeyi kapsıyor.

Kategori I'de (geçim nesneleri), doğası gereği geçim nesnelerinden oluşan *tüm toplam ürün* (700), değişmeyen sermaye (hammadde, makineler, binalar vb.) kategorisine girmez. Bunun gibi Kategori II'de *tüm ürün*, yeniden-üretim sürecine hammadde ve makineler olarak yeniden girecek olan *değişmeyen sermaye*yi oluşturan metaları içerir.

3) *Yükselen* çizgiler *nokta nokta*, *alçalan* çizgiler *düz* gösterilmiştir.

4) *Değişmeyen sermaye*, sermayenin hammadde ve makinelerden oluşan bölümüdür. *Değişen sermaye* emek karşılığında değişilen bölümdür.

5) Örneğin tarımda aynı ürünün (diyelim buğday) bir bölümü geçim nesnesidir, bir başka bölümü doğal biçimiyle (yani *tohum* olarak) yeniden-üretime hammadde olarak girer. Ama bu herhangi bir fark yaratmaz. Çünkü bu tür üretim dalları, bir nitelikleriyle Kategori II'de, öbür nitelikleriyle Kategori I'de yeralırlar.

6) Bu çerçevede tüm sorun şudur:

Kategori I. Geçim Nesneleri.

İş malzemeleri ve makineler (yani *makinelerin*, yıllık üründe *aşınma payı* olarak yer alan kısmı; makinelerin vb., kullanılıp tüketilmemiş kısımları, tabloda *yeralmaz*) diyelim ki 400£'e eşittir. Emek karşılığı ödenen ve 300 olarak yeniden üretilen değişen sermaye = 100'dür — çünkü 100 üründeki ücretlerin yerini doldurur ve 200 de artı-değeri (*ödenmemiş artı-emeği*) temsil eder. Ürün=700, bunun 400'ü değişmeyen sermayenin değerini temsil eder; bu değişmeyen sermayenin tümü ürüne dahil olmuştur ve bu nedenle yeniden yerine konması gerekmektedir.

Değişen sermaye ile artı-değer arasındaki bu ilişkide işçinin, bir işgününün üçte-birinde kendisi için, üçte-ikisinde doğal üstleri için çalıştığı varsayılmıştır.

Bu nedenle 100 (değişen sermaye) ücret olarak para biçi-

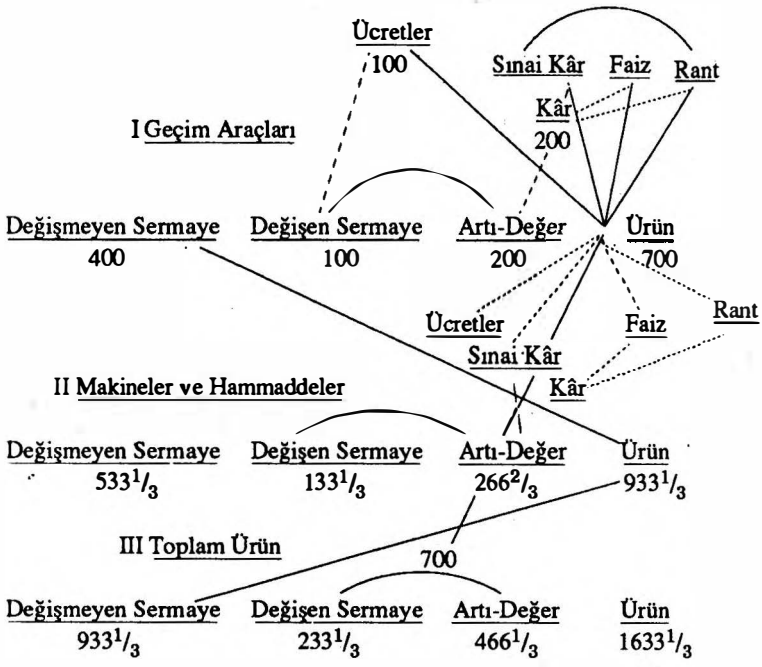
minde ödenmiştir ve nokta nokta çizgiyle gösterilmiştir; bu 100 ile (inen çizgiyle gösterilmiştir) işçi bu kategorinin yani geçim nesneleri kategorisinin *ürününü* satın alır. O nedenle para, I'deki kapitalist sınıfa geri akar.

200'lük artı-değer genel biçimiyle = kârdır; ancak *sınai kâr* (*ticari* kâr dahil), sanayi kapitalistinin para olarak ödediği *faize* ve ayrıca, gene para olarak ödediği ranta bölünür. Kâr, faiz ve rant için yatırılan bu para Kategori I'in ürünlerini satın almak için geri döner (inen çizgiyle gösterilmiştir). Böylece sanayi kapitalistinin Kategori I içinde ödediği bütün para yeniden ona döner; çünkü 700'lük ürünün 300'lük kısmı işçiler, girişimciler, paralı insanlar ve mülk sahipleri tarafından tüketilmiştir. Kategori I'de (geçim nesneleri biçiminde) 400'lük bir *artı-ürün* ve değişmeyen sermayede 400'lük bir açık kalır.

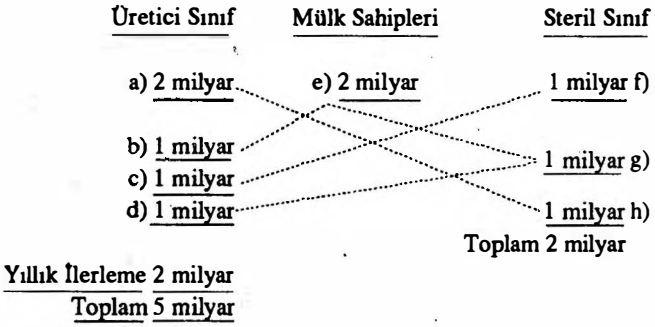
Kategori II. Makineler ve Hammaddeler.

Bu kategorinin toplam ürünü (ürünün, yalnızca değişmeyen sermayeyi yerine geri koyan bölümü değil, ama aynı zamanda ücretlere ve artı-değere denk bir miktarı da temsil eden kısmı) *hammaddeler* ile *makineler*den oluştuğu için, bu kategorinin geliri, kendi ürünü içinde değil, ama yalnızca Kategori I'in ürünü içinde gerçekleştirilebilir. Burada yaptığımız gibi, birikim bir yana bırakılırsa, Kategori I, Kategori II'den, yalnızca kendi değişmeyen sermayesinin yerine koyacağı miktarı satın alır; buna karşılık Kategori II, ancak kendi ürününün ücretler ve artı-değer (*gelir*) bölümünü Kategori I'in ürünlerini almaya harcayabilir. Bu çerçevede Kategori II'nin işçileri kendi paraları olan $133^1/_3$'ü, Kategori I'in ürünlerini almak için harcarlar. Aynı şey Kategori II'nin artı-değeri için de geçerlidir; Kategori I'in artı-değeri gibi o da sınai kâra, faize ve ranta bölünür. Böylece Kategori II'den para olarak 400 Kategori I'in sanayi kapitalistlerine akar. Bunlar da karşılığında kendi ürünlerinin geri kalan kısmını, 400'lük kısmını, Kategori II'ye aktarırlar.

Para olarak bu 400 ile Kategori I, kendi sabit sermayesinin yerine konacak gerekli miktarını, Kategori II'den satın

Dr. Quesnay'nin *Tableau économique*'i

Marx'ın 6 Temmuz 1863 tarihli mektubuna eklediği tablolar.

alır. Böylece Kategori II'ye, ücretler ve tüketim (sanayi kapitalistlerinin, paralı insanların ve mülk sahiplerinin tüketimi) için harcadığı para geri akar. Bu çerçevede Kategori II'de toplam ürünün $533^1/_3$'ü kalır. Kategori II bu miktarla, kendi değişmeyen sermayesinin aşınmış bölümünü yerine geri koyar.

Kısmen Kategori I'in içindeki, kısmen I ve II'nci kategoriler arasındaki hareket, aynı zamanda herbirinin kendi içinde ücretlere, faize ve toprağın rantına ödedikleri paranın, her iki kategorideki ilgili sanayi kapitalistlerine nasıl geri aktığını da gösterir.

Kategori III, yeniden üretim sürecinin bütününü temsil eder.

Kategori II'nin toplam ürünü burada tüm toplumun değişmeyen sermayesi olarak ve Kategori I'in toplam ürünü, artı-değeri paylaşan sınıfların gelirini ve değişen sermayeyi (ücret fonlarını) yerine koyan ürün kısmı olarak kendini gösterir.

Quesnay'nin Tablosunu da ekledim. Gelecek mektubumda birkaç tümceyle onu da açıklayacağım.*

Selamlar.

Sevgiyle
K.M.

* Marx'ın burada sözünü ettiği mektup bulunamadı. –*Ed.*

1864

65
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 4 KASIM 1864

... Uluslararası Emekçiler Derneği.

Bir süre önce Londralı işçiler, Parisli işçilere Polonya konusunda bir bildirge yolladılar ve bu konuda ortak çalışmaya çağırdılar.

Buna karşılık Parisliler, *Paris'teki son seçimde gerçek işçi adayı, Tolain* adlı çok iyi (arkadaşları da çok iyi çocuklardı) bir işçinin başkanlığında bir kurul gönderdiler. Odger (kunduracı, bütün Londra Sendikaları Konseyinin ve özellikle Bright'la bağlantılı Sendikalar Genel ve Gizli Oy Kampanyası Derneğinin[112] başkanı) ile duvarcı ve Duvarcılar Sendikası sekreteri Cremer, 28 Eylül 1864 tarihinde St. Martin's Hall'da halka açık bir toplantı düzenlediler. (Bu ikisi, daha önce, Bright'ın yönetimi altında sendikaların St. James's Hall'deki büyük Kuzey Amerika toplantısını ve Garibaldi gösterilerini düzenlemişlerdi.) *Le Lubez* adında birini bana

yollamışlar, Alman işçiler adına toplantıya katılıp katılmayacağımı ve konuşmak üzere bir Alman işçi bulup bulamayacağımı sordular. Onlara konuşmacı olarak Eccarius'u gönderdim, övülmeye değer bir konuşma yaptı; ben de dilsiz biri olarak platformdaki yerimi aldım. Bu kez Londra ve Paris kanatlarında işe gerçek "güçler"in giriştiğini biliyordum, bu nedenle de bu tür çağrıları reddetme kuralımı bir yana koydum.

İnsanın *boğulacağı kadar* kalabalık olan (çünkü işçi sınıfının yeniden canlanışı gerçekleşiyor) toplantıda binbaşı Wolff (Garibaldi'nin yaveri Thurn-Taxis) Londra'daki İtalyan İşçiler Derneğini[113] temsil etti. Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'deki işçi kuruluşları arasında "aracı" olarak görev yapmak üzere, genel konseyinin Londra'da olacağı bir "Uluslararası Emekçiler Derneği" kurulması kararlaştırıldı. Aynı biçimde, 1865'de Belçika'da bir Genel İşçi kongresi yapılması uygun görüldü. Toplantıda geçici bir komite seçildi: İngiltere'den Odger, Cremer ve başka birçok kişi, bazıları eski çartist, eski Owen'cı vb.; İtalya'dan binbaşı Wolff, Fontana ve başkaları; Fransa'dan Le Lubez vb.; Almanya'dan Eccarius ve ben. Komiteye, istediği kadar üye kabul etme yetkisi de verildi.

Buraya kadar çok iyi. Komitenin ilk toplantısına katıldım. Bir ilkeler bildirgesiyle geçici tüzüğü hazırlamak üzere (aralarında benim de bulunduğum) bir alt komisyon seçildi. Kendimi iyi hissetmediğim için alt komisyonun toplantısına ve komitenin bunu izleyen toplantısına katılamadım.

Benim kaçırdığım bu iki toplantıda —alt komisyonun ve komitenin toplantıları— şunlar oldu:

Binbaşı Wolff, yeni dernek için kullanılmak üzere, (merkezi bir örgütü olan ama daha sonra esas olarak karşılıklı yardımlaşma dernekleri olduğu anlaşılan) *İtalya İşçileri Derneklerinin réglement*ını (tüzüğünü) verdi. Tüzüğü sonra gördüm. Apaçık görünüyordu ki, bu bir *Mazzini* çorbasıydı; doğal ki, gerçek sorunun, işçi sorununun hangi ruhla ve dille ele alındığını hemen anlamışsındır. Ayrıca milliyetler konu-

sunun nasıl araya sokuşturulduğunu da.

Bundan başka eski bir Owen'ci olan Weston da —şimdi imalatçı, çok iyi, değerli bir insan— inanılmaz uzunlukta ve aşırı ölçüde karışık bir program hazırladı.

Daha sonraki Genel Komite toplantısında, alt komisyon, Weston'ın programıyla Wolff'un tüzüğünü yeniden yazmakla görevlendirildi. Wolff ise, İtalyan İşçileri Derneklerinin Napoli'de yapılacak kongresine katılmak ve onları Londra'daki merkez derneğe katılmaya ikna etmek üzere ayrıldı.

Pek geç haber verildiği için gene katılamadığım bir ikinci toplantısında alt komisyona Le Lubez bir "ilkeler bildirgesi" ve Wolff'un tüzüğünün yeniden yazılmış bir versiyonunu önerdi; her iki metin de komiteye sunulmak üzere onaylandı. Genel Komite 18 Ekimde toplandı. Eccarius bana, gecikmenin tehlikeli olacağını söylediği için bu toplantıya katıldım ve değerli Le Lubez'in okuduğu, şaşılacak kadar uzun, çok kötü yazılmış, her tümcesi Mazzini kokan, bütünü Fransız sosyalizminin en muğlak kırpıntılarıyla sarılıp sarmalanmış, kendine bir ilkeler bildirgesi süsü veren, oldukça ham başlangıç bölümünü duyunca dehşete düştüm. Dahası, İtalyanların tüzüğü esas olarak kabul edildi; bütün başka yanlışlarının yanısıra bu tüzük, bütün bütün olanaksız olan bir şeyi, *Avrupa* işçi sınıflarının bir tür merkezi hükümetini (kuşkusuz geri planda Mazzini ile) amaçlıyordu. Ilımlı bir muhalefet yaptım. Uzun konuşmalardan sonra Eccarius, alt komisyonun metni "yeniden-yazmasını" önerdi: Öte yandan Lubez'in bildirgesinde yeralan "duygular"dan yana da oy kullanıldı.

İki gün sonra, 20 Ekimde, Cremer (İngilizler adına) Fontana (İtalya) ve Le Lubez benim evimde toplandılar (Weston gelemedi). Belgeler (Wolff'un ve Le Lubez'inkiler) elime geçmemişti, bu yüzden de hiçbir şey hazırlayamamıştım; ama olanaklı olursa bu belgelerden tek satırın alınmamasında kesin kararlıydım. Zaman kazanmak için, bildirgenin giriş kısmını "yeniden-yazmadan" önce, tüzüğü "tartışmayı" önerdim. Bu kabul edildi. Kırk maddeden birincisi kabul edildiği

zaman, geceyarısını bir saat geçiyordu. Cremer dedi ki (ve ben de bunu amaçlıyordum): 25 Ekimde toplanacak olan komiteye sunabileceğimiz hiçbir şey yok. Komite toplantısını 1 Kasıma erteleyelim. Öte yandan alt komisyon 27 Ekimde toplansın ve kesin bir sonuca ulaşmaya çalışsın... Bu onaylandı ve "kağıtlar" benim okuyabilmem için "geride bırakıldı".

Bu materyalden bir şey çıkarmanın olanaksızlığını gördüm. Daha önce "oylanan duyguları" yeniden-yazmak isteyişimin pek özel görünüşünü haklı gösterebilmek için *İşçi Sınıflarına Bir Çağrı*'yı yazdım (orijinal planda olmayan bu metin, işçi sınıflarının 1845'ten bu yana gelen serüveninin gözler önüne serilişiydi). Bunu yaparken gerekçem şuydu: gerçeklere ilişkin her tür materyal bu *Çağrı*'da yer almıştır; aynı şeyleri üç kez yinelememek için ilkeler bildirgesinin giriş bölümünün tümü değiştirilmiştir; ilkeler bildirgesi metinden çıkarılmıştır ve ensonu kırk maddelik tüzüğün yerine on maddelik bir tüzük hazırlanmıştır. *Çağrı*'da yeralan uluslararası politikaya gelince, milliyetlerden değil ülkelerden söz ediyorum, *minores gentium*'u* değil, Rusya'yı kınıyorum. Önerilerimin tümü alt komisyonca kabul edildi. Ama tüzüğün önsözüne** "görev" ve "hak", "gerçek, ahlaklılık ve adalet" konsunda iki ibare eklenmek istendi. Bunlar öyle bir biçimde kondu ki, herhangi bir zarar vermeleri sözkonusu olamaz.

Genel komitenin toplantısında benim *Çağrı*... büyük bir coşkuyla (oybirliğiyle) kabul edildi. Metnin basılması vb., gibi konular gelecek Salı*** tartışılacak. *Çağrı*'nın bir kopyasını Fransızcaya çevirmek için Le Lubez, bir kopyasını da İtalyancaya çevirmek için Fontana aldı. (Herşeyden önce sendikacı Potter'ın yönettiği haftalık gazete *Beehive*[114] var, bu gazete *Moniteur***** gibi bir şey.) Metni Almanca'ya ben çevireceğim.

* Daha küçük uluslar. –*Ed.*

** Uluslararası Emekçiler Derneği [Birinci Enternasyonal] Geçici Tüzüğünün Önsözü. –*Ed.*

*** 8 Kasım 1864. –*Ed.*

**** Resmi gazete.–*Ed.*

Bizim görüşümüzün, işçi hareketinin bugünkü düzeyi açısından kabul edilebilir bir biçimde belireceği bir biçimde çerçevelemek çok güç oldu. Birkaç haftaya kadar aynı kişiler genel oy hakkı için Bright ve Cobden'le toplantılar yapacaklar. Yeniden uyanan hareketin, eski cesur dilini kullanmaya başlayabilmesi zaman alacak. *Fortiter in re, suaviter in modo** olmak gerekecek. Metin basılır basılmaz, sana bir tane gönderilecek...

66

ENGELS'TEN SAINT LOUIS'DEKİ JOSEPH WEYDEMEYER'E

MANCHESTER, 24 KASIM 1864

... Şu sıralar Avrupa sıkıcı. Son kez Polonyalıların isyanı da kesin bir biçimde bastırıldı;[115] çünkü bu işteki yardımına karşılık Bismarck, Çardan**, Danimarka'nın elindeki Schleswig-Holstein'ı zaptetme iznini aldı. Polonya'nın —dış yardımla bile— yeniden ayağa kalkması uzun zaman alacak — yine de Polonya bizim için kesinlikle vazgeçilemeyecek bir ülke. Tüm bu işte suç, görgüsüz Alman liberallerin adiliğinde. Bu köpekler Prusya Diet'inde biraz daha anlayış ve cesaret gösterselerdi, her şey iyiye gidebilirdi. Avusturya, ne zaman istenirse Polonya'nın yardımına koşmaya hazırdı. Bunu önleyen nedenlerden biri Prusya'nın tutumu, öteki de bay Bonaparte'ın ihanetiydi. Bonaparte, Polonyalılara verdiği sözü kuşkusuz tutacaktı, ama *güven* içinde olursa, yani Prusya ve Avusturya tarafından desteklenirse.

Sizin verdiğiniz savaş, insanın yaşayıp görebileceği en büyük deneyimlerden biri. Kuzey ordularının sayısız yanılgılarına karşın (kuşkusuz Güney de kendi ölçüsünde yanlışlar yapıyor) işgal dalgası yavaş ama emin adımlarla ilerliyor; Güneyin *örgütlü* direnmesinin, bir çakının şak diye kapanışı gibi kapanıp bitmesi ve savaşın, İspanya'daki Carlist sava-

* Özde güçlü, davranışta yumuşak. –ç.
** Alexander II. –*Ed.*

şında[116] ya da daha yakınlarda Napoli'de[117] olduğu gibi haydutluğa dönüşmesi kuşkusuz 1865'in olaylarından biri olacak. Güçlü devletlerin kuruluşundan bu yana, her iki yanda da böyle bir halk savaşı olmamıştı; sonucunun, tüm Amerika'nın geleceğini yüzyıllar boyunca belirleyeceği kesindir. Kölelik —Birleşik Devletlerin siyasal ve toplumsal gelişmesinin önündeki engellerin bu en büyüğü— kaldırılır kaldırılmaz, ülke, dünya tarihinde kendisine tamamen değişik bir yer açacak olan bir gelişme gösterecek; savaş sırasında oluşturulan ordu ve donanma kısa sürede iş olanağına kavuşacak.

Kuzeyin bir ordu kurmakta ve generaller bulmakta neden güçlük çektiğini anlamak kolay. Başından beri, Güneydeki oligarşi, ülkenin küçük silahlı kuvvetlerini kendi denetimi altında tutuyordu — subayları sağlayan ve silah depolarını yağmalayan bir oligarşiydi. Kuzey, milis gücü dışında hazır bir orduya sahip değildi; oysa Güney yıllardan beri hazırlanıyordu. Başından beri Güney, hafif süvari olarak kullanılmaya hazır, eyere alışık bir nüfusa sahipti; Kuzey ise bundan aynı ölçüde yararlanabilecek bir konumda değildi. Kuzey, Güneyin geliştirdiği bir uygulamayı, karargahları, belli bir partinin yandaşlarına vermeyi benimsedi. Bir devrimin içine çekilen ve askeri bir diktatörün hükmü altında bulunan Güney, bunu önemsemeyebiliyordu. İşte bütün yanılgılar buradan çıktı. Lee'nin, Kuzeyin çıkardığı generallerden daha iyi olduğunu, takviye edilmiş Richmond[118] kalesi çevresindeki son harekatının, anlı-şanlı Prusya kralı prens Friedrich Karl'a büyük dersler öğretecek türden bir başyapıt olduğunu yadsımıyorum. Ama Grant'la Sherman'ın kararlı saldırıları, sonunda bütün stratejileri işe yaramaz duruma getirdi. Apaçık görünüyor ki, Grant çok sayıda askeri kurban ediyor — ama başka türlü davranabilir miydi? Ordunuzdaki disiplin durumunu, ateş altındaki kararlılığını, dayanıklılığını ve özellikle moralini, yani moralini bozma kaygısı olmadan ondan nelerin istenebileceğini bilmiyorum. İnsanın, okyanusun bu yanında yeterli bilgiden yoksunsa ve doğru dü-

rüst haritası bulunmuyorsa, bir yargıya varabilmesi için, bütün bunları bilmesi gerek. Ama bana kesin görünen şu: Sherman'ın komutasındaki ordu, sizin ordularınızın en iyisi; Lee'nin ordusu nasıl Grant'ınkinden üstünse, Sherman'ınki de Hood'un ordusundan üstün.

Duyduğuma göre, sizin ordu kurallarınız ve temel taktikleriniz Fransızlardan alınma; bu durumda temel birlik herhalde cephesi dar, derinlemesine düzenlenmiş birlikler ve aralıklarla konumlandırılan takımlardır. Şimdi ne tür sahra topçusuna sahipsiniz? Bu konularla ilgili bilgi verebilirseniz sevineceğim...

1865

67
MARX'TAN JOHANN BAPTIST SCHWEITZER'E
LONDRA, 24 OCAK 1865

Sayın Bayım,

Mektubunuzu dün aldım; *Proudhon* konusunda ayrıntılı düşüncelerimi istiyorsunuz. Zaman darlığı, isteğinizi yerine getirmeme engel. Buna ek olarak, çalışmalarından *hiçbiri* elimin altında yok. Ancak, iyiniyetimi göstermek üzere, size alelacele kısa bir not yazıyorum. Bunu tamamlayabilirsiniz, başka şeyler ekleyebilir ya da çıkarabilirsiniz — kısacası, istediğiniz gibi kullanın.

Proudhon'un ilk denemelerini artık anımsamıyorum. *Evrensel Dil** konusundaki okul ödevi, yargıya varması için gerekli bilgilere sahip olmadığı halde, sorunları nasıl kestirmeden çözüme götürdüğünün örneğidir.

İlk çalışması *Qu'est-ce que la propriété*?** kuşkusuz onun

* Produhon'un *Essai de grammaire générale*'ine atıfta bulunuyor.–*Ed.*

** P.J. Proudhon *Qu'est-ce que la propriété? Ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement*, [*Mülkiyet Nedir? ya da Hukuk İlkeleri ve Yönetim Üzerine Araştırmalar*] Paris, 1840. –*Ed.*

Joseph Weydemeyer

en iyi yapıtıdır. İçeriğinin yeniliğiyle değilse bile, en azından eski fikirleri yeni ve gözüpek bir biçimde anlatışıyla çığır açıcıdır. Proudhon'un çalışmalarını bildiği Fransız sosyalistleri ve komünistleri, "mülkiyet"i, yalnızca birçok yönden eleştirmekle yetinmemişler, üstelik ütopyacı bir tarzda "*ortadan kaldırmışlardır*". Feuerbach, Hegel'e göre ne ise, Proudhon da bu kitabında, Saint-Simon'a ve Fourier'ye göre odur. Hegel ile karşılaştırıldığında Feuerbach kuşkusuz çok zayıf kalır; ama gene de Hegel'den *sonra* çığır açıcıydı; çünkü hıristiyan vicdanının kabul edemeyeceği, ama eleştirinin gelişebilmesi yönünden önemli olan bazı noktaları, Hegel'in gizemli bir loşlukta bıraktığı noktaları *öne çıkarmıştı.*

Proudhon'un, deyim yerindeyse, güçlü kuvvetli biçemi bu kitabında da hâlâ egemen. Ve bu biçem benim görüşümce, *onun* en önemli değeridir. Çok açıkça ortada olan şudur: eski bilgileri pişirip kotarıp yeniden öne sürdüğü yerlerde bile Proudhon bağımsız bir tarzda birşeyler bulgular; söylediği şey onun için yenidir ve yeni olarak karşılanır. Kışkırtıcı meydan okuma, ekonomik "kutsallar kutsalı"na saldırma, burjuva sağduyusuyla alay eden parlak bir paradoks, sarartıp soldurucu bir eleştiri, acı bir ironi ve bütün bunların gerisinde mevcut düzenin alçaklığına duyulan derin ve gerçek bir öfke, devrimci bir coşku— işte *Qu'est-ce que la propriété?* okurlarını elektriklendiren ve ilk çıkışında kitabın yayılmasına hız katan şeyler. Ekonomi politiğin bilimsel tarihinde bu kitaptan sözetmeye pek değmeyebilir; ama bu tür sansasyonel yazılar, söz ve yazın sanatında olduğu kadar, bilimde de kendi rollerini oynarlar. Örneğin *Malthus*'un *Nüfus** üzerine kitabını alın. İlk baskısı "*sansasyonel bir broşür*"den başka bir şey değildi ve başından sonuna başkasının yapıtından *çalıntıydı.* Ama *insan soyu konusundaki bu adi şakanın* gürültüsü pek büyük olmuştu.

Elimin altında Proudhon'un kitabı olsaydı, yazısından *ilk*

* T. R. Malthus *An Essay on the Principle of Population, as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet and Other Writers,* [*Nüfus Ilkesi Üzerine Bir Deneme*] London, 1798. *–Ed.*

başlardaki biçemini göstermek için birkaç örnek verirdim. Kendisinin çok önemli gördüğü bölümlerde, Kant'ın *çatışkılara* yaklaşımına öykünür —o sıralarda Kant, Proudhon'un yapıtlarını çevirisinden okuduğu tek Alman filozofuydu— ve insanda öyle bir izlenim bırakır ki, Kant için de kendisi için de çatışkıların çözümü, insan kavrayışının "*ötesinde*" bir şeydir, yani kendi kavrayışına göre karanlıkkalmış bir şeydir.

Ama, geleneklere karşı çıkıyor görünümüne karşın *Qu'est-ce que la propriété?*'deki çelişki şudur: Proudhon bir yandan toplumu Fransız küçük köylü (daha sonra küçükburjuva) gözüyle ve onun bakış açısından eleştirir, öte yandan toplumu, sosyalistlerden miras aldığı ölçülerle ölçümler.

Başlığı, kitabın kendisinin eksikliklerini göstermektedir. Soru öylesine kötü formüle edilmiştir ki, doğru dürüst yanıtlanamaz. *Eski çağların "mülkiyet ilişkileri"*nin yerini *feodal* mülkiyet ilişkileri, onun yerini de "*burjuva*" mülkiyet ilişkileri almıştır. Dolayısıyla, geçmişin "*mülkiyet* ilişkileri" ni eleştiren tarihin kendisidir. Proudhon'un gerçekte ele alıp irdelediği şey, bugün varolduğu biçimiyle *modern burjuva mülkiyetidir*. Bu mülkiyetin ne olduğu sorusu, ancak, mülkiyet ilişkilerinin salt *iradi ilişkiler* olarak *hukuksal* yönünü değil, ama aynı zamanda *üretim ilişkileri* olarak gerçek biçimlerini gözönünde bulunduran bir bütünlüğü kucaklayarak, ekonomi politiğin eleştirel bir biçimde tahlil edilmesiyle yanıtlanabilir. Ama Proudhon bu ekonomik ilişkilerin bütününü, genel hukuksal bir "*mülkiyet*" kavramı içinde karmakarışık duruma getirdiği için, 1789'dan önce *Brissot*'nun yayınladığı benzer bir kitapta aynı sözcüklerle verdiği yanıtın ötesine geçememiştir: "Mülkiyet hırsızlıktır".

Bu yanıt çerçevesinde sonuç, en iyisinden şudur: burjuvazinin hukuksal "*hırsızlık*" kavramı, aynı biçimde, burjuvazinin "*dürüst*" kazançlarına da uygulanır. Öte yandan, "*hırsızlık*" mülkiyetin zor yoluyla ihlali olarak, *mülkiyetin varlığını öngördüğü* için Proudhon, *gerçek burjuva mülkiyeti* konusunda kendisi için de bulanık olan bir sürü düşüncelere gömülür.

1844'de Paris'te kaldığım sıralarda Proudhon'la tanıştım. Bunu burada söylüyorum, çünkü İngilizlerin, ticari metaların niteliğini bozma dedikleri şeyde, Proudhon'un "*safsatacı*" duruma gelmesinde bir ölçüde benim de günahım var. Bazan bütün gece süren uzun tartışmalarımız sırasında, ona, Almanca bilmediği için doğru dürüst inceleyemeyeceği hegelciliği aşıladım. Ben Paris'ten çıkarıldıktan sonra, benim başladığımı *Karl Grün* devam ettirdi. Alman felsefesi hocası olduğu için bana göre bir avantajı vardı: Hegel konusunda kendisi de hiçbir şey bilmiyordu.

İkinci önemli çalışması *Philosophie de la misère, etc.** yayınlanmadan kısa bir süre önce bana yazdığı ayrıntılı bir mektupta bu kitabını haber verdi; başka konuların yanısıra mektubunda şöyle diyordu: "Sizin sert eleştirilerinizi bekliyorum." Ancak (benim *Misère de la philosophie, etc.*'de [*Felsefenin Sefaleti*] Paris 1847) yaptığım bu eleştiri öyleydi ki, dostluğumuz ebedi olarak sona erdi.

Söylediklerimden açıkça görüleceği gibi, *Mülkiyet Nedir*? sorusuna gerçek yanıtı Proudhon ancak *Philosophie de la misère*'de vermiştir. Gerçekte ekonomi konusundaki araştırmalarına Proudhon ancak *Qu'est-ce que la propriéte*? yayınlandıktan sonra başlamıştır. Görmüştür ki, ortaya attığı sorusuna *sövüp sayarak* değil, ancak modern "*ekonomi politiğin*" bir *tahlili* yoluyla yanıt bulunabilir. Proudhon aynı zamanda ekonomik kategoriler *sistemini* de diyalektik olarak sunmaya kalkışmıştır. *Kant'ın çözülemez "çatışkıları*"nın (*antinomy*) yerine, *hegelci "çelişki*"yi koymuştur. Eh, bu da bir gelişme sayılır.

Kitabı —iki kalın cilt— konusunda bir fikir edinmek için, benim yazdığım kitabı okumalısınız. Orada, başka noktaların yanısıra, bilimsel diyalektiğin gizlerine ne kadar az nüfuz ettiğini, hatta nüfuz etmek şöyle dursun, kurgul felsefenin hayallerini paylaştığını yazdım. Çünkü, *ekonomik kategorilere, maddi üretimdeki belli bir gelişme düzeyine uygun*

* P. J. Proudhon, *Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère*, [*İktisadi Çelişkiler Sistemi, ya da Sefaletin Felsefesi*] tome I-II, Paris, 1846. –*Ed.*

düşen tarihsel üretim ilişkilerinin kuramsal ifadeleri olarak bakmıyor, ama bu kategorileri, keyfi bir biçimde, daha önceden varolan *önsüz-sonsuz fikirlere* çeviriyor; ve bu kısır döngüde, yeniden burjuva ekonomisinin bakış açısına ulaşıyor.

Ayrıca, eleştirmeye kalkıştığı "ekonomi politik" bilgisinin ne kadar eksik ve hatta zaman zaman ilkel olduğunu belirttim. Onun ve ütopyacıların, *kurtuluşun maddi koşullarını* bizzat üreten tarihsel hareketin eleştirisine dayalı bilgiden bir bilim çıkarmak yerine, "toplumsal sorunun çözümü" için *a priori* bir formül çıkarabilecekleri sözümona bir "bilim" avcılığına çıktıklarını yazdım. Benim kitabım, özellikle, kuramın esas temeli olan *değişim değeri* konusunda Proudhon'un bildiklerinin çok karışık, yanlış ve yapay olduğunu, ve hatta Ricardo'nun değer kuramının ütopik bir yorumunu yeni bilimin temeli sayacak ölçüde yanıldığını gösterdim. Genel görüşüyle ilgili düşüncelerimi de şöyle özetledim:

"Her ekonomik ilişkinin bir iyi, bir kötü yanı vardır; bay Proudhon'un yalancılık etmediği bir nokta var; ekonominin iyi yanını iktisatçılar vurgular, kötü yanını sosyalistler reddeder, diyor. Önsüz-sonsuz ilişkiler zorunluluğunu iktisatçılardan alıyor; sosyalistlerden ise yoksullukta (devrimci ve eski toplumu devirici bir yıkıcılık yönü bulacak yerde) yalnızca yoksulluk görme yanılsamasını türetiyor. Her ikisiyle de aynı görüşü paylaşıyor ve dahası, bilimin otoritesine dayanmaya çabalıyor. Onun için bilim, sonunda gelip incecik bir bilimsel formülün dilimine indirgeniyor; çünkü o, formüller arayışı içinde olan biridir. Bu çerçevede bay Proudhon, hem ekonomi politiği, hem komünizmi eleştirel yönden araştırdığını düşlemekten hoşlanıyor: oysa durduğu yer her ikisin de çok altındadır. Ekonomistlerden daha alt düzeydedir, çünkü elinin altında gizemli bir formül bulunan bir filozof olarak ekonomik ayrıntılara girip formül reçeteleri üretebileceğini düşünmektedir; sosyalistlerden daha alt düzeydedir, çünkü kurgul çerçevede olsa bile, burjuva ufkunun üstüne çıkacak kadar cesareti ya da kavrayışı yoktur. ... Bir bilim adamı olarak burjuvalarla proleterlerin üstünden süzülerek

uçmayı arzular; oysa, sermaye ile emek, ekonomi politik ile komünizm arasında bir ileri bir geri yalpa vuran bir *küçük-burjuvadır ancak.*"*

Bu yargım sert görünebilir, ama şimdi bile bu sözlerin her sözcüğünü onaylıyorum. Ancak, aynı zamanda, aklımızdan çıkarmamamız gereken bir nokta daha var: ben Proudhon'un kitabını küçük-burjuva sosyalizminin düsturu diye ilan ettiğim ve bunu kanıtladığım sıralarda, ekonomi politik uzmanları ve sosyalistler tarafından, aşırı-devrimci olarak karalanıyordu. Daha sonraları onun devrime "*ihaneti*" hakkında koparılan feryatlara katılmayışımın nedeni budur. Başında hem başkaları, hem kendisi tarafından yanlış anlaşılmış olmak onun hatası değildi; yalnızca haksız umutlara yanıt vermeyi başaramamıştı.

Qu'est-ce que la propriété? ile karşılaştırıldığı zaman, Proudhon'un sunuş yönteminin hataları *Philosophie de la misère*'de bütün bütün sınırlar. Biçem çoğu zaman, Fransızların *ampoulé*** dediği türdendir. Galli kurnazlığının yetmediği yerlerde, Alman felsefesinin jargonu olduğu sanılan ve çok müthiş bir şey olduğu izlenimini veren sözcükler, düzenli olarak sahnede arzı endam eder. Gürültücü, kendi kendini yücelten, övüngen ton ve özellikle "*bilim*" üzerine saçmalamalar ve ıslah kabul etmez bir sahte bilim gösterisi sürekli kulak tırmalayan çatlak ses gibidir. İlk çalışmasının iliklerine işlemiş olan gerçek sıcaklık yerine, Proudhon, bu ikinci çalışmasında, sistemli olarak belli bölümlerde kendini aniden parlak söylevler vermeye hazırlar. Ama burada da artık orijinal düşündüğü sanısıyla eskiden duyduğu doğal onur çoktan kırılmış ve bilimin *sonradan görmesi* olarak şimdi artık kendine, olmadığı ve sahip bulunmadığı bir hava verme gereğini duyumsayan bir kişinin itici ve beceriksiz allamelik gösterisi göze çarpar. Sonra bir de küçük-burjuvalara özgü bir ruh hali vardır: bir yandan *Cabet* gibi, proletaryaya karşı pratik davranışlarıyla[119] saygıyı haketmiş bir insana haya-

* *l.c.* pp. 119-120 [*Marx'ın notu.*] [Bkz: K. Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol YAyınları, Ankara 1992, s. 114-115. –*Ed.*].

** Abartılı –*Ed.*

sızca sert saldırılara kalkışır, öte yandan *Dunoyer* gibi birine komplimanlar yağdırır. Dunoyer'in (doğru, "Devlet Konseyi üyesi"dir) bütün marifeti, yazdığı üç ciltlik cansıkıcı kitapta, "*Mutsuzların mükemmel olması istenir*" sözüyle Helvetius'ta temsil edilen katılığı övdüğü gülünç coşkudur.

Proudhon "*devrimler çağı*"nın ebediyen sona erdiğini yadsınamaz bir biçimde kanıtladıktan yalnızca birkaç hafta sonra gelen Şubat devrimi, onun için talihsizlik oldu. Ulusal meclisteki konuşması, ne kadar varolan koşulları anlamadığını gösterirse göstersin, her türlü övgüye değerdi.[120] Haziran ayaklanmasından sonra bu, yürek isteyen bir hareketti. Ayrıca, bir yararı daha oldu; Proudhon'un önerilerine karşı çıkan ve daha sonra bir broşür olarak yayınlanan yanıtında, bay *Thiers*, Fransız burjuvazisinin bu ruhani sütununun bir heykel altlığı olarak nasıl bir çocukça ilmihale hizmet ettiğini tüm Avrupa'ya gösterdi. Bay *Thiers*'le karşılaştırıldığı zaman *Proudhon*, Nuh'tan kalma dev bir heykel gibi görünüyordu.

Proudhon'un "*crédit gratuit*"yi* ve ona dayalı olarak "*banque du peuple*"**ü keşfi, son ekonomik "işleriydi". Benim kitabım *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*, Kısım 1, Berlin 1859 (s.59-64)*** kanıtlamıştır ki, Proudhon'un görüşünün kuramsal esası, burjuva "ekonomi politiği"nin temelini, yani *metalar* ile *para* arasındaki ilişkiyi yanlış anlamasına dayanmaktadır; buna karşılık bu temelin üzerindeki pratik yapı, çok daha iyi geliştirilmiş daha eski tasarımların basit bir yeni basımıdır. Belli bazı ekonomik ve siyasal koşullarda kredi sisteminin, işçi sınıfının kurtuluşunu hızlandırmak için kullanılabileceği, örneğin, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere'de zenginliğin bir sınıftan ötekine aktarılmasını kolaylaştırdığı, kanıtlanmasına gerek olmayan bir gerçektir. Ama *faiz getiren sermayeye, sermayenin temel biçimi* olarak bakmak ve belli bir kredi siste-

* Serbest kredi. –*Ed.*

** Halk bankası. –*Ed.*

*** *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* , Sol Yayınları, Ankara 1993, Birinci Kısım, s. 41-67.–*Ed.*

mini, faizin kaldırılması iddiasıyla ilişkilendirerek toplumu dönüştürmenin temeli yapmak açık-seçik bir *küçük-burjuva* kuruntusudur. Biraz daha sulandırıldığı zaman, *onyedinci yüzyıldaki İngiliz küçük-burjuvazisinin ekonomik sözcüleri* arasında bu kuruntu bulunabilir. Proudhon'un, faiz-üreten sermaye* konusunda Bastiat'yla (1850) giriştiği polemiğin düzeyi, *Philosophie de la misére*'in düzeyinden çok daha düşüktür. Bastiat tarafından yenilgiye uğratılmayı hakeder ve muhalifinin darbeleri yerini bulunca, bu kez, gülünç yaygaralar koparır.

Birkaç yıl önce Proudhon, *Vergi*** konusunda ödül kazanan bir deneme yazdı. Yarışma, sanırım, Lausanne hükümeti tarafından düzenlenmişti. Dehanın son kıvılcımları da burada söndürüldü. Geriye katıksız tam bir küçük-burjuvadan başka bir şey kalmadı.

Proudhon'un siyasal ve felsefi yazılarının tümü, ekonomik yapıtlarının çelişkili ve bulanık niteliğinin aynısını bütünüyle taşır. Ayrıca değerleri yalnızca yerel Fransız değerleridir. Ama dine, kiliseye, vb. karşı saldırılar, Fransız sosyalistlerinin, onsekizinci yüzyıl burjuva Voltaire'ciliğine ve ondokuzuncu yüzyıl Alman tanrıtanımazlığına karşı üstünlüklerini göstermek için dindarlıklarını vurgulamayı arzu etmeleri nedeniyle, yerel de olsa büyük değer taşıyordu. Deli Petro'nun Rus barbarlığını barbarlıkla yenmesi gibi, Proudhon da Fransızların süslü tümce kurma alışkanlıklarını kendi ifadeleriyle yendi. Louis Bonaparte'la flört ettiği ve onu Fransız işçilerin gözünde makbul hale getirmeye gayret ettiği çalışması *Coup d'état**** ve *Polonya*'ya[121] karşı yazdığı, çarın daha büyük zaferi için bir geri zekalı sinisizmi gösterdiği yapıtı yalnızca kötü yapıtlar olarak değil, ama aynı zamanda küçük-burjuva görüşüne uygun düşen ölçüde adi ça-

* *Gratuité du crédit*. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon, [*Faizsiz Kredi*. M. Bastiat ile M. Proudhon Arasında Tartışma] Paris, 1850 – *Ed*.

** P. J. Proudhon, *Théorie de l'impôt*, [*Vergi Kuramı*] Brüksel et Paris 1850 –*Ed*.

*** P. J. Proudhon, *La revolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre*, [*2 Aralık Darbesi Işığında Sosyal Devrim*] Paris, 1852 –*Ed*.

lışmalar olarak anılmalıdır.

Proudhon, sık sık *Rousseau* ile karşılaştırılır. Hiçbir şey bundan daha yanlış olmaz. O, daha çok *Nicolas Linguet*'ye benzer; kaldı ki onun *Théorie des lois civiles*'i* gayet parlak bir kitaptır.

Proudhon'un diyalektiğe karşı doğal bir eğilimi vardı. Ama gerçekten bilimsel olan diyalektiği hiçbir zaman yakalayamadığı için, safsatadan öteye geçemedi. Bu, gerçekte onun küçük-burjuva görüşüyle bağlantılıdır. Tarihçi *Raumer* gibi, küçük-burjuva, "bir o-yandan ve bir bu-yandan"dan yaratılmıştır. Bu kalıp, onun ekonomik çıkarlarının ifadesidir ve *dolayısıyla* politikasına ve doğal olarak bilimsel, dinsel ve sanatsal görüşlerine yansır. Ve doğal olarak aynı biçimde onun ahlakına ve herşeyine... O yaşayan bir çelişkidir. Bir yandan da, Proudhon gibi, zekiyse, kısa sürede kendi çelişkileriyle oynamayı ve koşullara göre onları zaman zaman rezilce, zaman zaman parlak, çarpıcı, gösterişli paradokslar haline getirmeyi öğrencektir. Bilimde şarlatanlık ve siyasette uzlaştırmacılık, bu görüş açısından, birbirinden ayrılamaz. Geriye yalnızca tek hakim saik kalır, bu konunun *cakasıdır*; ve bütün kendini beğenmiş boş insanlar için olduğu gibi küçük-burjuva için de tek sorun, o anın başarılı olmasıdır; günün alkışını toplamaktır. Böylece, örneğin Rousseau'yu, kudret sahipleriyle uzlaşmaya uzaktan yakından benzeyebilecek girişimlerden uzak tutan basit moral duygu, küçük-burjuvada yitirilmeye mahkumdur.

Belki de gelecek kuşaklar Fransa'daki gelişmenin en son aşamasını, Louis Bonaparte o dönemin Napoléon'u ve Proudhon da Rousseau-Voltaire'iydi diye özetleyeceklerdir.

Bu adamın ölümünden bu kadar kısa süre sonra bana yargıç rolünü dayatma sorumluluğunu bizzat siz kabul etmek zorundasınız.

Derin saygılarımla
Karl Marx

* *Medeni Kanun Kuramı.* -ç.

68
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 30 OCAK 1865

... Bizim ilerlemecilerin[122] ne menem kişiler oldukları, sendikalararası birlik sorunundaki tutumlarından anlaşılıyor. (*En passant*,*, Prusya'nın [Sendikalararası] Birliğe Karşı Savaşım Yasası, bu tür bütün kıta Avrupası yasaları gibi, kaynağını *14 Haziran 1791 Kurucu Meclisinin* bir kararından alır; Fransız *burjuvazisi*, bu kararın, *loncaları yeniden canlandırmayı* amaçladığını, anayasal özgürlüklere ve "insan hakları"na karşı olduğunu ileri sürerek, hangi türden olursa olsun özellikle işçi derneklerini kesinlikle cezalandırırdı — örneğin kararı ihlal edenler hakkında medeni haklardan bir yıl yoksunluk cezası verirdi. Bir zamanlar 1789 Meclisinden yana olma anlamında anayasal olmak giyotinle cezalandırılır türden bir suçtu; bu meclisin işçiler *aleyhindeki* tüm yasaları ise hâlâ yürürlükte bulunuyor. Tam Robespierre'in karakterine uygun bir görünüm.)...

69
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 1 ŞUBAT 1865

...Onursal Genel Sekreterimiz Cremer, gelecek Pazartesi günü London Tavern'de** *özel* olarak yapılacak Geçici Komite toplantısına "Konsey"i temsilen katılmaya ve ayrıca özel bir ziyarete yazılı olarak davet edildi. Konu: erkeklere genel oy hakkı tanınması için dev bir toplantı.[123] *Başkan — Richard Cobden*!

Sorun şu. E. Jones'un bize zaten söylemiş olduğu gibi, adamlar Manchester'de tam bir başarısızlığa uğradılar. Dolayısıyla daha geniş bir platform görüşünü benimsediler. An-

* Geçerken. –ç.
** Londra'da bir birahanenin adı –ç.

cak bu platform erkekler için genel oy yerine, "yoksullara yardım vergisi ödemek" üzere *yazılmayı* öngörüyor. Bize gönderilen basılı genelgede bunlar yazılı. Ancak, bazı belirtiler, erkekler için genel oy girişiminden daha az önemde herhangi bir şeyin işçi sınıfının işbirliğini sağlayamayacağını onlara göstermiş olmalı ki, erkeklere genel oy hakkını kabul ettiklerini ilan ediyorlar. Londra'daki *büyük* bir gösteri, illerde de "bir kez daha" benzer gösterilere ön-ayak olur diye yazıyorlar. Anlaşılan bu darkafalılar, topu yuvarlayamadıklarını artık anlamışlar.

Dün tartışılan ikinci nokta da şu: derneğimiz, yani konsey, bu adamların (ki aralarında City'den* Sam Morley gibi sahte propogandacılar da var) isteğini kabul ederek, onların geçici komitesinin görüşmelerine "gözlemci" olarak bazı delegeleri göndermeli mi? İkincisi, bu adamlar erkekler için genel oy hakkı yüklenimi altına *doğrudan* girerler ve halka açık bir toplantıyı bu ad altında yaparlarsa, onları desteklememe vaadinde bulunalım mı? *Bu destek*, bu adamlar için Amerika işinde olduğu kadar belirleyici olacaktır. Sendikalar olmadan kitlesel toplantı olanaklı değil, biz olmadan da sendikaları kazanmak olanaklı değil. Beyefendilerin bize başvurmalarının nedeni de bu zaten.

Bright'in Birmingham'daki son ahmaklığı nedeniyle, görüşler *çok* farklıydı.[124]

Benim önerim üzerine şunlar kararlaştırıldı: (1) Temsilcilerin salt "gözlemciler" olarak gönderilmesi (ben önergemde yabancıları dışladım, ama Eccarius'la Lubez "İngiliz" ve *sessiz* tanıklar olarak seçildiler[125]); (2) Mitinge gelince, *birincisi*, eğer erkekler için genel oy hakkı programda doğrudan ve açıkça ilan edilirse ve *ikincisi*, *bizim seçeceğimiz* kişiler *sürekli* komiteye alınırsa, onlarla işbirliği yapılması. Bizim seçeceğimiz kişilerin sürekli komiteye alınması, bu insanları kontrol altında tutmak ve kendilerine açıkça belirttiğim gibi *planlandığı kuşkusuz* olan *yeni bir ihanet* ortaya çıktığı zaman onları uzlaşmaya zorlamak içindi. Konuyu bugün E. Jo-

* Londra'nın iş ve bankacılık merkezi –ç.

nes'a da yazıyorum.

Sevgiler
K. M.

70
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 3 ŞUBAT 1865

Sevgili Friedrich,

İlişikte:

1) Benim "ricam" üzerine Siebel'in Klings'le yaptığı görüşmeye ilişkin mektubunu gönderiyorum. Bu konuda yalnızca, bu işe *daha fazla karıştırılmamamı* söylemekle yetineceğim. Klings —*bizim* yardımımız olmadan— B. Becker'i ve onun önemli vasiyetini, o şirret karıyla* birlikte söküp atmayı başarabilirse, benim açımdan tamam. Baron Itzig'in** vasiyeti olan İşçiler Derneğiyle[126] hiçbir yere varılamaz. Ne kadar çabuk feshedilirse, o kadar iyi olur.

2) Bir de *Rheinische Zeitung*'u gönderiyorum. Başyazı, sanırım Kızıl Becker*** tarafından yazılmış; "ilerlemeciler"in merhamet dilemesi gibi bir şey.

Benim görüşüm şu: *Biz ikimiz* bir açıklama yayınlamalıyız; bu bunalım, bize "meşru" yerimizi yeniden almamız için bir fırsat veriyor. On gün kadar önce Schweitzer'e bir mektup yazdım, Bismarck'a karşı saf tutmasını, işçilerin partisi adına Bismarck'la flört görünümünden vb. kaçınılmasını söyledim. Ama o, buna karşılık Bismarck'la**** flörtünü, eskisinden daha da fazla bir biçimde sürdürüyor.

Öte yandan, *Social-Demokrat*'ın[127] 16'ıncı sayısında, benim, Proudhon üzerine mektubum,***** bir dolu dizgi yanlışıyla yayınlandı. Moses Hess de aynı sayıda "daha şimdiden"

* Kontes von Hatzfeldt'i kastediyor. –*Ed.*
** Ferdinand Lassalle. –*Ed.*
*** Hermann Becker. –*Ed.*
**** İngilizcede: *Pissmarck*. –ç.
***** 67 nolu mektuba bakınız.–*Ed.*

ikinci kez "Uluslararası Birliği" suçluyor. Bu konuda Liebknecht'e dün öfkeli bir mektup yazdım ve *son kez* uyardığımı söyledim; kötü niyetin yaptığı işi yapan "iyi niyet"in, benim paramla on para bile etmediğini söyledim; buradaki "Enternasyonal Komite" üyelerine, böyle şeylerin iyi niyetle, ama salt salaklık yüzünden olduğunu anlatamayacağımı belirttim; nasıl bir gizli ihanet içinde olduğunu artık bildikleri halde o kirli paçavranın* hâlâ Lassalle'ı göklere çıkarmayı sürdürdüğünü, bir yandan Bismarck'la ürkek ürkek flört ederken bir yandan da bizi, plonplonist Hess'in kalemiyle, plonplonizmi suçladığını, vb. yazdım.

Şimdi, görüşüm şu: Bonaparte Plon-Plon'a karşı kısa bir savaş ilanı yayınlamak üzere, Moses'in suçlaması ya da imasıyla başlayalım, bu nedenle Moses'in dostu haham Ein-Horn'u da saygıyla analım. Sonra bu olanağı, Bismarck'a karşı ve işçi sınıfının Bismarck'la ittifak kurabileceğini, salyası aka aka düşleyen uşaklarla budalalara karşı bir açıklama yapmak için kullanalım. Sonuç olarak şu kokuşmuş ilerlemecilere, bir yandan, onların siyasal korkaklığı ve çaresizliği yüzünden işlerin gelip bir noktada tıkandığını belirtelim; öte yandan hükümete karşı işçi sınıfıyla bir ittifak yapmak istiyorlarsa —ki şu anda yapılabilecek tek düzgün şey budur— o zaman en azından işçilere, kendi "serbest ticaret" ve "demokratizm" ilkelerine uygun düşen ödünleri vermelerini, yani sendikalararası birliğe karşı savaşım yasasına ek olarak, şimdiki Prusya basın yasası dahil, işçilere karşı olan tüm yasaların kaldırılmasını savunmalarını isteyelim. Ayrıca, Prusya'da *coup d'état*** tarafından kaldırılan genel oy hakkının yeniden verilmesini istediklerini de hiç değilse belirtmeleri gerekir. Bunlar, onlardan istenebileceklerin en azıdır. Belki ortak açıklamamız askeri sorun konusunda bazı noktaları içerebilir. Her ne ise, bu iş geciktirmeden çabucak yapılmalıdır. Ve sen, açıklama konusundaki "düşüncelerinin" tümünü kağıda dök. Sonra ben de benimkileri ekleyece-

* *Social-Demokrat* gazetesini kastediyor –*Ed.*

** Prusya'da Kasım-Aralık 1848'de gerçekleştirilen karşı-devrimci darbe –*Ed.*

ğim, ikisini yoğurup birleştirdikten sonra, açıklamanın bütününü yeniden sana göndereceğim, vb.. Bu *coup d'état* konusunda zaman, bana, elverişli gibi görünüyor. Ne Liebknecht ne başkası için, "tüm haklarımızı yeniden vurgulama" fırsatının elimizin altından kaymasına izin verebiliriz.[128]

Öte yandan, en kısa sürede *Social-Demokrat*'a askeri sorun konusundaki yazını göndermelisin

Açıklamamızla ilgili olarak, kuşkusuz, onlara yazıp *kabul etmezlerse* "derhal" başka gazetelerde yayınlayacağımızı bildireceğim.

Alırlarsa iyi güzel; açıklamamız onları yıkarsa, bu da herhangi bir zarar demek olmayacak (kaldı ki Bismarck, şu sıralarda zora başvurmaktan kaçınacaktır). Açıklamayı kabul etmezlerse, onlardan kurtulmamız için uygun bir mazeret olur. Ne olursa olsun hava temizlenmelidir ve parti de Lassalle'ın arkasından bıraktığı pis kokudan arındırılmalıdır.

Sevgiler
K. M.

71
MARX VE ENGELS'TEN *SOCIAL-DEMOKRAT* YAZI KURULUNA
[LONDRA, 6 ŞUBAT 1865]

Açıklama[129]

Gazetenizin 16'ncı sayısında bay M. Hess, Uluslararası Emekçiler Derneğinin *Londra'daki merkez konseyinde* bulunan hiç tanımadığı *Fransız üyeler* hakkında, "Mademki kamuya açık bir kuruluştur, *Palais Royal'in*[130] *birkaç dostunun Londra derneğine üye olmasını* sorun yapmak gerçekten anlaşılır gibi değildir" vb. diye yazarak kuşku uyandırmıştır.

Daha önceki bir sayıda, *L'Association*[131] gazetesi hakkındaki bir söyleşide aynı bay M. Hess Londra konseyinin *Parisli dostlarına* karşı benzer bir imada bulunmuştur. Bu

imaların saçma iftiralar olduğunu belirtiriz.

Bu nedenle, Paris proletaryasının, bonapartizmin hem *Tuileries*,* hem *Palais Royal* biçimlerine uzlaşmaz biçimde karşı durmayı sürdürdüğü ve tarihsel onurunu (ya da *tarihsel onuru* yerine "devrimin öncüsü olarak doğuştan gelen tarihsel hakkı" da diyebiliriz) bir tas çorbaya satmayı asla düşünmediği biçimindeki inancımızı, bu olayın doğrulamasından memnunuz. Alman işçilere de bu örneği izlemelerini öneririz.

72
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
(LONDRA) 11 ŞUBAT [1865]

Sevgili Fred,

Bugün Cumartesi olduğuna göre, şeyini** aynı gün göndermeyeceğini düşünüyorum. Bu durumda da şu "ek" değişiklik önerileri için henüz zamanın geçmediği kanısındayım:

1) *İşçiler ne istiyor* diye *sorduğun* pasajda, senin yaptığın gibi, Almanya, Fransa ve İngiltere'deki işçiler şunu şunu istiyor diye yanıt vermemeli. Çünkü yanıt, sanki *Itzig*'in*** sloganlarını kabul etmişiz gibi bir izlenim bırakıyor (en azından öyle *yorumlanabilir*). Onun yerine aşağıdakine benzer bir şey söylenebilir:

Öyle anlaşılıyor ki, şimdilerde *Almanya*'daki en ileri işçiler tarafından öne sürülen istemler, şu noktalarda toplanıyor, vb.. Böylece sen herhangi bir yüklenim altına girmiş olmazsın. Gerekli koşulları taşımayan genel oyu ilerde rahatça eleştirebileceğini düşünürsek, böylesi daha iyidir. ("Doğrudan" sözcüğü de ayrıca, İngiltere'de bu açıdan bir anlam ifade etmez; yalnızca Prusyalıların icadettiği "dolaylı" oy

* Tuileries sarayında oturan Napoleon III'e atıfta bulunuyor –*Ed.*

** Marx; Engels'in *Die Preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei* [*Prusya'da Askeri Sorun ve Alman İşçi Partisi*] broşürünü imliyor. –*Ed.*

*** Ferdinand Lassalle –*Ed.*

hakkının karşıtıdır.) Almanya'daki darkafalılar, Lassalle'*vari* devlet müdahalesini öyle bir biçimde tasavvur ediyorlar ki, insanın "onlarla herhangi bir biçimde" özdeşleşmekten kesin olarak kaçınması gerekir. Bu darkafalıları kendi sözlerinden yakalar ve *ne istiyorlarsa bizzat kendilerinin söylemesini sağlarsan*, bu daha bir onur verici (ve daha bir doğru) olur. (Ben, *darkafalılar* diyorum, çünkü bunlar Lassalle tarafından bilgiçlik bulaştırılmış işçi unsurlardır.).

2) 1848-49 hareketi başarısız oldu, çünkü burjuvazi *doğrudan genel oya* karşıydı, dememeli. Tam tersine, genel oy hakkı Frankfurtlular tarafından eski bir hak olarak ilan edildi; imparator naibi de bu hakkı, gerekli formaliteleri yerine getirerek bir kanunnameyle yayınladı. (Ayrıca konu Almanya'da ciddi olarak tartışılmaya başlanır başlanmaz, bu oy hakkı, hukuka uygun biçimde *yürürlükte olan* bir yasanın parçası olarak sunulmalıdır.) Burası, daha uzun bir açıklamaya elverişli olmadığı için yalnızca şunu söylemekle yetinilebilir: o zaman burjuvazi, tek perspektif olan savaşım ve özgürlük yerine, barışı ve köleliği yeğledi ya da buna benzer bir şey.

Bütünüyle şey çok iyi olmuş; özellikle, darkafalıların şimdilerdeki hareketinin yalnızca polisin lütfu sayesinde yaşadığına ilişkin bölümden çok hoşlandım.

Çok acelem var.

Selamlar.

Sevgiler
K. M.

73

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

[LONDRA] 18 ŞUBAT 1865

Sevgili Fred,

Zarfın içinde Liebknecht'ten iki mektup bulacaksın — biri sana, biri bana. Ayrıca bir de Schweitzer'in *daha önce* gönderdiği mektubu.

Benim düşüncem şu:

Liebknecht istifasını açıkladığına[132] göre bu işi bitirmek gerekir. Sorunu erteleseydi, senin broşür* henüz ellerinde olduğuna göre, biz de işi daha sonraya bırakırdık.

Schweitzer'in düzeltilemez olduğunu düşünüyorum. (Ola ki Bismarck'la gizli bir anlayış birliği içindedir.)

Bu savımda beni doğrulayan şeyler şunlar:

1) 15 tarihli mektupta altını çizdiğim bölüm;

2) Schweitzer'in *Bismarck III*'ünün[133] yayınlanış *tarihi.*

Her iki tahmini güçlendirmek için, 13 Şubat tarihinde kendisine yazdığım mektuptan bir bölümü, *sözcüğü sözcüğüne* buraya alıyorum:

"... Moses Hess'in, bugün elime geçen 21'inci sayıda yayınlanan mektubu, bizim açıklamamızı bir ölçüde gecikmiş bir açıklama haline getiriyor;** sorun artık bir yana bırakılabilir. Doğru, bizim açıklamamız ayrıca bir başka noktayı, Paris proletaryasının anti-bonapartist tutumuna övgüyü ve Alman işçilerin bu örneği izlemesi imasını da içeriyordu. Bu bizim için, Hess'e saldırıdan daha önemliydi. Bu nedenle biz, işçilerin Prusya hükümetine karşı tutumları konusundaki görüşlerimizi, ayrıntılı olarak bir başka yerde açıklayacağız.

"Siz 4 Şubat tarihli mektubunuzda, bizzat benim Liebknecht'i uyardığımı, başının derde girmemesi için çizgiyi aşmamasını öğütlediğimi yazıyorsunuz. Çok doğru. Ama aynı zamanda, ona, doğru biçimde olursa *herşeyin* söylenebileceğini de yazdım. Berlin'in göbeğinde bile 'olanaklı' olan şey, ör-

* Engels'in *Die Preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei* [*Prusya'da Askeri Sorun ve Alman İşçi Partisi*] broşürü.–*Ed.*

** 70 nolu mektuba bakınız. –*Ed.*

neğin hükümete *karşı* bir polemik biçimi, kuşkusuz hükümetle flörtten ya da uzlaşma benzeri bir yaklaşımdan çok farklıdır! Bizzat size de *Social-Demokrat*'ın, böyle bir görünüşten kaçınması gerektiğini yazmıştım.*

"Sizin gazetenizden gördüğüm kadarıyla, hükümet, birliğe karşı yasanın kaldırılması konusunda belirgin olmayan açıklamalar yapıyor ve zaman kazanıyor. Öte yandan *Times* gazetesindeki bir habere göre de hükümet, kooperatifler için önerilen devlet yardımına yatkın görünüyor. Eğer, ayrıksı olarak *Times* gazetesi ilk kez doğru haber verdiyse hiç şaşırmayacağım.

"Birliklerin ve sendikaların çok büyük bir önem taşımalarının nedeni, yalnızca burjuvaziye karşı savaşımda işçi sınıfını örgütlemenin aracı olmaları değildir. Bu önem, örneğin Birleşik Devletler'de bile, genel oya ve cumhuriyete karşın, işçilerin sendikasız yapamamalarında da kendini gösterir. Prusya'da ve Almanya genelinde ise birlik hakkı, kamu düzeni kurallarının ve bürokrasinin egemenliğinin ihlali olarak gösteriliyor; kırsal kesimde Hizmetkârlara İlişkin Kuralları[134] ve aristokrasinin gücünü parça parça ediyor. Kısacası bu, 'kulların' rüştünü ilan etmeyi amaçlamış bir önlemdir, İlerlemeci Partinin yani Prusya'da, aklını kaçırmamış herhangi bir burjuva muhalefetin, Prusya hükümetinden, hele hele Bismarck diye birinin hükümetinden yüz kez daha önce kabullenmesi gereken bir önlemdir! Öte yandan, Prusya krallık hükümetinin kooperatiflere yardımı —Prusya'nın koşullarını bilenler bilir ki, bu yardımın boyutları pek cüce olmak zorundadır— ekonomik bir girişim olarak herhangi bir değer taşıyamaz; ama bir yandan vasilik sistemini genişletir, bir yandan da işçi sınıfının bir kesimini çürütür ve hareketi iğdiş eder. Prusya'daki burjuva partisi kendi kendini rezil etmiş ve bugünkü sefil duruma düşmüştür. Bunun esas nedeni, 'yeni dönem'de[135], naip prensin lütfu sayesinde, iktidarın kendisine nasip olacağına ciddi olarak inanmış bulunmasıdır. Ama işçilerin partisi, Bismarck çağında ya da herhangi bir başka

* 70 nolu mektuba bakınız. –*Ed.*

Prusya çağında kralın lütfu sayesinde armudun pişip ağzına düşeceğini sanıyorsa, kendisini burjuva partisinden daha da fazlasıyla rezil edecektir. Prusya hükümetinin sosyalist müdahaleyi gerçekleştireceğine ilişkin Lassalle'ın beslediği talihsiz umutların düşkırıcı olacağı kuşkuya yer bırakmayacak ölçüde açıktır. Bu eşyanın doğası gereğidir. Ama işçilerin partisinin *onuru*, şunu gerektirir ki deneyim, boşuna olduklarını ortaya koymadan önce bu düşler reddedilmelidir. İşçi sınıfı partisi ya devrimcidir ya hiçbir şey."

Evet! Benim 13 tarihli bu mektubuma Schweitzer 15 tarihli bir mektupla cevap verdi; bütün "pratik" sorunlarda *onun* taktiklerine boyun eğmemi istiyor ve bu taktiklerin taze örneği olarak "*Bismarck III*'le yanıt veriyor!! Ve şimdi bana öyle geliyor ki, Hess'e karşı ortak açıklamamız nedeniyle *küstahça* ortaya attığı güven sorunu, Moses'a karşı sevecenlikle davranmasının sonucu değildi; ama, bizim Alman işçilere yönelik imamızın, *hangi koşul altında olursa olsun Social-Demokrat*'ta asla yer bulmamasının *kesin kararlılığı* sonucuydu.

Bu herifle ilişkiyi kesmek durumunda olduğumuza göre, bunu derhal yaparsak daha iyi olur. Alman görgüsüzlere gelince, bırakalım diledikleri kadar bağırıp çağırsınlar. Aralarındaki yararlı unsurlar, er ya da geç bize katılmak zorundadır. Aşağıdaki açıkamayla görüş birliği içindeysen, kopyasını çıkar, imzala ve bana gönder. Aceleyle yazıldı; bu yüzden dilersen, sana uygun gelmeyen kısımları değiştir ya da tümüyle yeniden yaz, yani dilediğin gibi yap.

Sevgiler
K. M.

74
MARX'LA ENGELS'TEN *SOCIAL-DEMOCRAT* YAZI KURULUNA
LONDRA, 23 ŞUBAT 1865

Açıklama[136]
Biz aşağıda imzası bulunanlar, bize gönderilen kısa prog-

ramın ruhuna uygun yayın yapması koşuluyla, *Social-Demokrat*'la birlikte çalışmaya sözvermiş ve adlarımızın katkıda bulunanlar arasında yayınlanmasına izin vermiştik. *Social-Demokrat*'ın güç durumunu takdirle karşılamaktan bir an olsun geri kalmadık, bu nedenle Berlin'de bir gazete çıkarılmasının koşullarını dikkate almayan herhangi bir istemde bulunmadık. Ama hükümetle feodal mutlakiyetçi partiye karşı da ilerlemecilere karşı kullanılan kadar cesur bir dil kullanılmasını tekrar tekrar istedik. *Social-Demokrat*'ın kullandığı taktikler, artık gazeteye daha fazla katkıda bulunmamıza olanak bırakmamıştır. Biz aşağıda imzası bulunanların Prusya krallık hükümeti, sosyalizm ve işçilerin partisinin doğru davranış biçimi konusundaki görüşlerimiz, "liberal burjuvazi"ye karşı "proletarya"yı hükümetle ittifak yapmaya çağıran ve o tarihlerde Köln'de yayınlanan *Rheinischer Beobachter* gazetesinin[137] 206'ıncı sayısında yayınlanan bu içerikli yazıya yanıt olarak *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*'un 73 numaralı sayısında 12 Eylül 1847 tarihinde ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Bugün de o tarihteki *açıklamamızın* her sözcüğünün altına imzamızı atıyoruz.

Friedrich Engels,
Karl Marx

75
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 23 ŞUBAT 1865

Aziz dostum,

Hayli ilginç olan mektubunuzu dün aldım, ortaya attığınız çeşitli konuları şimdi yanıtlıyorum.

Her şeyden önce *Lassalle*'a karşı tutumumu kısaca anlatayım. Kampanyada yeraldığı sürede ilişkilerimiz askıdaydı. Bunun nedeni: 1) Kendi kendini övmesi, böbürlenmesi, üstelik bir de benim yazılarımdan ve başkalarının yazılarından utanmazca yaptığı çalıntılardı; 2) Onun *siyasal* taktiklerini

kınamamdı; 3) Bu kampanyaya daha başlamadan *önce*, burada Londra'da *"resmî Prusya"*nın doğrudan *sosyalist* müdahalesi gibi bir düşüncenin saçmalık olduğunu ona anlatmış ve "kanıtlamıştım". Bana yazdığı mektuplarda (1848'den 1863'e kadar) olsun, görüşmelerimizde olsun, her zaman, benim temsil ettiğim yanda olduğunu söylemiştir. Ama, oyununu *benimle* oynayamayacağını kavradığı zaman (Londra'da, 1862 sonunda), bana ve eski gruba *karşı* kendine "işçi diktatörü" rolünü uygun görmüştür. Bütün bunlara karşın, bir propagandacı olarak değerini her zaman takdir ettim. Kısa kariyerinin sonuna doğru, bu propaganda bile, bana, giderek daha kuşkulu bir karakter kazanıyor gibi görünmeye başladı ya, o da ayrı. Ani ölümü, eski dostluk, kontes Hatzfeldt'den gelen keder dolu mektuplar, yaşamı boyunca kendisinden onca korktukları kişiye karşı burjuva basınının *ödlek küstahlığı* — bütün bunlar aşağılık Blind'a karşı, beni, Lassalle'ın eyleminin *özünü* ele alıp değerlendirmeyen, kısa bir açıklama yapmaya itti. (Hatzfeldt bu açıklamayı *Nordstern*'e[138] gönderdi.) Aynı nedenlerle ve bana tehlikeli görünen unsurları yerlerinden söküp atabilmek umuduyla, Engels ve ben, *Social-Demokrat*'a katkıda bulunma sözü verdik. (*Social-Demokrat*, *Çağrı*'nın* çevirisini yayınladı ve ricaları üzerine Proudhon hakkında, ölümü nedeniyle bir yazı yazdım)** ve Schweitzer, *gazete yazı kurulunun tatmin edici programını* gönderdikten sonra, adlarımızın, katkıda bulunanlar olarak verilmesini kabul ettik. Ayrıca, *W. Liebknecht*'in yazı kurulunda resmi-olmayan bir üye olarak bulunması da bizim için bir başka güvenceydi. Ama kısa süre içinde anlaşıldı ki —kanıtları elimize geçti— *Lassalle*, partiye *ihanet etti.* Bismarck'la (doğal ki, elinde *herhangi* bir güvence *olmaksızın*) bir anlaşmaya girdi. 1864 Eylülü sonunda Hamburg'a gidecek ve orada (çılgın Schramm ve Prusya polisinin muhbiri Marr'la birlikte) Bismarck'ı, "işçiler" vb. adına Schleswig-Holstein'i Prusya'ya kattığını ilan etmeye *"zorla-*

* K. Marx, *Inaugural Address of the Working Men's International Association* [*Uluslararası Emekçiler Derneğinin Açılış Çağrısı*]. *–Ed.*

** 67 nolu mektuba bakınız. *–Ed.*

yacak"tı. Bunun karşılığında Bismarck da genel oy ve birkaç sosyalist şarlatanlık için sözveriyordu. Ne yazık ki Lassalle, bu komediyi sonuna kadar oynayamadı. Oynayabilseydi, çok ama çok gülünç bir duruma düşecek, kuşbeyinli olduğu ortaya çıkacaktı. Bu türden oyunların da ebedi olarak sonu gelecekti.

Lassalle bu yanlış yola güdümlendi, çünkü bay Miquel türü "*gerçekçi bir politikacı*" idiyse de ondan daha oturaklıydı ve amaçları daha büyüktü. (Aklıma gelmişken, uzun zaman önce, Miquel'in konuşmalarına bakarken yeter açıklıkla gördüğüm şey şuydu: Ulusal Dernek[139] *Hanoverli* küçük bir avukata, sesini, kendi sınırları dışında Almanya'da da duyurma olanağını sağlıyordu ve böylece onun dışarda güçlenen "*gerçeği*"nin geri dönüp kendi vatanında, Hanover'de geçmişi de kapsayacak biçimde kendini duyurmasını, "*Prusya*"nın himayesinde "*Hanoverli*" Mirabeau'yu oynamasını sağlıyordu.) Nasıl ki, Miquel ve şimdiki arkadaşları, Ulusal Derneğe katılmak ve "Prusya'nın önderliği"ne sıkısıkıya sarılmak için, Prusyalı naip prensin açılışını yaptığı "yeni çağ"ı[140] kullandılarsa, nasıl ki, "yurttaşlık onurlarını" genelde *Prusya'nın himayesinde* geliştirdilerse, Lassalle de aynı biçimde, Uckermark'lı[141] Philip II ile birlikte proletaryanın Marki Posa'sını oynamak istedi. Onunla Prusya krallığı arasındaki çöpçatan da Bismarck'tı. Lassalle, yalnızca Ulusal Dernekteki beyefendilerin davranışlarını kopya etti o kadar. Ama bütün bunlar, Prusya'da, burjuvazinin kendi çıkarları doğrultusunda "tepki göstermesi"ne yolaçarken, Lassalle, Bismarck'la proletaryanın çıkarları için el sıkışıyordu. Burjuvazi, burnunun dibindeki çıkarı "*gerçeklik*" olarak görmeye alıştığı ve bu sınıf her yerde, hatta feodalizmle bile, uzlaşmaya vardığı için, buna karşılık işin doğası gereği işçi sınıfının içtenlikle "devrimci" olması gerektiğinden bu beyefendilerin mazereti Lassalle'ınkinden daha fazlaydı.

Lassalle gibi teatral gösterişçiliği olan bir karakter için (ama söylemeli ki, belediye başkanlığı vb. gibi ufak tefek rüşvetlerle baştan çıkarılabilecek kişilerden değildi), doğrudan

proletarya adına, Ferdinand Lassalle tarafından gerçekleştirilmiş bir eylem, fazlasıyla baştan çıkarıcı bir düşünceydi! Kendine eleştirel bir gözle bakabilmek için böyle bir girişimin gerektirdiği gerçek ekonomik koşullar hakkında bilgisi olması gerekirdi; oysa o bu konuda çok cahildi, bu yüzden de kendini eleştirebilecek konumda değildi. Öte yandan Alman burjuvazinin 1848-59 reaksiyonunu hoşgörüyle karşılamasına ve halkın uyuşturuluşuna tanık olmasına yolaçan o alçakça "*gerçekçi siyaset*" Alman işçileri öylesine "*demoralize*" etmişti ki, kendilerini bir sıçrayışta cennet topraklara götürmeyi vaadeden bu şarlatan kurtarıcıyı alkışlamadılar.

Şimdi, ipliğin yukarda kaçırdığımız ucunu yeniden tutalım. Hatzfeldt'in, biraz geç de olsa Lassalle'ın "son arzusunu ve vasiyetini" yerine getirmek istediği ortaya çıktığı sıralarda *Social-Demokrat* henüz kurulmamıştı bile. Hatzfeldt, *Kreuz-Zeitung*'dan[142] Wagener aracılığıyla, Bismarck'la temas halinde idi; "İşçi Derneği"ni (*Alman İşçileri Genel Derneği*),[143] *Social-Demokrat*'ı, vb., Bismarck'ın emrine verdi. Schleswig-Holstein'ın ilhakı *Social-Demokrat*'ta ilan edilecekti; Bismarck koruyucu kabul edilecekti, vb.. Berlin'de ve *Social-Demokrat*'ın yazı kurulunda Liebknecht'i bulundurduğumuz için, tüm plan *boşa çıkarıldı.* Gerçi, Lassalle'dan kalma saray soytarılığı anlayışı ve zaman zaman Bismarck'la flört etmesi vê benzer nedenlerle Engels ve ben gazetenin yazı kurulundan hoşnut değildik ama, Hatzfeldt'in entrikalarını boşa çıkarmak ve işçilerin partisinin saygınlığını yitirmesini önlemek için, o sıralarda kamuoyu önünde gazeteden yana çıkmak çok önemliydi. Gerçi *Social-Demokrat*'a, ilerlemecilere muhalefet ettikleri kadar Bismarck'a da muhalefet etmeleri gerektiğini özel olarak hep yazıyorduk ama, *bonne mine à mauvais jeu** takınmak zorundaydık. Önemini, Lassalle'ın vasiyetinden alan, o pozcu züppe Bernhard Becker'in *Uluslararası Emekçiler Derneğine karşı* giriştiği entrikalara bile tahammül ettik.

Bu arada bay Schweitzer'in *Social-Demokrat*'taki maka-

* Kötü oyuna güzel bir yüz. –*Ed.*

leleri, giderek daha çok Bismarck'çı duruma geldi. Ona daha önce yazdığım mektupta "birlik sorunu"nda ilerlemecilere *boyun eğdirebileceğini*, ama birliğe karşı savaş yasasının tümden kaldırılmasına *Prusya hükümetinin hiçbir zaman hiçbir koşulda* razı edilemeyeceğini, çünkü bunun bürokratik sistemi ihlal etmek demek olacağını, işçilerin rüştünün ilanı demek olacağını, Hizmetkârlara İlişkin Kuralların[144] çökmesi demek olacağını, kırsal kesimde aristokrasinin, uşakları kırbaçlama hakkının kaldırılması, vb. demek olacağını belirtmiştim. Bismarck buna asla izin veremezdi; bu, Prusya *bürokratik* devletiyle uzlaşabilir birşey değildi. Meclis reddetseydi bile hükümet, bu yasayı elinin altında bulundurabilmek için, toplumsal sorunun "çok titiz" önlemleri gerektirdiği vb. türünden gerekçelere başvururdu, diye ekledim. Bütün bunların doğru olduğu ortaya çıktı. Ve bay von Schweitzer ne yaptı? Tuttu, Bismarck için makale yazdı;[145] tüm kahramanlık duygularını ise, Schulze, Faucher vb. gibi minnacık insanlarla savaşmak üzere saklı tutuyor.

Sanıyorum, Schweitzer ve ötekiler amaçlarında *dürüst*, ama bunlar aynı zamanda "*realist politikacılar*". Kendilerini *mevcut* koşullara uyarlamak istiyorlar ve "realist politika" *ayrıcalığını* bay Miquel'le bay Comp'un özel kullanımına bırakmayı reddediyorlar (Miquel'le Comp, Prusya hükümetiyle sarmaş-dolaş olma hakkını kendileri için saklı tutmak istiyorlar). Biliyorlar ki, Prusya'da (ve dolayısıyla Almanya'nın geri kalan her yerinde) işçi basını ve işçi hareketi, yalnızca polisin lütfu sayesinde varolabiliyor. İşte bu yüzden, işleri olduğu gibi kabul etmek, hükümeti kışkırtmamak istiyorlar; Hohenzollern *imparatoruna* "tahammül etmeyi" arzulayan "*cumhuriyetçi*" realist politikacılarımız gibi... Ama ben "realist bir politikacı" olmadığım için, Engels'le birlikte yaptığımız bir açıklamayla (bu yakınlarda şu ya da bu gazetede görmemiz olasıdır) *Social-Demokrat*'a,* ayrılma niyetinde olduğumuzu bildirmeyi gerekli bulduk.

Gayet iyi anlayacağınız gibi şimdilerde Prusya'da yapabi-

* 74 numaralı mektup. –*Ed.*

leceğim *hiçbir şey* yok. Oradaki hükümet, bana Prusya yurttaşlığımı geri vermeyi açıkça reddetti. Orada ancak, bay von Bismarck'ın kabul edebileceği ölçüde *muhalefet* yapabilirim.

Bense propogandamı burada *Enternasyonal Dernek* aracılığıyla yapmayı yüz kez yeğlerim. Derneğin *İngiliz* proletaryası üzerinde doğrudan bir etkisi var ve bu büyük önem taşıyor. Biz şimdi burada genel oy sorununu kurcalıyoruz; bu sorun, burada, Prusya'dakinden *çok daha farklı bir anlam* taşıyor.

Bir bütün olarak bu "dernek"in gösterdiği gelişme, burada, Paris'te, Belçika'da, İsviçre ve İtalya'da *bütün beklentilerin ötesine* geçti. Doğal ki bana yalnızca Almanya'da muhalefet ediliyor; Lassalle'ın ardılları muhalefet ediyor. Kim bunlar:

1) Kendi önemlerini yitireceklerinden aptalca korkanlar;

2) Almanların "realist politika" dedikleri şeye açıkça karşı çıktığımı bilenler. (Almanya'yı, tüm uygar ülkelerin gerisine düşüren "realizm", işte bu tür bir realizm.)

Uluslararası Emekçiler Derneğine, bir şilin ödeyerek üyelik kartı alan herkes üye olabilir; Fransızlar (ve Belçikalılar) bu bireysel üyelik yöntemini seçmişlerdi; çünkü yasa, onların bir "dernek" olarak bize katılmalarını yasaklıyordu. Durum Almanya'da da benzerlik gösterdiği için, buradaki ve Almanya'daki dostlarıma, —bulundukları yerlerdeki üye sayısı önemli değil— küçük topluluklar oluşturmaları ve o topluluktaki her bireyin bir İngiliz üyelik kartına sahip olması için çağrıda bulunmaya karar verdim. İngiltere'deki dernek, *açık* bir dernek olduğu için Fransa'da da böyle bir prosedürü önleyen herhangi bir yasal engel yok. Siz ve size yakın olan insanlar Londra'yla bu konuda ilişki kurarsanız sevinirim.

Gönderdiğiniz reçete için teşekkürler. Garip ama, şu rezil hastalık reçetenin gelmesinden üç gün önce yeniden başladı. Bu nedenle reçete tam zamanında gelmiş oldu.

Birkaç güne kadar size yeniden 24 *Çağrı** daha yollayacağım. Ben bu mektubu yazarken gelen bir dost, yazmamı

* Uluslararası Emekçiler Derneğini açış konuşmasından 24 kopya –*Ed.*

kesintiye uğratmıştı. Bu mektubu bitirip postaya vermek istediğim için, mektubunuzdaki öteki noktalara, gelecek sefer yanıt vereceğim.

Sevgiler
K. M.

76
ENGELS'TEN DUISBURG'DAKİ FRİEDRİCH ALBERT LANGE'YE
MANCHESTER, 29 MART 1865

...Elde olmayan nedenlerle mektubunuzu yanıtlamakta geciktim ama, bu arada emek sorununa ilişkin kitabınızı da edindim; büyük bir ilgiyle okudum.[146] İlk kez Darwin'i* okuduğum zaman, onun bitki ve hayvan yaşamı konusundaki yaklaşımının, maltusçu kuramla nasıl büyük bir benzerlik içinde olduğu benim de dikkatimi çekmişti. Ama benim vardığım sonuç, sizinkinden tamamen farklıydı. Ben şöyle düşünmüştüm: günümüz burjuva gelişmesi dorukta bir yüzkarasıdır, çünkü vardığı noktada, hayvanlar aleminin ekonomik biçimlerinin ötesine henüz geçememiştir. Bize göre, "ekonomik yasalar" denen yasalar, doğanın değişmez yasaları değildir; zaman içinde ortaya çıkan ve ortadan kalkan tarihsel yasalardır; modern ekonomi politiğin kuralları da — iktisatçılar tarafından doğruca ve nesnel bir biçimde ortaya konabildiği ölçüde— bize göre ancak modern burjuva toplumun varolmasına elveren yasaların ve koşulların bir özetidir — kısacası, bugünkü burjuva üretimin ve değişimin koşullarının soyut ifadesi ve özetidir. Bu nedenle, bize göre, *salt burjuva ilişkileri* ifade ettiği ölçüde bu yasalardan hiçbiri modern burjuva toplumdan daha yaşlı değildir; aşağıyukarı bilinen tarih boyunca geçerli olanlar ise, ancak sınıf egemenliğine ve sınıf sömürüsüne dayalı toplum biçimlerine özgü ilişkileri ifade eden yasalardır. Ricardo yasası denen yasa bi-

* Charles Darwin, *Türlerin Kökeni. —Ed.*

rinci gruba girer, yani ne feodal serflik ne eski çağ köleliği için geçerlidir; ikinci gruba ise, maltusçu kuram içinde kabule değer olanlar girer.

Bütün öteki fikirleri gibi, papaz Malthus bu kuramı da öncüllerinden çalmıştır; ona ait olan şey, iki dizinin nüfus ve geçim nesneleri dizilerinin, salt keyfî olarak uygulanışından başka bir şey değildir. İngiltere'de bu kuram, uzun zaman önce iktisatçılar tarafından makul ölçülere getirilmiştir; nüfusun baskısı geçim nesneleri üzerinde değil, ama *üretim* araçları üzerindedir; insanlık modern burjuva toplum için gerekli olandan daha da hızlı çoğalabilirdi. Bu, bizim açımızdan, burjuva toplumun, gelişmenin engeli olduğunun bir başka kanıtıdır; değiştirilmelidir.

Bizzat siz, nüfus artışıyla geçinme araçları artışının birbiriyle uyuşum içine nasıl sokulabileceğini soruyorsunuz; ama önsözdeki bir tek tümcenin dışında ben sizin kitabınızda bu soruyu çözmeye dönük herhangi bir çaba göremedim. Bizim çıkış noktamız şudur: modern burjuva toplumu yaratan ve şimdi de süregenleşen ticaret bunalımı ile bu burjuva toplumu bozma ve sonal olarak yıkma doğrultusunda işlemeye başlayan güçler —buharlı makine, modern makineler, kitlesel sömürgeleştirme, demiryolları, buharlı gemiler, dünya ticareti— yani bu üretim ve değişim araçları, ilişkileri kısa sürede tersyüz etmeye ve her bireyin üretim gücünü iki, üç, dört, beş ya da altı kişinin tüketimini sağlayacak kadar üretebilecek düzeyde artırmaya yetecektir; kentsel alandaki sanayi, tarıma şimdikinden çok daha farklı güçler sağlamaya yetecek ölçüde insan tasarruf edebilecektir; bilim, sanayideki yoğunluğuyla tarıma da geniş ölçekte uygulanabilecektir; güneydoğu Avrupa'da ve batı Amerika'da şimdiye değin doğanın kendi kendine gübrelediği, görünüşe bakılırsa tükenmez zenginlikteki topraklardan, bugüne kadar bilinmeyen ölçülerde yararlanılması olanaklı olacaktır. Aların zillerinin çalınacağı zaman, bütün bu alanların ekilip biçildiği, ancak gene de kıtlığın kendini gösterdiği zaman olacaktır.

Bugün çok az üretiliyor — tüm sorun budur. Ama *niçin*

az üretiliyor? Üretimin sınırlarına —hatta bugünün araçlarıyla— varıldığı için değil. Hayır. Üretimin sınırlarını, aç midelerin sayısı değil, ama satınalma ve ödeme gücü olan *cüzdanların* sayısı belirlediği için. Burjuva toplum daha fazlasını ne üretir ne de üretebilir. Parasız işçiler ve boş mide, yani *kârlı olarak* istihdam edilemeyen, dolayısıyla satın alamayan emek, ölüm oranını yükseltmeye gidiyor. Zaman zaman olduğu gibi, bir sınai patlama olduğunu düşünelim; bu patlama, şimdi kullanılmayan emeğin kârlı olarak çalıştırılmasını olanaklı duruma getirecektir; o zaman bu işçiler, birşeyler satın alabilecekleri parayı kazanırlar ve böyle oldukça, geçim nesneleri, şimdiye değin her zaman bulunagelmiştir. Bu kısır bir döngüdür, tüm ekonomik sistem bunun üzerinde döner dolaşır: biri çıkar, burjuva koşulların bir bütün olduğunu varsayar ve sonra onun her parçasının gerekli bir parça olduğunu kanıtlar — işte size önsüz-sonsuz bir yasa.

Schulze'nin kooperatifleri[147] üzerine tanımınız çok hoşuma gitti. Burada da böyle şeyler varoldu; ama aşağıyukarı artık tarihe maloldu. Almanya'daki insanlar da proletarya onurunu günün birinde kuşkusuz kazanacaklardır.

Hegel konusundaki bir anlatımınıza değinmeden geçmek istemiyorum. Hegel'in matematik ve doğal bilimler bilgilerine yeterince derinlikle sahip olmadığını söylüyorsunuz. Hegel'in matematik bilgisi öylesine derindi ki, öğrencilerinden hiçbiri, geride bıraktığı matematiğe ilişkin yazılarını yayınlayabilecek ölçüde matematik bilgisine sahip değildi. Bunu yapabilecek ölçüde matematik ve felsefe bilen tek kişi Marx'tır. Hegel'in doğa felsefesinin ayrıntılarındaki saçmalıklar konusunda size hak veririm; ama onun *gerçek* doğa felsefesi, *Logik*'inin ikinci bölümünde, tüm öğretisinin çekirdeği olan varlık kuramında içerilir. Ama doğal güçlerin karşılıklı etkileşimine ilişkin modern bilimsel öğreti (Grove, *Correlation of Forces*, sanırım ilkin 1838'de yayınlandı) herşeyden öte, nedenin, etkinin, karşılıklı etkinin, zorun vb., hegelci bir yaklaşımla sunuluşunun bir başka anlatımı ya da pozitif kanıtıdır. Kuşkusuz ben artık hegelci değilim, ama bu

dev adama karşı hâlâ büyük bir saygı ve bağlılık duygusu taşıyorum.

Saygılarımla
Friedrich Engels

77
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 1 MAYIS 1865

... Enternasyonalin büyük başarısı şu: Reform Ligi bizim yapıtımız.[148] Oniki kişilik (6 orta sınıftan [burjuva], 6 emekçi) ve komitedeki emekçilerin tümü (Eccarius dahil) bizim konseyin üyesi. Burjuvazinin işçi sınıfını yanıltma girişimlerinin tümünü boşa çıkardık. İllerdeki hareket, şimdi, tamamen Londra'daki harekete bağlı. Örneğin Ernest Jones, biz topu yuvarlayıncaya kadar umutsuzluk içindeydi. İngiliz işçi sınıfının siyasal hareketini yeniden elektriklendirmeyi başarırsak, derneğimiz, ortalığı hiç velveleye vermeksizin, Avrupa işçi sınıfı için, başka türlü olabileceğinden çok daha fazlasını yapmış olacak. Ve başarının her belirtisi ortada...

78
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 20 MAYIS 1865

... Bu akşam Enternasyonalin özel bir toplantısı var. Eski bir dost, eski bir Owen'ci Weston (marangoz), aşağıdaki iki öneriyi öne sürdü; *Beehive*'daki yazılarında sürekli bunları savunuyordu:

1) Ücretlerde genel bir artışın işçilere hiçbir yararı yoktur;

2) Bu nedenle, sendikalar *zarar verici* bir etki yapmaktadır.

Bizim toplumumuzda yalnızca *kendisinin* inandığı bu öneriler kabul görseydi, buradaki sendikalar önünde ve kıta

Avrupasındaki grev salgınları karşısında, bir çuval inciri berbat etmiş olurduk.

Bu kez —akşamki toplantıya üye olmayanlar da girebileceği için— Weston'ı, İngiltere'de doğan ve bu konuda bir de broşür yazmış olan biri destekleyecekmiş. Kuşku yok ki, benim de bu fikri reddeden bir konuşma yapmam bekleniyor. Bu nedenle, bu akşamki yanıtımı hazırlamam gerekiyordu, ama kitabımı* yazmaya devam etmenin daha önemli olduğunu düşündüm; dolayısıyla doğaçlama konuşacağım.

Kuşkusuz iki nokta aklımda:

1) Metaların değerini *ücretler* belirler;

2) Kapitalistler bugün 4 şilin yerine 5 şilin öderlerse, (istemin artmasının elverdiği ölçüde) metalarını yarın 4 şilin yerine 5 şilinden satacaklardır.

Gerçi bu çok basmakalıp bir yaklaşım ve yalnızca işin en yapay dış görünüşünü dikkate alır ama, gene de, burada birbiriyle yarışan ekonomik soruları cahil insanlara açıklamak kolay değil. Bir ekonomi politik kursunu, bir saatin içine sığıştıramazsın. Ama elimizden geleni yapacağız.[149]

Edgar,** senin, İngiltere'de tanıştığı ilk kişi olmanı iyiye işaret sayıyor; Lizzy'yi de çok sevmiş.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

* *Kapital*'i kastediyor. –*Ed.*
** Jenny Marx'ın kardeşi Edgar von Westphalen. –*Ed.*

1866

79
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMAN'A
LONDRA, 15 OCAK 1866

Aziz dostum,

Yeni yıl için iyi dilekler ve nazik mektubunuz için en içten teşekkürler.

Şu sıralarda aşırı bir çalışma yükü altında olduğumu düşünerek, bu satırların kısalığını hoş görünüz. Gelecek sefer daha uzun yazacağım.

İki adet üyelik kartı gönderiyorum; gelecek mektubumda da Mayıs sonunda Cenevre'de yapılacak halk kongresinde tartışılacak konuları yazacağım.

Derneğimiz büyük bir ilerleme sağladı. Daha şimdiden üç yayın organı var: biri Londra'da *The Workman's Advocate*, biri Brüksel'de *La Tribune du Peuple* ve biri de İsviçre'nin Fransızca konuşulan kesiminde yayınlanan *Journal de l'Association Internationale des Travailleurs, Section de la Suisse Romande* (Cenevre); İsviçre'nin Almanca konuşulan kesi-

minde de birkaç güne kadar *Der Vorbote* yayınlanmaya başlayacak. Gazeteyi *J. P. Becker* çıkarıyor. (Politik ya da toplumsal konularda arasıra yazı göndermek isterseniz, adres: 6, rue du Môle, Geneva, J. P. Becker.)

Harekete, gerçekten büyük bir işçi örgütünü, şimdiye kadar *yalnız* ücretler sorunuyla ilgilenen İngiliz "*sendikalarını*" çekmeyi başardık. *Genel oy* hakkını elde etmek için kurduğumuz İngiliz derneği* (merkez komitesi üyelerinin yarısı işçi, yani bizim Uluslararası Emekçiler Derneği [Enternasyonal] merkez komitesinin üyesi olan kişiler) sendikaların yardımıyla, birkaç hafta kadar önce dev bir miting yaptı; yalnız işçiler konuştu. Etkisi şuradan belli ki, *Times* gazetesi, iki gün boyunca başyazısında bu mitingi tartıştı.

Benim kitabıma** gelince, belli bir şey yazabilmek için günde oniki saat çalışıyorum. Kitabın birinci cildini Martta Hamburg'a getirmek ve bu fırsattan yararlanarak sizi görmek istiyorum...

80
ENGELS'TEN MARGATE'DEKİ MARX'A
[MANCHESTER] 13 NİSAN 1866

...Ve Bismarck, genel oy darbesinde, Lassalle'ı olmadan da olsa başarılı oldu. Modern burjuvazinin gerçek dini bonapartizm olduğuna göre, görünüşe bakılırsa, Alman burjuvazisi biraz direttikten sonra, bu genel oy darbesine boyuneğecek. Giderek daha iyi anlıyorum ki, burjuvazi, kendi içinde, yönetimi doğrudan üstlenecek unsura sahip değil; ve bu nedenle, burada, İngiltere'de olduğu gibi burjuvazinin çıkarları doğrultusunda, iyi bir bedel karşılığında, toplumun ve devletin yönetimini devralmaya hazır bir oligarşiden yoksun oldukça da bonapartist bir yarı-diktatörlük normal biçimdir. Böyle bir yönetim, burjuvazinin büyük maddi çıkarlarını,

* Marx, Reform Ligini kastediyor (148 No'lu nota bkz:). *–Ed.*
** *Kapital*, Birinci Cilt. *–Ed.*

hatta burjuvazinin istencine karşı koruyor, ama burjuvaziye hükümette yer vermiyor. Buna karşılık diktatörlük de, kendi istencine karşın burjuvazinin bu maddi çıkarlarını kendi çıkarları gibi benimsemeye zorlanıyor. İşte böylece mösyö Bismarck'ın, Ulusal Derneğin[150] programını benimsediğini görüyoruz. Kuşku yok ki, benimsemek başkadır, uygulamak başka; ama Bismarck'ın, belasını Alman burjuvazisinden bulması pek olası görünmüyor. Almanya'dan yeni dönen bir Alman bu zokayı yutmuş birçok kişiyle karşılaştığını söyledi; Reuter ajansına göre Karlsruhe halkı olan-biteni kabul etmiş görünüyor ve bu olayın *Kölnische Zeitung*[151] için büyük bir başağrısı olması, gelecek olayların işareti sayılıyor...

81
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 7 HAZİRAN 1866

...Ve bir mucize olmazsa, savaş patlayacak. Prusyalılar yüksekten atmanın cezasını çekecekler; Almanya cenneti olasılığı da geçmişte kalıyor. Paris'teki öğrenciler arasında bulunan prudoncu klik (*Courrier français*) barış salık veriyor; savaşı modası geçmiş bir şey olarak ilan ediyor; milliyetlerin saçmalık olduğunu söylüyor; Bismarck'la Garibaldi'ye saldırıyor, vb.. Şovenizme karşı bir polemik olarak yaptıkları açıklanabilir türden. Ama Proudhon'a inananlar olarak (burdaki iki iyi arkadaşım Lafargue ve Longuet de onların grubundan) Fransa'daki beyefendiler "yoksulluğu ve cehaleti" ortadan kaldırıncaya kadar, Avrupa'nın, poposunun üstüne oturup sessizce beklemesi gerektiğini ve bekleyeceğini düşünüyorlar, ama "toplumsal bilim"deki bilisizliklerinden kurtulmak için, kopardıkları gürültüyle ters orantılı bir çaba gösteriyorlar; gülünçler...

K. Marx, F. Engels
ve Marx'ın kızları – Jenny, Eleanor ve Laura (1860'lar)

82

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

[LONDRA] 20 HAZİRAN 1866

Sevgili Fred!

Kötü havalar sağlık durumumu olumsuz etkiliyor; işte bunun için gönderdiğin şarapları aldığımı bildiremedim, sana yazamadım. Şu durumda evden ayrılabilmem, Manchester'e gelmem olanaksız. Ayrıca, Enternasyonal dolayısıyla da burada bulunmam gerekiyor; çünkü sabır isteyen bugünkü koşullarda bir kez benim yokluğumdan yararlanarak Fransız dostlarım dernek adına abuk sabuk işler yaptılar.

Buradaki gazetelerle ilgili olarak, benim görüşüm şu ki, Manchester işi olmazsa, senin için en iyi şey, *Times* gazetesine çarpıcı bir askeri yazı göndermek ve kendini Darmstadt *Militär-Zeitung*'un[152] İngiltere muhabiri diye tanıtmak olmalı. Londra gazeteleri, al birini vur ötekine türünden olduğu için, siyasal kaygılara gerek yok, önemli olan en geniş biçimde tanıtımı sağlamaktır.

Şimdi sen, İtalya ve Almanya'daki olaylar konusunda beni "ciddi olarak" bilgilendirmelisin.

Dün, şimdiki savaşla ilgili olarak Enternasyonal Konseyde tartışma yapıldı. Konu daha önceden duyurulmuştu; salon tıka-basa dolmuştu. İtalyan baylar da temsilciler göndermişti. Tahmin edildiği gibi tartışma, genel olarak "milliyet" sorununa ve bizim bu soruna nasıl yaklaştığımız konusuna geldi dayandı. Bu konu[153] gelecek Salıya bırakıldı.

Toplantıya oldukça kalabalık gelen Fransızlar, İtalyanlara karşı içten gelen hoşnutsuzluklarını açığa vurdular.

Bu arada, "Genç Fransa" (*işçi olmayanlar*) grubunun temsilcileri, bütün milliyetlerin hatta ulusların "modası geçmiş önyargılar" olduğunu ilan ettiler. Prudonlaştırılmış Stirner'cilik. Herşey küçük "gruplara" ya da "komünlere" bölünecek, onlar da bir "birlik" kuracaklar; devlet kurmayacaklar. Ve bütün öteki ülkelerde tarih duracak ve Fransızlar toplumsal devrime hazır duruma gelinceye kadar, insanlığın bu

"bireyselleştirilme"si ve ona uygun bir "yardımlaşmacılık" sürüp gidecek. Sonra onlar bize deneyi gösterecekler ve onların verdiği örneğin gücünü iliklerinde duyan bizler, dünyanın geri kalan kısmı, bu örneği izleyeceğiz. Tamı tamına Fourier'nin, sosyalist toplum modeliyle beklediği şey. Her ne ise, kim ki, "toplumsal" sorunu, eski dünyanın "boşinanları"yla yükler, o "gerici"dir.

Ben konuşmama başlarken milliyetleri çırpıp atıveren dostumuz Lafargue'ın ve ötekilerin, dinleyenlerin ondadokuzunun anlamadığı bir dilde, yani "*Fransızca*" konuştuğunu söyleyince, İngilizler gülmekten kırıldılar. Ayrıca, Lafargue'ın milliyetleri yadsımaktan —belki de bilinçsiz olarak— onları model olarak Fransız ulusunun içinde eritmeyi anladığını söyledim.

Şu sıralarda durum aslında oldukça güç görünüyor; çünkü bir yandan İngilizlerin salakça İtalyancılık etmelerine karşı durmak, öte yandan Fransızların İtalyanlara yönelttikleri yanlış polemikleri önlemek gerekiyor; özellikle de derneğimizi tek yanlı bir yola sokabilecek her türlü gösteriden kaçınmak zorunlu görünüyor.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

83
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 7 TEMMUZ 1866

... Londra'daki işçi gösterileri, 1849'dan bu yana İngiltere'de gördüğümüz gösterilerle karşılaştırıldığında görkemliydi, yalnızca ve yalnızca *Enternasyonal*in eseri oldu. Örneğin Trafalgar alanındaki lider, bay Lucraft, bizim konseyin üyelerindendir.[154] Demokratların, halkın önünde kendilerini önemli insanlar durumuna getirirken *hiçbir şey yapmamalarına* karşılık, bizimki kulisté *çalışıp* kamuya görünmemenin

farkını gösteriyor.

Commonwealth yakında ruhunu teslim edecek. Fox gelecek hafta ayrılıyor. Unutmadan söyleyeyim, Stumpf bana Mainz'dan yazdığı mektupta, işçiler arasında senin *İngiltere'de ...** kitabına olan talebin her gün arttığını, parti için de olsa ikinci baskı yapmanı istiyor. Ayrıca, kişisel deneyimine dayanarak savaştan hemen sonra "çalışma sorunu"nun Almanya'da öne çıkacağını yazıyor.

Kuşkusuz, Bonaparte, orduya iğneli tüfeği ya da ona denk bir silahı verinceye kadar savaş istemiyor. Burada bir *yankî*[155] savaş bakanlığına bir tüfek satmayı önerdi; mülteci bir Prusya subayının (Wilke) bana dediğine göre bu tüfek, iğneli tüfekten de iyiymiş; tıpkı iğneli tüfeğin "Old Bess"ten[156] üstün olması gibi, yeni tüfeğin parçalarının birleştirilmesi işi çok basitmiş. Çok az ısınıyormuş, daha az sıklıkta temizleniyormuş ve ucuzmuş. Bizim, *emeğin örgütlenişi, üretim araçları tarafından* belirlenir biçimindeki kuramımız, herhangi bir alanda, adam öldürme sanayiinden daha inandırıcı bir biçimde kanıtlanmış mıydı? Bu konuda birşeyler yazman, katlanacağın zahmete değer (ben bu konuda gerekli bilgiye sahip değilim); yazarsan, senin imzanla, benim kitabıma ek yapabilirim. Düşün. Yanıtın evetse, birinci cilt için olmalı, çünkü ben birinci ciltte bu konuya açıkça değiniyorum. Benim esas kitabımda, yalnızca kendisinden alıntı yapılan biri olarak değil, ama doğrudan katkısı olan biri olarak senin de yeralman (şimdiye dek yalnızca ufak-tefek şeyler yapabildim) düşünebiliyor musun bana çok büyük bir keyif verir.

Bu arada bir yandan Comte'u okuyorum, çünkü burada İngilizlerle Fransızlar bu herif hakkında epey şamata yapıyorlar. Onları büyüleyen şey ansiklopedik biçim, sentezler. Ama Hegel'le karşılaştırırsan zavallıca (Hem de Comte mesleği bakımından matematikçi ve fizikçi olarak Hegel'den üstün, yani ayrıntılarda üstün, ama insan bütünü düşündüğü zaman Hegel sonsuz derecede büyük). Ve bu süprüntü pozitivizm 1832'de ortaya çıktı!

* *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu.* –ç.

84

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A

MANCHESTER, 25 TEMMUZ 1866

... Almanya'daki durum bana oldukça basit görünüyor. Bismarck Prusya ordusunu kullanarak burjuvazinin Küçük Almanya[157] planını büyük bir başarıyla uygular uygulamaz, Almanya'daki gelişmeler tam kararlı bir biçimde öylesine bu doğrultuya girdi ki, başkaları gibi biz de sevsek de sevmesek de bu *oldu-bittiyi* kabul etmek zorundayız. Konunun *ulusal* yanına gelince, Bismarck, her durumda burjuvazinin niyetlendiği boyutlarda, yani güneybatı Almanya'yı da içerecek, bir küçük Almanya İmparatorluğu kuracaktır; Maine hattı ve Güney Almanya Konfederasyonu gibi ifadeler kuşku yok ki Fransa'ya dönüktür; bu arada Prusya ordusu Stuttgart'a doğru yürümektedir. Dahası, çok geçmeden Avusturya'nın Alman kesimleri de bu imparatorluğun eline geçecektir; çünkü Avusturya artık aynı zamanda Macar imparatorluğu[158] da olmaktadır ve oradaki Almanlar, slavlardan da sonra gelmek üzere üçüncü ulus olmaktadırlar.

Siyasal bakımdan Bismarck burjuvaziye dayanmak zorunda kalacaktır; imparatorluktaki prenslere karşı buna gerek duyacaktır. Bu belki şu anda olmayabilir, çünkü itibarı ve ordu, henüz yeterlidir. Ama, merkezi otorite için gerekli koşulları parlamento aracılığıyla güvence altına almak üzere olsa bile burjuvaziye birşeyler vermek zorunda kalacaktır; olayların doğal akışı da onu ya da onun ardından iktidara gelecek olanları, her zaman burjuvaziye seslenmek zorunda bırakacaktır; bu nedenle, burjuvaziye vermek *zorunda* olduğundan daha fazlasını şu anda vermese bile, gene de giderek daha fazla ölçüde onların tarafına doğru sürüklenecektir.

Olayın iyi yanı, durumun yalınlaşmasıdır; küçük başkentler arasındaki kavgaları ortadan kaldırarak bir devrimi daha da kolaylaştıracaktır; gelişmeleri de hızlandıracaktır. Her şey bir yana bir Alman parlamentosu, bir Prusya meclisinden oldukça farklıdır. Küçük devletler kendi bütünlükleri

parçalanmaksızın hareketin içine sürükleneceklerdir; yerelleştirici olumsuz etkiler ortadan kalkacaktır ve partiler yerel olmaktan çıkıp ulusal partiler durumuna dönüşeceklerdir.

Bunun belli başlı zararı —gerçekte büyük bir zarar— Almanya'nın kaçınılmaz olarak prusyalılaşma seline kapılmasıdır. Ayrıca Alman Avusturyasının geçici bir süre için ayrı kalması, Bohemya, Moravya ve Karintiya'da slav unsurların derhal ilerlemesine yolaçacaktır. Ne yazık ki, bu iki sonuçtan *birini ya da ötekini* önlemek için *hiçbir şey* yapılamaz.

Bu nedenle, benim görüşüme göre, onaylamaksızın, gerçeği kabul etmek zorundayız; Alman proletaryasını birleştirmek ve *ulusal* boyutlarda örgütlenişini sağlamak üzere, şimdi artık daha da artması gereken olanakları kullanmak durumundayız.

Kardeş Liebknecht'in Avusturya konusundaki görüşlerinin giderek bağnazlık ölçüsüne varacağını, Stumpf'un bana yazmasına hiç de gerek yoktu. Çünkü başka türlü olamazdı. Ayrıca, *Neue Frankfurter Zeitung*'da Leipzig'den gönderdiğine kuşku duymadığım öfkeli yazılar yayınlandı. Blind'ın prens-yiyen gazetesi *Neue Frankfurter Zeitung*, işi, "*saygıdeğer Hesse prensi*"ne* karşı çirkince davrandıkları için Prusyalıları azarlamaya kadar vardırdı ve zavallı kör Guelph'i** şevkle destekledi.

Guardian'da*** daha fazla bir şey yayınlanmadı.

Sevgiler
F. E.

* Ludwig III. –*Ed.*
** Hanoverli George V. –*Ed.*
*** *The Manchester Guardian* gazetesi. –*Ed.*

85

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

[LONDRA] 27 TEMMUZ 1866

... Ben de seninle aynı görüşteyim, bu aşağılık, olduğu gibi kabul edilmek gerekiyor. Ama bu ilk aşkın balayı döneminde biraz geri durmakta yarar var. Prusyalıların küstahlığı ve o muhteşem rüyadan bu yana kendisinin güçlü bir hükümdar olmasının dışında hiçbir şeyin değişmediğine inanan yakışıklı William'ın aptallığı, yavaş yavaş etkisini gösterecektir. Avusturyalılar, şimdi, Praglı bağnaz slavlar, onların 1848'de nerede olmasını istedilerse, işte tam oradalar. Ama, şimdilik Venedik'i yitirmeleri ve birliklerinin zorunlu olarak belli noktalarda toplanması, Rusların hiç de yararına değil. Kendileri de panslavik bir imparatorluk oldukları için Avusturyalılar, Ruslarla daha da fazla çatışmaya girecekler. Gerçi, Habsburglar'ın saygınlıklarını önemli ölçüde yitirdikleri dikkate alınırsa, Rusların onları yavaş yavaş Türkiye'ye ortaklaşa saldırmaya ikna etmelerinden korkulur.

Burjuvaziyi merkezileştiren her şey, kuşkusuz işçilerin yararınadır. Bununla birlikte, hemen yarın gerçekleştirilse bile barış, Villafranca ve Zürih barışlarından da daha ömürsüz olacaktır. Taraflar "silah reformu"nu başarır başarmaz, Schapper'in dediği gibi "pata küte" yeniden başlayacak. Sağda ve solda askerî krallıklar oluşması gerçi Plon-Plon'un "evrensel demokrasi" tasarımına uygun düşüyor ama, şu ya da bu ölçüde Bonaparte da geriledi.

Burada, hükümet az daha bir isyana yolaçıyordu. İngilizlerin herşeyden önce, devrim eğitimine kuşkusuz gereksinimleri var; sir Richard Mayne kesin olarak bu eğitimi denetimi altında tutsaydı, iki haftalık bir süre kuşkusuz yeterdi. Şimdilik sorunlar, pamuk ipliğine bağlı duruyor. Parmaklıklar —ve durum cidden kritikti– saldırı ve savunma amacıyla polise karşı kullanılsaydı ve polisten de yirmi kişi ölseydi, askeri birlikler, geçit yapmak yerine "müdahale" edebilirdi.

Ve işte o zaman biraz eğlenceli olurdu. Bir şey kesin, kafatasları polis copu için özel olarak imal edilmişe benzeyen şu kalın kafalı John Bull'lar*, iktidardakilerle gerçekten kanlı bir yüzleşme olmaksızın hiçbir yere varamayacaklar...

86

MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A

LONDRA, 9 EKİM 1866

... Cenevre'deki ilk kongre hakkında ciddi kaygılarım vardı. Ancak genelde, benim düşündüğümden daha iyi oldu. Fransa, İngiltere ve Amerika'daki etkileri beklenmedik ölçüdeydi. Ben oraya gidemezdim, gitmek de istemedim; ama Londra delegelerinin gündemini yazdım.[159] Bu gündemi kasıtlı olarak belli noktalarla sınırlı tuttum. Bunun amacı, işçilerin çarçabuk onayını ve uyumlu hareketini sağlamak, sınıf savaşımının gereksinimlerini beslemek ve bu savaşıma hız vermek ve işçileri bir sınıf halinde örgütlemekti. Parisli beyefendilerin kafaları, bomboş prudoncu sözlerle doluydu. Bilim konusunda gevezelik yapıyorlar ve hiçbir şey bilmiyorlar. Bütün *devrimci* eylemleri, yani sınıf savaşımının kendisinden çıkan eylemleri, tüm yoğun toplumsal hareketleri ve dolayısıyla *siyasal araçlarla* gerçekleştirilebilecek olanları (örneğin işgününün *yasal olarak* kısaltılmasını) reddediyorlar. *Özgürlük bahanesi* ve hükümet aleyhtarlığı ya da antiotoriter bireycilik bahanesi gerisinde, bu beyefendiler — onaltı yıl boyunca en sefil despotluğu sessizce sineye çeken ve hâlâ da çekmekte olan bu beyefendiler— gerçekte, Proudhon'vari idealize edilmiş alelade bir burjuva ekonomisini öğütlüyorlar. Proudhon çok büyük zarar verdi. Ütopyacılara yönelik yapmacıklı eleştirileri ve muhalefeti (bizzat kendisi bir küçük-burjuva ütopyacıdır, oysa Fourier'nin ve Owen'in vb., ütopyalarında yeni bir dünya beklentisi ve hayali vardır)

* İngilizler. –ç.
** Parlak gençlik. –*Ed.*

önce "*jeunesse brilliante*"ı,** öğrencileri kendine çekti ve kandırdı, sonra da işçileri, özellikle bilinçsizce eski saçmalıklara sarılan, ve lüks maddeler üretiminde çalışan Parisli işçileri kendine çekti ve yanılttı. Bilisiz, kuruntu, kasıntı, geveze ve şaşırtıcı ölçüde kaba kişiler olan bu işçiler, kendi üye sayılarını çok fazla aşan ölçüde kongreye geldiler; neredeyse herşeyi berbat edeceklerdi. Raporda, ad vermeden, hakettikleri şeyi yazacağım.

Aynı sıralarda Baltimore'da yapılan Amerikan işçileri kongresi, beni çok sevindirdi. Oradaki slogan, sermayeye karşı savaşım için örgütlenmeydi ve dikkate değer biçimde, benim Cenevre için öne sürdüğüm istemlerin çoğu, işçilerin haklı içgüdüleriyle orada da öne sürüldü.

Burada, bizim merkez konseyinin (*quorum magna pars fui*)* yarattığı Reform hareketi** pek büyük boyutlar kazandı ve direnilemez duruma geldi. Ben başından beri sahne gerisinde kaldım ve artık kendi yolumu tuttuğum için, bu konuda kendimi pek zahmete sokmuyorum.

Sevgiler
K. Marx

* Onun içinde en büyük rolü ben oynadım. –*Ed.*
** Seçim reformu hareketi. –*Ed.*

1867

87
MARX'TAN NEW YORK'TAKİ SIGFRID MEYER'E
HANOVER, 30 NİSAN 1867

Aziz Dostum,

Benim hakkımda sanırım pek iyi düşünmüyor olmalısınız; hele hele mektuplarınızın bana *çok büyük bir zevk* vermekle kalmadığını, aynı zamanda bu sıkıntılı dönemde *gerçek bir teselli* olduğunu söylersem hakkımdaki bu düşünceniz daha da pekişir. Zararı yok, yüce ilkelere sahip yetenekli bir insanı partimize kazandığımızı bilmek bana yeter. Dahası, mektuplarınız, benim için kişisel olarak zarif bir dostlukla dolup taşıyordu. Kuşkusuz anlarsınız ki, tüm dünyayı (resmî olanı) karşısına almış, onunla en şiddetli çatışmaya tutuşmuş biri olarak, bu dostluğu en az hafife alabilecek kişi benim.

Peki, neden size yanıt vermedim? Çünkü sürekli olarak mezarın kenarında dolaşıyordum. Bu yüzden de ailemi, mutluluğu ve sağlığını kurban verdiğim kitabımı tamamlamak için çalışabildiğim sürece *her* anı kullanmak zorundaydım. Umarım, bu açıklamaya başka hiçbir şey eklemem gerekmiyor. Sözümona "becerikli" insanlara ve bilgeliklerine gülüp

geçiyorum. Adam öküz olmayı seçmişse, doğal ki insanlığın çektiği acıya sırtını çevirebilir ve gemisini kurtarmaya bakabilir. Ama kitabımı tamamlamadan, en azından yazımını bitirmeden önce bu dünyadan elimi çekmek durumunda kalsaydım kendimi gerçekten *beceriksiz* sayardım.

Yapıtın *birinci cildi*, Hamburg'da *Otto Meissner* tarafından birkaç haftaya kadar yayınlanıyor. Başlık: *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* [*Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi*]. Kitabın metnini kendim vermek için Almanya'ya geldim, Londra'ya dönüş yolunda Hanover'deki bir dostumda* birkaç günlüğüne kalıyorum.

Cilt I, "*Kapitalist Üretim Süreci*"ni içeriyor. Genel bilimsel gelişmenin yanısıra, şimdiye dek kullanılmamış *resmi* kaynaklara dayanarak son yirmi yıl süresince İngiliz ve *İrlandalı* tarım ve sanayi proletaryasının içinde bulunduğu koşulları, çok ayrıntılı olarak anlatıyorum. Kuşkusuz anlayacağınız gibi, bütün bunlar bana yalnızca *argumentum ad hominem*** olarak yarıyor.

Yapıtın tümünün bir yıl içinde yayınlanacağını umuyorum. *Cilt II* kuramsal bölümü sürdürüyor ve tamamlıyor.[160] *Cilt III*, *onyedinci yüzyılın ortasından bu yana ekonomi politiğin tarihi.*

Uluslararası Emekçiler Derneğine gelince, İngiltere'de, Fransa'da, İsviçre ve Belçika'da önemli bir bir güç durumuna geldi. Amerika'da da olabildiğince çok şube açın. Üyelik ödentisi kişi başına yılda bir peni (yaklaşık bir Silbergroschen), ama her komün, ne kadar katkıda bulunabilirse o kadar veriyor. Kongre bu yıl 3 Eylülde Lozan'da yapılıyor. Her komün bir temsilci gönderebilecek. Bana bu konuyu, Amerika'da ne durumda olduğunuzu ve genel durumu yazın. Sessiz kalırsanız, bunu, günahlarımı henüz affetmediğiniz anlamına alacağım.

Yürekten sevgilerle
Karl Marx

* Ludwig Kugelman. –*Ed.*
** Karşı görüşü, kendi görüşünü savunmada kanıt olarak kullanmak. –ç.

88

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A

MANCHESTER, 16 HAZİRAN 1867

Sevgili Moor,*

Son sekiz günden beri bir yandan bay Gottfried'le[161] aramdaki tartışmalar, bir yandan öteki tatsızlıklar dolayısıyla öylesine sinirli ve huzursuzdum ki, şöyle rahat bir nefes alıp değerin biçimi üzerinde çalışacak pek zaman bulamadım. Yoksa, provaları** sana çoktan geri göndermiş olacaktım. İkinci forma, özellikle senin özü-yüklü biçemin dolayısıyla bir ölçüde ağır görünüyor, ama artık değiştirilemez; ayrıca bir ek bölümle, birşeyler yapman gerektiğini de düşünmüyorum; çünkü, ottan farksız kültür yoksunu insanlar, bu tür soyut düşünceye zaten alışık değiller ve bu sanatı edinmek için de kendilerini harabetmeyi düşünmeyecekler. Yapılabilecek en fazla şey şu olabilir: burada diyalektik olarak ulaşılan noktalar, tarihsel olarak daha büyük ayrıntıyla ortaya konabilir ve bu konuda en önemli şey gerçi söylenmiştir ama, gene de böyle yaparak deyim yerindeyse tarihsel kanıtlar sağlanabilir. Ama senin elinde öylesine çok malzeme var ki, konuyu biraz taşırarak, paranın gelişmesinin gereğini ve bu gelişmeyle bağlantılı süreci tarihsel çerçevede gösterebilirsin.

Bu soyut değerlendirmelerde çok büyük bir hata yaptın; ayrı başlıklarla ve çok sayıda küçük alt bölümle düşüncenin akışını belirginleştirmeliydin. Bu bölümde Hegel'in *Encyclopaedia*'da yaptığı gibi yapmalıydın; her diyalektik geçişi özel bir başlıkla ve kısa paragraflarla vermeliydin ve konudan ayrıldığın yerlerle örneklemeleri özel bir harf karakteriyle göstermeliydin. Kitap belki bilgiççe görünebilirdi, ama daha geniş bir okur kesiminin kavrayabileceği gibi olurdu. Çünkü insanlar, hatta okumuş-yazmışlar bile, bu tür düşünceye alışık değiller, bu nedenle, onlar için olabildiği kadar kolaylaş-

* Mağripli, çok esmer olduğu için yakınlarının Marx'a taktıkları ad. –ç.
** Engels, *Kapital*'in birinci cildinin tashihlerini imliyor. –*Ed.*

tırnak gerekir.

Daha öncekine (Duncker)* bakışla, diyalektik gelişmenin keskinliğindeki ilerleme çok belirgin, ama konunun kendisinde, ben, birinci kitaptaki anlatımı, birçok yerde buna yeğ tutarım. Önemli ikinci formada bazı baskı yanlışları olması çok kötü. Ama bu konuda şu anda yapılabilecek bir şey yok anlaşılan; zaten diyalektik olarak düşünebilenler, buraları anlayacaktır. Öteki formalar çok iyi; okurken büyük zevk aldım.

Hofmann'ı okudum.** En son kimyasal kuram, bütün yanlışlarına karşın, daha önceki atomik kimyaya göre büyük bir ilerlemeyi imliyor. Maddenin *bağımsızca varolabilen* en küçük parçası olarak molekül, çok rasyonel bir kategori; Hegel'in dediği gibi "titreşen gövdede" sonsuz bölüm dizilerini sonuçlandırmayan ama niteliksel bir farklılık yaratan "hareketsiz noktalar".[162] Gerçi bay Hofmann, zaman zaman, maddenin bölünmez parçası atomlara geri gidiyor ama, bölünebilirliğin sınırı diye görülen atom, şimdi artık bir *ilişkiden* başka bir şey değil. Kitabın, kimyadaki gelişmeler konusunda belirttikleri gerçekten görkemli; Schorlemmer, bu devrimin sürüp gittiğini, her gün yeni buluşlar beklemek gerektiğini söylüyor.

Hanımefendiye, kızlara ve elektrikçiye*** sevgiler, saygılar.

Sevgiyle
F. E.

Beş formayı bugün geri gönderiyorum.

* Engels, ilk kez F. Duncker'in 1859'da Berlin'de yayınladığı *Zur Kritik der politischen Ökonomie*'yi [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*] imliyor. *–Ed.*

** August Wilhelm Hofmann, *Einleitung in die moderne Chemie*, [*Modern Kimyaya Giriş*]. *–Ed.*

*** Tıpta elektriği kullanma eğiliminde olan Paul Lafargue'ı imliyor. *– Ed.*

89

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

[LONDRA] 22 HAZİRAN 1867

... Umarım, ilk dört forma* seni tatmin etmiştir. Dünyanın geri kalan kısmı ne söylerse söylesin, benim için daha önemli olan, senin tatmin olmandır. Burjuvazi de varsın, yaşamının geri kalan kısmında benim o anlaşılması güç biçemimi anımsasın. Nasıl domuz olduklarının bir kanıtını daha vereyim. Bildiğin gibi beş yıldan beri bir çocukları istihdam bürosu var. 1863'te yayınladıkları ilk rapor çerçevesinde, suçlanan sanayilere karşı derhal gerekli "önlemler" alınmıştı. Parlamentonun bu yılki toplantı döneminin başında Tory hükümeti, gözüyaşlı Walpole aracılığıyla bir yasa tasarısı getirdi; tasarı büronun bütün önerilerini, içeriği biraz gevşetilmiş biçimde de olsa benimsiyordu. Aralarında büyük maden sanayicileri de olmak üzere, kendilerine karşı önlem alınacak olanlar, özellikle "ev hizmetleri" vampirleri, mahçup bir suskunluğu yeğlemişlerdi. Şimdi parlamentoya verdikleri bir dilekçeyle *yeni bir soruşturma* istiyorlar. Daha önceki soruşturmanın önyargılı olduğunu söylüyorlar! Hesaplarını, Reform tasarısının[163] bütün dikkatleri üstüne çekeceği, sendikaların[164] fırtınalı bir havaya maruz kalacağı, onların da bu arada sorunu sessizce oldu-bittiye getirecekleri düşüncesi üzerine kuruyorlar. Sözünü ettiğim "*rapor*"daki en kötü şey de *bu insanların kendi tanıklığı*. Biliyorlar ki, yeni bir soruşturmanın tek *bir anlamı* olabilir —bu da "biz burjuvaların istediği şey"dir— yeni bir beş yıllık sömürü süresi. İyi ki, benim Enternasyonaldeki konumum, bu sokak köpeklerinin o nazik hesaplarını altüst etmeme elveriyor. Sorunun önemi çok büyük. Bu, yetişkin erkek işçiler dışında, bir-buçuk milyon insan üzerindeki *işkencenin kaldırılması* demektir.[165]

Kitaptaki *değerin biçiminin* gelişmesine gelince, bu konuda da diyalektik olarak davranabilmek için, senin öğüdüne hem uydum, hem *uymadım*. Yani şu: 1) Bir *ek* yazdım;

* Marx, *Kapital*'in birinci cildinin tashihlerini kastediyor. –*Ed.*

orada *aynı şeyi*, olabildiğince basit ve olabildiğince eğitsel bir biçimde anlattım ve 2) Öğüdüne uydum, birbirini izleyen her önermeyi ayrı bir paragraf yaptım, ayrı *başlıklar koydum*. Şimdi, "*diyalektik olmayan*" okura, *önsöz*de, x'ten y'ye sayfaları atla, eki[166] oku diyorum. Bu yalnızca kalın kafalılar için değil, bilmeye vb. istekli olan gençler için de önemli. Ayrıca, sorun tüm kitabı belirleyici nitelikte. İktisatçılar, şimdiye dek çok ama çok basit olan bir noktayı gözden kaçırdılar. O da şu: *20 yarda keten = 1 ceket* biçimi, *20 yarda keten = 2£* biçiminin, ancak gelişmemiş temelidir; bu gelişmemiş *en basit meta biçiminde* değeri, tüm öteki metalara göre henüz açıklanmamıştır, yalnızca kendi doğal biçiminden *farklılaşmış* olarak açıklanmıştır. İşte bu durumuyla *en basit meta biçimi, para biçiminin tüm gizini*, ve bu gizle birlikte, bir çekirdek olarak, *emek ürününün bütün burjuva biçimlerini* içerir. İlk kez anlatırken (Duncker)*, bu noktayı geliştirme güçlüğünden sakınmıştım; *değerin açıklamasını*, para biçiminde ortaya çıktığı biçimiyle tahlil etmekle yetinmiştim.

Hofmann** konusunda çok haklısın. Yeri gelmişken, — salt *niceliksel* değişmeler sonucu— zanaat ustasının kapitaliste dönüşmesine değindiğim benim Bölüm III'ün[167] sonuç kısmında da göreceksin; *o metinde* Hegel'in, *yalnızca nicel değişiklikler, nitel değişikliklere dönüşür* biçimindeki yasayla ilgili buluşunu alıntılıyorum ve bunun tarih ve doğa bilimlerinde de geçerli olduğunu söylüyorum. Bu metne ilişkin *notta* (o sıralarda Hofmann'ın derslerini dinliyordum), bu alanda *hiçbir* şey bulmamış olan, yalnızca soruna son kat *cilasını* vuran Hofmann'dan değil, ama *moleküler kuramdan* sözetmiştim. Hofmann yerine Laurent'i, Gerhardt'ı ve *asıl adamı* yani *Wurtz*'u anmıştım.[168] Mektubun üzerine hayal meyal bunları anımsadım ve bu nedenle yazdıklarıma baktım...

* Marx, ilk kez F. Duncker'in 1859'da Berlin'de yayınladığı *Zur Kritik der politischen Ökonomie*'yi [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*] imliyor. – *Ed.*

** Hofmann, *Einleitung in die moderne Chemie* [*Modern Kimyaya Giriş*]. –*Ed.*

90
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 26 HAZİRAN 1867

... Artı-değerin kaynakları üzerine birkaç sözcük daha: imalatçı ve onunla birlikte sıradan iktisatçı hemen şunu ileri sürecektir: kapitalist, işçiye, 12 saatlik emeği karşılığı yalnızca 6 saatin fiyatını öderse, o zaman bu, artı-değerin kaynağı olamaz; çünkü bu durumda fabrika işçisinin emeğinin her bir saati, yarım saatlik emek için hesaplanmıştır —bu yarım saatlik emek için ödeme yapılmıştır— ve emeğin ürününün değerine yalnızca bu değer girmiştir. Alışılmış formüle göre yapılan bir hesaplama da örnek olarak verilecektir: hammadde için şu kadar ödendi, aşınma payı için şu kadar, ücretler için (saat başına gerçek ürün için ödenen *gerçek ücret)* şu kadar vb.. Gerçi bu uslamlama ürkütecek kadar sığ ve değişim değerini fiyatla, emeğin değerini de ücretle eşitliyor; üstelik bir saatlik emek için, yalnızca yarım saatlik emeğin fiyatı ödendiyse o zaman değere yalnızca yarım saat-emek olarak girer gibi çok saçma bir varsayıma dayanıyor ama, bunu dikkate almamış olman beni gene de şaşırttı. Çünkü bu uslamlamayla ***kesin olarak*** ve derhal karşılaşacaksın. Öyleyse önceden yanıtlamak daha iyi olur. Belki de izleyen bölümlerde bu noktaya dönersin...

91
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 27 HAZİRAN 1867

... Aldığım son forma yirminciydi.* Bütünü 40-42 forma olacak. Sana gönderdiklerimden sonra hiç *temiz prova* alınmadı. Oradan ayrılırken, sendeki provaları bana geri yolla.

Darkafalının ve sıradan iktisatçının kaçınılmaz kuşkuları konusunda söylediklerine gelince (ki bunlar doğal olarak,

**Kapital* 'in birinci cildinin formaları. *–Ed.*

ödenmiş emeği ücret sayarlarsa, *ödenmemiş* emeği *kâr* saydıklarını vb. unuturlar), tüm sorun, bilimsel olarak açıklandığında, gelir şu soruya dayanır:

Metanın *değeri, üretim fiyatına* nasıl dönüştürülür; bu fiyatın içinde:

1) *Bütün emek, ücretler* biçiminde *ödenmiş görünür*;

2) Artı-emek ya da artı-değer, tersine, *maliyet fiyatının* (değişmeyen sermaye kısmının fiyatı + ücret) *üstünde ve ötesinde*, faiz, kâr vb. denen bir *fiyat artışı* biçimine bürünür.

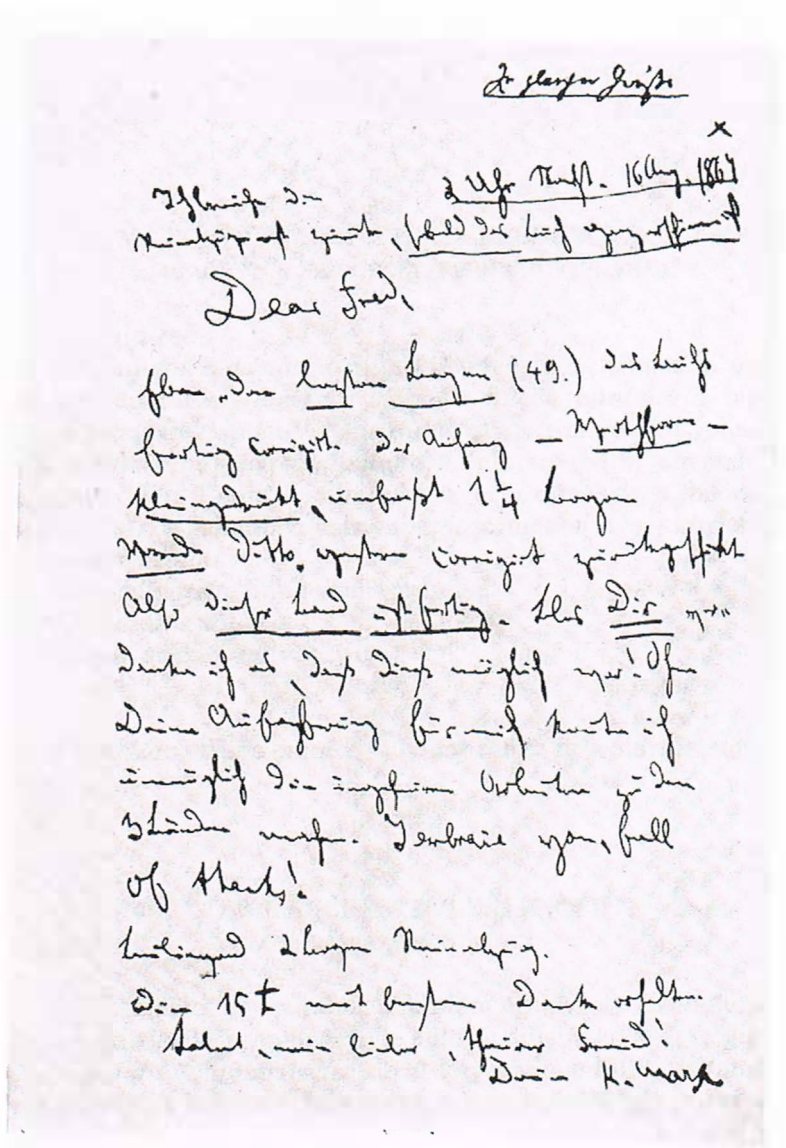
Bu sorunun yanıtlanması:

I) Örneğin, *bir günlük emek-gücünün değere dönüşmesi* ya da *bir günlük emeğin fiyatı*, önceden açıklanmalıdır. Bu, bu cildin V'inci bölümünde yapılıyor.[169]

II) Gene, *artı-değerin kâra* ve *kârın ortalama kâra dönüşmesi* de önceden açıklanmış olmalıdır. Bunun için ise *sermayenin dolaşım sürecinin* önceden anlatılmış olması gerekir; çünkü sermayenin dolaşımı vb. de burada önemli bir rol oynar. İşte bu nedenle bu konu, üçüncü kitaptan önce (İkinci cilt, ikinci ve üçüncü kitapları içeriyor) ele alınamaz. Orada, darkafalının ve sıradan iktisatçının kafasında, bu ilişkilerin *içsel bağlantılarının* değil, ilk bakıştaki görüntülerine değgin *biçim*lerinin yansıdığı, *sorunlara bakışlarının* böylece biçimlendiği ortaya çıkacaktır. Hem yeri gelmişken, öyle olmasaydı, *bilime* ne gerek olurdu?

Tüm bu kuşkuların önünü *önceden* kesmeye çalışsaydım, diyalektik gelişme yöntemini tümüyle allak-bulak etmiş olurdum. Tam tersine. Bu yöntemin üstünlüğü, bu herifler için sürekli olarak *tuzaklar hazırlamasıdır*: bu tuzaklar, onları, eşekliklerini zamanından önce göstermeye kışkırtır.

Ayrıca, üçüncü paragraftan hemen sonra: "Artı-Değer Oranı", senin elindeki son bölüm, *işgünü* (normal bir işgünü için savaşım) geliyor; bu bölümün ele alınış biçimi açıkça gösteriyor ki, *pratikte* bay burjuva, kârının kaynağını ve özünü çok iyi anlamaktadır. Bu, ayrıca *Senior*'de de açıkça görülüyor; orada da burjuvanın bütün kârını ve faizi, *emeğin ödenmemiş son saatinden* çıkardığı belirtiliyor.

Marx'ın, *Kapital*'in birinci cildinin tamamlandığını haber veren, 16 Ağustos 1867 günlü Engels'e mektubu

Bayan Lizzy'ye derin saygılar.

Sevgiyle
K. M.

92
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 16 AĞUSTOS 1867, GECEYARISINDAN SONRA SAAT 2.

Sevgili Fred,

Kitabın *sonuncu formasının* (49'uncu) düzeltilmesini de tamamladım. Ek —*değerin biçimi— küçük puntolarla* bir forma bir çeyrek tuttu.[170] Önsözü de düzelttim ve dün yolladım. Böylece *bu cilt tamamlandı.* Yalnızca *senin* sayende mümkün oldu. Senin, benim için özverin olmaksızın, bu üç ciltlik koskoca çalışmayı asla yapamazdım. Seni teşekkürlerle kucaklıyorum!

İki temiz prova daha yolluyorum.

15£'i aldım, sağol.

Selam, aziz, sevgili dostum.

Sevgiyle
K. Marx

Tüm kitap ortaya çıkıncaya kadar temiz provaları istemiyorum.

93
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 24 AĞUSTOS 1867

Kitabımdaki en canalıcı noktalar şunlar: 1) Kullanım-değeri ya da değişim-değeriyle ifade edilişine göre *emeğin ikili niteliği.* (Olguların *her* türlü kavranması buna dayanıyor.) Daha *ilk* bölümde bu vurgulanıyor; 2) *Artı-değerin,* kâr, faiz, rant, vb. gibi *özel* biçimlerinden *bağımsız* olarak tahlili. Bu, özellikle ikinci ciltte görülecek. Klasik ekonominin, hep

genel biçim ile karıştırdığı, bu özel biçimler tahlili karmakarışıktır.

Eksikliğini hissettiğim noktaları, eleştirilerini, sorularını vb., lütfen temiz provanın üzerinde belirt. Bu benim için çok önemli; er ya da geç, ikinci baskı yapılacağına inanıyorum. Bölüm IV'e gelince, *şeylerin kendilerini,* yani *içbağlantılarını* araştırmak beni çok yordu. Tam bunu yapmıştım ve *sonal değerlendirmelerle* uğraşıyordum ki, bir *Blue Book*'u öteki izlemeye başladı; kuramsal olarak vardığım sonuçları, bu rapordaki bilgilerin doğrulaması beni çok mutlu etti. Ensonu sürüp giden güçlükler ve alacaklıların sürekli kapıyı aşındırmaları arasında metin yazıldı.

İkinci kitabın sonuç kısmı (*Dolaşım Süreci*) —*şimdi* yazmakta olduğum kısım— yıllar önce yaptığım gibi, yeniden senin yardımını istememi gerektiren bir noktayı içeriyor.

Sabit sermaye, diyelim on yıl sonra, ayni olarak yenilenecek, yerine yenisi konacak. Bu arada üretilen metalar satıldığı ölçüde, bu sabit sermayenin değeri yavaş yavaş ve kısım kısım geri dönüyor. Sabit sermayenin bu ilerleyip giden geri dönüşü, (onarımı vb. bir yana bırakırsak), yalnızca maddi biçimi, örneğin makineninki, artık yokolduğu zaman yerine yenisini koymak için gereklidir. *Bu arada*, kapitalist, bu birbirini izleyen dönüşleri elinde bulunduruyor.

Yıllar önce sana yazdığım mektupta, böylelikle bir *birikim fonu* oluşuyor gibi görünüyor bana demiştim; çünkü kapitalist, sabit sermayeyi yenisiyle *değiştirinceye* kadar geçen *süre içinde*, geri dönen bu parayı doğal olarak *kullanıyor*. Bir mektubunda, sen bir ölçüde yapay bir biçimde bu görüşe karşı çıktın. *Daha sonra* bu *amortisman fonunu*, McCulloch'un *birikim fonu* diye tanımladığını gördüm. McCulloch'un hiçbir fikri doğru olamaz diye inandığım için bunu unuttum. Onun bir tür *savunma amaçlı* yaklaşımı, maltusçular tarafından zaten reddediliyordu; ama *onlar* da *bu gerçeği kabul etmekteydiler*.

Şimdi sen bir imalatçı olarak, yenisiyle *ayni olarak* değiştirmeden *önce*, bu sabit sermaye için geri aldığın paraları

ne yaptığını bilmek durumundasın. Ve bu konuda (kurama girmeden, *yalnızca bir pratik sorunu olarak*) bana yanıt vermelisin.

Selamlar. Bayan Lizzy'ye selamlar!

Sevgiyle
K. M.

94
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 11 EYLÜL 1867

... Brüksel'deki gelecek kongrede, bu prudoncu eşek herifl ere nakavt edici darbeyi bizzat ben vuracağım.[171] Kitabım yayınlanıncaya ve derneğimiz kök salıncaya kadar, *şansen* ortaya çıkmak istemedim ve tüm işleri diplomatik bir biçimde idare ettim. Genel Konseyin resmi raporunda da onlara sıkı bir sopa çekeceğim (tüm çabalarına karşın Parisli gevezeler, yeniden seçilmemizi de engelleyemediler).[172]

Bu arada derneğimiz büyük bir ilerleme sağladı. Bizi bütün bütün görmezden gelmek isteyen aşağılık *Star* gazetesi, dün yayınladığı başyazısında, bizim Barış Kongresinden daha önemli olduğumuzu yazdı.[173] Schulze-Delitzsch, Berlin'deki "*İşçi Derneği*"nin bize katılmasına engel olamadı.[174] İngiliz sendikacıları arasında bizim çok "ileri" gittiğimizden şüphelenen bazı rezil kişiler, şimdi koşa koşa bize geliyor. *Courrier Français*'den başka, Girardin'in *Liberté* si, *Siècle*, *Mode*, *Gazette de France* vb. kongremizle ilgili haberler yayınladılar. İşler yürüyor. Belki de göründüğünden daha yakın olan gelecek devrimde *biz* (yani sen ve ben) *elimizin altında* bu güçlü makineye sahip olacağız. Bunu, son otuz yılda Mazzini'nin vb. yürüttüğü hareketlerin sonuçsuzluğuyla karşılaştır! Üstelik, herhangi bir parasal olanağa da sahip olmaksızın. Paris'teki prudoncuların entrikalarını, İtalya'daki Mazzini'cileri, kıskanç Odgerler'i, Cremerler'i ve Londra'daki Pot-

terlar'ı, Almanya'daki Schulze-Delitzsch'cileri ve lasalcıları düşünürsek! — Biz çok mutlu olabiliriz...

95
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 2 KASIM 1867

... Fenianların* Manchester'deki duruşmaları, beklendiği gibi oldu.[175] Reform Liginde "adamlarımız"ın çıkardığı gürültüyü görmeliydin. İngiliz işçilerin Fenianizm için böyle bir gösteri yapmalarını kışkırtmak için elimden gelen herşeyi yaptım.

Selamlar.

Sevgi ile
K. M.

Eskiden İrlanda'nın İngiltere'den ayrılmasını olanaksız diye düşünürdüm. Gerçi ayrılıktan sonra *federasyon* gelebilir ama, şimdi artık bu ayrılığı kaçınılmaz görüyorum. İngilizlerin gittiği yolu gösteren bu yılki tarım istatistikleri birkaç gün önce yayınlandı. Bir de tahliye biçimleri var. İrlanda genel valisi lord Abicorn** (adı *aşağıyukarı* böyle birşey), son haftalarda malikanesinden binlercesini zorla sürüp attı. Aralarında işi iyi olan bazı çiftçiler de var; toprakta yaptıkları iyileştirmeler ve sermaye yatırımları da bu zorla tahliyeler sırasında ellerinden gitti. Başka hiçbir Avrupa ülkesinde yabancı yönetimi, yerlilerin böyle doğrudan mülksüzleştirilmeleri biçimini almamıştır. Ruslar yalnızca siyasal nedenlerle elkoyarlar; Batı Prusya'da Prusyalılar satın alırlar.

* Amerika'daki ve İrlanda'daki İrlandalıların 19'uncu yüzyılda, İrlanda'daki İngiliz yönetimine son vermek ve devrim yapmak amacıyla kurdukları birliğin üyesi. –ç.

** Lord Abercorn, İrlanda Valisi. –*Ed.*

96

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

LONDRA, 30 KASIM 1867

... Gazeteleri okuduysan görmüşsündür: 1) Enternasyonal Konseyin Fenianları[176] anma yazısı Hardie'ye gönderildi; 2) Fenianizm konusundaki toplantı* halka açıktı (önceki hafta Salı);** ve *Times**** gazetesinde toplantı konusunda bir haber yayınlandı. Dublin *Irishman* ve *Nation* gazetelerinin muhabirleri de toplantıdaydı. Ben toplantıya çok geç gittim (aşağı yukarı iki hafta boyunca ateşim düşmedi, hastalığı yalnızca iki gün önce atlattım); gerçekten konuşma niyetim de yoktu. Birincisi sağlığım iyi olmadığı için, ikincisi kritik durum nedeniyle. Ama toplantıya başkanlık eden Weston beni konuşmaya zorladı; ben de bu durumda toplantının başka bir güne ertelenmesini önerdim. İşte bu nedenle geçen Salı**** konuşmam gerekiyordu. Gerçekte geçen Salı için hazırladığım, bir konuşma değil, konuşmanın ana noktalarıydı. Ama İrlandalı gazeteciler toplantıya gelmediler. Görüşmeleri açtıktan sonra, zamanın geç olduğunu öne sürerek kürsüyü Fox'a bıraktım. Gerçekte, o sırada Manchester'de idamlar yerine getirilmişti; bu nedenle de bizim konumuz Fenianizm, heyecanları tutuşturabilirdi ve ben (ama nazari *Fox* değil) gerçek durumu ve hareketin kendisini sakin kafayla tahlil edecek yerde, devrimci şimşekler çaktırabilirdim. İrlandalı muhabirler toplantıdan uzak durarak ve toplantının başlamasını böylece geciktirerek bana bir işarette bulunmuş oldular. Robert, Stephens vb. gibilerle aynı konumda görünmek istemem.

Fox'un konuşması iyiydi; herşeyden önce konuyu sunan bir *İngiliz* olmuştu; ayrıca konunun yalnızca siyasal ve uluslararası yönlerine değindi. Ne var ki, salt bu nedenle de ko-

* Genel Konseyin toplantısı. –*Ed.*

** 19 Kasım. –*Ed.*

*** *Times* gazetesinin 25974'üncü sayısında 21 Kasım 1867 günü çıkan "Londra Toplantıları" başlıklı yazıyı kastediyor. –*Ed.*

**** 26 Kasım. –*Ed.*

Yasanın yalnızca yüzeyinde dolaşmış oldu. Verdiği önerge saçma ve anlamsızdı. Ben bu önergeye karşı çıktım ve komiteye havale ettirdim.

İngilizlerin henüz bilmediği şey şu: 1846'dan beri İngilizlerin İrlanda'daki egemenliğinin ekonomik içeriği ve dolayısıyla siyasal amacı, tamamen yeni bir aşamaya girmiştir; işte bu nedenledir ki, Fenianizmin karakteristik özellikleri, sosyalist eğilimler göstermektedir (sözcüğün olumsuz anlamında, toprağın gaspedilmesine karşı çıkmaktadır) ve daha aşağı katmanların hareketidir. İrlandalıların yerine İngiliz kolonistleri (Roma İmparatorluğu anlamında) koymak isteyen Elizabeth ya da Cromwell barbarlığıyla, İrlandalıların yerine koyun, domuz, öküz koymak isteyen bugünkü sistemi karıştırmaktan daha gülünç ne olabilir! Topraktan sürüp çıkarmaların istisnai olduğu, özellikle sürü otlatmaya çok elverişli olan Leinster'de gözlendiği 1801-46 arasındaki sistem, çok yüksek çiftlik kiraları ve aracılar nedeniyle, 1846'da çöktü. İngiltere'de tahıl yasasının kaldırılması İrlanda'daki açlığın sonucuydu ya da en azından açlık, bu yasanın kaldırılmasını hızlandırmıştı; ama yasanın kaldırılması, olağan dönemlerde İngiltere'ye tahıl verme tekelini elinde tutan İrlanda'yı bundan yoksun bırakın. Yün ve et günün sloganı oldu; bu yüzden de sürülen tarlalar otlaklara dönüştürüldü. Bundan sonra da çiftlikler sistemli bir biçimde sağlamlaştırıldı. Zengin olmuş birçok aracı-çiftçiyi mülk sahibi yapan İpotekli Malikaneler Yasası, süreci hızlandırdı. İrlanda'daki İngiliz yönetiminin şimdi tek amacı vardır: *İrlanda'daki Malikanelerin Tasfiyesi*! Londra'da *aptal* İngiliz hükümeti, 1846'dan bu yana ortaya çıkan bu çok büyük değişimi bilmiyor. Ama İrlandalı biliyor. *Meagher'in Bildirisi*'nden (1848) *Hennessy'nin seçim bildirgesine* (Tory ve Urquhart yanlısı) (1866) kadar İrlandalılar, en açık ve güçlü bir biçimde bu gelişmenin bilincinde olduklarını ilan ettiler.

Şimdi soru şu: Biz bu konuda *İngiliz* işçilere ne önereceğiz? Benim görüşümce, *Birliğin iptalini* (kısacası, 1783 *olayını*, ama daha demokratik bir biçimde ve günün koşullarına

uyarlayarak) *pronunziamento*'larının* bir maddesi haline getirilmelidirler.[177] Bu, İrlanda'nın kurtuluşunun tek *yasal* ve dolayısıyla tek olanaklı biçimidir; bu bir *İngiliz* partisinin programına konabilir. İki ülke arasında salt kişisel birliğin yaşamaya devam edip etmeyeceğini, deneyim daha sonra gösterecektir. Zamanında yapılırsa bu belki olanaklı olabilir diye düşünüyorum.

İrlandalıların şimdi gereksindiği şey:

1) Özyönetim ve İngiltere'den bağımsızlık.

2) Bir tarım devrimi. İngilizler dünyanın en iyi niyetlileri olsalar bile İrlandalılar için bunu başaramazlar; ama onlara kendi kendilerine bunu başaracakları yasal araçları verebilirler.

3) *İngiltere'ye karşı koruyucu gümrük tarifeleri.* 1783'le 1801 arasında İrlanda sanayisinin bütün kesimleri gelişmiştir. Birlik, İrlanda parlamentosunun koyduğu koruyucu gümrük tarifelerini iptal ederek İrlanda'daki sınai yaşamı yıkmıştır. Küçük dokuma sanayii bunu karşılayacak durumda değildir. 1801'deki Birlik, İrlanda sanayisi üzerinde, İngiliz parlamentosunun Anne, George II ve ötekiler zamanında aldığı kararla İrlanda yün sanayiini vb., bastırmasının yaptığı etkiyi yapmıştır. İrlandalılar bağımsız duruma gelir gelmez, gereksinim, Kanada'yı, Avustralya'yı vb., yaptığı gibi onları da korumacı yapacaktır. Görüşlerimi (gelecek Salı, bu kez şansımdan ötürü muhabirler olmaksızın) merkez konseyinde sunmadan önce, birkaç satırla kendi düşüncelerini yazabilirsen sevinirim.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

* Resmi bildirge. –ç.

1868

97
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 8 OCAK 1868

Sevgili Fred,

Dühring konusunda.* Böyle bir adamın *İlkel Birikim* bölümünü hemen hemen tümden olumlu değerlendirmesi, büyük bir şey. Henüz genç. Carey'in takipçilerinden biri olarak, serbest ticaretçilere doğrudan karşı çıkıyor. Bunun yanısıra *üniversite öğretim üyesi* ve bu nedenle de hepsinin önünü tıkayan *profesör* Roscher birkaç tekme yedi diye[178] canı sıkılmıyor. Değerlendirmesindeki bir şey bana çok çarpıcı geldi: Ricardo'da olduğu gibi, değerin emek-zamanıyla belirlenmesi "belirsiz" bırakıldığı zaman, bu insanlar irkilmiyor. Tersine, değer, işgünüyle ve onun değişik biçimleriyle tam bağlantı içine sokulur sokulmaz, hiç hoş olmayan yeni bir ışık tepelerinde parlıyor. Eminim ki, Dühring'in benim kitabımı eleş-

* Marx, Eugen Dühring'in, *Kapital*'in birinci cildi üzerine yazısını kastediyor. –*Ed.*

tirmesinin bir nedeni de Roscher'e duyduğu kindi. Roscher gibi muamele görebileceği korkusu kolaylıkla gözleniyor. Bu arkadaşın, kitaptaki yeni üç temel öğeyi algılamamış olması garip:

1) *Başlangıcından beri* artı-değerin farklı parçalarını, rantı, kârı ve faizi, verilmiş sabit biçimler olarak ele alan *tüm* eski ekonomi politiğin tersine, ben ilkin artı-değeri genel biçimiyle, yani içinde bu parçaların henüz farklılaşmadığı hamur halinde, olduğu gibi ele alıyor ve değerlendiriyorum.

2) İktisatçılar, istisnasız, şu basit noktayı gözden kaçırdılar: meta —kullanım değeri ve değişim değeri biçiminde— ikili bir niteliğe sahipse, metanın temsil ettiği emek de ikili bir niteliğe sahip olmalıdır; Smith'de, Ricardo'da vb. olduğu gibi, emeğin *düpedüz* tahlili, her noktada açıklanamaz sorunlarla karşılaşmak zorundadır. Gerçekte eleştirel yaklaşımın bütün gizi buradadır.

3) Ücretler, ilk kez, ücretin gerisinde gizlenen ilişkinin usa-aykırı görünümü olarak ortaya konmuş ve bu, ücretlerin iki biçiminde —zamana göre ücret, parça-başı ücret— kılı kırk yararcasına özenle gösterilmiştir. (Yüksek matematikte, benzer formüllerin bulunması işime yaradı.)

Ve Dühring'in, değerin belirlenmesine yönelik ılımlı itirazlarına gelince, ikinci ciltte, burjuva toplumunda, değerin belirlenmesinin ne kadar az oranda "doğrudan" dikkate alındığını gördüğü zaman şaşıracaktır. Gerçekten, *hiçbir toplum biçimi*, toplumun yararlanabildiği emek-zamanının, üretimi şöyle ya da böyle düzenlemesine engel olamaz. Ne var ki, bu düzenleme, toplumun emek-zamanı üzerindeki bilinçli ve doğrudan denetimiyle sağlanmadığı –ki bu ancak ortak mülkiyette olanaklıdır— ama meta fiyatlarındaki hareketle sağlandığı ölçüde, her şey senin *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de* en uygun biçimde tanımladığın gibi kalır.

* Engels'in makalesi "Umrisse zu einer Kritik der National Ökonomie" ["Ekonomi Politiğin Bir Eleştiri Denemesi", bkz: K. Marx, *1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 352-383.]. *–Ed.*

98

MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A

LONDRA, 6 MART 1868

... Bay Dühring'in eleştirisindeki garip sıkıntılı tonun nedenini şimdi anlıyorum. O çok fazla kendini beğenmiş, arsız bir oğlandır; kendini ekonomi politikte bir devrimci olarak görür. İki kitabı var. Önce (Carey'den yola çıkarak) *Kritische Grundlegung der Nationalökonomie* [*Ekonomi Politiğin Eleştirel Temeli*] (yaklaşık 500 sayfa) ve ikincisi, Hegel diyalektiğine karşı yeni bir *Natürliche Dialektik* [Doğa Diyalektiği]. Benim kitabım*, onun bu iki kitabını da gömdü. Benim kitabım için eleştiri yazmasının nedeni Roschers için duyduğu kin. Yeri gelmişken söyleyeyim, biraz kasıtlı olarak biraz da kavrayışsızlığından aldatmacaya da sapıyor. Çok iyi biliyor ki, benim yöntemim hegelci *değildir*; ben materyalistim, Hegel idealist. Hegel'in diyalektiği, her türlü diyalektiğin temel biçimidir, ama ancak o gizemli biçiminden ayrıştırıldığı zaman... İşte *benim* yöntemimi ayırdeden şey de budur. Ricardo'ya gelince, Carey'nin ve ondan önce yüzlerce başka kişinin karşı durduğu zayıf noktaların benim yönetimimde *bulunmayışı* bay Dühring'in canını sıkmıştır. Sonuç olarak da Ricardo'daki bütün sınırlılıkları, kötü bir kasıtla bana yüklemeye çalışmıştır. Ama önemli değil. Birşeyler söyleyen ilk uzman kişi olduğu için gene de bu adama teşekkür etmeliyim.

İkinci ciltte (sağlığım düzelmezse herhalde hiçbir zaman çıkmayacak) toprak mülkiyeti, ele alınacak konulardan biri olacak; rekabete ise öteki konuların incelenmesinde gerektiği ölçüde yer verilecek.

Hastalığım sırasında (umarım yakında tümden geçer) yazamadım, ama bu tür bir yemeye alışık olmayan ve hızla hazmedecek bir midesi bulunmayan herhangi bir kişiyi hasta etmeye yetecek kadar istatistiği ve başka "malzeme"yi, gırtlağıma kadar, tıka-basa doldurdum.

**Kapital*, Birinci Cilt. *–Ed.*

Yaşam koşullarım oldukça kaygı verici; çünkü, para getirebilecek herhangi bir part-time iş yapamadım; ama çocukların uğruna gene de belli bir görünüşü korumak gerekiyor. Şu allahın belası iki cildi daha ortaya çıkarmak zorunda olmasam (ayrıca bir de *İngiliz* yayıncı bulma işi olmasa) — yalnızca Londra'da yapılabilecek olan bu iş olmasa— Cenevre'ye giderdim; orada elimin altındaki olanaklarla gayet rahat yaşayabilirdim. Kızım, iki numara*, bu ayın sonunda evleniyor.

Fränzchen'e** selamlar.

Sevgiyle
K. M.

99
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 25 MART 1868

Sevgili Fred,

Sana dün müzeden*** yazmak istiyordum, ama birden kendimi o kadar kötü hisetttim ki, okumakta olduğum çok ilginç bir kitabı kapatmak zorunda kaldım. Gözümün önü birdenbire kararıverdi. Ayrıca çok zorlu bir başağrısı ve göğsümde sıkışma hissettim. Onun için yürüyerek eve döndüm. Açık hava ve aydınlık iyi geldi; eve dönünce bir süre uyudum. Sağlık durumum öyle ki, bir süre düşünmeyi ve çalışmayı gerçekten bırakmam gerekiyor. Ama, *aylaklık etme olanaklarım olsaydı bile, bu benim için çok güç olurdu.*

Maurer'le ilgili olarak: kitapları son derece önemli. Yalnızca ilk çağlara bakışı değil, ama daha sonra imparatorluğun bağımsız kentlerinin, kamu görevlilerine karşı dokunulmazlığı olan toprak sahiplerinin ve bağımsız köylülerle serfler arasındaki savaşımın gelişmesine bakışı çok yeni.

Paleontolojide nasılsa, insanlık tarihinde de aynı. Kimi

* Laura Marx. –*Ed.*
** Franziska Kugelmann, Ludwig Kugelmann'ın kızı. –*Ed.*
*** British Museum Library. –*Ed.*

zaman en iyi zihinler bile —belli bir yargı körlüğü nedeniyle— burunlarının önünde duran şeyi göremeyebiliyorlar. Daha sonra, zaman gelip çattığında, daha önce göremediği şeyin izlerine her yerde raslıyor ve şaşırıyorlar. Fransız devrimine ve onunla bağlantılı olarak Aydınlanmaya ilk tepki, doğal olarak, ortaçağa ilişkin herşeyi romantik bir gözle görmekti; Grimm gibi insanlar bile bunun dışında değil. İkinci tepki, ortaçağın ötesine, her ulusun ilkel dönemine bakmaktır; gerçi o okumuş-yazmış kişiler bu bakışın sosyalist eğilimle bağlantısı olduğu konusunda herhangi bir fikir sahibi değiller ama, sosyalist eğilimin yaptığı, tamı tamına budur. Bu kişiler sonra da en eskide, en yeniyi bularak çok şaşırırlar — Proudhon'un tüylerini diken diken etse de eşitlikçilerin bile bir ölçüye kadar yaptığı budur.

Hepimizin nasıl bu yargı körlüğü içinde çabaladığımızı göstermek için bir örnek: *benim kendi* yöremde, *Hunsrück*'de* eski Cermen sistemi, *son birkaç* yıl öncesine kadar yaşadı. Bir avukat olan babamın bana bu konuda söylediklerini anımsıyorum. Bir başka kanıt: Cuvier gibi jeologlar, hatta en iyileri bile, belli bazı gerçekleri nasıl oldukça yanlış yorumladılarsa, Grimm çapındaki filologlar da en basit Latince tümceleri *yanlış çevirdiler*; çünkü Möser'in ("özgürlük Almanlar arasında hiç varolmamıştır" diyerek çok mutlu olan ve "serfi yapan havadır" diyen Möser'in) ve başkalarının etkisinde kalmışlardır. Örneğin Tacitus'un çok bilinen sözü: "*Arva per annos mutant et superest ager*"... bunun anlamı: tarlaları *arva* (kura ile — daha sonraki Leges Barbarorum'da[179] *sortes***) değiştirirler ve geride orta malı toprak (*ager*, *arva*ya karşıt olarak *ager publicus*)*** kalır. Şimdi bu tümceyi Grimm vb. şöyle çeviriyorlar: her yıl yeni toprakları ekiyorlar, geriye hâlâ (ekilmemiş) toprak kalıyor!

"*Colunt discreti ac diversi*"**** tümcesinin de çok eski tarihlerden beri Cermenlerin, Westphalia junkerleri gibi ayrı

* Ren yöresindeki sıradağ. –*Ed.*

** Latince *sors* sözcüğünün çoğulu — kura anlamında. –ç.

*** Kamu toprağı. –ç.

**** Onlar toprağı ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız ekip-biçerler. –*Ed.*

ayrı çiftliklerde tarım yaptıklarını kanıtladığı varsayılır. Ama *aynı* tümce şöyle devam eder: *"Vicos locant non in nostrum morem connexis et cohaerentibus aedificiis: suum quisque locum spatio circumdat"*;* ve bu tür ilkel Cermen köyleri, Danimarka'nın şurasında-burasında ve tanımladığı biçimde hâlâ görülebilir. İskandinavya, kuşkusuz, Alman mitolojisi için olduğu kadar Alman hukuku ve ekonomisi için de önemliydi. Ve ancak oradan başlayarak geçmişimizin şifresini yeniden çözebiliriz. Ayrıca, Grimm vb. bile, Sezar'da, Almanların bireyler olarak değil, akraba grupları olarak yerleştiklerini keşfeder: *"Gentibus cognationibusque, qui uno coiereant."*

Ama Hegel öteki dünyada, Alman ve İskandinav dillerinde *genel* (*das Allgemeine*) sözcüğünün ortaklaşa toprak ve özel (*das Sundre, Besondre*) sözcüğünün de ortak topraktan ayrılmış parsel olduğunu duysaydı ne derdi? Bu çerçevede mantık kategorileri, "bizim ilişkilerimiz"in ta kendisinden doğuyor.

Fraas'ın *Klima und Pflanzenwelt in der Zeit, eine Geschichte beider* [*Çağlar Boyunca İklim ve Sebze Dünyası, Her İkisinin Tarihi*] (1847) kitabı, çok ilginç. İlginçliği şurada: iklimin ve bitki örtüsünün *geçmiş* çağlarda değişken olduğunu gösteriyor. Frass, Darwin'den önce darvinci, ve türlerin çok eski çağlarda ortaya çıktığını söylüyor. Ama aynı zamanda bir tarım ekonomisti. Çiftçilerin çok sevdiği "nem", yazarın ileri sürdüğüne bakılırsa, toprağın ekilmesiyle ve ekimin derecesine göre, yitirildi (bitkiler böylece güneyden kuzeye göç etmeye başladılar) ve sonuç olarak stepler oluştu. Tarımın ilk etkileri yararlı, ama sonunda ormansızlaşma nedeniyle toprak çorak bir arazi haline dönüşüyor, vb. Bu adam, hem çok bilgili bir filolog (Grekçe kitaplar yazdı), hem kimyager ve tarım ekonomisti vb.. Sonuç şu ki, ekim kendiliğinden yapıldığı ve *bilinçli olarak denetlenmediği zaman* (bir burjuva olarak kuşku yok ki, o bu noktaya gelmiyor) geride bir çöl bı-

* Köylerini, birbiriyle bağlantılı, bitişik yapılarla kurmazlar; bizim adetimizde olduğu gibi, herkes evini bir toprak parçasıyla çevirir. *–Ed.*

** Birarada yerleşen gensler ve aşiretlerde. *–Ed.*

rakıyor — İran, Mezopotamya, vb., Yunanistan. Ve işte bilincinde olmaksızın sosyalist eğilimler!...

100
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 6 NİSAN 1868

... Burada İrlanda sorunu önde geliyor. Doğal olarak, Gladstone ve yandaşları, yeniden işbaşına geçebilmek için ve herşeyin ötesinde, hane halkı başına oy hakkı esası üzerinden[180] yapılacak gelecek seçimlerde bir *kampanya konusu* haline getirebilmek için sorunu istismar ediyor. *Şu an için* işçilerin eğilimi, işçilerin partisi açısından kötü; çünkü, işçilerin arasında, gelecek parlamentoya girmek isteyen, Odger ve Potter gibi entrikacılar, şimdi burjuva liberallere bağlanmak için yeni bir *bahane* buldular.

Ancak, bu, yüzyıllar boyunca İrlanda'ya karşı işlediği büyük suç için İngiltere'nin —ve dolayısıyla İngiliz işçi sınıfının— ödediği bir *ceza*. Ve uzun sürede İngiliz işçi sınıfının yararına olacak. Çünkü *İrlanda'daki* yerleşik *İngiliz kilisesi* —ya da burada dedikleri gibi *İrlanda kilisesi*— İrlanda'daki *İngiliz büyük toprak sahipliğinin* siperidir ve aynı zamanda İngiltere'deki yerleşik kilisenin de ileri karakoludur. (Burada yerleşik kilise ile, aynı zamanda toprak sahibi olan kiliseyi kastediyorum.) İrlanda'daki yerleşik kilisenin devrilmesi, onun İngiltere'de de düşmesi demek olacaktır ve bu ikisini büyük toprak sahipliği izleyecektir — önce İrlanda'da, sonra İngiltere'de. Ancak yürekten inanıyorum ki, toplumsal devrim *ciddi olarak* temelden, yani toprak sahipliğinden başlamalıdır...

Ayrıca, her şey çok yararlı bir sonuç verecek; bir kez İrlanda kilisesi ölünce, Ulster yöresindeki protestan İrlandalı kiracı çiftçiler katolik kiracı çiftçilere ve İrlanda'nın öteki üç ilindeki harekete katılacaklar. Oysa şimdiye değin büyük toprak sahipleri, bu *dinsel* uzlaşmaz karşıtlığı sömürmüşlerdi.

101
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 30 NİSAN 1868

...Kâr oranının nasıl bir yöntemle açıklandığını bilmende yarar var. Onun için sana bu yöntemin *en genel* özelliklerini anlatacağım. Bildiğin gibi II. Kitapta sermayenin *dolaşım süreci*, I. Kitapta geliştirilen öncüllere göre açıklanıyor. Dolaşım sürecinin çerçevesine giren yeni biçimsel kategoriler, örneğin sabit ve döner sermaye, sermayenin dolaşımı vb. için de aynı şey. I. Kitapta son olarak şu varsayımı ortaya koyuyoruz: kendi büyümesi sürecinde 100£, 110£ olursa, bu 110£ pazarda bir kere daha kendilerine dönüşebileceği öğelerin, daha önce *varolduğunu görecektir*. Ama şimdi bu öğelerin varolma koşullarını, yani farklı sermayelerin, sermayenin birbirini bütünleyen parçalarının ve gelirlerin toplumsal bakımdan içiçe geçmişliğini araştırmamız gerekiyor.

III. Kitapta artı-değerin farklı biçimlerine ve biri ötekinden farklı parçalarına dönüşümünü görüyoruz.

I. Kâr, bizim için, ilkin *artı-değerin* bir başka adı, ya da bir başka kategorisidir. Emeğin ücret biçiminden dolayı, emeğin tümü ödenmiş görünür, emeğin ödenmemiş kısmının emekten değil, ama zorunlu olarak sermayeden geldiği, üstelik değişen sermaye kısmından değil, ama bir bütün olarak sermayeden geldiği sanılır. Bu çerçevede *artı-değer, kâr* biçimine bürünür, hem de ikisi arasında *herhangi bir nicel* farklılık olmaksızın. Oysa bu, artı-değerin yalnızca aldatıcı görüngüsel biçimidir.

Dahası, sermayenin, meta üretimi sırasında tüketilen kısmı (metanın üretimi için ortaya konan sermaye —değişen ve değişmeyen sermaye— *eksi, sabit* sermayenin kullanılan ama tüketilmeyen kısmı) metanın *maliyet fiyatı* olarak belirir; çünkü, kapitaliste göre, değerin ödemek zorunda olduğu kısmı *metanın* maliyet fiyatıdır; oysa *metanın* içerdiği ödenmemiş emek, kapitalistin bakış açısından, *metanın* maliyet fiyatına dahil değildir. Artı-değer = kâr, böylece, *metanın*

maliyet fiyatının üstünde satıldığı fiyatın fazlası olarak belirir. Metanın değerine A, maliyet fiyatına da B [artı-değere S] diyelim. O zaman A = B + S, burada da A - S = B; öyleyse A, B'den büyüktür. Bu yeni kategori, maliyet fiyatı, daha sonraki gelişmelerin ayrıntısı açısından çok önemlidir. Başından beri apaçık ortada olan şu ki, kapitalist (maliyet fiyatının *üstünde* bir fiyattan sattığı sürece) metayı *değerinin altında* bir fiyattan satabilir ve hâlâ kâr edebilir ve rekabetin eşitleme etkisini açıklayan *temel yasa* da buradadır.

Dolayısıyla, kâr önce, *yalnızca biçimsel* olarak artı-değerden farklılaşıyorsa, *kâr oranı* da, başından beri, *artı-değer oranından* farklıdır; çünkü, bir durumda formül $^{s}/_{v}$ ve ikinci durumda $^{s}/_{c+v}$, daha başından beri, bunlardan çıkan şudur: $^{s}/_{v}$, $^{s}/_{c+v}$'den büyük olduğuna göre, (c = o olmadıkça,) kâr oranı, artı-değer oranından küçüktür.

İkinci kitapta ortaya konan noktalar dikkate alındığı zaman, çıkan sonuç şudur ki, kâr oranını seçtiğimiz bir ürün üzerinden, örneğin bir haftalık üretime göre herhangi bir meta üzerinden hesaplamamız gerekmez; ama $^{s}/_{c+v}$ *yıl boyunca* ortaya konan sermayeye (*dolaşan* sermayeden farklı olarak) göre *yıl içinde* üretilen artı-değeri ifade eder. Öyleyse burdaki $^{s}/_{c+v}$ formülü, *yıllık kâr oranını* temsil eder.

Bundan sonraki adım, sermayenin *dolaşımdaki* değişimlerin (kısmen sabit sermaye parçalarına döner sermaye parçalarının ilişkisinden, kısmen de döner sermayenin bir yıl içindeki dolaşım sayısından kaynaklanan değişimlerin vb.), *artı-değer oranı aynı kalırken, kâr oranını* nasıl değiştirdiğini araştırmaktır.

Ama dolaşımı belli sayarsak ve $^{s}/_{c+v}$'yi de yıllık kâr oranı kabul edersek, kâr oranının, artı-değer oranındaki değişikliklerden —ve hatta toplam miktarından— nasıl bağımsız olarak değiştiğini şöyle inceleyebiliriz:

Toplam artı-değer miktarı olan s = *artı- değer oranı* x *değişen sermaye* olduğuna göre, eğer artı-değere r, kâr oranına da p' dersek o zaman $p' = {}^{r \times v}/_{c+v}$. Burada p', r, v, c dediğimiz dört nicelik var; bunlardan herhangi üçünü kullanarak, bi-

linmeyen dördüncü niceliği bulabiliriz. Kâr oranındaki hareketler artı-değer oranındaki hareketlerden, hatta bir ölçüye kadar artı-değerin toplam miktarından farklı ve başka olduğu sürece, bu formül kâr oranındaki hareketlerin her olasılığını kapsar. Şimdiye dek bu nokta *açıklanamıyordu.*

Örneğin hammadde fiyatının kâr oranını nasıl etkilediğini anlama açısından çok önemli olan bu bulduğumuz yasalar, artı-değer, üretici vb. arasında sonradan *nasıl* bölünürse bölünsün geçerlidir. Bu, yalnızca artı-değerin *içinde göründüğü biçimi* değiştirebilir. Ayrıca, $^{s}/_{c+v}$, toplumsal olarak üretilen artı-değerin toplumsal sermayeyle ilişkisi olarak değerlendirilirse, bu yasalar *doğrudan* uygulanabilir türdendir.

II. Yukarda kesim I'de ele alınan *hareketler* belli bir üretim dalındaki sermayenin ya da toplumsal sermayenin hareketleri olabilir — bunlar sermayenin bileşimini vb. değiştiren hareketlerdir. Şimdi bu hareketleri, *üretimin çeşitli dallarında yatırılmış sermaye miktarlarındaki farklılıklar* olarak düşünelim.

Bundan çıkacak sonuç şudur: *artı-değer oranı* yani emeğin sömürülüşü, *eşit* varsayılırsa, değer üretimi ve dolayısıyla artı-değer üretimi ve dolayısıyla da *kâr oranı*, üretimin farklı dallarında *farklıdır.* Ama rekabet sonucu, bu farklı kâr oranlarından ortalama ya da genel bir kâr oranı oluşur. Bu kâr oranı, mutlak değerlerle ifade edildiği zaman, *toplumun* bir bütün olarak ortaya koyduğu toplam sermayeyle bağlantılı olarak *kapitalist sınıfın* (yıllık olarak) ürettiği *artı-değerden* başka birşey olamaz. Örneğin toplumsal sermaye = 400c + 100v ve yılda üretilen artı-değer 100s ise, o zaman toplumsal sermayenin bileşimi = 80c + 20v ve ürünün (yüzde olarak) bileşimi de = 80c + 20v || + 20s = yüzde 20 oranında kâr. İşte bu, *genel kâr oranıdır.*

Üretimin farklı dallarına yatırılmış ve bileşimleri farklı olan çeşitli miktarlardaki sermayeler arasında görülen rekabetin ortaya çıkarmaya çalıştığı şey *kapitalist komünizmdir*; yani *üretimin her dalına ait sermaye kitlesi*, toplam artı-

değerden, oluşturduğu toplam toplumsal sermayenin kendisine isabet eden miktarıyla oranlı parçasını alır.

Bu, ancak, her üretim dalında (daha önceki gibi toplam sermayeyi 80c+20v ve toplumsal kâr oranını $^{20s}/_{80c+20v}$ varsayıyoruz) yıllık ürünün *maliyet fiyatı* + ortaya konan sermaye değerinin yüzde 20'si oranında *kârla* satılması durumunda başarılabilir. (Ortaya konan sabit sermayenin yıllık maliyet fiyatına hangi oranla girdiği önemli değildir.) Ama bu, *değerlerinden uzaklaşmış* metaların fiyatının belirlenmesi gerekir anlamını taşır. Yalnızca, sermaye bileşiminin 80c + 20v'ye eşit olduğu üretim dallarında, fiyat B (*maliyet fiyatı*) + *ortaya konan sermayenin* yüzde 20'si, metanın değeriyle aynı olacaktır. Organik bileşimin yüksek olduğu yerlerde (yani 90c+10v) fiyat değerin *üstündedir*; organik bileşimin düşük olduğu yerde (yani 70c+30v) fiyat, değerin *altındadır*.

Böylece eşitlenen ve toplumsal artı-değeri bireysel sermayeler arasında kendi büyüklüklerine göre dağıtan fiyat, metaların *üretim fiyatıdır*; pazar fiyatları bu merkezin çevresinde dalgalanır.

Doğal bir *tekel* oluşturan üretim dalları, kâr oranları, toplumsal kâr oranının üstünde olsa bile bu eşitleme sürecinin dışındadırlar. Bu, daha sonraki *toprak rantının* açıklanması için önemlidir.

Bu bölümde, farklı sermaye yatırımlarının *eşitlenmesine yolaçan çeşitli nedenlerin* açıklanması da gereklidir; sıradan ekonomist, bu nedenleri kârın kaynakları olarak görür.

Ayrıca daha önce ortaya konan ve hâlâ geçerli olan değer ve artı-değer yasalarının, *değerin, üretim fiyatına dönüşmesinden sonraki dış görünüm değişikliklerinin* de açıklanması gereklidir.

III. *Toplum ilerledikçe kâr oranının düşme eğilimi.* Bu, *toplumsal üretici güçlerin gelişiminden sonra sermayenin bileşimindeki değişiklikler* konusunda birinci kitapta belirtilen noktaların sonucu olarak ortaya çıkar. Daha önceki her ekonomi anlayışının *pons asinorum*'u* üzerinde kazanılan en

* Acemi sınavı. –ç.

büyük zaferlerden biridir.

IV. Daha önce yalnızca *üretken sermaye*yle ilgilendik.[181] Ancak *ticaret sermayesinin* neden olduğu bazı değişiklikler de söz konusudur.

Daha önceki varsayımımıza göre toplumun *üretken sermayesi* = 500 (milyon ya da milyar *önemli değil*). Bunun bileşimi de 400c + 100v || 100s. Genel kâr oranı, p′ = yüzde 20. Şimdi ticaret sermayesi = 100 olsun.

100s, şimdi artık, 500 yerine 600 üzerinden hesaplanmak zorundadır. Bu nedenle genel kâr oranı yüzde 20'den yüzde $16^2/_3$'e iner. *Üretim fiyatı* (burada hesabı basitleştirmek için 400c'nin yani tüm sabit sermayenin yıllık olarak üretilen metaların *maliyet fiyatı*na bütünüyle girdiğini varsayalım) şimdi $583^1/_3$ olur. Tüccar metayı 600'den satar ve onun sermayesinin sabit kısmını görmezden gelirsek, 100'de $16^2/_3$ kâr gerçekleştirir; bu imalatçı kapitalistlerinki kadardır; başka deyişle, toplumsal artı-değerin $^1/_6$'sı onun üstünde kalır. Bir bütün olarak ve toplumsal ölçekte metalar kendi *değerleri üzerinden* satılırlar. Tüccarın 100£'u (sabit bölümü bir yana) ona döner para sermaye olarak hizmet eder. Ayrıca tüccar, ya hileyle ya meta fiyatlarının dalgalanması üzerine spekülasyon yaparak ya da perakendecilerin kâr biçimi altında emeğin —gerçekte sefilce ve üretken olmayan emeğin— karşılığı olarak, ne buluyorsa kâr olarak yutar.

V. Kârı böylece, varsayımımıza göre, pratikte göründüğü biçime, yüzde $16^2/_3$'e indirdik. *Bundan sonraki adım bu kârı yatırımcının kârına ve faize bölmektir. Faiz üreten sermaye. Kredi sistemi.*

VI. *Artı-değerin ranta dönüşmesi.*

VII. Ve sonunda, sıradan iktisatçının *başlangıç noktası* olan olayların biçimlerine geldik: topraktan gelen rant, sermayeden gelen kâr (faiz), emekten gelen ücret. Ama bizim bakış açımızdan konu şimdi farklı görünüyor. Görünen hareket açıklandı. Ayrıca, Adam Smith'in, şimdiye değin ekonominin *ana dayanak noktası* olan saçmalık, yani metanın fiyatını bu üç gelir oluşturur saçmalığı, yani fiyatı oluşturan

şeyin değişen sermaye (ücretler) ve artı-değerdir (rant, kâr, faiz) olduğu saçmalığı tahtından devrildi. Bu görünen biçimi içinde, tüm hareket. Ve ensonu, mademki bu üçü (ücretler, rant, kâr (faiz)) üç sınıfın, toprak sahiplerinin, kapitalistlerin ve ücretli işçilerin gelir kaynağını oluşturuyor, biz bu durumda sonuç olarak *sınıfların savaşımına* varırız; hareket ve tüm işin tahlili gelir buna dayanır...

102
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 11 TEMMUZ 1868

Aziz dostum,

Çocuklar yavaş yavaş düzeliyor, ama hâlâ zayıflar.

Yolladığınız şeyler için teşekkürler. Faucher'ye yazmayın, yoksa bu *Mannequin piss** kendini birşey zannedecek. Yaptığı tek yararlı şey, ikinci baskı** çıktığı zaman, *değerin büyüklüğü* bölümünde Bastiat'ya hakettiği birkaç darbe vurmaya beni ikna etmesi oldu. Bunu daha önce yapmadım, çünkü üçüncü cilt "sıradan iktisatçılar" konusunda ayrı ve ayrıntılı bir bölümü içerecek. Yeri gelmişken söyleyeyim, Faucher ve yandaşlarının, kendi karalamalarının "değişim değeri"ni *harcanan emek gücü miktarı*ndan değil, *böyle bir harcamanın yokluğu*ndan yani *"tasarruf edilmiş emek"*ten çıkarmalarını herhalde çok doğal bulacaksınız. Ve değerli Bastiat bu centilmenlere çok hoş gelen bu "keşfi" yapmadıysa bile, âdeti olduğu üzere, daha eski yazarlardan "kopya" etti. Onun kaynaklarını kuşkusuz Faucher ve yandaşları bilmiyor.

Centralblatt'a gelince, insan değer deyince birşeyi kastediyorsa, benim çıkardığım sonuçları kabul etmesi gerektiğini açıklayarak, olabilecek en büyük ödünü veriyor. Talihsiz adam görmüyor ki, kitabımda "değer" konusunda herhangi

* Marx, Faucher'yi, alaycı biçimde, Brüksel'de ünlü 17. yüzyıl yontucusu "Manneken-Pis" ile karşılaştırıyor. *–Ed.*

***Kapital*'in birinci cildinin ikinci baskısı. *–Ed.*

bir bölüm olmasaydı bile, gerçek ilişkiler üzerine yaptığım tahliller gerçek değer ilişkilerinin kanıtını ve sergilenmesini içerirdi. Değer kavramını kanıtlama zorunluluğu konusundaki tüm bu palavralar, hem üzerinde durulan konuyu, hem bilimsel yöntemi bütün bütün bilmemekten ileri geliyor. Her çocuk bilir ki, çalışmayı bırakan bir ulus, bir yıl demeyeceğim, birkaç hafta içinde yokolur gider. Ve gene her çocuk bilir ki, farklı gereksinimlere yanıt veren ürün miktarı toplumdaki toplam emekten, farklı ve nicel olarak belirlenmiş bir miktarı gereksinir. Toplumsal emeğin belirli oranlarda *dağıtımı zorunluluğu*nu toplumsal üretimin belirli bir biçiminin ortadan kaldıramayacağı, yalnızca *onun görünüm tarzı*nı değiştireceği açıktır. Doğa yasaları tamamıyla geçerlikten alıkonamaz. Tarihsel olarak farklı durumlarda değişebilen tek şey, bu *biçim*dir; yasaların, içinde kendilerini ortaya koydukları *biçimdir*. Ve içinde, emeğin oransal dağılımının kendini gösterdiği biçim, ürünlerin *değişim değeri*nin ta kendisidir. Bu, ancak, toplumsal emeğin içsel bağlantısının, kendini, emeğin bireysel ürünlerinin *özel olarak değişimi* yoluyla ortaya koyduğu bir toplumsal sistemde olanaklıdır.

Bilim, değer yasasının kendini *nasıl* etkilediğini göstermeyi gerektirir. Kişi, daha işin başında yasaya ters düşen tüm olayları kendi görüşüne göre "açıklamaya" kalkışırsa, bilimsel olanı yapmış olmaz. Ricardo'nun yanlışı da işte tam bu. Değer konusundaki ilk bölümünde* değer yasasıyla tutarlılığı henüz kanıtlanmamış bazı kategorileri *veri* olarak kabul etmiştir.

Öte yandan, sizin de belirttiğiniz gibi, kuramın tarihi, değer ilişkileri kavramının —kimi zaman daha belirgin, kimi zaman belirsiz, kimi zaman çevresi hayallerle çevrelenmiş, kimi zaman bilimsel olarak daha kesin olsa da— *her zaman aynı olduğu*nu gösterir. Usavurma sürecinin kendisi varolan koşullardan yola çıktığına ve bizzat kendisi *doğal bir süreç* olduğuna göre, zeki, kavrayışlı düşünce her zaman aynı ol-

*Marx, Ricardo'nun *Principles of Political Economy and Taxation* [*Ekonomi Politiğin İlkeleri ve Vergileme*] adlı yapıtını imliyor. *–Ed.*

mak gerekir; ve yalnızca, gelişmenin —kendisiyle düşünülen organın gelişmesi dahil— derecesine göre yavaş yavaş farklılık gösterebilir. Bunun dışındaki her şey saçmadır.

Gündelik değişim ilişkilerinin, değer büyüklüğüyle *doğrudan özdeş olamayacağını* sıradan iktisatçı bilmez. Burjuva toplumun özü işte tam buradadır; *a priori*, üretimin bilinçli toplumsal düzenlenmesi söz konusu değildir. Rasyonel olan ve doğal zorunluluk olan, kendini yalnızca gözükapalı işleyen bir ortalamayla ortaya koyar. Ve içsel bağlantı açığa çıktığı zaman da sıradan iktisatçı, kendisinin çok büyük bir keşif yaptığını düşünür ve yüzeyden bakıldığı zaman işlerin farklı göründüğünü söyler. Gerçekte görünüşe tutunmasıyla övünür ve o görünüşü sonal kabul eder. Öyleyse bilime ne gerek var?

Ama sorunun bir geri planı daha var. İçsel bağlantı bir kere yakalandığı zaman, varolan koşulların zorunlu sürekliliğine ilişkin tüm kuramsal inanç, onlar pratikte çökmeden önce çöker. İşte bu nedenledir ki, bu anlamsız karışıklığı sürdürmek kesinlikle egemen sınıfların yararınadır. Ekonomi politikte kişinin hiç düşünmemesi gerektiği kartından başka elinde oynayacak hiçbir bilimsel kozu olmayan bu dalkavuk ve gevezelere bundan başka ne için para verilir ki?

Ama *satis superque**. İşçiler ve hatta imalatçılar ve tüccarlar benim kitabımı anlıyor ve onun içinde kendi yolunu buluyor; oysa bu "*alim yazarlar*" (!) onların anlayışından çok fazla şey beklediğimden yakınıyor; bu gerçek bile, burjuvazinin bu papazlarının ne kadar düşük değerli olduğunu gösterir.

Gerçi kendi dergisi** için iyi birşey yaptı ama, Schweitzer'in makalesini yeniden yayınlamanızı salık vermem.

Staatsanzeiger'in birkaç kopyasını gönderirseniz minnettar kalırım.

Schnake'nin adresini *Elberfelder Zeitung*'dan alabilirsiniz.

* Yeter olsun. –*Ed.*

** *Der Social-Demokrat* (129 nolu nota bakınız). –*Ed.*

Eşinize ve Fränzchen'e* saygılar.

Sevgiyle
K. M.

*A propos.*** Kitabım üzerine Dietzgen'in yazdığı bir yazı*** aldım. Liebknecht'e gönderiyorum.

103
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 26 AĞUSTOS 1868

... Genel Alman İşçiler Derneğinin[182] genel kurulu için (Hamburg, 22-25 Ağustos) aldığım çağrı yazısının altında başkan olarak Schweitzer'in ve Almanya'nın çeşitli yörelerinden yirmiyi aşkın işçinin (*Yönetim Kurulu* üyeleri) imzası var. Yanıtımda,**** ikincileri dikkate almak durumundayım. Genel kurula katılamayışımın nedeni olarak Uuslararası Emekçiler Derneği Merkez Konseyinin işlerini gösterdim ve —eksiksiz siyasal özgürlük için çalışmak, işgününün düzenlenmesi ve işçi sınıfının uluslararası işbirliği gibi— "ciddi" bir işçi sınıfı hareketinin başlangıç noktalarının genel kurula sunulan raporda vurgulanmış olmasını görmekten mutluluk duyduğumu belirttim. Başka deyişle, *Lassalle'ın programı*ndan vazgeçtikleri için kendilerini kutladım. Ne demek istediğimi anladılar mı bilmiyorum, göreceğiz. Tüm Lassalle çetesi içinde beyni olan tek kişi Schweitzer, kuşkusuz kokuyu alacak. Ancak bunu gösterecek mi, yoksa anlamamış gibi mi davranacak, göreceğiz.

Sevgiyle
K. M.

* Franziska Kugelmann, Ludwig Kugelmann'ın kızı. –*Ed.*

** Bu nedenle. –ç.

*** Joseph Dietzgen, "'Das Kapital': Kritik der politischen Ökonomie von Karl Marx. Hamburg, 1867" ["*Kapital*: Marx'ın Ekonomi Politik Eleştirisi"]. –*Ed.*

**** Genel Alman İşçiler Derneği Başkanı ve Yönetim Kurulu üyelerine. –*Ed.*

104
MARX'TAN BRÜKSEL'DEKİ GEORG ECCARIUS'LA FRIEDRICH LESSNER'E
LONDRA, 10 EYLÜL 1868

Sevgili Eccarius ve Lessner,

Önce, uzun ve ilginç mektubu için Lessner'e teşekkürler. Kongrenin* önümüzdeki haftaya sarkmasına izin vermemelisin. İngiltere açısından, şu ana değin saygınlığı zedeleyici birşey olmadı.

Belçikalılarla Fransızlar gündeme tekrar yeni maddeler eklemek isterlerse onlara bunun şu nedenlerle olamayacağını söyle:

1) Almanlar, aynı sıralarda Almanya'da kendi kongrelerini[183] yapmakta oldukları için bizim kongrede çok zayıf temsil ediliyorlar;

2) Genel oy hareketi nedeniyle İngiltere de pek iyi bir biçimde temsil edilmiyor;

3) İsviçre Almanları genel kurulda hiç temsil edilmiyorlar, çünkü Enternasyonale henüz katıldılar ve uzun süredir varolan şubeleri de Cenevre grevi sırasında fonlarını tüketti;

4) Tartışmalar şimdi tek yanlı olarak ve yalnızca Fransızca olarak sürdürülüyor;

5) *Genel kuramsal sorunlar üzerinde karar* vermekten kaçınmalı; çünkü daha sonra, Belçikalı ve Fransız olmayanlar bu kararları protesto edebilirler.

Kamuoyu kuşkusuz en çok savaş sorunuyla ilgileniyor. Bu nedenle, uzun, ayrıntılı ve üst perdeden yapılan açıklamalar herhangi bir zarar getirmez. Bu konudaki karar şöyle olabilir: işçi sınıfı, henüz, terazinin kefesine yeterince ağırlık koyacak ölçüde örgütlenmemiştir; ancak kongre işçi sınıfı adına savaş kışkırtıcılarını kınar ve protesto eder; Fransa'yla Almanya arasında bir savaş, her iki ülke ve genel olarak Avrupa için yıkıcı bir iç savaştır. Savaşın ancak Rus hü-

* Marx, Birinci Enternasyonal'in 6-13 Eylül 1868'de Brüksel'de yapılan kongresini kastediyor. –*Ed.*

kümetine yarayacağı biçimindeki bir bildiri, Fransız ve Belçikalı beyefendilerin onayını kolay kolay alamaz.

Becker* dosta selamlar.

K. Marx

Kredi sorunu ortaya atılırsa, Eccarius, İngiltere, Almanya ve Birleşik Devletler işçilerinin prudoncu dogmalarla bir alış-verişleri olmadığını ve kredi sorununu ikincil saydıklarını söylesin.

Kongre kararları, Londra gazetelerine telgrafla gönderilsin. Sakın, saygınlığı zedeleyici birşey yapmayın!

K. M.

105
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 10 EKİM 1868

... Sen son defa buraya geldiğinde İrlanda'da 1844-45'deki toprak durumu konusunda çıkarılmış resmi raporu görmüştün. Küçük bir eski kitapçıda raslansal olarak İrlanda'da Kiracı Hakları Raporu ve Kanıtlar — 1867 (Lordlar Kamarası) başlıklı bir rapor buldum. Bu tam bir buluş oldu. İktisatçılar arasında sürüp giden tartışma, rant, topraktaki doğal farklılıklar için yapılan ödeme midir, yoksa toprağa yapılan sermaye yatırımının faizi midir tartışması, salt bir dogma çatışmasıyken, bu rapor gösteriyor ki, orada toprak sahibi ile çiftçi arasında, farklı toprak kaliteleri için yapılan ödemeye *ek olarak*, rant, toprak sahibinin değil, ama kiracının yaptığı yatırımın faizini *ne ölçüye kadar* içermelidir tarzında bir ölüm-kalım çekişmesi sürüyor. Çatışan dogmaların yerine, bu dogmaların gerisinde saklı bulunan gerçek karşıtlıkları ve çatışan gerçekleri koyarsak, ekonomi politik pozitif bir bilime dönüştürülebilir. Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

* Johann Philipp Becker. –*Ed.*

106

MARX'TAN BERLİN'DEKİ JOHANN BAPTIST SCHWEITZER'E

[TASLAK]

LONDRA, 13 EKİM 1868

Sayın Bayım,

15 Eylül günlü mektubunuzun yanıtsız kalışı benim bir noktayı yanlış anlamamdan ileri gelmiş görünüyor. Ben, sizin mektubunuzu, incelemem için "önerilerinizi" göndereceksiniz biçiminde anlamış ve o önerileri beklemiştim. Sonra sizin kongreniz[184] vardı ve ondan sonra (çok aşırı çalışmış olmaktan ötürü) bir yanıtın ivedi olmadığını düşündüm. Sizin 8 Ekim günlü mektubunuz elime ulaşmadan önce Enternasyonalin Almanya sekreteri olarak birçok kez barış çağrısında bulundum. Bana verilen yanıt (ve ayrıca iddianın kanıtı olarak *Sozialdemokrat*'tan alıntılar gönderildi) *savaşı* bizzat sizin kışkırttığınızdı. Ben, bana düşen rolün, düelloda "tarafsız hakem" rolüyle sınırlı kalmak zorunda olduğunu ilan ettim. ...

Hemen sözün başında belirteyim, lasalcı dernek, bir tepki döneminde kurulmuştu. Lassalle —ve bu ölümsüz hizmetidir— Almanya'daki işçi hareketini onbeş yıllık bir uykudan sonra yeniden uyandırmıştır. Ama büyük yanlışlar yaptı. Günün koşullarının kendisini yönetmesine çok fazla izin verdi. Çok küçük bir noktayı, Schulze-Delitzsch gibi bir cüceye muhalefeti — hareketinin ana noktası haline getirdi: devlet yardımına karşı kendi kendine yardım. Böyle yaparak, Fransız *katolik* sosyalizminin önderi *Buchez*'nin, Fransa'daki gerçek işçi hareketine karşı 1843'ten sonra kullanmaya başladığı slogana yeniden sarılmış oldu. Bu sloganın geçici bir slogandan daha fazla birşey olamayacağını bilecek kadar zeki olan Lassalle, sloganın o sıralarda (söylendiği gibi) pratikliğini gerekçe olarak öne sürebilirdi. Bu amaçla, *yakın* gelecekte bırakılacağını belirtebilirdi. "Devlet", Prusya Devleti haline dönüştürüldü. Böylece Lassalle, Prusya monarşisine, Prusya gericiliğine (feodal parti) ve hatta din adamları takı-

mına ödünler vermeye sürüklendi. Buchez'nin derneklere devlet yardımı görüşünü Lassalle, çartistlerin evrensel oy hakkı istemleriyle birleştirdi. Almanya ile İngiltere'deki koşulların farkını gözden kaçırdı. *Bas empire*'in* Fransa'da genel oy konusundaki derslerini gözden kaçırdı. Ayrıca, cebinde kitlelerin derdine deva taşıdığını öne süren herkes gibi, kampanyasına, daha başından beri dinsel ve sekter bir özellik verdi. Her sekt gerçekte dinseldir. Dahası var, bir sektin kurucusu olduğu için, hem Almanya içinde hem dışında daha önce ortaya çıkmış işçi hareketleriyle doğal bağı yadsıdı. Proudhon'un düştüğü yanlışa düştü: kendi kampanyasının gerçek temelini, sınıf hareketinin gerçek öğeleri arasında arayacak yerde, belli bir doktriner tarifeye göre hareketin izleyeceği yolu tanımlamak istedi.

Şimdi söylediklerimin çoğu *post factum*dur;** Lassalle 1862'de Londra'ya geldiği ve bana, birlikte yeni hareketin başına geçmemizi önerdiği zaman kendisine söylediklerimdir.

Siz kendiniz de bir sekter hareket ile sınıf hareketi arasındaki uyuşmazlığı yaşadınız. Sekt kendi *raison d'être*'ini*** ve neyi *onur sorunu* yapacağını sınıf hareketiyle *ortak* olarak sahip olduğu şeyde değil, ama kendisini hareketten *ayırdeden* özel *parola*da görür. Siz Hamburg'da sendikaların kurulması için bir kongre toplamayı önerdiğiniz zaman, sekter muhalefeti, başkanlıktan çekilme tehdidiyle ezebilmiştiniz. Ayrıca siz bir olayda sektin lideri olarak, ötekinde sınıf hareketinin temsilcisi olarak hareket ettiğinizi açıklayarak, ikili bir kişilik üstlenmek zorunda kalmıştınız.

Genel Alman İşçiler Derneğinin dağılması size, ileri doğru büyük bir adım atma ve yeni bir gelişme aşamasına varıldığını ilan ve gerekirse ispat etme ve sekter hareketin sınıf hareketiyle birleşmesi ve tüm sekterliğe son verilmesi için zamanın geldiğini söyleme olanağını verdi. Sektin gerçek içe-

* Fransa'daki ikinci imparatorluğa atıf. –*Ed.*
** Geçmişte söylenmiş gerçekler. –ç.
*** Varlık nedeni. –ç.

riğine gelince, bu daha önceki bütün işçi sınıfı sektlerinde olduğu gibi, genel harekete, onu zenginleştirici bir öğe olarak taşınabilirdi. Bunun yerine siz, sınıf hareketinin, kendini belli bir sekter harekete bağlı kılmasını istediniz. Sizin arkadaşınız olmayan kişiler, buna bakarak, ne olursa olsun sizin "kendi işçi hareketinizi" korumak istediğiniz sonucunu çıkardılar.

Berlin kongresine gelince, acele etmeye gerek yoktu, çünkü birleşmeler üzerine yasa henüz meclisten geçmemişti. O nedenle lasalcı çevrenin *dışındaki* liderlerle bir görüş birliği sağlamalı, planı birlikte hazırlamalı, ondan sonra kongreyi toplamalıydınız. Bunun yerine siz onları, ya kamuoyu önünde *size katılma* ya da *karşı durma* seçeneğiyle başbaşa bıraktınız. Kongrenin kendisi de genişletilmiş bir Hamburg kongresi görünümündeydi.

Tüzük taslağına gelince, ilke olarak onları yanlış buluyorum. Sendika alanında çağdaşlarımdan herhangi biri kadar deneyim sahibi olduğuma inanıyorum. Ayrıca ayrıntıya girmeksizin bir noktaya değinmekle yetineceğim: gizli örgütler ve sekter hareketler için çok uygun olan *merkeziyetçi* örgütlenme, sendikaların doğasına aykırıdır. Olanaklı olsaydı bile —ki açıkça olanaklı olmadığını belirtiyorum— arzu edilir olmazdı, hele Almanya'da hiç. Çocukluğundan beri bürokratik rejime katlanmaya ve otoriteye ve üstlere saygı göstermeye alıştırıldığı bu ülkede, işçiye, *herşeyden önce kendi kendine yürüyebilmesi öğretilmelidir.*

Planınız başka bakımlardan da pratik değil. "Birlik"te her biri farklı kökenden, birbirinden bağımsız üç güç var: 1) *Sendikaların* seçtiği *komite*; 2) *Genel oy*la seçilen başkan (burada hiçbir gereği olmayan yapay biri); 3) *Yerel örgütlerin* seçtiği kongre. Görüldüğü gibi çatışma her yerdedir, ve bu tür bir örgütlenme "anında eylem" e geçecek diye düşünülüyor. (Uluslararası Emekçiler Derneğinin tüzüğünde de bir dernek başkanı var. Ama başkan, gerçekte, Genel Konseyin toplantılarına başkanlık etmenin dışında hiçbir işleve sahip değildi. 1866'da bana önerilen bu makamı kabul etmedim ve

verdiğim bir önergeyle 1867'de tümden kaldırıldı. Onun yerine, genel konseyin haftalık toplantılarında seçilen bir oturum başkanlığı sistemine geçildi. *Londra Sendikalar Konseyi*[185] de yalnızca bir oturum başkanına sahipti. Sendikalar konseyinin *sekreteri*, sürekli tek resmi görevlidir; çünkü süreklilik isteyen bir görev yürütür.) Lassalle, 1852 tarihli Fransız anayasasından "genel oyla seçilen başkan" esasını alarak büyük bir yanlış yaptı. Üstelik bunu, bir sendika hareketinde yaptı! Sendikalar büyük ölçüde, parasal sorunlarla boğuşurlar ve yakında keşfedeceğiniz gibi, burada bütün diktatörlük sona erer.

Örgütün yanlışları ne olursa olsun, akıllıca bir pratikle bu yanlışların giderilmesi olasıdır. Ben Enternasyonalin sekreteri olarak, Enternasyonale kuşkusuz doğrudan üye olan Nuremberg çoğunluğuyla sizin aranızda arabuluculuk yapmaya hazırım. Aynı çerçevede, Leipzig'e de yazdım. Sizin konumunuzun gösterdiği güçlükleri hafife alıyor değilim ve hepimizin kendi istek ve istencimizden çok koşullara bağımlı olduğumuz gerçeğini unutmuyorum.

Her durumda tarafsız olacağıma söz veririm; görevim bu. Ama öte yandan —işçi sınıfının çıkarları kesinkes öyle gerektirir gerektirmez— *özel bir kişi olarak*, tıpkı prudoncu boşinana* karşı yaptığım gibi lasalcı boşinanı da kamuoyu önünde açıktan eleştirmeyeceğime söz veremem.

Size karşı iyi duygularıma güvenmeniz dileğiyle.

Saygılarımla
K. M.

* Marx, *Misère de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la misére de M. Proudhon* [*Felsefenin Sefaleti, M. Proudhon'un* Sefaletin Felsefesi'ne *Yanıt*] adlı kitabına atıfta bulunuyor. *–Ed.*

107
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 6 KASIM 1868

Sevgili Moor,

Eichhoff'la Dietzgen'in kitap metnini* ilişikte gönderiyorum. Oda temizlikçilerini dikkate alarak metni *emin* bir yere saklamıştım, orada unutuldu gitti.

Metin konusunda kesin bir görüş belirtmek güç. Adam doğuştan filozof değil; ayrıca kendi kendini de yarıyarıya yetiştirmiş. Kaynaklarından bazıları (yani Feuerbach, senin kitabın** ve doğa bilimi konusunda çeşitli ıvır-zıvır) kullandığı terminolojiden derhal anlaşılıyor, ama daha başka neleri okuduğunu söylemek olanaksız. Terminolojisi epey karmaşık, bu nedenle de yeni terimlerde kesinlik yok, sık yinelemeler var. Metinde diyalektik de var ama, birbiriyle bağlantılı olmaktan çok şurada burada kendini gösteriyor. Konunun sunuluşu, kavramsal bir bütünlük olarak çok hoş ve hatta parlak, ama bunu *bizzat kendisinin* keşfettiğinden *emin* olmak gerek. Metinde çok zekice yaklaşımlar var, gerçi grameri zayıf, ama hünerli bir biçem. Metnin bütününde önemli bir içgüdü: böyle eğreti bilimsel bir formasyona karşın bu kadar doğru şey üretmek...

108
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 7 KASIM 1868

...O [Borkheim] tarımın dağılması üzerine Rusça kitaptan*** belli başlı pasajları benim için çeviriyor; ayrıca bana, aynı konuda Rus Schédo-Ferroti'nin yazdığı Fransızca bir ki-

* Joseph Dietzgen Marx'a, *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit* [*Zihinsel Çalışmanın Doğası*] adlı kitabının bir bölüm elyazmasını göndermişti. *–Ed.*

** Marx'ın *Kapital*'i, Birinci Cilt. *–Ed.*

*** Pavel Lilienfeld, *Toprak ve Özgürlük*. *–Ed.*

tap da verdi. Bu kitap büyük ölçüde hatalı —adam bütün bütün yüzeysel— Rus kırsal komün sisteminin, köylülerin toprağı terketmeleri yasaklandığı için ortaya çıktığını yazıyor. Tüm sistem, *en küçük ayrıntısına kadar*, *ilkel Cermen* komün sistemiyle özdeş. Ruslarda bu özellikler daha fazladır (ve bu ayrıca, Pencap'taki *Hint komünlerinde* değilse de güneydekilerin *bir bölümünde* de görülmüştür) 1) *Demokratik değil, ataerkil* bir komün yönetimi niteliği, ve 2) Devlete karşı vergiler için *toplu sorumluluk*, vb.. İkinci noktadan çıkan sonuç şudur: yalnızca vergilerle değil, ama askeri birliklerin sürekli geçişleri, hükümet habercilerinin geçişleri dolayısıyla yiyecek maddesi ve at sağlanması gibi konularda da köylü, ne kadar çok çalışmışsa devlet tarafından o kadar fazla sömürülmüş olur. Tüm pislik çökme sürecinde.

Dietzgen'in çalışmasında, Feuerbach'ın vb. —yani kısacası kaynaklarının— sırıttığı kanısında değilim; yazdıkları tümüyle kendi bağımsız vargıları. Geri kalan noktalarda söylediklerine katılıyorum. Yinelemeleri kendisine söyleyeceğim. Kuşkusuz talihsizliği, Hegel'i *incelememiş* olması...

1869

109
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 3 MART 1869

... Fransa'da çok ilginç bir hareket gelişiyor. Parisliler, yaklaşan yeni devrime kendilerini hazırlamak için, yakın devrimci geçmişlerini düzenli olarak araştırıyorlar. Önce *imparatorluğun başlangıcı* — sonra *Aralık darbesi*... Bu da, tıpkı Almanya'daki gericiliğin 1848-49'un anısını bütün bütün silmesi gibi, tümden unutuldu.

Ténot'nun *darbe* konusundaki kitaplarının* Paris'te ve öteki illerde böyle çok büyük bir ilgi görmesinin ve kısa sürede onuncu baskıyı yapmasının nedeni bu. Bu kitapları, aynı döneme ait düzinelerle başka kitap izledi. Tam bir modaydı ve kısa sürede kitapçılar için spekülatif bir iş oldu.

Bu kitaplar *muhalefetten* çıkıyor— Ténot, örneğin, *Siècle*** adamlarından biri (Liberal burjuva gazeteyi kastedi-

* Eugène Ténot, *Paris en décembre 1851* ve *La Province en décembre 1851*; her iki kitap da Louis Bonaparte'ın darbesini araştırıyor. *–Ed.*

** Yüzyıl. *–Ed.*

Ludwig Kugelmann

yorum, yüzyılımızı değil). Resmi muhalefete bağlı, liberal olan ve olmayan tüm alçaklar bu hareketi koruyor. Doğal ki, cumhuriyetçi demokratlar da öyle yapıyor; örneğin, daha önceleri Ledru-Rollin'in yaveri olan ve şimdilerde Paris'te yayınlanan *Réveil*'in genel yayın yönetmeni, cumhuriyetçilerin başpapazı *Delescluze* gibiler.

Bugüne kadar bonapartist olmayan herkes, bu yetim doğmuş büyük açıklamalara ya da anımsatmalara katkıda bulundu.

Ama sonra madalyonun öteki yüzü öne çıktı.

Önce Fransız hükümeti, dönek Hippolyte Castille'e *Les massacres de juin 1848*'i* yayınlattı. Bu, Thiers'e, Falloux'ya, Marie'ye, Jules Favre'a, Jules Simon'a, Pelletan'a, yani kısacası, Fransa'da *Liberal Birlik*[186] diye bilinen örgütün önderlerine, gelecek seçimlere hile karıştırmak isteyen bu rezil alçaklara bir darbe oldu.

Sonra sosyalist parti muhalefeti ve eski kasttan cumhuriyetçi demokratları "teşhir etti".

Ötekiler arasında *Vermorel*: *Les Hommes de 1848*** ve *l'Opposition**** da var.

Vermorel prudoncudur.

En sonunda da blankiciler geldi, örneğin *G. Tridon*: *Gironde ve Girondins*.*****

Ve tüm tarihsel cadı kazanı fokur fokur kaynıyor.

Bizim ülkemiz ne zaman bu noktaya gelecek!

Fransız polisine ne kadar iyi hizmet verildiğinin bir örneği:

Gelecek hafta başında kızımı görmek için Paris'e gitmeyi düşünüyorum. Geçen Cumartesi bir sivil polis memuru Lafargue'a, mösyö Marx'ın gelip gelmediğini sormuş; hakkında bir işlem var demiş. Önceden uyarma!

Sevgili eşine ve Fränzchen'e içten selamlar.

* 1848 Haziran kıyımı. –ç.
** 1848'in insanları. –ç.
*** Muhalefet. –ç.
**** Gironde ve jirondenler. –ç.

Bayan Tenge nasıl?

Sevgiyle
K. M.

110
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 5 MART 1869

Sevgili Fred,

İlişikteki küçük belge (gerçi 27 Şubat tarihini taşıyor ama) dün geldi.[187] Bu belgeyi gelecek Salı, konseye sunacağım; onun için okur-okumaz geri gönder. İttifaktaki beyefendilerin, bu eseri ortaya çıkarmaları çok uzun zamanlarını aldı.

Gerçekte Fransa, İspanya ve İtalya'daki "çok sayıda lejyon"larını kendilerine saklamalarını yeğledik.

Bakunin şöyle düşünüyor: biz onun "köktenci programı"nı onaylarsak bunu büyük bir gürültüyle ilan edebilir, küçük de olsa bizden bir ödün koparmış olur. Karşı olduğumuzu açıklarsak, bizi karşı-devrimci diye karalayabilirler. Dahası var: aramıza alırsak, Basle kongresinde bir grup ayaktakımının kendisini desteklemesini sağlayacaktır. Yanıt şu doğrultuda olmalı diye düşünüyorum:

Tüzüğün 1'inci maddesine göre, "işçi sınıflarının tamamen kurtulması, ilerlemesi ve korunması biçimindeki hedefleri amaçlayan" her işçi derneği üyeliğe kabul edilir.

Aynı ülkedeki farklı işçi kesimlerinin ve farklı ülkelerdeki işçi sınıfının ulaştığı gelişme düzeyi, birbirinden çok değişik olduğu için, hareket zorunlu olarak kendini birbirinden oldukça farklı biçimlerde ifade etmektedir.

Uluslararası Emekçiler Derneğinin kurduğu hareket grubu, bütün ülkelerdeki bölümlerin çeşitli organları aracılığıyla yürütülen görüş alış-verişi ve ensonu genel kongredeki doğrudan görüşmeler, genel işçi hareketi için ortak bir kuramsal program yaratacaktır.

Bu çerçevede ittifakın programına gelince, genel konseyin, onu eleştirel bir incelemeye sunması gerekli görülmemiştir. Konsey, bu programın, işçi sınıfı hareketinin yeterli bilimsel anlatımı olup olmadığını incelemek durumunda değildir. Yalnızca programın *genel eğilimi*nin, Uluslararası Emekçiler Derneğinin genel eğilimine, yani işçi sınıflarının tam kurtuluşuna karşıt olup olmadığını sormak durumundadır.

Bu sitem, ittifakın programındaki ancak tek bir tümceyle ilgilidir; madde 2: "hepsinin üstünde, sınıfların siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitlenmesini ister". Bu maddeyi sözcüğü sözcüğüne yorumlarsak, "sınıfların eşitlenmesi", burjuva sosyalistlerin öğütlediği "emek ve sermayenin uyuşması" anlayışının ayrı bir biçimde söylenmesinden başka bir şey değildir. Uluslararası Emekçiler Derneğinin sonal amacı, mantık açısından olanaksız olan "sınıfların eşitlenmesi" değil, ama tarihsel olarak zorunlu olan "sınıfların kaldırılması"dır. Ama programda bu ifadenin yeraldığı maddenin içeriği, ifadenin yalnızca bir kalem sürçmesi olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, çok ciddi yanlış anlamalara neden olabilecek bu anlatım programdan çıkarılırsa, genel konsey daha az kuşku duyacaktır.[188]

Bunun yapıldığını varsayarsak, Uluslararası Emekçiler Derneğinin ilkesi, program sorumluluğunu, her ülkedeki üye derneklere bırakmak olmalıdır. Bu nedenle, ittifak şubelerinin Uluslararası Emekçiler Derneği şubeleri haline dönüştürülmesine hiçbir engel yoktur.

Bu gerçekleşir gerçekleşmez, ülke ve üye sayılarını gösteren bir yeni şubeler listesi, kurallar gereği genel konseye gönderilmelidir.

Bu sonuncu nokta —kendi lejyonlarının nüfus sayımı— beyefendileri özellikle kızdıracaktır. Mektubu yollarken bu yanıt taslağında değişiklik yapılmasını istediğin noktaları da belirtiver. ...

111
ENGELS'TEN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
MANCHESTER, 10 TEMMUZ 1869

... Yeni ve gerçek bir Alman işçi partisi oluşturmanın iki temel koşulu, lasalcı sektin dağıtılması ve onun yanısıra Saksonya ve güney Almanya işçilerinin, şu anasının kuzusu "Halk Partisi"nden ayılmasıdır. Lasalcılar birbirlerinin kellesini uçuracaklardır; ama güney Almanya'da Liebknecht'in işçilerin sistematik olarak kafasına soktuğu dar küçükburjuva cumhuriyetçi görüşleri söküp atmak çok daha zordur. Gazetesindeki[189] mottonun aptallığına bak: "Halk Partisinin organı", yani güney Almanya küçük-burjuvalarının organı! Bebel'in biraz kuramsal bilgisi olsaydı böyle birşey olamazdı. Gerçi Bebel çok etkin görünüyor ama, işte böyle de bir kusuru var. Ve Liebknecht ortaya çıkıyor, Schweitzer'e karşı Halk Partisinin ve kendisinin işlevlerini üstlenmemizi istiyor! Ama söylemeye gerek yok, herşeyden önce işçilerin bir sekti olan lasalcı Schweitzer ve arkadaşlarına kıyaslandığı zaman Halk Partisiyle ortak yanlarımız çok daha azdır, çünkü Halk Partisi bir burjuva partisidir; ayrıca Uluslararası Emekçiler Derneğinin Almanya sekreteri sıfatıyla Marx, yeter sayıda işçinin seçip başına geçirdiği ve parlamentoya gönderdiği *her* lidere gereği gibi saygılı davranmak *zorundadır*. ...

112
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 10 AĞUSTOS 1869

... Wilhelm'in konuşmasının (Berlin'deki)[190] Ekte basılan kısmı, aptallığının gerisinde, işleri uygun biçimde düzenleme hilekârlığını da gösteriyor. Bu çok iyi! *Çünkü* Reichstag yalnızca bir *kampanya aracı* olarak kullanılmalı; işçilerin çıkarlarını doğrudan etkileyen ve aklauygun konularda orada

asla kampanya yapmamalı.! Değerli Wilhelm'in yanılsaması çok sevimli: Bismarck işçilere yakın görünen sözler kullanmaktan "hoşlanıyor", öyleyse *işçilerin yararına olan gerçek önlemler*e karşı çıkmaz! Bruno Bauer'in konuşma tarzıyla söylemek gerekirse, "sanki" bay Wagener'in Reichstag'daki konuşması, teoride çalışma yasaları *için* ama *pratikte* onlara karşı, değilmiş gibi, "çünkü Prusya koşullarında bu yasalar işe yaramazmış,"! "Sanki" bay Bismarck işçiler için sahiden bir şey yapmayı isteseydi ve bunu *yapabilecek* bir durumda olsaydı, mevcut yasaların *Prusya'da katı biçimde uygulanmasına* izin vermezmiş gibi! Ama bunun Prusya'da olduğu basit gerçeği bile liberal "Saksonya"yı vb. aynı örneği izlemeye *zorlamak* için yeterlidir. Wilhelm'in anlamadığı şey şu: bugünkü hükümetler işçilerle flört ediyorlar ama, tek desteklerinin burjuvazi olduğunu da çok iyi biliyorlar; bu nedenle işçilere karşı dostça görünen sözlerle burjuvaziyi ürkütürler, ama *asla* ona karşı *çıkamazlar*.

O mankafa gelecekteki "*demokratik devlet*"e inanır! Kafasının gizli bir köşesinde kimi zaman anayasalı İngiltere, kimi zaman burjuva Birleşik Devletler, kimi zaman rezil İsviçre vardır. "*O*" devrimci politika konusunda hiçbir fikre sahip değildir. Demokratik enerjinin kanıtı diye —Suabialı Mayer örneğini izleyerek— söylediği Kaliforniya demiryoludur. Kendisine kongre aracılığıyla inanılmaz genişlikte bir "kamu toprağı"nı *armağan ederek*, yani işçileri o topraklardan *yoksunlaştırarak* ve ücretleri düşük tutmak için Çinli hamalları ithal ederek ve ensonu yeni bir şube, "finans aristokrasisi" şubesini açarak inşa edilen Kaliforniya demiryolu...

113
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 24 EKİM 1869

İrlanda tarihi, bir ulusun başka bir ulusa bağımlı duru-

ma gelmesinin ne kadar yıkıcı olduğunu gösteriyor. İngiliz iğrençliklerinin tümünün kaynağı Irish Pale'dedir.[191] Henüz Cromwell dönemini incelemedim, ama şu kadarından eminim ki, İrlanda'yı askeri yöntemlerle yönetmek ve orada yeni bir aristokrasi yaratmak zorunlu olmasaydı, olaylar İngiltere'de de başka türlü gelişirdi.

Sevgiler
F. E.

114
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 30 EKİM 1869

... Goegg'le Bonhorst'un mektuplarını iyice anlamak için, İsviçre, Avusturya ve Almanya'dan bazı lasalcı işçilerin (ya da daha doğrusu temsilcilerinin) *toprak mülkiyeti* konusunda Basle[192] kongresinde alınan karar üzerine canhıraş çığlık attıklarını bilmen gerekiyor.

Suabialı Mayer'in ulumalarına ve onun, Halk Partisine muhalif olan yandaşlarına Wilhelm ve yandaşlarının verdiği yanıtların aptallığı ve kararsızlığı (ki bunu zeki Schweitzer istismar ediyor) tüyler ürpertici. Almanya'da küçük köylü mülkiyetinin yanı sıra, ayakta kalan feodal ekonomi için temel oluşturan büyük toprak mülkiyetinin varolup olmadığını, bugünkü siyasal rejime son vermek için olsa bile bu geniş toprak mülkiyetini ortadan kaldırmak gerekip gerekmediğini, bunun modası geçmiş 1789 tarzında[193] yapılıp yapılamayacağını, bu uluyan liberallere sormak şu ana kadar Wilhelm'le yandaşlarının, bu eşeklerin aklından geçmiş değil. Hayır, hiçbir şekilde. Bu eşekler, toprak sorununun yalnızca İngiltere'yi ilgilendirdiğini düşünen Suabialı Mayer'e inanırlar.

Toprak ve Emek Birliği'nin[194] (genel konseyin doğrudan öne sürdüğü bir örgütlenme) örgütlenişi, Basle kongresinin ürünüdür; bu kararla işçiler burjuvaziyle bağlarını tümden

koparma ve toprağın kamulaştırılmasını çıkış noktası olarak alma yolunu seçmişlerdir. Birliğin ücretli yönetici sekreterliğine Eccarius (onursal sekreterliğe de Boon) seçilmiştir.

Geçen Pazar günü İrlandalı mahkumların yaptığı gösteri üzerine İngiliz işçi sınıfına birşeyler yazmam, genel konsey tarafından istenmişti. Halen çok dolu olduğum için, bunu yapma eğilimi taşımıyorum, ama yapılması da gerekiyor. Londra gazetelerindeki gösteri haberleri tümden yanlıştı. Gösteri görkemliydi.[195]

Bayan Lizzy'ye ve Pazar konuklarına saygılar.

Sevgiyle
K. M.

115
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
[MANCHESTER], 1 KASIM 1869

Sevgili Moor,

Toprak mülkiyeti üzerine karar gerçek mucizeler yarattı. Lassalle kampanyasını başlattıktan bu yana ilk kez, bu karar, Almanya'daki çocukları, bugüne değin gereksiz sayılan bir şey üzerinde düşünmeye zorluyor. Bonhorst'un mektubu, açıkça bunu gösteriyor. Hatta, bu nokta dışında mektup oldukça hoşuma gitti. Sergilediği gösterişçiliğe ve eğitim eksikliğine karşın, bu mektupta sağlıklı bir halk mizahı var; örneğin ipotekler konusunda tam onikiden vuruyor. Yeri gelmişken, ana sorundan yani büyük toprak sahipliğinden ayrı olarak, insanlar köylülerin farklılıklarını unutuyorlar: 1) Kiracı-çiftçi: toprağın, büyük bir toprak sahibine mi yoksa devlete mi ait olduğu onun için farketmez; 2) Toprak sahibi köylü; herşeyden önce büyük köylü: onun gerici doğasına karşı gündelikçi ve çiftlik yanaşması ayağa kaldırılmalıdır; ikinci olarak orta-köylü gelir: o da gericidir ve sayısı çok değildir; ve üçüncü olarak borç yükü altında ezilen küçük köylü: ona ipotek sorunu aracılığıyla ulaşılabilir. Ayrıca şunu da ekle-

mekte yarar var: şimdilik, *küçük* toprak sahipliğini sorgulamak ve kurcalamak proletaryanın yararına değildir.

116
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 18 KASIM 1869

... Geçen Salı 1 numaralı konuda, *İrlanda Af Sorununa İngiltere Hükümetinin Yaklaşımı* konusunda tartışma açtım. Bir saat bir çeyrek konuştum, çok alkışlandı ve sonra şu kararları önerdim:[196]

Karar:

Hapsedilen İrlandalı yurtseverlerin salıverilmesi konusundaki istemlere —bay O'Shea'ya vb. vb. mektubunda yeralan— yanıtında bay Gladstone, İrlanda ulusuna kasıtlı olarak hakaret etmiştir;

Kötü yönetimin mağdurlarını ve onların mensup olduğu halkı aşağılayıcı koşullarla siyasal affın önünü kesmektedir;

Bulunduğu sorumlu mevkiye karşın, Amerikalı kölecilerin isyanını[197] kamuoyu önünde ve coşkuyla selamladıktan sonra, şimdi İrlanda halkına pasif boyuneğme doktrinini öğütlemektedir;

İrlanda af sorununa ilişkin tüm yaklaşımı, kendisinin şiddetle kınayarak Tory hasımlarını iktidardan uzaklaştırdığı "fetih politikası"nın gerçek ve sahih ürünüdür;[198]

"*Uluslararası Emekçiler Derneği*"nin *Genel Konseyi*, İrlanda halkının af hareketinde gösterdiği kararlı, yüce ruhlu, ateşli davranışa karşı duyduğu hayranlığı ifade eder;

Bu karar, *Uluslararası Emekçiler Derneği*nin Avrupa ve Amerika'daki bütün şubelerine ve bağlı kuruluşlarına iletilecektir.

117

MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E

[LONDRA], 26 KASIM 1869

Sevgili Fred,

Bu hafta iyi değildim; koltuğumun altındaki şey de canımı sıkıyor. Kitabını* dün aldığım Carey konusundaki notların için sana teşekkürde gecikmemin nedeni bu.

Proudhon'a karşı yazdığım ve Ricardo'nun rant kuramını tümüyle kabul ettiğim kitabımda,** bu kuramda neyin yanlış olduğunu, hatta R[icardo]nun görüş açısından neyin yanlış olduğunu açıklamıştım.

"Rantın belirlenmesi için burjuva üretimini zorunlu varsaydıktan sonra, Ricardo, rant kavramını, tüm çağların ve tüm ülkelerin toprak mülkiyetine uyguluyor. Bu, burjuva üretim ilişkilerini ebedi kategoriler sayan iktisatçıların ortak hatasıdır." Bay Proudhon, doğal olarak derhal Ricardo'nun kuramını, eşitlikçi ahlakın ifadesine dönüştürdü ve Ricardo'nun rantı belirleyişinde; "toprak sahipleriyle çiftçilerin birbiriyle çelişik olarak daha üst bir çıkar içinde ürettikleri ve sonal sonucu, toprak mülkiyetini eşitlemek olan çok büyük bir *kadastro*" bulguladı. Bu konuda başka noktaların yanısıra ben şunları yazdım:

"Ranta dayalı toprak değerlendirmesi, ancak bugünkü toplum koşullarında pratik bir değer taşıyabilir. Göstermiş bulunuyoruz ki, çiftçinin toprak sahibine ödediği çiftlik *kirası*, yalnızca sanayi ve ticarette en ileri gitmiş ülkelerde toprak rantının oldukça doğru bir anlatımıdır. Ve bu rant bile çoğu zaman, toprağa yapılmış sermaye yatırımının toprak sahibine ödenen *faizini* de içerir. Toprağın konumu, kent ve kasabaların yakınlığı-uzaklığı ve birçok başka koşul, çiftlik kirasını etkiler ve genel olarak rantı değiştirebilir... Öte yan-

* Henry C. Carey, *Principles of Social Science*, [*Toplumsal Bilim İlkeleri*] vol. 1-3, Philadelphia, 1868-69. *–Ed.*

** *Misére de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la misére de M. Proudhon* [*Felsefenin Sefaleti, M. Proudhon'un* Sefaletin Felsefesi*ne Yanıt*] *–Ed.*

dan, rant, *bir toprak parçasının verimlilik derecesinin sabit* göstergesi olamaz; çünkü kimya biliminin modern uygulaması toprağın yapısını sürekli değiştiriyor ve günümüzde jeoloji bilgisi *göreceli verimliliğin eski hesaplarını allak-bullak etmeye* başlıyor... Verimlilik düşünüldüğü kadar doğal bir nitelik olmayabilir; günün *toplumsal ilişkileri*yle yakından bağlantılıdır."*

Birleşik Devletler'deki tarımın gelişmesiyle ilgili olarak bay Carey en bilinen gerçekleri bile görmezlikten geliyor. İngiliz tarım kimyacısı Johnstone, örneğin, Birleşik Devletler üzerine *Notlar*'ında, New England'dan New York eyaletine göçen çiftçilerin daha iyi toprak için (Carey'in anladığı anlamda daha iyi değil, toprağın önce hazırlanması gerek, kimyasal ve aynı zamanda ekonomik anlamda daha iyi toprak için) daha kötü toprağı terkettiklerini açıklıyor. New York eyaletinden göçen ve ilkin Büyük Göllerin ötesinde, diyelim Michigan'da yerleşen çiftçiler daha iyi toprakları, daha kötü topraklar için bırakmış oldular. Virginia'da yerleşen çiftçiler, başlıca ürünleri olan tütün için, hem *verimlilik*, hem *konum* açısından en elverişli olan toprağı öylesine kötü biçimde kullandılar ki, bu ürün için (ama buğday için değil) toprağın daha kötü olduğu Ohio'ya gitmek zorunda kaldılar. Göçmenlerin milliyeti de yerleşim yerlerinin seçiminde rol oynadı. Norveçlilerle bizim orman yörelerimizden gitmiş olanlar, Wisconsin'in engebeli kuzey ormanlarını seçtiler; aynı topraklardaki yankiler, otlaklarda kaldılar.

Birleşik Devletler'le Avusturya'da otlaklar, gerçekte Carey'in başının belasıdır. Ona göre, üstü ormanla kaplı olmayan toprak, doğa açısından verimsizdir — dolayısıyla tüm doğal otlaklar da verimsizdir.

İşin gülünç yanı ise şu: Carey'in (Birleşik Devletlerle ilgili olarak) iki büyük ve sonal vargısı, kendi dogması ile doğrudan çelişki içindedir. *Birincisi*, İngiltere'nin şeytanca etkisinden ötürü insanlar, New England'ın iyi model topraklarını

* Bkz: K. Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 146-147. *-Ed.*

toplumsal olarak işlemek yerine, batının daha yoksul (!) topraklarına saçıldılar. ("Birlikteliğe" karşı Carey'nin "saçılması" aklıma gelmişken söyleyeyim, Wakefield'den kopya edilmiştir*). *İkincisi*, ne yazık ki Birleşik Devletlerin güneyinde köle sahipleri (bay Carey, uyumu savunan biri olarak önceki yazılarının tümünde onları savunmuştu) kötü toprakları atladılar ve daha iyi toprakları ekime aldılar. Demek ki olmaması gereken şey daha iyi topraklardan başlamakmış. Bu örnek, Carey'i, gerçek çiftçilerin, bu durumda kölelerin, hareketinin ne ekonomik ne de kendilerinden kaynaklanan bir başka neden tarafından, ama *dış sınırlamalarla* belirlendiğine inandırmışsa, bunun başka ülkelerde de olabileceğini anlamıştır.

Onun kuramına göre, Avrupa'da tarımın, Norveç dağlarından başlayarak Akdeniz ülkelerine doğru inmiş olması gerekir; tersi değil.

Carey, çok saçma ve garip bir para kuramı ortaya koyarak, güç bir ekonomik gerçeği, öteki geliştirilmiş makinelerin tersine, giderek *daha geliştiğini* öne sürdüğü toprak-makinenin, —(en azından dönemsel olarak)— ürünlerinin *maliyetini düşürmek* yerine *artırdığı* gerçeğini, sihir yoluyla gözlerden uzak tutmaya çalışır. (Bu, Ricardo'yu etkileyen nedenlerden biriydi; ama 1780-1815 arasında İngiltere'de tarım ürünlerinin fiyatından öteye gitmemişti.)

Uzlaşmadan yana olan Carey, ilkin kapitalist ile ücretli işçi arasında bir uzlaşmaz karşıtlık olmadığını göstermişti. İkinci adım toprak sahibi ile kapitalist arasındaki uyumu göstermekti; bu da toprak mülkiyetinin *henüz* gelişmemiş olduğu yerlere bakarak *normal* olduğunu söylemekle gerçekleştirildi. Sömürgelerle eski uygar ülkeler arasında, esas ve büyük farklılık —yani uygar ülkelerde, verimli ya da verimsiz, ekilmiş ya da ekilmemiş olsun nüfusun büyük çoğunluğunun, *toprak mülkiyeti* yoluyla topraktan dışlandığı, buna karşılık sömürgelerde, göreceli olarak toprağa henüz ekip-biçenin sahip olduğu gerçeği— hiçbir biçimde ağza alınma-

* Edward Gibbon Wakefield, *England and America. A Comparison of the Social and Political State of Both Nations* [*İngiltere ve Amerika. İki Ulusun Toplumsal ve Siyasal Durumunun Bir Karşılaştırması*]. *–Ed.*

malıydı. Sömürgelerin hızlı gelişmesiyle bunun hiçbir ilgisi olmamalıydı. Zorlu "*mülkiyet sorunu*" en kabul edilmez biçimiyle, uyum tekerleğine çomak sokuyordu.

Kasıtlı çarpıtmaya gelince, gelişmiş üretime sahip bir ülkede toprağın doğal verimliliği, artı-değer üretiminde önemli bir öğe olduğu için (Ricardo'nun deyişiyle kâr oranını etkilediği için), bundan tersine çıkarılacak sonuç, en zengin ve en gelişkin üretimin, doğal bakımdan en verimli olan yerlerde gerçekleştirileceğidir; bu durumda üretim, örneğin Meksika'da New England'dan daha yüksek olmalıdır — buna *Kapital*'de s. 502 ve sonrası, esasen yanıt verdim.*

Ricardo tersini öne sürerken nasıl tek yanlıysa, Carey'in de değerin daha kötü topraktan daha iyi toprağa doğru bir hareket olduğunu ileri sürmesi tek yanlı oluşundandır. Ne var ki, gerçekte, farklı verimlilikteki topraklar hep eş-zamanlı olarak ekilip biçilmiştir; Almanlar, slavlar ve keltler farklı türden toprak parçalarını, toplumun üyeleri arasında çok titizlikle dağıtmışlardır; daha sonraları ortaklaşa toprağın dağıtılmasını çok güçleştiren de budur. Ama tarih boyunca tarımın gelişmesine gelince, koşullara bağlı olarak hareket eş-zamanlı olarak iki yönde olabilir; kimi kez bir süre birinci eğilim egemendir, kimi kez bir süre ikinci eğilim.

Toprağa, *toprak sahibinin* değil, ama *kiracı-çiftçinin* yatırdığı sermayenin faizini, toprak sahibi aldığı için, toprağa yatırılan sermayenin *faizi, farklılık rantının* bir parçası durumuna gelir. Avrupa'nın her yöresinde bilinen bu gerçek, ileri sürüldüğüne göre, kiracılık bir sistem olarak *Birleşik Devletler'de henüz* gelişmediği için ekonomik bir varlığa sahip değildir. Ama bu, orada, bir başka biçimde gerçekleşiyor. Orada kiracı-çiftçinin toprağa yatırdığı sermayenin faizini, kiracı-çiftçi değil, toprak için ödenen *fiyatın* içinde, toprağı kiraya veren aracı elde ediyor. Gerçekten, Birleşik Devletler'de öncüllerin ve aracıların tarihi, insana sık sık, İrlanda'da olagelen en kötü bayağılıklardan birini anımsatıyor.

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 525 vd. –*Ed.*

Ama şimdi Carey'e lanet olsun! O'Donovan Rossa* çok yaşasın!

Geçen Salı toplantısı[199] pek fırtınalı, ateşli, ve hareketliydi. Bay kafası-karışık,** ya da adı ne haltsa —Harney'in eski bir arkadaşı, bir çartist— ihtiyaten yanında Odger'le Applegarth'ı da getirmişti. Öte yandan Weston'la Lucfart, İrlandalıların balosuna gittikleri için toplantıda yoklardı. *Reynolds* benim önerilerimi Cumartesi sayısında, konuşmamın bir özetiyle birlikte (Eccarius da stenograf olmadığı için böyle yapardı) başyazının ardından birinci sayfada yayınladı. Bu, anlaşılan, Gladstone'la flört edenleri ürkütmüş. Odger'in gelişi herhalde bundandı; (İrlandalı) Milner'den ağır bir darbe yiyen Mottershead'in uzun ve dolambaçlı konuşması da öyle. Applegarth benim hemen yanıbaşımda oturuyordu, bu nedenle önerilere *karşı* konuşmaya cesaret edemedi; tam tersine rahatsız bir vicdanla öneriler *lehine* konuştu. *Odger* de öneriler oya konursa kabul oyu vereceğini söyledi, ama ona göre oybirliği önemliydi ve birkaç küçük değişiklikle bu sağlanabilirdi. Onun üzerine —sıkıntıya sokmak istediğim kişi o olduğu için— değişiklik önerilerini gelecek toplantıda sunmasını söyledim. Son oturumda, en güvenilir üyelerimizden birçoğu bulunmadığı halde, önergeyi *tek* muhalif oya karşı büyük çoğunlukla kabul etmiştik. Salı günü, tam takım orada hazır bulunacağız.[200]

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

118

MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A

LONDRA, 29 KASIM 1869

...Yalnızca bilimsel çalışmalarımda değil, ama *Enternas-*

* İrlandalıların İngiltere parlamentosuna seçtiği suçlu. –ç.
** Marx, Mottershead'ı imliyor. –*Ed.*

yonal ile ilgili çalışmalarımda da yığılan işleri bitirme çabası içinde uzayıp giden ve bir ölçüde suçlu denebilecek suskunluğumun nedenini soracaksın. Dahası Rusya'da işçi sınıfının (kuşkusuz köylüler dahil) koşulları konusunda bana Petersburg'dan gönderilen kitabı* okuyabilmek için Rusça öğrenmem gerekti; ve ensonu sağlığım da pek iyi değildi.

İrlanda affı[201] sorununda Gladstone'a karşı ortaya attığım önerileri belki *Volksstaat*'ta görmüşsündür. Daha önce Palmerston'a[202] yaptığım gibi bu kez de Gladstone'a saldırıya giriştim; burada ilgi çekti. Demagog mülteciler buradan, güvenli bir uzaklıktan, kıta Avrupasındaki despotlara yüklenmeye bayılırlar. Böyle bir şey beni ancak *vultu instantis tyranni*** yapıldığı zaman çeker.

İrlanda affı sorununda konuşmamın ve İngiliz işçi sınıfının İrlanda'ya karşı tutumunu tartışmak ve bu konuda bir karar almak için genel konseye öneri getirmemin, ezenlere karşı ezilen İrlandalılardan yana sesimizi kararlılıkla yükseltmemiz gereğinden başka nedenleri de var.

Giderek daha çok inanıyorum ki, —ve sorun bu inanışı İngiliz işçi sınıfının kafasına sokabilmekten başka bir şey değil— İngiliz işçi sınıfı, İrlanda politikasını egemen sınıfların politikasından kesin biçimde ayırmadıkça, İrlandalıların davasını ortak dava haline getirmekle kalmayıp, 1801'de kurulan Birliği[203] dağıtarak onun yerine özgür federal bir ilişki koymadıkça, burada, İngiltere'de, hiçbir şey yapamaz. Bu, İrlanda'ya duyulan sevgiden ötürü değil, ama İngiliz proletaryasının çıkarları doğrultusunda bir istem olarak ortaya konmalıdır. Bu yapılmazsa, İngiltere halkının ipleri, egemen sınıfların elinde olmaya devam edecektir; çünkü halk, İrlanda'ya karşı o egemen sınıflarla ortak bir cephede birleşmek zorunda kalacaktır. İrlanda'yla savaşım, İngiliz halkının her bir hareketini kötürümleştiriyor; oysa İrlandalılar, İngiltere'deki işçi sınıfının önemli bir kesimini oluşturuyorlar. İngiliz toprak oligarşisi, İrlanda'da siperlerine sağlamca tutunan

* N. Flerovski, *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*. –*Ed.*
** Despotun yüzüne karşı. –*Ed.*

ileri-karakollarını koruduğu sürece, buradaki pozisyonuna saldırılamayacağı için, kurtuluşun *birinci koşulu* —İngiliz toprak oligarşisinin devrilmesi— olanaksız olmaya devam eder. Ama işler bir kere İrlanda halkının eline geçince, bir kere kendi yasama ve yönetme organlarına kavuşunca, bir kere özerk hale gelince, orada toprak aristokrasisinin kaldırılması (geniş ölçüde İngiliz toprak sahipleri, *aynı kişiler*), buraya göre, çok ama çok kolaylaşacaktır; çünkü bu, İrlanda'da yalnızca basit bir ekonomi sorunu değil, aynı zamanda *ulusal* bir sorundur; çünkü oradaki toprak sahipleri, burada İngiltere'deki gibi, geleneksel eşraf takımı ve ulusun temsilcileri değil, ama ölümcül derecede nefret edilen zalimlerdir. Ayrıca, İrlanda'yla şimdiki ilişkileri İngiltere'nin iç toplumsal gelişmelerini kötürümleştirmekle kalmıyor, dış politikasını, özellikle Rusya'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı siyasetini de kötürümleştiriyor.

Ama İngiliz işçi sınıfı, genelde toplumsal kurtuluş terazisinin kefesine ağırlığını kuşkuya yer bırakmayacak ölçüde koyduğu için, manivelanın burada da uygulanması gereklidir. Gerçekte Cromwell yönetimindeki İngiltere cumhuriyeti, İrlanda'da bir deniz kazası geçirmiştir.[204] *Non bis in idem*!* İrlandalılar, "mahkum" O'Donovan Rossa'yı parlamentoya seçerek İngiltere hükümetine karşı müthiş bir şaka yaptılar. Hükümet, *Habeas Corpus* yasasını** yeniden askıya alma tehdidinde bulunuyor; yani yeni bir terör dönemi... Gerçekte İngiltere İrlanda'yı, hiçbir zaman en alçak teröre ve en kınanası çürümeye başvurmadan yönetmedi ve *asla* —şimdiki ilişkiler sürdükçe— *yönetemeyecek*. ...

* Aynı şey iki kez olamaz. –*Ed.*

** Yargıcın ihzar emri, 1679'da kral İkinci Charles'ın çıkardığı yasa. –ç.

119
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 9 ARALIK 1869

...*Irishman*'dan bunu bir ölçüde bekliyordum.[205] İrlanda hâlâ geri kalan günahkâr dünyanın zındık sınıf savaşımlarına bulaştırılmamak gereken bir *sacra insula** olarak kalmaya devam ediyor. Bu bir ölçüde, halk yönünden onurlu bir delilik kuşkusuz, ama bir ölçüde köylüler üzerinde egemenliklerini sürdürmek isteyen liderlerin hesaplı-kitaplı politikası olduğu da aynı biçimde kesin. Bir nokta daha var: köylü bir ulus, yazarlarını, her zaman kentlerin burjuvazisinden ve onların ideologlarından almak zorundadır ve bu açıdan bakınca, Kopenhag Danimarka için ne ise, Dublin (*katolik* Dublin'i kastediyorum) İrlanda için odur. Ama bu orta sınıflar için tüm emekçi hareketi, sanki dinsel bir küfür gibidir ve İrlandalı köylü, hiçbir biçimde, Avrupa'daki tek müttefikinin sosyalist işçiler olduğunu kendisi bilmemektedir. ...

120
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
LONDRA, 10 ARALIK 1869

... *İrlanda sorununa* gelince. Geçen Salı merkez konseyi** toplantısına katılmadım. Gerçi görüşmeleri başlatma sözü vermiştim ama, "aile"m, sağlık durumum dolayısıyla o *sisli* havada gitmeme izin vermedi.

National Reformer'daki habere gelince, bana bir sürü saçmalık atfedilmekle kalmamış, *doğrusu* haber verdiği şey de *yanlış* olmuş. Ama protesto etmek istemedim. Herşeyden önce muhabiri (Harris) gücendirmiş olurdum. İkincisi, ben katılmadığım sürece, bu haberler herhangi bir resmi nitelik taşımaz. Birşeyleri düzeltirsem, geri kalanların doğruluğunu

* Kutsal ada. –ç.
** Genel Konseyin 7 Aralık 1869 toplantısı. –*Ed.*

kabul etmiş olurum. Yazılış biçimine göre, haberin tümü yanlış. Ayrıca, bu haberleri *kendime karşı yasal kanıtlar* haline döndürmek istemeyişimin *nedenleri var*; *ayrıntıları düzelttiğim* anda da olacak olan bu.

Gelecek Salı, konuyu şöyle ortaya koyacağım: *İrlanda için* "enternasyonal" ve "insancıl" adalet konusundaki sözler —ki *Enternasyonal Konsey* bunları başka türlü düşünülemez konular sayar— ayrı olarak, *İrlanda'yla şimdiki bağlantıdan kurtulmak İngiltere işçi sınıfının doğrudan ve mutlak çıkarınadır*. Kimilerini İngiliz işçilere söyleyemeyeceğim nedenlerden ötürü, benim yürekten inancım budur. Uzun bir zaman ben, İngiliz işçi sınıfının yükselişiyle İrlanda rejiminin devrilmesinin olanaklı olabileceğini düşündüm. Bu görüşümü *New York Tribune*'da her zaman belirttim. Sorunu daha derinden incelemem, beni, bunun tersine inandırdı. İngiliz işçi sınıfı, İrlanda'dan kurtulmadıkça, *hiçbir şey başarmasına* olanak yok. Manivela İrlanda'ya uygulanmalı. İrlanda sorununun, genel toplumsal hareket açısından bu kadar önemli olmasının nedeni bu.

Davies'den birçok alıntı okudum. Kitabın* kendisine, müzede** şöyle bir üstünkörü baktım. *Ortak mülkiyet* konusundaki pasajları kopyalayabilirsen bana çok büyük bir iyilik etmiş olursun. *Davies'in yayınladığı "Curran'ın Konuşmaları"*nı (*Londra: James Duffy, 22, Paternoster Row*) *mutlaka* almalısın. Londra'ya geldiğin zaman sana vermeyi düşünmüştüm. Şimdi merkez konseyinin İngiliz üyeleri arasında elden ele dolaşıyor; kitabı bir daha ne zaman göreceğimi tanrı bilir. 1779-1800 dönemi (Birlik) için kitabın büyük önemi var; yalnızca *Curran'ın Konuşmaları* (özellikle *mahkemelerdeki* konuşmalar; *Grattan* bir parlamenter külhanbeyi iken, *Curran*'ı onsekizinci yüzyılın *tek önemli avukatı* (halkın avukatı) *ve en soylu karakter* sayıyorum) için değil, ama aynı zamanda, *Birleşik İrlandalılar*'ın[206] *bütün kaynaklarının* kitapta alıntılanmış olmasından ötürü büyük önemi var. Bu

* John Davies, *Historical Tracts*. –*Ed.*
** The British Museum Library. –*Ed.*

dönem, bilimsel ve dramatik açıdan çok ama çok ilginç. Birincisi, İngilizlerin 1588-1589 arasındaki gaddarlıkları 1788-1789 arasında yineleniyor (ve belki de yoğunlaştırılıyor). İkincisi, İrlanda hareketinin içinde bir sınıf hareketinin izlerini bulmak olanaklı. *Üçüncüsü*, Pitt'in rezil siyaseti. *Dördüncüsü* ve İngiliz beyefendileri büyük ölçüde kızdıracak olanı, İrlanda'nın devrimci bir bakış açısından ötürü felakete uğradığının kanıtı: *İrlandalılar İngiliz kralı ve kilise güruhu için çok ileriydiler.* Buna karşılık İngiltere'deki İngiliz gericiliğinin kökleri (Cromwell zamanında olduğu gibi) İrlanda'ya boyun eğdirilmesindeydi. *Bu dönem* en azından bir bölümde tanımlanmalı ve John Bull teşhir edilmeli!..

Şimdiki *İrlanda hareketine* gelince, üç önemli öğe var: 1) hukukçulara ve tüccar politikacılara muhalefet ve yaltaklanma; 2) O'Connell'in zamanında ve 1798-1800 arasında olduğu gibi, ihanet içindeki rahiplerin (üst derecedekiler) buyruklarına muhalefet; 3) son toplantılarda çiftçi sınıfına karşı *tarımdaki emekçi sınıfın* ilerleme sağlaması (1795-1800 arasında da durum buna benziyordu).

Fenian basını susturulduğu için *Irishman* ilerleme gösteriyor. Bu gazete uzunca bir süre Fenianizme karşıydı. *Irish People*'dan Luby vb., eğitim görmüş kişiler; dini önemsiz görüyorlar. Hükümet onları hapse atınca Pigotts ve yandaşları ortaya çıktı. *Irishman*, bu insanlar hapisten çıkıncaya kadar bir şey ifade eder, o kadar. Gerçi şimdi "hükümlüleri" destekleyici bir tarz kullanarak kendisine *siyasi sermaye* sağlıyor ama, gerçek konumunun kendisi de farkında.

AÇIKLAYICI NOTLAR

[1] Bu, Engels'in Marx'a yazdığı, günümüze kadar gelen en eski tarihli mektuptur. Engels, bu mektubu, İngiltere'den Almanya'ya döndükten hemen sonra yazdı. Ağustos 1844 sonunda Almanya'ya dönerken Paris'e uğramış ve on gün kalmıştı. Marx'la ortak kuramsal çalışmalarının ve işçi sınıfının davası için devrimci savaşımlarının başlangıcı olan tarihi tanışmaları bu sırada oldu. – 11.

[2] Bernays — Paris'te basılan Almanca *Vorwärts* gazetesinin yayın yönetmenlerinden (bkz: Not 4) . – 12.

[3] Engels burada Karl Marx ve Arnold Ruge'nin yayınladıkları ve Paris'te Almanca olarak basılan *Deutsch-Französische Jahrbücher*'e (Alman-Fransız Yıllığı) değiniyor. Yıllığın tek sayısı Şubat 1844'te yayınlandı. Yayının sürdürülememesinin başlıca nedeni Marx ile burjuva radikal Ruge arasındaki görüş ayrılığıydı. – 13.

[4] *Vorwärts* – Ocak-Aralık 1844'te Paris'te yayınlanan Almanca gazete. Bu gazetede Marx'ın ve Engels'in makaleleri yayınlandı. Marx 1844 yazından başlayarak yayın yönetmenliğine katıldı ve onun etkisiyle *Vorwärts* komünist çizgi izlemeye ve Prusya'daki gerici rejimi sertçe eleştirmeye başladı. Ocak 1845'te Prusya hükümetinin isteği üzerine Guizot hükümeti, Marx'ı ve gazetenin birkaç başka çalışanını sınırdışı etti ve gazetenin yayını durdu. – 14.

[5] Engels, Marx'ın yazmayı planladığı ama bitiremediği *Kritik der Politik und Nationalökonomie*'ye (*Politikanın ve Ekonomi Politiğin Eleştirisi*) değiniyor. Metnin bulunan bölümünün tümü Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından bastırıldı: Marx/Engels, *Gesamtausgabe*, Abteilung I, Bd. 3, Berlin – 14.

[6] Engels'in "Beischreibung der in neuerer Zeit entstandenen

und noch bestehenden kommunistischen Ansiedlungen" ("Son Zamanlarda Ortaya Çıkan ve Hâlâ Varolan Komünist Yerleşim Birimlerinin Tanımı") adlı yazısı Aralık 1844'te *Deutsches Bürgerbuch für 1845*'te yayınlandı. Engels bu yazıda *The New Moral World*, *The Northern Star* ve *The Morning Chronicle*'da yayınlanan yazıları kaynak alarak Birleşik Amerika'da meta topluluğu ilkesini uygulayan çeşitli yerleşim birimlerini ve Hampshire'da Harmony'de (İngiltere) Robert Owen'in kurduğu topluluğu anlatır. – 15.

[7] Marx ve Engels ile burjuva radikal Ruge arasındaki görüş ayrılıkları, 1844'te, Marx ve Ruge'nin birlikte çalıştıkları *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in yayınlanması sırasında başladı. Bu ayrılıkların temelinde, Ruge'nin devrimci bir dünya görüşü olarak komünizme karşı olumsuz tutumu ve Marx'ın düşünceleriyle, felsefi idealizmi destekleyen, genç-hegelci Ruge'nin düşüncelerinin uymazlığı vardı. Marx ve Ruge Mart 1844'te kesin olarak ayrıldılar. – 15.

[8] *İşçilerin yetiştirilmesi için dernekler*, 1844-45'te Prusya'nın çeşitli kentlerinde, Silezyalı dokuma işçilerinin 1844 yazındaki ayaklanmasından ürken ve Alman işçilerin kendi sınıf çıkarları için savaşıma girmesini önlemek isteyen liberal burjuvazinin girişimiyle kurulmuştu. Ama burjuvazinin ve egemen sınıfların, yalnızca iyilik ve yardım amaçlı olarak tanıtma çabalarına karşın bu dernekler, kentsel halk kitlelerini politik etkinliklere özendirdi ve toplumsal soruna Alman toplumunun dikkatini çekti.

Devrimci demokrat aydınlar, derneklerin kurulması ve tüzüklerin tartışılması amacıyla düzenlenen toplantıları, kendi ilerici düşüncelerini yaymak ve ruhban sınıfı ile burjuvazinin etkilerine karşı çıkmak için, yaygın biçimde kullandılar. Toplantılar ve dernekler, böylece, burjuva devriminin eşiğindeki Almanya'da politik yaşamın yeniden canlanmasını yansıtan, çelişik toplumsal çıkarlar ve sınıf çıkarları arasındaki savaşımın arenası durumuna geldi. 1845 baharında, dernek faaliyetlerinin istenmeyen bir yönde gelişmesinden korkan Prusya hükümeti, tüzüklerini onaylamayı reddetti ve toplantılarını yasakladı. – 16.

[9] Engels İngiltere'nin toplumsal tarihi konulu bir kitap yazmayı düşünüyordu ve orada yaşadığı dönemde (Kasım 1842-Ağustos 1844) bu amaçla malzeme toplamıştı. Başlangıçta kitabın bir bölümünü İngiliz işçilerinin durumuna ayırmayı planlamıştı; ama burjuva toplumda proletaryanın özel rolünü gözönüne alarak İngiliz işçi sınıfının konumunu ayrı bir kitapta anlatmaya karar verdi. *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* adlı bu kitabı Almanya'ya döndükten sonra, Eylül 1844-Mart 1845 döneminde yazdı.

1845 ilkyazında ve yazında Engels İngiltere'nin toplumsal tari-

hi üzerinde çalışmayı sürdürdü, ama 1847 sonunda bazı nedenlerle bu çalışmaya son verdi. – 17.

[10] Engels List'e ilişkin bir broşür yazmadı, ama 15 Şubat 1845'te Elberfeld'de yaptığı bir konuşmada koruyuculuğun Alman savunucularını ve özellikle List'i eleştirdi. 17.

[11] *Renische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* (*Ren Politik, Ticaret ve Sanayi Sorunları Gazetesi*) – 1 Ocak 1842-31 Mart 1843 arasında Köln'de yayınlanan bir gazete. Prusya mutlakiyetçiliğine karşı olan Ren burjuvazisi temsilcileri tarafından kurulmuştu. Nisan 1842'de Marx gazeteyle işbirliği yapmaya başladı; aynı yılın Ekiminde yayın yöneticilerinden biri oldu. Engels'in bazı yazıları da *Renische Zeitung*'da yayınladı. Marx'ın yönetiminde gazete gittikçe daha açık bir devrimci-demokrat nitelik kazandı. Hükümet, gazeteye özellikle sıkı bir sansür uyguladı ve sonunda kapattı. – 19.

[12] Bkz: 5 nolu açıklayıcı not.– 19.

[13] Marx ve Engels'in Brüksel'de 1846 başlarında Almanya, Fransa, İngiltere ve öteki ülkelerde oluşturulacak sosyalist gruplara model olarak kurduğu komünist iletişim komitesi. İletişim komitelerinin amacı, çeşitli ülkelerdeki sosyalistlerin ve ilerici işçilerin ideolojik ve örgütsel bütünlüğünü sağlamak ve işçi sınıfı içinde, proletaryaya ters düşen akımlara karşı koymaktı. Marx'a ve Engels'e göre komiteler uluslararası bir proleter parti kurulması için zemin hazırlayacaklardı. Londra'da, Paris'te ve Almanya'nın bazı kentlerinde iletişim komiteleri düzenlerken birçok Avrupa ülkesindeki tanınmış sosyalist ve komünistleri komitelere almaya çalıştılar. – 22.

[14] Londra'da sol kanat çartistlerin liderlerinin ve Schapper başkanlığındaki Londra Alman İşçiler İçin Eğitim Derneği üyelerinin de katıldığı bir iletişim komitesi kuruldu. – 23.

[15] Marx'a 17 Mayıs 1846 tarihli yanıtında Proudhon, devrimci savaşım yöntemlerine ve komünizme karşı olduğunu söyleyerek işbirliğini reddetti. Bkz: *Correspondence de P. J. Proudhon*, t. II, Paris 1875, s. 198-202 – 23.

[16] *Droit d'aubaine* — Ortaçağda Fransa'da ve öteki ülkelerde yaygın olan feodal geleneğe göre ülkeye yerleşmiş, mirasçısız ölen yabancıların mal varlığının kraliyete geçmesi. – 24.

[17] Marksizmin kurucularının 1846 başlarında Brüksel'de kurduğu (bkz: Not 13) İletişim Komitesinde Marx ve Engels'ten başka

Wilhelm Wolff ve Belçikalı sosyalist Philippe Gigot vardı.

Komitenin isteği üzerine Ağustos 1846 ortalarında Paris'e giden Engels, Marx'a mektupları aracılığıyla, faaliyetleri konusunda konseyi bilgilendirdi. Bu, aynı amaçla yazılan üçüncü mektup. – 25.

[18] *Straubingers* — Almanya'daki gezginci ustalar. Marx ve Engels bu terimi, geri kalmış lonca nosyonlarının ve önyargılarının büyük ölçüde etkisinde kalan ve kapitalist geniş ölçekli sanayiden küçük el yapımı üretime geçmenin olanaklı olduğu yolundaki gerici küçük-burjuva yanılgısını pek seven Alman zanaatçılar için kullandılar. – 25.

[19] Engels, Marx'ın Kriege aleyhine yazdığı ikinci "genelge"den sözediyor. Bu belge bulunamamıştır. – 28.

[20] Marx'ın ve Engels'in yazdığı ve Brüksel iletişim komitesince bütün komünist iletişim komitelerine dağıtılan "Kriege Aleyhine Manifesto"dan sözediliyor. Manifesto, proletaryanın sınıf savaşımının yerine sevgi, adalet vb. duygusal öğütler koyan, "hakiki sosyalist" Hermann Kriege'nin görüşlerini açığa vurmak için yazılmıştı. Kriege, *Der Volkstribun* adlı New York gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. – 28.

[21] *Fraternal Democrats* (*Kardeş Demokratlar*) — 1845'te çartist hareketin sol kanat temsilcileri (Harney ve Jones) ve devrimci göçmenler (Hak Ligi üyeleri ve ötekiler) tarafından Londra'da kurulan uluslararası demokratik örgüt. Amacı çeşitli ülkelerdeki demokratik hareketler arasında sıkı bağlar kurmaktı. Marx ve Engels Kardeş Demokratlarla yakın bir bağlantı sürdürdüler ve proleter enternasyonalizm ve bilimsel komünizm ruhuyla üyelerini, özellikle 1847'de Komünist Lige katılan proleter çekirdek grubu, eğitmek için çaba gösterdiler. Örgüt üyelerinin kuramsal bakımdan olgunlaşmamış görüşlerini eleştirdiler ve çartistler üzerinde yararlı bir ideolojik etki yaptılar. 1848'de çartistlerin yenilgisinden sonra örgütün faaliyetleri azaldı ve 1853'te tümüyle dağıldı.

Engels'in, Harney'e burada sözü edilen mektubu bulunamamıştır. – 29.

[22] 1 Kasım 1846'da Annenkov, Proudhon'un kitabına ilişkin olarak Marx'a şöyle yazdı: "Kitabın amacının Alman felsefesine şöyle bir gözatmayı amaçlayan bir *jeu d'esprit* (şaka) olduğunu, konudan ve mantıksal gelişmesinin gereklerinden doğal olarak ortaya çıkmadığını kabul ediyorum." – 29.

[23] Burada Komünist Ligin 29 Kasım–8 Aralık 1847'de Londra'da yapılan İkinci kongresine değiniliyor. Marx ve Engels kong-

reye katıldılar ve günlerce süren görüşmelerde bilimsel komünizmin ilkelerini savundular. Bu ilkeleri oybirliğiyle kabul eden kongrenin kararıyla Marx ve Engels, Şubat 1848'de yayınlanan *Komünist Parti Manifestosu*'nu yazdılar. – 43.

[24] Marx'ın mektubu 29 Haziran 1848'de *l'Alba*'da editörlerin şu sunuş notuyla yayınlandı: "Köln'den gönderilen aşağıdaki mektubu, asıl düşünceli Almanların İtalya'ya besledikleri duyguları göstermek için yayınlıyoruz; Avrupalı despotların birbirine düşürmek istedikleri Alman ve İtalyan halkları arasında kardeşlik bağı kurulmasını gönülden istiyorlar."
L'Alba (*Şafak*) — Floransa'da 1847-49 arasında yayınlanan demokrat İtalyan gazetesi. – 45.

[25] 18 Mayıs 1848'de, tüm Almanya için bir anayasa hazırlamak amacıyla Frankfurt'ta toplanan Alman ulusal meclisine (Frankfurt parlamentosu) değiniliyor. Liberal çoğunluğun korkaklığı ve ödün verme eğilimi ile küçük-burjuva sol kanadın kararsızlığı ve tutarsızlığı nedeniyle meclis, yalnızca Almanya'nın gerçekten birleşmesi için bir araç olmayı başaramamakla kalmadı, hiçbir gerçek gücü olmayan ve kitleleri devrimci savaşımdan saptıran bir tartışma kulübüne indirgendi; 1849 yazında da dağıldı. – 47.

[26] Engels burada imparatorluk anayasası kampanyasına değiniyor. Frankfurt Ulusal Meclisinin 28 Mart 1849'da kabul ettiği anayasayı, Prusya dahil birçok Alman devleti reddetti. Anayasayı savunma sloganı altında, Saksonya'da, Ren Prusyası'nda, Baden'de ve Palatinate'de Mayıs 1849'da ayaklanmalar oldu. Ama ulusal meclis ayaklanmaları desteklemedi ve Temmuz 1849'da eylemler bastırıldı. – 48.

[27] Baden devrimci ordusunun Prusya birliklerine karşı Rastatt yakınlarında 29-30 Haziran 1849'daki son savaşı. Baden ordusundan geri kalanlar Rastatt kalesinde kuşatıldı ve 23 Temmuzda teslim oldu. – 48.

[28] Baden ve Palatinate'deki ayaklanmanın yenilgisinden sonra Engels'in birliği 12 Temmuz 1849'da İsviçre sınırını geçti. – 49.

[29] Engels Mart 1850'de Marx'la birlikte yazdıkları ilk "Merkez Komite'nin Komünist Lige Çağrısı"na değiniyor. Çağrı Prusya polisi tarafından toplatıldı ve Komünist Lig Merkez Komitesi üyelerinin tutuklanmasına ve Köln Komünist Davası hazırlıklarına ilişkin olarak, burjuva basında yayınlandı. – 57.

[30] 1798'de yayınlanmaya başlayan ve 1810-1882 arasında Augs-

burg'da yayınlanan muhafazakar Alman Gazetesi *Allgemeine Zeitung*'a değiniliyor. – 57.

[31] Köln'deki merkez komitenin Komünist Lige 1 Aralık 1850 günlü çağrısına ("*Die Zentralbehörde an den Bund*") değiniliyor. Çağrıyı Marx ve Engels'i destekleyenler, özellikle Bürgers kaleme almıştı. Komünist Lig üyelerinin tutuklanması sırasında polisin eline geçen belge Haziran 1851'de *Dresdner Journal und Anzeiger*'de ve *Kölnische Zeitung*'da yayınlandı. – 58.

[32] *Kreuzzeitung* (*Haç Gazetesi*) — *Neue Preussische Zeitung*'a (*Yeni Prusya Gazetesi*), başlığındaki haç nedeniyle verilen ad. Haziran 1848'den başlayarak Berlin'de yayınlanan gazete karşıdevrimci saray erkanının ve Prusya junkerlerinin organıydı. – 58.

[33] *Le Père Duchesne* —Hébert'in 1790-94 yıllarında Paris'te yayınladığı gazete. Fransız burjuva devrimi sırasında kentlerdeki yarı-proleter kitlelerin duygularını yansıtıyordu. – 58.

[34] Bkz: 29 nolu açıklayıcı not. – 59.

[35] Temmuz 1849'da Roma Cumhuriyetinin düşmesinden sonra kurucular meclisinin birçok üyesi İngiltere'ye göç etti ve orada İtalyan ulusal komitesini kurdu. Mazzini ve onu destekleyenlerin de bulunduğu komiteyi seçenler, komiteye İtalya'nın kurtuluşu için para toplama ve İtalyan vatandaşlarının her türlü sorunuyla ilgilenme yetkisini verdiler. – 62.

[36] Olasılıkla kalem sürçmesi, çürkü Marx *Voix du Proscrit*'i imliyor gibi görünüyor. – 62.

[37] Marx, Avusturya hükümetinin, Galiçya'daki Ukraynalı köylülerle Polonyalı soylular arasında varolan sınıfsal ve ulusal düşmanlıkları kötüye kullanarak Polonya ulusal kurtuluş hareketini bastırmayı amaçlayan politikasından sözediyor.

1848 devrim eylemleri sırasında Avusturya hükümeti, Polonya ulusal kurtuluş haraketine karşı savaşımda köylülerin desteğini kazanmak için angaryayı ve köylülerin diğer feodal hizmetlerini kaldırdı. Ama bu reform oldukça yetersiz kaldı çünkü toprak sahiplerinin topraklarına dokunulmadı ve ipotek borçlarının korkunç yükü köylülerin omuzlarına yüklendi. Köylülerin bu borçları ödemeleri yıllarca sürdü. – 62.

[38] Engels'in bu mektubu Fransa'da Napoléon III'ün yönetimindeki karşı-devrimci İkinci imparatorluğun kurulmasına yolaçan, *2 Aralık 1851* darbesi dolayısıyla yazılmıştı. *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* adlı kitabında Marx bu mektuptaki bazı düşünceleri,

özellikle de *2 Aralık 185l* darbesiyle Napoléon Bonaparte'ın askerî diktatörlüğüne yolu açan *9 Kasım 1799* (Cumhuriyet takvimine göre 18 Brumaire) darbesi arasındaki alaycı karşılaştırmayı daha da geliştirdi. – 63.

[39] Changarnier'nin bu sözleri, 3 Haziran 1851'de Fransız ulusal meclisindeki konuşmasından alınmıştır. Bu konuşma, Louis Bonaparte'ın 1 Haziran 1851'de Dijon'da yaptığı ve meclise karşı tehditler içeren konuşmasına karşılıktı. – 63.

[40] Engels, Frankfurt Ulusal Meclisi sol kanat üyelerinden Wilhelm Jordan'ın Ağustos 1848'de bir meclis toplantısında yaptığı konuşmadan alaycı alıntılar yapıyor. – 65.

[41] Tutuklanan ve yargılanan Köln Komünist Ligi üyeleri. – 67.

[42] *New-York Daily Tribune* — 1841-1924 arasında yayınlanan bir Amerikan gazetesi. 1850'lere kadar Amerikan Whig'lerinin sol kanadının, daha sonra da Cumhuriyetçi Partinin organıydı. Ağustos 1851-Mart 1862 döneminde Marx ve Engels gazeteye yazı yazdılar. Daha sonra gazetenin eğilimi giderek sağa yöneldi. – 67.

[43] Proudhon'un *Idée générale de révolution au XIX siècle* (*19. Yüzyılda Devrimin Genel Düşüncesi*) adlı kitabına yazdığı "A la Bourgeoisie" ("Burjuvaziye") başlıklı sunuş yazısına değiniliyor. – 68.

[44] Engels, 1794'te kurulan gerici Thermiodorians rejimine karşı işçilerin 1 Nisan (cumhuriyet takvimine göre 12 Germinal) ve 20-23 Mayıs (1-4 Pariríal) 1795'te Paris'teki ayaklanmalarına ve 1830 Temmuz devriminden sonra 1831 ve 1834'te Lyons'daki proleter ayaklanmalarına değiniliyor. – 69.

[45] *Krapülinski* – Heine'nin "Zwei Ritter" (İki Şövalye) adlı şiirinin kahramanı olan ve servetini çarçur eden Polonyalı soylu kişi. Krapülinski adı, ayyaşlık, oburluk ve aynı zamanda aylak, ayaktakımı anlamlarına gelen Fransızca *crapule* sözcüğünden yapılmış.
Engels burada bu adı Louis Bonaparte'a yakıştırıyor. – 71.

[46] *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nin son bölümü üzerinde çalışırken, Marx'ın planlarını değiştirdiği anlaşılıyor, çünkü altı değil yedi bölüm. Marx yedinci bölümü 25 Mart 1852'de New York'a gönderdi. – 72.

[47] Weydemeyer'in Heizen aleyhine makalesi *New-Yorker Democrat*'ta 29 Ocak 1852'de yayınlandı. Marx'ın sözünü ettiği, Ernest Jones'un Weydemeyer'e 3 Mart 1852 tarihli mektubu, *Die Revoluti-*

on'da yayınlanmak üzere yazılmıştı. Bu mektup, İngiliz toplumundaki çeşitli sınıfların durumunu ve İngiltere'de sınıf savaşımının gelişmesini anlatır. Weydemeyer'in Marx'a 24 Mayıs 1853 tarihli mektubundan, Jones'un mektubunun ABD demokratik basınında 1852 sonunda ya da 1853 başında yayınladığı anlaşılıyor. – 73.

[48] Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850* [Sol Yayınları, Ankara 1988] adlı kitabından alıntılar Harney'in *The Democratic Review*'unda yayınlandı. Harney'in eser üzerindeki, bu mektupta yer verilen görüşü, onun Louis Blanc'ın *Historic Pages from the French Revolution of February 1848* (*Şubat 1848 Fransız Devriminden Tarih Sayfaları*) adlı kitabı için yazdığı eleştiriden alınmıştır. Eleştiri, *The Democratic Review*'un Mayıs 1850 sayısında yayınlanmıştı. – 73.

[49] Marx, kendisinin ve Engels'in Heinzen'le polemiğine değiniyor. Heinzen'in komünizme saldırıları 1847'de *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*'da (*Brüksel-Alman-Gazetesi*) yayınlanmıştı. Engels'in "Die Kommunisten und Karl Heinzen" ve Marx'ın "Die Moralisierende Kritik und die kristisierende Moral" başlıklı makaleleri de aynı gazetede yayınlandı. Bilimci komünizmin kurucuları, küçük-burjuva radikallerin demokratlığının sınırlılığını ve tutarsızlığını, özellikle de birleşmiş bir merkezi Almanya'nın gerekliliğini anlayamadıklarını ortaya koydular. – 76.

[50] Engels 1849'da kurulan ulusal parlamentonun ve Mali Reform Derneğinin İngiliz burjuva radikallerinden sözediyor. Derneğin amaçları seçim reformları ve vergi reformlarıydı. Başarısızlığa uğrayan 10 Nisan 1848 çartist gösterilerinden sonra İngiliz işçi sınıfının politik faaliyetlerinin durağanlaşmasına karşın burjuva radikaller kendi programlarını çartist taleplerin karşısına çıkararak çartist hareketi bölmeyi ve işçileri kendi nüfuzları altına almayı umuyorlardı. Ama Cobden ve Bright'in başını çektiği ve çartistler arasındaki reformistlerin desteklediği burjuva radikallerin kışkırtmaları amacına erişemedi. Çartistlerin çoğu 1850'li yıllarda *People's Charter*'a bağlı kaldılar. Ulusal parlamento ve Mali Reform Derneği 1855'te dağıldı. – 76.

[51] Marx 1851-1852'de küçük-burjuva göçmenlerin liderleri Kinkel, Willich ve ötekilerin başlattığı "Alman-Amerikan Devrim Fonu" düzenleme komitesinden sözediyor. Almanya'da hemen bir devrim düzenlenmesi amacıyla Amerika'da bir fon oluşturulması girişimi başarısız oldu. Marx ve Engels yazılarında bu tehlikeli planla alay ettiler ve devrimci hareketin durağanlaştığı sırada yapay olarak bir devrim düzenleme girişimi, boş ve zararlı bir girişim olarak gördüler. – 78.

[52] Steinber, Köln geçici mahkemesinin 23 Ekim 1852 günkü duruşmasında, Londra'daki yeni merkez komitenin toplantı tutanaklarını içerdiği iddia edilen düzmece bir tutanak defteri sundu. Komiteyi, sanıkların Köln'de tutuklanmasından sonra, komiteyi Marx'ın kurduğu iddia ediliyordu. Ama yargılamayı düzenleyenlerin beklentilerinin tersine, düzmece olduğu besbelli bir belgenin mahkemeye sunulması, savunmayı güçlendirdi ve iddiaların sahteliğini ortaya çıkarma olanağını verdi. – 78.

[53] Şubat 1846'da Polonyalı yurtseverler Polonya'nın ulusal kurtuluşu için Polonya topraklarında bir ayaklanma girişiminde bulundukları zaman Galiçya'da bir köylü ayaklanması oldu. Baskı altında yaşayan köylülerin Polonya soylularına duyduğu kini kötüye kullanan Avusturya yetkilileri ayaklanan köylüleri Polonyalı asiler aleyhine çevirmeyi çok kez başardılar. Krakow'da ayaklanan Polonyalıların yenilgisinden sonra Galiçya'daki köylü hareketi de acımasızca bastırıldı. – 82.

[54] Şubat 1852'de istifa eden, Russel başkanlığındaki Whig hükümetine, onun yerine geçen, Derby tarafından kurulan ve Aralık 1852'ye kadar işbaşında kalan muhafazakar hükümete ve Aberdeen'in Whiglerden ve Peel yanlılarından kurulu koalisyon hükümetine değiniliyor. – 83.

[55] 1850'li yılların başlarında Almanya egemenliği için Prusya ile Avusturya arasında çekişme yoğunlaştı. Özellikle de, Çarlık Rusyası'nın desteklediği Avusturya, Prusya'nın *Zollverein*'i (Gümrük Birliği) yeniden kurma çabalarını engellemeye çalıştı. Aralık 1851'de Louis Bonaparte'ın darbesinden sonra yeni bir Avrupa savaşı olasılığı ortaya çıktı, çünkü bonapartistler Birinci imparatorluğun sınırlarının yeniden kabul edilmesini istediler. Ticaret konusunda Prusya ile müzakerelerde Avusturya'nın daha esnek olmasına yolaçan da buydu. – 84.

[56] İtalyan devrimci Mazzini yanlılarının, Macar devrimci göçmenlerin desteğiyle 6 Şubat 1853'de Milano'da başlattıkları ayaklanmaya değiniliyor. Çoğunluğu İtalyan yurtsever işçiler olan asilerin amacı, İtalya'da Avusturya yönetimine son vermekti. Ama gerçek durum hiç gözönüne alınmaksızın ve bir entrika gibi düzenlenen ayaklanma hemen bastırıldı. – 84.

[57] Engels'in bu mektuptaki düşüncelerini Marx daha sonra "The British Rule in India" (Hindistan'da İngiliz yönetimi) adlı yazısında kullandı. (Marx and Engels, *Selected Works*, Vol. I, Moskova, 1962, s. 345-51) [Marx-Engels "Hindistan'da İngiliz Egemenliği" *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 589-597] – 90.

[58] 19. yüzyılda, Orta Asya ve Türkistan'ın bazı bölümlerine Tatari adı verildi. – 90.

[59] Marx, H. C. Carey'in *The Slave Trade, Domestic and Foreign: why it exists and how it may be extinguished* (*Yurtiçinde ve Yurtdışında Köle Ticareti: Niçin Var ve Nasıl Son Verilebilir*) adlı kitabından (Philadelphia, 1853) sözediyor.

Carey'in kitabının 203 ve 204'üncü sayfalarında, Marx'ın "Elections - Financial Clouds - the Duchess of Sutherland and Slavery" (Seçimler - Mali Bulutlar - Sutherland Düşesi ve Kölelik) adlı yazısından alıntılar var. Marx, Carey'in görüşlerini bazı mektuplarında (örneğin bkz: s. 74, 92, 93, 94, 122, 232, 234, 265, 266, 267, 268, 269) olduğu gibi *Kapital* ve *Artı-Değer Kuramları* adlı kitaplarında da eleştirdi. – 92.

[60] 1812'de basılmış bir Avam Kamarası komisyonu raporundan (kısmen Marx'ın kendi sözcükleriyle) alıntı. Marx'ın, kaynağının, I. Campbell'in *Modern India: a Sketch of the System of Civil Government.To which is prefixed, some account of the natives and native institutions*, adlı kitabı olduğu anlaşılıyor (Londra, 1852). – 95.

[61] *Manu Yasası* – Eski Hint yasaları ve kuralları. Bu yasa ve kuralları, insan ırkının efsanevi atası Manu'nun (Sanskritçe'de İnsan) bir araya topladığına inanılırdı. Yüzyılların birikimi olan bu yasa ve kurallar çağımızda son biçimini aldı. Manu Yasası, en eski sistemin pek çok izinin korunduğu köle sahibi Hint toplumunun oluşumunu tanımlayan özellikleri yansıtır. – 96.

[62] *Federal Diet* – 1815'te kurulan Alman konfederasyonunun merkez organı. Frankfurt'ta toplanırdı ve Alman devletlerinin temsilcilerinden oluşurdu. Alman hükümetleri,1866'ya kadar sürdürülen Federal Diet'i kendi gerici politikalarını uygulamak için bir araç olarak kullandılar. – 99.

[63] Ortaçağlarda Provence'daki belediye meclisi üyelerine konsül denirdi. – 99.

[64] Marx'ın, 1819'da Karlsbad'da toplanan Alman devletleri konferansı kararıyla kurulan merkez soruşturma komitesine değindiği anlaşılıyor. Komitenin amacı "demogojik entrikalar"ın soruşturulması, yani Alman devletlerindeki muhalefete karşı savaşımdı. – 99.

[65] *Guelph*'ler – 12-15. yüzyıllar arasında İtalya'da bir parti. Alman imparatorlarının papalığa karşı açtığı savaşımda papayı desteklediler. – 100.

[66] Ernst Jones'un genel yayın yönetmenliğini yaptığı *The*

Chartist People's Paper 1852-1858 arasında Londra'da yayınlandı. Ekim 1852-Aralık 1856 döneminde Marx ve Engels de gazeteye yazı verdiler ve yayın yönetmenliğine yardım ettiler. Jones burjuva radikallerle ilişki kurunca, Marx ve Engels işbirliğine son verdiler ve bir süre Jones ile ilişkiyi kestiler. – 102.

[67] Marx Komünist Lig Merkez Komitesi eski üyeleri ve Ligde sekter ve maceracı bir hizibin liderleri olan Willich ve Schapper'i ima ediyor. Başlamakta olan reaksiyon döneminde izlenecek taktikler konusundaki keskin ideolojik ayrılıklar sonucunda Eylül 1850'de bir bölünme oldu. Muhalif azınlığı, yani Willich-Schapper hizibini Komünist Lig Londra şubesinin bazı üyeleriyle Londra Alman İşçiler İçin Eğitim Derneğinin çoğunluğu destekledi. Derneğin üyelerinin çoğu Willich-Schapper hizibini desteklediği için Marx ve Engels 1847 ve 1849-50 yıllarında çalışmalarına katıldıkları dernekten 17 Eylül 1850'de ayrıldılar ve ancak 1850'li yılların sonlarında ilişkilerini yenilediler.

1850'lerde derneğin bürosu Londra'da Soho'da Windmill sokağındaydı. – 103.

[68] Burada 1789-94 Fransız burjuva devrimi sırasında, Fransız devrim ordusunun Ekim 1792'de Mainz kalesini işgal etmesinden sonra Özgürlük ve Eşitlik Dostları Kulübünü kuran Alman cumhuriyetçi demokratlara değiniliyor. Mainz Kulübü, feodal sistemin kaldırılmasını ve cumhuriyet kurulmasını savundu. Ayrıca Ren ırmağının sol yakasındaki toprakların Almanya'dan ayrılıp devrimci Fransa'ya katılmasını istedi. İleri sürdükleri görüşler mülk sahibi sınıflardan destek görmeyince kulüp üyeleri kentli kitlelere ve Alman köylüsüne döndüler. Ama onları köylüler de desteklemedi, çünkü Fransız işgali sırasında onlardan istenen feodal hizmetler kaldırılmıştı ama vergi yükü kalmıştı, hatta yenileri eklenmişti. Prusya ordusunun Temmuz 1793'te Mayence'i almasıyla etkinlikleri sona eren Mainz Kulübünün başarısızlığı büyük ölçüde köylülerin ilgisizliğinden kaynaklandı. – 103.

[69] Mayıs 1856 ortalarında Engels ve karısı Mary Burns, İrlanda'yı dolaştılar. – 104.

[70] Engels 1840-1860'larda İngiliz mülk sahiplerinin, zorla ve geniş kitleler halinde topraklarından çıkardığı İrlandalı kiracılardan sözediyor. – 105.

[71] *İcra Mahkemeleri*, 1849'da ipotekli mülklerin düşük fiyatla satışını kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla kurulmuştu. 1858'de onların yerini gayrimenkul mahkemeleri aldı. – 106.

[72] Eski Roma tarihinin başlangıcında, nüfusun ayrıcalıklı, özel bir grubunu oluşturan ve süvari birliğinde hizmet etmekle görevli olan zenginlere *equite* denirdi. Daha sonra, ticaret ve tefecilik yapan ve süvari sınıfından olan Romalı köle sahipleri bu adı aldılar. – 107.

[73] Prusya ile İsviçre arasında 1856 sonyazında ortaya çıkan Neuchâtel anlaşmazlığına değiniliyor. Valangin lordluğunu da içeren küçük Neuchâtel prensliği 1707-1806 döneminde Prusya'ya bağlıydı. Napoléon savaşları sırasında, 1806'da Fransa'nın parçası oldu. Viyana kongresi kararı uyarınca 1815'te Neuchâtel 21'inci kanton olarak İsviçre'ye katıldı; aynı zamanda da Prusya'nın vasalı olarak kaldı. 19 Şubat 1848'de Neuchâtel'deki burjuva devrimi Prusya yönetimine son verdi ve cumhuriyet ilan etti. Ama 24 Mayıs 1852'de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan bir anlaşma Prusya kralının prenslik üzerindeki hakkını yeniden tanıdı. Kasım 1856'daki kralcı bir ayaklanmada İsviçre hükümeti isyancıları tutukladı. Prusya kralı serbest bırakılmalarını isteyince İsviçre karşılık olarak, kraldan Neuchâtel üzerindeki hakkından vazgeçmesini istedi. Bu anlaşmazlık 1857 ilkbaharına kadar sürdü ve Fransız hükümetinin önerisi üzerine 5 Mart 1857'de Neuchâtel sorununu görüşmek üzere toplanan Avrupa devletleri konferansında sonuca bağlandı. – 108.

[74] Marx bu mektupta öne sürdüğü görüşleri, "The Divine Right of the Hohenzollerns" (Hohenzollernlerin İlahi Hakkı) başlıklı yazısında geliştirmiştir. (İlk kez 13 Aralık 1856'da *People's Paper*'da yayınlanmıştır.) – 109.

[75] Nisan 1857'de Ernest Jones, çartist liderlerin bir konferans düzenlemeyi planladıklarını, bu konferansa yalnızca çartistlerin temsilcilerinin değil, burjuva radikallerin de katılacağını ilan etmişti. Jones, 1857'de, seçim reformları için ortak bir savaşım verme amacıyla burjuva radikallerle ittifak kurma çabalarının çartist hareketi canlandıracağını umuyordu. Ama burjuva radikallerle ortak bir platform oluşturmaya çalışırken önemli politik ödünler verdi ve *People's Charter*'daki birkaç talepten vazgeçti. Jones'un devrimci çizgiden uzaklaşması, liderlerinin uzlaşmaya bu denli istekli olmasına karşı çıkan her düzeyde pek çok çartist arasında hoşnutsuzluk yarattı. Çartistlerle burjuva radikaller arasındaki ortak konferas, birkaç kez ertelendikten sonra 8 Şubat 1858'de Londra'da yapıldı. Marx ve Engels, Jones'un burjuvalarla anlaşmasını, onun politik kararsızlığının ve reformizme eğiliminin bir göstergesi saydıklarından onunla ilişkilerini kestiler. Ancak yıllar sonra, Jones yeniden devrimci proleter ruhla davranmaya başlayınca ilişkilerini yeniden

sürdürdüler. – 111.

[76] John Frost, Marx'ın özetlediği mektubunu Nottingham'daki çartist örgütün sekteri Verdy'ye yazmıştı. Mektup 14 Kasım 1867'de *People's Paper*'da yayınlandı. – 112.

[77] Marx 1850'den beri Londra'da yayınlanan haftalık radikal gazete *Reynolds's Newspaper*'dan sözediyor. – 114.

[78] Lassalle'ın ekonomi politik konusunda yazmayı planladığı yazı 1864'te Berlin'de yayınlandı: *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit* (Bay Bastiat-Schulze von Delitzsch, Ekonomik Julian, ya da Sermaye ve Emek). – 116.

[79] Marx, 1857-58'de yazdığı ekonomi yazılarına değiniyor. Bu yazılar, yazmayı planladığı büyük ekonomi kitabına hazırlık olmak üzere 1850'lerin ilk yıllarında başladığı ekonomi çalışmalarının ürünüydü. Marx kitabında kapitalist üretim biçimine ilişkin tüm sorunlar kompleksini çözümlemeyi ve aynı zamanda burjuva ekonomi politiğin eleştirisini planlıyordu. Onun *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara, 1993) ve *Das Kapital* (*Kapital*, Sol Yayınları, Ankara. 1993) adlı yapıtları yıllarca süren çalışmasının sonuçlarıdır. Bu çalışma sırasında ilk planlarını birkaç kez değiştirdi. 1857-58 yıllarındaki yazıları da bir bakıma bu iki yapıtın taslakları sayılabilir. Bu yazılar ilk kez 1939'da Almanca olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından yayınlandı: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* (*Rohentwurf*) - (*Ekonomi Politik Eleştirisinin Anahatları (İlk Taslak)*). – 116.

[80] Marx, adını verdiği yazarların şu kitaplarına değiniyor. James Steuart, *An Inquiry into the Principles of Political Economy, being an Essay on the Science of Domestic Policy in Free Nations* , Londra 1767 (Bu kitabın Marx'ın kullandığı baskısı Dublin'de 1770'de yayınlanmıştı); Thomas Attwod, *The Currency Question, the Gemini Letters*, Londra 1844; David Urquhart, *Familiar Words*, Londra 1855; John Gray, The Social System. *A Treatise on the Principle of Exchange*, Edinburgh 1831 ve *Lectures on the Nature and Use of Money*, Edinburgh 1848; John Francis Bry, *Labours Wrongs and Labours Remedy* Leeds, 1839. – 120.

[81] Marx'ın değindiği yapıtlar şunlar: Frédéric Bastiat, *Harmonies économiques*, Paris 1850 ve H. C. Carey, *Essay on the Rate of Wages with an Examination of the Causes of the Differences in the*

Condition of the Labouring Population Throughout the World, Philadelphia, 1835. – 122.

[82] Engels'in 4 Ekim 1858'de Manchester'de yapılan ve Jones'un konuşma yaptığı çartist toplantıdan sözettiği anlaşılıyor. (Jones'un burjuva radikallerle anlaşması konusunda bkz: Not 75.) – 125.

[83] Marx, Fransa'da 1787'de toplanan Ekabirler meclisine analoji ile çeşitli illeri temsil eden soyluların Petersburg toplantısına değiniyor. Çar, Ekabirler meclisinde olduğu gibi, köylü reformu yasa tasarısının görüşülmesi için bu toplantıyı yapmaya söz vermişti. Toplantı ancak 1859'da yapılabildi. – 125.

[84] Bkz: 75 nolu açıklayıcı not. – 128.

[85] *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* [Sol Yayınları, Ankara, 1993] adlı kitabının bir paragrafından (Section C. Theorien über Zirkulationsmittel und Geld), Marx'ın *Spectator*'ın 19 Ekim 1711 sayısına değindiği anlaşılıyor. – 129.

[86] Bir yanda Fransa ve Sardinya krallığı (Piedmont) bir yanda da Avusturya arasında o sıralarda çıkacak gibi görünen savaşa değiniyor. – 130.

[87] Louis Napoléon'a 14 Ocak 1858'de suikast yapan Orsini'nin idam edilmesinden sonra İtalyan Carbonariler Napoléon'u öldürmeye and içtiler. Bu olayın ve mektupta değinilen öteki sorunların ayrıntıları şu makalelerde bulunabilir: Marx ve Engels, "The Money Panic in Europe" (Avrupa'da Para Paniği), ilk olarak 1 Şubat 1859'da *New York Daily Tribune*'da yayınlandı; "Louis Napoléon's Position" (Louis Napoléon'un Durumu), Marx (*agy* 18 Şubat 1859); "The French Army" (Fransız Ordusu) Engels (*agy* 24 Şubat 1859). – 131.

[88] Marx, Louis Bonaparte'ın 30 Ekim 1836'da, Strassburg'da ve 6 Ağustos 1840'da Boulogne'daki bonapartist ayaklanma girişimlerine ve Fransa'da bonapartist diktatörlük kurulmasına yolaçan 2 Aralık 1851 Paris darbesine değiniyor. – 132.

[89] Fransız gazeteci L. Bonface imzasıyla *Le Constitutionnel* gazetesinde 30 Ocak 1851'de yayınlanan bir yazıya değiniyor. Yazıda, savaş çıkması durumunda Fransa'nın yurtdışına 500.000 kişilik bir ordu gönderebileceği ileri sürülüyordu. *New York Daily Tribune* için 31 Ocak'ta yazdığı bir yazıda Engels, İtalya'daki askerî harekata Fransa'nın ancak 200.000 kişi gönderilebileceğini gösterdi.

Engels'in yazısında Paris'ten, *Le Constitutionnel*'deki iddianın ve iddiaya temel alınan rakamların Louis Napoléon'dan geldiği yo-

lunda bilgi alındığına da değiniliyor. – 132.

[90] Çartist yönetime karşı Kasım 1830'da başlayan Polonya isyanına değiniliyor. İsyanın yönetimi hemen tümüyle soyluların elindeydi. Soylular, köylülerin köleliğin kaldırılması yolundaki isteklerini reddettikleri için onların desteğini kazanamadılar. Bu da çar hükümeti tarafından acımasızca bastırılan isyanın başarısızlığına neden oldu. – 135.

[91] *Bundschuh* (Ortaçağda köylülerin giydiği bir ayakkabı türü) *Armer Konrad* (Yoksul Konrad) — Almanya'da 1525 köylü savaşlarına zemin hazırlayan gizli köylü konfederasyonlarının adları. – 138.

[92] Engels'in imzasız olarak yayınlanan *Po und Ren* adlı broşürünün *Allgemeine Militär-Zeitung*'daki (sayı 95-96, 26 Kasım 1859) eleştirisine değiniliyor. Engels broşürde Almanya'nın kendi güvenliğini sağlamak için kuzey İtalya'ya egemen olması gerektiği görüşünün savunulamayacağını ileri sürmüştü; eleştirmen, özellikle bu noktada onunla aynı düşünceyi paylaştı. – 139.

[93] ABD'de zencilerin özgürlüğü için savaşan John Brown 16 Ekim 1859'da köle sahibi eyaletlerde bir köle isyanı başlatmaya girişti. Küçük bir grupla Virginia'da Harpers Ferry'deki hükümet cephaneliğini ele geçirdi, ama geniş çapta bir isyan başlatamadı. Bu girişime katılan ve beşi zenci olan 22 kişi, hükümet birliklerine karşı koydukları için öldürüldü. Brown ve beş arkadaşı idam edildi. ABD'de büyümekte olan devrimci bunalımın bir belirtisi olan John Brown isyanı, zencilerin köleliğe karşı savaşımlarının yoğunlaşmasına ve ülkede, köleliğin kaldırılmasını savunanların güçlerini birleştirmesine yolaçtı. – 139.

[94] Missouri'nin Bolivar kentinde zencilerin Aralık 1859'daki başkaldırma girişimine değiniliyor. Marx bu konudaki haberi, 30 Aralık 1859 günlü (sayı: 5830) *New York Daily Tribune*'da okudu. – 140.

[95] Marx, İÖ 1. yüzyılda Caesar yanlıları ile Pompey yanlıları arasındaki iç savaşın son dönemlerine değiniyor. Caesar'ın Pompey'e karşı Epirus saldırısı, Pompey ordusunun Pharsalus'taki kesin yenilgisiyle sonuçlandı (İÖ 6 Haziran 48). – 142.

[96] Becker'in o sıralarda Almanya'nın birleşmesi konusunda yazdığı bir yazıya değiniyor. Bu yazı, *Wie und Wann? Ein ernstes Wort über die Fragen und Aufgaben der Zeit* (Nasıl ve Ne Zaman? Günümüzün Sorunları ve Zorunluluklarına İlişkin Ciddi Düşünceler)

başlığı altında 1862'de yayınlandı. – 143.

[97] *Ulusal Birlik*, 15-16 Eylül 1859'da Alman devletlerinden burjuva liberallerin Frankfurt'taki konferansında kurulmuştu. Amacı, Avusturya dışındaki tüm Alman devletlerinin Prusya egemenliği altında birleşmesiydi. Avusturya-Prusya savaşından ve 11 Kasım 1867'de kuzey Alman konfederasyonunun kurulmasından sonra Birlik kendini dağıttı. – 143.

[98] Kuzey Amerika'daki İç Savaş sırasında Güneydeki köle sahibi eyaletlerin kuvvetlerine konfedere ordu adı verilmişti. 11 Güney eyaleti 1861 başlarında Birlikten ayrıldıktan sonra Amerika konfedere devletlerini kurmuşlardı. – 144.

[99] Güneyliler, New Orleans'ı, 29 Nisan 1862'de, Mississippi yönünden kente girişi tutan kalelerin düşmesinden sonra teslim ettiler. – 144.

[100] Büyük ekonomik çalışmasının ilk bölümünün 1859'da *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (Sol Yayınları, Ankara, 1993) adıyla yayınlanmasından sonra Marx ikinci kısmı yayınlamayı planladı. Bu kısmın en önemli ve en geniş bölümü sermaye konusunda olacaktı. Ama 1861-63 arasında Marx çalışmalarını sürdürdükçe bu bölüm başlı başına 23 defteri dolduran 200 sayfalık uzun bir metin haline geldi. Bunun üzerine Marx metni yeniden gözden geçirdi ve *Kapital*'in ilk üç cildinin temeli olarak kullandı. 1861-63 metninin yazar tarafından gözden geçirilmeyen bölümünü, Marksizm-Leninizm Enstitüsü *Artı-Değer Kuramları* adı altında yayınladı (*Kapital*'in IV. cildi). – 146.

[101] Marx, burada *Kapital*'in I. cildine, ilk planladığı biçimiyle değiniyor (bkz: Not 100). Daha sonra planını değiştirdi ve toprak rantı kuramını *Kapital*'in III. cildinin IV. bölümünde ayrıntılı olarak ele aldı. – 147.

[102] Marx, Genç Pitt hükümetinin 1786'da Büyük Britanya'nın gittikçe büyüyen ulusal borcunun ödenmesi amacıyla oluşturduğu ve batmakta olan fona değiniyor. Fonun yaratılması için getirilen mali önlemler arasında dolaylı vergilerde artış ve yeni dolaylı vergiler konması da vardı. – 153.

[103] Marx, Engels'in *Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie* başlıklı ve ilk olarak *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de yayınlanan denemesine değiniyor, (Denemenin ilk İngilizce çevirisi Karl Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844* [*1844 Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 1993] adlı kitabın eki olarak

yayınlandı, Moskova, 1959). *Deutsch-Französische Jahrbücher* konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: 3 nolu açıklayıcı not. – 155.

[104] Engels 4 Kasım 1862'de yapılacak kongre seçimlerine ve New York valilik seçimlerine hazırlık olarak Kuzey eyaletlerde yapılan seçim kampanyalarına değiniyor. Cumhuriyetçilerin askerî harekattaki beceriksizliklerinin yarattığı hoşnutsuzlukla, kuzeybatı eyaletleri Demokratlara oy verdi. Bununla birlikte Kuzey eyaletlerinin çoğunda Cumhuriyetçiler seçildiler. – 155.

[105] 19. yüzyılın ortalarında ABD'de yüksek askerî eğitim veren tek kuruluş New York yakınlarındaki West Point'te 1802'de kurulan askerî akademiydi. Öğrencilerin dış dünyadan tamamen uzak tutan West Point eğitim sistemi öğrenciler arasında bir kast ruhu gelişmesine neden oldu. McClellan da West Point'i bitirmişti. – 156.

[106] Lincoln'ün bildirgesi 1 Ocak 1863'ten başlayarak isyankâr eyaletlerde köleliğe son verdi. – 157.

[107] *Jenny çıkrığı* – James Hargreaves'in 1764-67'de icad ettiği çıkrık. Çıkrığa, kızının adı (Jenny) verilmişti. – 159.

[108] Marx, Lassalle'in *Offnes Antwortschreiben an das Central Comité zur Berufung eines Allgemeinen deutschen Arbeitercongress zu Leipzig [Alman İşçileri Leipzig Genel Kongresi Merkez Komitesine Açık Yanıt]* adlı broşürüne (Zurich, 1864) değiniyor.
10 Şubat 1863'te Leipzig merkez komitesi Lassalle'den, işçi hareketinin karşılaştığı sorunlar üzerine görüşlerini istedi. Lassalle onlara bu açık yanıtı gönderdi ve bu belgenin, hareketin resmi manifestosu olmasını önerdi. – 161.

[109] Londra sendikalar konseyi, İngiliz işçi sınıfının, köleliğe karşı savaşan Kuzey Amerika eyaletleriyle dayanışmasını belirtmek üzere 26 Mart 1863'te St. James' Hall'da bir işçi toplantısı düzenledi. Toplantıya başkanlık eden Bright, Amerikan İç Savaşına, Güney eyaletlerini destekleyen bir İngiliz askerî müdahalesine karşıydı. – 162.

[110] Engels, 31 Mayıs-1 Haziran 1863'te yapılan Fransa yasama meclisi seçimlerine ve 5 Mayıs 1852'de yapılan Prusya meclisi seçimlerine atıfta bulunuyor. – 163.

[111] *Quesnay tablosu* – Quesnay'in *Analyse du Tableau économique*'inde yayınlanan ve bir ülkenin toplam sermayesinin üretimini, ve dolaşımını gösteren şema. Marx *Artı-Değer Kuramları*'nda ve Engels'in *Anti-Dühring*'i için yazdığı "From the Critical

History" adlı bölümde tablonun ayrıntılı bir analizini yaptı. – 164.

[112] Londra Sendikalar Konseyi ilk olarak Mayıs 1860'ta, Londra sendikalarının temsil edildiği bir delegeler toplantısında seçilmişti. Üye sayısı binlerce olan Londra sendikalarının çoğunu temsil ettiği için konseyin, İngiliz işçi hareketi üzerinde etkisi büyüktü. Büyük sendikaların liderleri —örneğin marangozları temsil eden Cremer ve daha sonra Applegarth ve ayakkabıcıların lideri Odger— Londra sendikalar konseyinde önemli bir rol oynadılar.

Sendikalar Genel ve Gizli Oy Derneği Eylül 1864'te kuruldu. Başkanı Odger, sekreteri Hartwell ve muhasip üyesi Trimlett'ti. Üçü de Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi oldular. – 169.

[113] Marx Londra'da yaşayan İtalyan işçilerin Haziran 1864'te kurduğu *Association for Mutual Progress*'e değiniyor. Büyük ölçüde Mazzini'nin etkisinde olan dernek Ocak 1865'te Enternasyonalin üyesi oldu. – 170.

[114] *The Bee-Hive Newspaper* – 1861-76 arasında Londra'da yayınlanan haftalık sendika gazetesi. *The Bee-Hive, The Bee-Hive Newspaper* ve *The Penny Bee-Hive* adlarıyla yayınlandı. 1864-Nisan 1870 arasında Birinci Enternasyonalin organıydı. – 172.

[115] Çarlık Rusyası'ndaki Polonya topraklarında Ocak 1863'te başlayan kurtuluş isyanına değiniliyor. – 173.

[116] Carlist Savaş – 1833'ten 1840'a kadar süren İspanya iç savaşı. Savaşı, gerici, kiliseci ve mutlakiyetçi bir grup olan karlistler başlattı ve Ferdinand VII'nin tahtta hak iddia eden kardeşi Don Carlos'u, Ferdinand'ın kızı İsabella'ya karşı desteklediler.

Carlist Savaş gerçekte feodal katolik eğilimle burjuva liberalizm arasında bir savaşa dönüştü. – 174.

[117] Engels, Napoli eski kralı Francis II'nin yönetimindeki karşı-devrimci güçlerin Mart 1861'de kurulan İtalyan monarşisine karşı silahlı savaşına değiniyor. Napolili karşı-devrimcilerin askerî harekatı, eşkiya baskınları niteliğindeydi. – 174.

[118] Kuzey eyaletler ordusunun, Virginia'nın ve konfedere eyaletlerin başkenti ve Güneyin başlıca kentlerinden biri olan Richmond'ı fethetmek için giriştiği askerî harekata değiniliyor. Richmond kuşatması Mayıs 1864'te Kuzey eyaletlerin tüm askerî birliklerinin katıldığı bir harekatla başladı. Konfedere birliklerin Richmond'daki direnişi Nisan 1865'te general Grant'ın kenti ele geçirmesine kadar sürdü. – 174.

[119] Burada seçkin ütopik komünist Etienne Cabet'nin 1830 ve

40'larda Fransız proletaryasının politik eylemlerinde oynadığı role değiniliyor. *Le Populaire* ve *Le Populaire de 1841* başlıklı yazılarında Cabet yalnızca ütopik planlarını tanıtmakla kalmadı, aynı zamanda Temmuz monarşisini eleştirdi ve demokratik düşüncelerin yaygınlaştırılmasına çalıştı. Kitapları, makaleleri ve broşürleri de kapitalizmi şiddetle eleştirir. Bu yüzden, Cabet'nin yazıları, ütopik görüşlerine karşın, Fransız proletaryasının politik eğitimine çok önemli bir katkıda bulunmuştur. – 182.

[120] Marx, Proudhon'un Fransız ulusal meclisinin 31 Temmuz 1848 günkü oturumunda yaptığı konuşmaya değiniyor. Bu konuşmada Proudhon, 23-26 Haziran 1848 Paris ayaklanmasına katılan işçilerin katliamının keyfi bir vahşet olduğunu söyledi. – 182.

[121] P. J. Proudhon, *Si les traites de 1815 ont cessé d'exister? Actes du futur congrés* [*1815 Anlaşmaları Sona mı Erdi? Gelecek Bir Kongre İçin Girişimler*], Paris 1863. Bu yazısında Proudhon, Viyana kongresinin 1815'te verdiği Polonya'ya ilişkin kararların değiştirilmesine ve Avrupalı güçlerin Polonya ulusal kurtuluş hareketini desteklemesine karşı çıktı; böylece, Rus çarlık hükümetinin baskıcı politikasını onaylamış oldu. – 183.

[122] *İlerlemeciler* – Haziran 1861'de kurulan burjuva Prusya İlerlemeci Partisinin (Fortschrittspartei) üyeleri. Parti, Almanya'nın Prusya egemenliğinde birleşmesini, bir tüm-Alman parlamento toplanmasını ve meclise karşı sorumlu, güçlü bir liberal hükümet kurulmasını savundu. İşçi sınıfından korkusu ve sosyalist harekete karşı duyduğu kin İlerlemeci Partiye Prusyalı junkerlerin üstünlüğünü ve Almanya'da yarı-mutlak bir monarşiyi kabul ettirdi. – 185.

[123] Marx, bir grup burjuva radikalin, seçim reformu yanlılarına, 6 Şubat 1865'te yapılacak bir toplantı çağrısından sözediyor. – 185.

[124] Bright'ın 19 Ocak 1865'te Birmingham ticaret odasında yaptığı bir konuşmaya değiniliyor. Bu konuda bir haber 20 Ocak 1865 günlü (sayı: 25087) *Times*'da yayınlandı. – 186.

[125] 31 Ocakta Enternasyonal Genel Konseyi toplantısında seçilen delegasyonda Eccarius ve Le Lubez'den başka Carter, Odger, Whitlock, Cremer, Wheeler ve Dell de vardı. – 186.

[126] Marx, burada, Genel Alman İşçiler Derneğinden sözediyor. Dernek, Leipzig işçi derneklerinin bir konferansında, 23 Mayıs 1863'te kurulan politik bir işçi örgütüydü. Başlangıcından beri, işçi-

leri reformist yola götürmeye çalışan Lassalle'ın ve onu destekleyenlerin egemenliğine girdi. Derneğin amaçları çok sınırlıydı ve herkese oy hakkı ve barışçı parlamento için savaşımın ötesine geçmedi.

Mayıs 1875'te yapılan Gotha Konferansında Genel Alman İşçiler Derneği, 1869'da kurulan ve Bebel ile Liebknecht'in liderliğinde olan Alman Sosyal Demokrat İşçiler Partisiyle (Eisenachers) birleşti. Birleşik partinin adı Alman Sosyalist İşçiler Partisi oldu. – 187.

[127] *Der Social-Demokrat* – Lassalle yanlısı Genel Alman İşçiler derneğinin, Berlin'de 15 Aralık 1864'ten 1871'e kadar yayınlanan organı. 1864-67 arasında genel yayın yönetmenliğini Schweitzer yaptı. Gazetede Marx'n ve Engels'in yazıları ve demeçleri de yayınlandı. – 187.

[128] 5 Şubat 1865 tarihli yanıtında Engels, Marx'ın *Social-Demokrat*'ın editörlerine ortak bir beyanat gönderme önerisini kabul etti. Ayrıca açıklamaya, "Prusya gibi büyük ölçüde tarım ülkesi olan bir yerde sanayideki proletarya adına burjuvaziye saldırırken, büyük feodal aristokrasinin kırsal proletaryayı acımasız sömürüsünden hiç söz etmemenin alçaklık" olduğuna değinen bir pasaj eklenmesini önerdi. – 189.

[129] Marx, açıklamanın metnini 6 Şubat 1865'te Engels'e gönderdi ve onaylarsa imzalamasını istedi. Aynı mektupta *Social-Demokrat*'ın son sayısını aldıktan sonra "başlangıçta düşündüğüm açıklama yerine, önce aşağıdaki birkaç satırı göndermeyi daha uygun buldum" diye yazdı. Çok kısa bir süre sonra gazeteyle bağları koptu. (bkz: Marx'ın 18 Şubat günlü mektubu ve *Social-Demokrat* yayın kuruluna 23 Şubat 1865 günlü açıklama [bu kitapta 73. mektup, s. 192-194].) – 189.

[130] Napoléon III'ün, lakabı Plon-Plon olan ve Paris'te Palais Royale'de oturan kuzeni Joseph Bonaparte'a atıf. Joseph Bonaparte, geniş çaplı demagojik manevralar ve Napoléon III'ün politikalarına yalandan bir muhalefetle halk kitlelerinin rejime karşı savaşımını saptırmaya çalıştı. – 189.

[131] *L'Association* – Burjuva cumhuriyetçilerin nüfuzu altındaki kooperatif işçi derneklerinin organı olan Fransız dergisi. Dergi 1864-1866 arasında Paris ve Brüksel'de yayınlanmıştı. – 190.

[132] Liebknecht *Social-Demokrat* yayın kurulundan ayrılacağını bildirdi. – 192.

[133] Marx, Schweitzer'in Bismarck hükümeti konusundaki yazı

dizisinde üçüncü yazıya değiniyor. Bu yazı *Social-Demokrat*'ın 17 Şubat 1865 günlü sayısında, yani Marx'ın Schweitzer'den Bismarck'la flört etmeye son vermesini istemesinden sonra yayınlandı. Yazı dizisinde Schweitzer Bismarck'ın Almanya'nın "asker gücüne dayanarak" birleştirilmesi politikasını açıkça destekledi. – 192.

[134] *Gesindeordnung* (Köleler için kurallar) – kölelerin ve tarım işçilerinin haklarını kısıtlayan ve büyük toprak sahiplerinin onlara keyfi muamelesini onaylayan feodal kurallar ve yönetmelikler. – 193.

[135] Prusya prensi William, Ekim 1858'de kral naibi olunca Manteuffel hükümetini azletti ve ılımlı liberallerden hükümet kurmalarını istedi. Bu politika burjuva basında "yeni çağ" olarak selamlandı. Gerçekte William'ın önlemleri tümüyle Prusya monarşisinin ve junkerlerin konumunu güçlendirmeye yönelikti. Ancak burjuvazi düş kırıklığına uğradığı için hükümetin önerdiği askerî reformları mecliste reddetti. Bunun sonucunda ortaya çıkan anayasa krizi ve Eylül 1862'de Bismarck'ın başbakan olarak atanması ile "yeni çağ"ın sonu geldi. – 193.

[136] Açıklamayı Marx yazmış ve 18 Şubat 1865 tarihli mektubuyla birlikte Engels'e göndermişti [bkz: bu kitapta s. 192] Engels metni onayladı, imzalayarak Marx'a gönderdi. 23 Şubatta Marx açıklamayı *Social-Demokrat* yayın kuruluna gönderdi.

Birkaç gün sonra bazı Alman gazeteleri açıklamayı yayınlayınca Schapper de *Social-Demokrat*'ta yayınlamaya zorlandı. 3 Mart 1865'te gazete, Liebknecht'in de gazeteye ilişkisini kestiğini açıklayan kısa bir notla Marx ve Engels'in açıklamasını yayınladı. Kısa bir süre içinde George Herweg, Wilhelm Rüstow ve Johann Philipp Becker de gazeteyle işbirliğine son verdiklerini açıkladılar. – 194.

[137] Burada Marx'ın *Deutsche-Brüsseler Zeitung*'da yayınlanan "Der Kommunismus des *Renischen Beobachters*" (*Renischen Beobachters*'in Komünizmi) adlı makalesine yazısından sözediliyor.

Deutsche-Brüsseler Zeitung Brüksel'deki Alman siyasi göçmenler tarafından kurulmuş ve Ocak 1847 - Şubat 1848 arasında yayınlanmıştı. Eylül 1847'den bu yana Marx ve Engels gazeteye düzenli olarak yazmaya başladılar ve gazete onların yönetimi altında, proletaryanın kurulmakta olan devrimci partisi Komünist Ligin organı oldu.

Renischen Beobachter – 1844'ten beri Köln'de yayınlanan günlük muhafazakar gazete. Almanya'daki Mart 1848 devriminden sonra yayını sona erdi. – 195.

[138] *Nordstern* (Kuzey Yıldızı) - 1860-66 arasında Hamburg'da

basılan günlük Alman gazetesi; 1863'ten sonra Lassalle yanlısı bir eğilim izledi. – 196.

[139] Bkz: 97 nolu açıklayıcı not. – 197.

[140] Bkz: 135 nolu açıklayıcı not.– 197.

[141] *Marquis Posa* (İspanyol soylu) ve Philipp II (İspanya kralı, 1555-98) - Schiller'in *Don Carlos* adlı dramının kahramanları. Marx burada Prusya kralı William I'den Uckermark'ın II. Philipp'i diye söz ediyor (Uckermark Prusya'da bir bölge). – 197.

[142] Bkz: 32 nolu açıklayıcı not. – 198.

[143] Bkz: 126 nolu açıklayıcı not. – 198.

[144] Bkz: 134 nolu açıklayıcı not. – 199.

[145] Bkz: 133 nolu açıklayıcı not. – 199.

[146] F. A. Lange'nin kitabı *Die Arbeiterfrage in ihrer Bedeutung für Gegenwart und Zukunft* (*Emek Sorunu: Bugün ve Gelecek İçin Önemi*) – 201.

[147] 1860'larda Almanya'da, İlerlemeci Partinin liderlerinden Schulze-Delitzsch tarafından kurulan kooperatif dernekler. Schulze-Delitzsch, kooperatifler ve tasarruf bankaları kurulması için kışkırtmalarıyla Alman işçilerin dikkatini politik savaşımdan saptırmaya ve işçi hareketini burjuvazinin nüfuzu altına sokmaya çalıştı. – 203.

[148] Reform Ligi, seçim reformu yanlılarının St. Martin's Hall'da 23 Şubat 1865'te yaptıkları toplantıda alınan bir kararla kurulmuştu. Toplantı, Enternasyonal Genel Konseyinin girişimiyle yapılmıştı. Lig, işçilerin kitle hareketini ikinci bir seçim reformuna götüren bir politik merkez oldu. Genel konseyin çoğu sendika lideri olan üyeleri Reform Liginin yönetim organlarına, yani konseyine ve yönetim komitesine seçildiler.

Burjuvazinin ileriye sürdüğü, aile başına oy hakkı isteğine karşı Reform Ligi, Marx'ın ısrarı üzerine, tüm erkekler için oy hakkı istedi. Enternasyonalin yeniden can verdiği bu çartist slogan, İngiliz işçi sınıfından sıcak kabul gördü ve Reform Ligine, o zamana kadar politikayla hiç ilgilenmemiş olan sendikaların desteğini sağladı. İngiltere'nin tüm büyük sanayi kentlerinde ve kırsal alanlarında Ligin şubeleri vardı. Ligin, Enternasyonal Genel Konseyinin çizdiği politikayı buna karşın yürütememesinin nedeni Ligin yönetim kurullarındaki, kitle hareketinden ürken burjuva radikallerin karar-

sızlığı ve oportünist sendika liderlerinin ödün vermeye hazır tutumlarıydı. İngiliz burjuvazisi hareketi bölmeyi başardı ve 1867'de son derece sınırlı bir reform getirdi. Buna göre oy hakkı yalnızca küçük-burjuvaziye ve işçi sınıfının üst katmanlarına verildi; nüfusun büyük çoğunluğu politik haklardan gene yoksun kaldı. – 204.

[149] Weston'un önerilerini çürütmek için Marx, genel konseyin 20 ve 27 Haziran 1865 toplantılarında bir bildiri sundu. İlk olarak 1893'te yayınlanan bu metin *Wages, Price and Profit* (*Ücretler, Fiyat ve Kâr*) adıyla bilinir. – 205.

[150] Bkz: 97 nolu açıklayıcı not – 208.

[151] *Kölnische Zeitung* - 1802'den beri Köln'de yayınlanan gazete; Ren büyük burjuvazisinin ve Nasyonal Liberal Partinin organı; 1879'larda Bismarck'ın sözcüsü olarak görüldü. – 208.

[152] Marx *Allgemeine Militär-Zeitung*'a atıfta bulunuyor. Askerî sorunlarla ilgilenen bu gazete 1802-1826 arasında Alman Subaylar ve Askerî Yetkililer Derneği tarafından Darmstadt'ta ve Leipzig'de yayınlandı. Engels 1860-64 arasında gazeteye yazı yazdı. – 209.

[153] Avusturya-Prusya savaşı, genel konseyin 19 ve 26 Haziran ve 17 Temmuz 1866 günlü toplantılarında görüşüldü. Bobczynski ve Carter'in önerisi üzerine, konsey, metinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra aşağıdaki karar suretini oybirliğiyle kabul etti: "Uluslararası Emekçiler Derneği, kıtadaki çatışmayı iki hükümet arasındaki bir sorun olarak görür ve tüm işçilere tarafsız kalmalarını, birlikten güç kazanma ve böylece kazanılan gücü kendi toplumsalve siyasal kurtuluşları için kullanma amacına bağlı kalmalarını önerir." (*Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1864-66, Tutanaklar*, Moskova, 1964, s. 213) – 209.

[154] Liberal hükümetin istifasıyla bağlantılı olarak ve muhafazakar bir hükümet kurulmasını protesto etmek için 27 Haziran ve 2 Temmuzda Trafalgar alanında kendiliğinden mitingler yapıldı. Herkes için oy hakkı isteği bu toplantılarda yeniden ileri sürüldü, çünkü Reform Ligi, burjuva radikallerin etkisi altında kalarak bu isteği reddetmişti. – 210.

[155] Burada namlusu yivli, arkadan dolma bir tüfek üreten Jacob Snider'den sözediliyor. – 211.

[156] "*Olda Bess*" (Yaşlı Bess) ya da "Brown Bess" (Kahverengi Bess), 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında İngiliz ordusunda eski, ağızdan dolma, namlusu yivsiz, çakmaklı tüfeğe verilen ad. – 211

[157] *Küçük-Almanya Planı* – Avusturya hariç, Almanya'yı Prusya egemenliğinde birleştirme planı. – 212.

[158] Engels Avusturya yöneticileriyle, burjuvaziden ve toprak sahipliğinden oluşan, ılımlı Macar muhalefeti arasındaki, Habsburg İmparatorluğunun politik yapısının reformuna ilişkin görüşmelere değiniyor. Bu görüşmeler 1867 ilkyazında, Avusturya İmparatorluğunu, ikili Avusturya-Macaristan monarşisine dönüştüren Avusturya-Macaristan Anlaşmasıyla sonuçlandı. – 212.

[159] 3-8 Eylül 1866 günlerinde yapılan Birinci Enternasyonal Cenevre kongresi, prudoncuların kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Enternasyonalin, Marx'ın hazırladığı tüzüğü kabul edildi. Kongrenin öteki kararları da Marx'ın yazdığı, "Geçici Genel Konsey Delegelerine Talimat. Çeşitli Sorunlar"ı temel almıştı. – 215.

[160] Marx'ın ilk planlarına göre *Kapital*'in II. Cildi, şimdi II. ve III. Ciltlerde bulunan tüm konuları kapsayacaktı. – 218.

[161] Engels Manchester'deki "Ermen and Engels" şirketinin ortaklarından biri olan Gottfried Ermen'e değiniliyor. – 219.

[162] Hegel'in terminolojisinde *devinimsiz noktalar*, kademeli bir niceliksel değişimin sonucu olarak ani bir niteliksel değişimin, bir niteliksel atılımın yeraldığı, belli noktalardır. – 220.

[163] Birinci Enternasyonal Genel Konseyinin de aktif bir rol oynadığı işçi kitle eylemlerinin baskısıyla İngiltere'de 1867'de İkinci Reform Yasası kabul edildi. Yasa, ilçelerde mülkiyet koşulunu hafifleterek yıllık kirası 12 £'den az olmayan tüm kiracılara oy hakkı tanıdı. Beldelerde, aynı yerde en az bir yıldır oturan ve yıllık kirası 10 £'den az olmayan bütün ailelere oy hakkı verildi. Bunun sonucu olarak vasıflı işçilerin bir bölümü oy hakkı kazandı ve İngiltere'deki seçmen sayısı iki katına çıktı. – 221.

[164] Şubat 1867'de sendikaların çalışmalarını soruşturmak amacıyla bir kraliyet komisyonu kuruldu. Soruşturmanın amacı sendikaları yasa kapsamının dışına çıkarmak ya da hiç değilse etkinliklerini sınırlamaktı. Buna sendikalar tüm ülkede toplantılar yaparak ve bir ulusal konferans düzenleyerek yanıt verdiler. Kraliyet komisyonu sendikalara hiçbir suç bulamadı. – 221.

[165] Çalışma koşulları konusunda 1867'de yapılan bir araştırma 15 Ağustos 1815 yasasıyla sonuçlandı. Bu yasayla, kadınlarla 18 yaşından küçük çocukların günlük çalışma süreleri on-buçuk saatle sınırlandırıldı. Bu kural yalnız büyük sanayiler için değil, belli sanayi kollarındaki küçük işletmeler ve ev sanayii için de geçerliydi.

– 221.

[166] Marx'ın, *Kapital*'in I. cildine yazdığı ek, ilk baskıda kitabın sonuna eklenmişti. Daha sonraki baskılarda bu ek biraz değiştirilerek ana metne katıldı (bkz: *Capital*, vol. I, Moscow, 1959, s. 47-70 [*Kapital*, 1.cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 56-80). Bu değişikliğe uygun olarak ilk Almanca baskının önsözünde bulunan, kitabın ekiyle ilgili pasaj da kitaptan çıkarıldı. – 222.

[167] Marx *Kapital*'in I. cildinin ilk baskısındaki üçüncü bölümden sözediyor. Sonradan metni daha çok sayıda bölüme ayırdığı için sonraki baskılarda kitabın bu kısmı V-IX. bölümlerdir (ya da İngilizce baskıda VII-XI. bölümlerdir). – 222.

[168] *Kapital*'in I.cildinin ilk baskısındaki bir dipnotunda Marx, moleküler kuramı ilk olarark Wurtz'un geliştirdiğini yazmıştı. Bu konu ile ilgili olarak sürdürdüğü çalışmalardan sonra kitabın ikinci (1872) ve üçüncü (Marx'ın ölümünden sonra, 1893'te yayınlandı) baskılarında Wurtz'a ilişkin notu çıkardı. Engels, kuramın geliştirilmesinde Laurent ve Gerhardt'ın rollerinin daha doğru bir değerlendirmesini yapmıştır. (Bkz: Marx, *Capital*, Moscow, 1972, p. 292, note 2 [Marx , Kapital, 1. cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993 s. 322 .) – 222.

[169] Marx burada *Kapital*'in I. cildinin ilk baskısındaki son bölümden söz ediyor. İkinci ve sonraki Almanca baskılardaki karşılığı XVII. bölümdür (Türkçe baskıda ondokuzuncu bölüm). – 224.

[170] Bkz: 166 nolu açıklayıcı not. – 225.

[171] Birinci Enternasyonalin Brüksel kongresi Eylül 1868'de toplandı. Marx ve arkadaşlarının titiz hazırlık çalışmaları sayesinde, Brüksel kongresinin kararıyla Uluslararası Emekçiler Derneğinde prudoncuların etkinliği büyük ölçüde azaldı. – 227.

[172] Marx, 1867'de yapılan Birinci Enternasyonal Lozan kongresinin, Marx'ı ve konseyin öteki üyelerinin çoğunu yeni genel konseye yeniden seçtiğine değiniyor. – 227.

[173] Barış ve Özgürlük Liginin Eylül 1867'de İsviçre'de yapılan açılış kongresine değiniliyor. – 227.

[174] Berlin İşçiler Derneği, Schulze-Delitzsch'in etkin katılımıyla Ocak 1863'te kuruldu ve İlerlemeci Partinin nüfuzunda kaldı. Sendikacılığı ve burjuva kooperatifleri savundu.

Uluslararası Emekçiler Derneğinin kurulmasıyla, İşçiler Derneğinin önde gelen üyeleri Enternasyonale kaydı. – 227.

[175] 18 Eylül 1867'de Manchester'de bir hapishane taşıtına silahlı bir saldırı yapıldı. Saldırının amacı, Fenianların Mart 1867'de düzenlediği ayaklanmanın yenilgisinden sonra tutuklanan Fenian önderleri Kelley ve Deasy'yi kurtarmaktı. Kelley ve Deasy kaçtılar ama olay yerindeki beş kişi saldırı sırasında bir polis memurunu öldürmekle suçlanarak tutuklandı. 1-23 Kasım 1867'de Manchester'de yapılan yargıları sonucunda ölüm cezasına çarptırıldılar. Sonra biri affedildi, birinin cezası da ömürboyu hapse çevrildi. Geri kalanlar Manchester'de 23 Kasım 1867'de idam edildiler. – 228.

[176] Burada "Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin Fenian Sanıklarına İlişkin Bildirisi"nden sözediyor. Marx'ın yazdığı, konseyin kabul ettiği bildirinin amacı ayaklanmaya katılan iki kişiyi hapisten kaçırdıkları için mahkemenin ölüm cezasına çarptırdığı Fenianların idamını engellemekti. – 229.

[177] İrlandalı geniş halk kitlelerinin baskısı, İngiltere parlamentosunu, 1872'de yeni bir yasa kabul etmeye zorladı. Bu yasa ile parlamentoya İrlanda üzerinde yasama hakkı veren yasa iptal edildi ve bu hak İrlanda parlamentosuna devredildi. Yasa 1783'te bir kez daha onaylandı. Ancak 1798'deki İrlanda ulusal bağımsızlık ayaklanmasının bastırılmasından sonra İngiliz hükümeti, İrlanda'ya verilen ödünleri iptal etti ve İrlanda'yı İngiltere ile birleşmeye mecbur etti. 1 Ocak 1801'de geçerli olan Birlik Yasası, İrlanda otonomisinden geri kalanları da yoketti ve İrlanda parlamentosunu kapattı. – 231.

[178] Roscher'in basmakalıp iktisat görüşleri konusunda Marx'ın, *Kapital*'in I. cildinde yer verdiği eleştiriye değiniliyor. (Bkz: *Capital*, vol. I., Moscow 1972, pp. 95, 157, 199, 209, 220, 251, 343, 576 [Marx, *Kapital*, 1. cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 107, 174, 221, 233, 244, 277, 338, 378, 631.]) – 243.

[179] *Leges Barbarum* – , 5-9. yüzyıllarda bir araya toplanan Çeşitli Alman kökenli aşiretlerin Gelenek Hukuku. – 236.

[180] Marx yaklaşan İngiliz parlamento seçimlerini düşünüyor. Seçimler Kasım 1868'de, mülk sahibi sınıflar yanında işçi sınıfının üst katmanlarına da oy hakkı tanıyan 1867 Reform Yasasına göre yapıldı. – 238.

[181] Marx, burada üretken sermaye terimini, tüccar veya ticaret sermayesinden farklı olarak sanayi sermayesi için kullanıyor. Marx daha sonra üretken sermayenin işlevini *Kapital*'in II. cildinin ilk bölümünde ayrıntılı olarak inceledi. (Bkz: *Capital*, vol, II., Moscow, 1971, pp. 25-155 [Marx, *Kapital*, 2. cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993,

s. 33-139.]) – 243.

[182] Bkz: 128 nolu açıklayıcı not. – 247.

[183] Alman İşçiler Derneği Birliğinin 5-7 Eylül 1868'de yapılan Nuremberg kongresi ve 26 Eylül 1868'de Berlin'de yapılan, Lassalle yanlısı Alman İşçiler Genel Kongresi. –

[184] Schweitzer ve Fritzsche'nin girişimiyle 26 Eylül 1868'de Berlin'de toplanan, Alman İşçiler Genel Kongresi.
Kongre, Lassalle'cı sekter tutumla, birkaç sendika kurdu; sendikalar Schweitzer'in başkanlık ettiği bir birlik oluşturdular. Bu örgüt tümüyle Genel Alman İşçiler Derneğine bağlıydı. – 250.

[185] Bkz: 112 nolu açıklayıcı not. – 253.

[186] *Liberal Birlik* – Burjuva cumhuriyetçilerin, orleancıların ve meşrutiyetçilerin bir bölümünün 1863 Yasama Meclisi seçimleri sırasında, imparatorluğa karşı ortak muhalefetlerine dayalı olarak kurdukları koalisyon. 1869 seçim kampanyası sırasında Liberal Birliki yeniden kurma girişimi, 1863 koalisyonunu kuran partiler arasındaki farklılıklar nedeniyle başarısız kaldı. 1869'da ılımlı burjuva cumhuriyetçiler (Favre, Simon ve ötekiler) monarşistlerle birleşmeyi savundular ve orleancı aday Dufort'u desteklediler. Dufort seçimi kazanamadı. – 257.

[187] Bakuninci Sosyal Demokrat İttifak Merkez Bürosunun Birinci Enternasyonal Genel Konseyine gönderdiği 27 Şubat 1869 günlü mektup. İttifak, genel konseye bu ikinci yaklaşımında, ittifak programının konsey tarafından onaylanması ve şubelerinin Uluslararası Emekçiler Derneği üyeliğine kabul edilmesi durumunda ittifakın, kendi uluslararası örgütünü dağıtmaya hazır olacağını bildiriyordu.
İlerde Marx derneğin tüzüğünden alıntılar yapıyor. – 258.

[188] Genel konseyin ısrarı üzerine ittifak programının 2. maddesi şöyle değiştirildi: "Herşeyin üstünde, sınıfların tümüyle ortadan kaldırılmasını ve erkeklerle kadınların siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliğini amaçlar." – 259.

[189] *Demokratisches Wochenblatt* - Wilhelm Liebknecht'in 1868-69'da Leipzig'de yayınladığı haftalık gazete. – 260.

[190] Wilhelm Liebknecht'in, "Über die politische Stellung der Sozial-Demokratie" (Sosyal Demokrasinin Politik Konumu Üzerine) başlıklı konuşmasına değiniliyor. Bu konuşma 31 Mayıs 1869'da, Demokrat Emekçiler Derneğinin Berlin'deki toplantısında yapıl-

mıştı.

Liebknecht'in konuşmasının ikinci bölümü 7 Ağustos 1869'da, *Demokratisches Wochenblatt*'ın 32. sayısında yayınlandı. – 260.

[191] *Pale* – Anglo-Norman derebeylerinin 12. yüzyılda güneybatı İrlanda'daki fetihleri sonucunda kurulan ortaçağ İngiliz kolonisinin adı. Savunma amacıyla, koloninin çevresine, koloniye adını veren kazıklar çakılmıştı ("Pale" İngilizcede sivri uçlu kazık anlamına gelir). İngilizler, koloniyi, adanın henüz zaptedilemeyen bölgelerine karşı sürekli savaş üssü olarak kullandılar. Bu durum, 17. yüzyıl başlarında ülkenin fethi tamamlanıncaya kadar sürdü. – 261.

[192] Birinci Enternasyonalin Basle kongresinde (6-11 Eylül 1869) alınan bir karar "Toplum, ülkede özel mülkiyete son verme ve toplum mülkiyetine çevirme hakkına sahiptir" ve "bu değişim bir gerekliliktir" der. – 262.

[193] Marx *modası geçmiş 1789 tarzında* deyimiyle Fransız devrimi sırasında el konan feodal toprakların köylüye dağılmasına (parselasyon) değiniyor. Marx ve Engels, küçük-burjuva bir köylü sınıfı yaratan ve köylüleri uzun bir yoksullaşma süreci sonunda mahvolmaya mahkum eden bu yöntemin proleter bir parti için uygun olmadığını düşündüler. – 262.

[194] *Toprak ve Emek Ligi* - Genel konseyin katılımıyla, Ekim 1869'da Londra'da kuruldu. Konseyin 10'u aşkın üyesi Ligin yönetim komitesindeydi. Marx'ın önerilerine uygun olarak Eccarius'un hazırladığı ve Marx'ın yazıya geçirdiği Lig programı, herkese oy hakkı gibi çartist istemlere ek olarak, toprağın kamulaştırılmasını ve çalışma saatlerinin kısaltılmasını istedi.

1870 ilkyazı geldiğinde Ligdeki burjuva unsurların etkisi iyice artmıştı ve Ligin Enternasyonalle ilişkisi yavaş yavaş kayboldu. – 262.

[195] Fenianları savunmak için 24 Ekim 1869'da Londra'da yapılan bir büyük gösteri. – 263.

[196] 1869 yazında ve sonyazında İrlanda'da, hapisteki Fenian'ların affı için yaygın bir hareket başladı. Yapılan sayısız toplantıda İngiliz hükümetinden İrlandalı devrimcilerin serbest bırakılması istendi. Başbakan Gladstone İrlandalıların isteklerini reddetti. Onlara yanıtını O'Shea ve Butt'a mektuplarında verdi ve bu mektuplar 23 ve 27 Ekim 1869 tarihli *Times* gazetesinde yayınlandı. 24 Ekim 1869'da Londra'da, Marx'ın da katıldığı bir gösteri yapılarak hükümetin Fenian sanıklarının affını reddetmesi protesto

edildi.

Marx'ın önerisi üzerine genel konsey 9 Kasım 1869'da İngiliz hükümetinin İrlandalı sanıklara karşı tutumunu ve İngiliz işçi sınıfının bu sorunla ilişkisini görüşmeye karar verdi.

30 Kasımda genel konsey Marx'ın kaleme aldığı karar taslaklarını oy birliğiyle kabul etti; taslaklarda yapılan tek değişiklik ilk paragraftaki "kasten" sözcüğünün çıkarılmasıydı. Bu değişiklik önerisi Odger'den gelmişti. – 264.

[197] Gladstone'un 7 Ekim 1862'de Newcastle'da yaptığı ve J. Davis'i ayrılıkçı merika konfedere devletlerinin başkanı olarak selamladığı konuşmaya değiniliyor. Bu konuşma 9 Ekim 1862 günlü *Times*'da yayınlandı. – 264.

[198] ralık 1868'de Disraeli başkanlığındaki muhafazakar hükümet yerine Gladstone'un liberal hükümeti geçmişti. Gladstone'un İrlanda sorunu çözme konusunda verdiği söz, liberalleri seçim zaferine götüren demagojik sloganların biriydi. – 264.

[199] Marx genel konseyin 23 Kasım 1869 günlü toplantısını anlatıyor. Bu toplantıda İngiliz hükümetinin İrlandalı siyasi mahpuslara karşı tutumu konusundaki görüşmeler sürdürülmüştü. – 268.

[200] 30 Kasım 1869'da genel konsey İrlanda sorunu konusunda Marx'ın önerdiği karar suretini oybirliğiyle kabul etti. – 269.

[201] Genel konsey kararına birçok yayın organında yer verildi. Örneğin *Reynolds's Newspaper*, kararı, "İngiliz Hükümeti ve İrlandalı Siyasi Mahpuslar" başlığıyla yayınladı. –

[202] 1850'lerde ve 1860'lı yılların başında Marx, Lord Palmerston ortak başlığı altında bir dizi makale yazdı. Çoğu *People's Paper* ve *New York Daily Tribune* için yazılan bu makalelerde Palmerston'un politikasını şiddetle eleştirdi. – 270.

[203] Bkz: 177 nolu açıklayıcı not. – 270.

[204] 17. yüzyılda İngiliz burjuva devrimi sırasında İrlanda'da, adanın büyük bir bölümünün hemen hemen tümüyle İngiltere'den ayrılmasına yolaçan bir ayaklanma oldu. Ayaklanma 1649'dan 1652'ye kadar süren sert bir savaşla bastırıldı. İrlanda'nın "barışçıllaştırılması" olağanüstü bir gaddarlıkla yürütüldü ve adanın toptan istimlak edilerek yeni İngiliz toprak sahiplerine teslim edilmesiyle sonuçlandı. Bu, İngiltere'deki toprak sahiplerini ve burjuvaları güçlendirdi ve 1660'da monarşinin restorasyonuna ortam hazırladı. – 271.

[205] Dublin gazetesi *Irishman* genel konseyin İrlanda sorunu konusundaki görüşme ve kararlarına hiç yer vermedi. 4 Aralık 1869'da Marx Engels'e şunu yazdı: "İnsanın yalnızca buradaki önyargılara karşı değil, Dublin'deki İrlanda sözcülerinin budalalık ve perişanlığına karşı da savaşması gerekiyor." Marx, *Irishman*'ın başyazarının görüşlerini de anlattı: "İrlanda sorunu olağandışı bir sorun olarak kabul edilmelidir ve kapalı kapılar arkasında ele alınmalıdır. İngiliz işçilerin İrlandalılara sempatisi, özellikle *sessizce gerçekleştirilmelidir*. Koca eşek! Hele Enternasyonalin Avrupa'nın her yerinde ve birleşik Amerika'da şubeleri olduğunu düşünürsen!" – 271.

[206] *United Irishmen* — Fransız devrimi etkisi altında kurulan devrimci gizli örgüt. Amacı bağımsız bir İrlanda Cumhuriyeti kurulmasıydı. 1798 İrlanda isyanını *United Irishmen* düzenlemişti. – 273.

ADLAR DİZİNİ

Marx ve Engels ile Yazışanların Adları (*) Yıldız İmiyle Belirtildi

A

Aleksandr II (1818-1881) – Rus imparatoru (1855-1881). – 139.

Anne (1665-1714) – İngiltere kraliçesi (1702-1714). – 231.

Annenkov, Pavel Vasilyeviç (1812-1887) – Rus liberal toprakağası; edebiyatçı; 1840'larda Marx'la tanıştı. – 29.

Appian (İS 90-170 dolayında) – Eski Romanın ünlü tarihçisi. – 141.

Applegarth, Robert (1833-1925) – İngiliz sendikacılığının önderlerinden; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi. – 269.

Attwood, Thomas (1783-1856) – İngiliz banker, iktisatçı ve politikacı. – 120, 129.

Aurung-Zebe (1618-1707) – Hindiston Büyük Moğol padişahı (1658-1707). – 89.

B

Badinguet – III. Napoléon'un lakabı.

Bakunin, Mikhail Alexandrovich (1814-1876) – Rus devrimci ve yazar; 1848-49 Alman devrimine katıldı; anarşizmin idealistlerinden; Birinci Enternasyonalde marksizmin yeminli düşmanı; bölücü çalışmaları nedeniyle Birinci Enternasyonalden atıldı – 15, 82, 113, 258.

Balthasar, Ster – Almanya'da 1525 köylü savaşına katıldı; *Franz von Sickingen*'in dostu ve danışmanı; Lassalle, Balthasar'ı *Franz von Sickingen* adlı yapıtında tanıttı. – 134, 136.

Barrot, Odilon (1791-1873) – Fransız burjuva politikacı; Şubat 1848' den önce liberal muhalefetin lideri; Aralık 1848 – Ekim 1849 arasında monarşist gruplar karşıdevrimci blokunun desteklediği bakanlığı yürüttü. – 64, 142.

Barthelémy, Emmanuel (1820-1855 dolayında) – Fransız işçi, Blanquist; Temmuz monarşisi ve Paris 1848 ayaklanması sıralarında gizli devrimci örgütlerin üyesi; İngitere'ye göç etti. – 66.

Bastiat, Frederic (1801-1850) – Fransız iktisatçı; burjuva toplumda sınıf çıkarlarının uyumunu savundu. – 122, 183, 244.

Bauer, Bruno (1809-1882) – Alman idealist filozof; genç-hegelcilerin önde gelenlerinden; burjuva radikal; hıristiyanlık tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı. – 12, 261.

Bauer, Edgar (1820-1886) – Alman yazar; genç-hegelci; Bruno Bauer'in kardeşi. – 12.

Beauregard, Pierre Gustave Toutant (1818-1893) – Amerikalı general; Amerikan İç Savaşı sırasında Virginia ve Mississippi'deki (1861-1862'nin başı) sonra Charleston'daki (Eylül 1862-Nisan 1864) konfedere orduların kumandanıydı. – 144, 145.

**Bebel, August* (1840-1913) Alman sosyal demokrasisinin ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin seçkin liderlerinden; Marx'ın ve Engels'in dostu ve çalışma arkadaşı; tornacı; Birinci Enternasyonal

üyesi. 1869'da Liebknecht ile birlikte Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisini (Eisenachers) kurdu; birçok kez Reichstag'a temsilci seçildi. Yüzyılın başında reformizme ve revizyonizme karşı savaştı ama politik yaşamının sonuna doğru ortayolcu nitelikte birkaç hata yaptı. – 260.

Becker, Bernhard (1826-1882) – Alman yazar; Lassalle'ın ölümünden sonra Genel Alman İşçiler Derneği başkanı (1864-65); daha sonra Eisenachers'e katıldı. – 187, 198.

Becker, Hermann Heinrich (Kızıl Becker) (1820-1885) – Alman avukat ve yazar; 1850'den sonra Komünist Lig üyesi; Köln Komünist Davası (1852) sanıklarından; beş yıl hapse mahkum oldu; 1860 larda ilerlemeci, daha sonra nasyonal-liberal. – 187.

**Becker, Johann Philipp* (1809-1886) – Alman ve uluslararası işçi hareketlerinin ünlü önderlerinden; fırça yapımcısı; 1830 ve 1840'lı yıllarda Almanya ve İsviçre'deki demokratik eylemlerde yer aldı. 1848-49 devrimine katıldı; Baden-Palatinate ayaklanması yenilgisinden sonra Almanya'dan kaçtı. 1860'larda Birinci Enternasyonalin önde gelen kişilerinden; tüm kongrelere katıldı; *Vorbote*'nin genel yayın yönetmeni Marx'ın ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 143, 207, 240.

Beckerath, Hermann (1801-1870) – Alman banker; Ren burjuvazisinin önderlerinden; Frankfort ulusal meclisinin orta sağcı üyesi; imparatorluk hükümetinde maliye bakanı (Ağustos-Eylül 1848). – 58.

Berkeley, George (1685-1753) – İngiliz filozof, öznel idealizmin tanınmış temsilcisi; piskopos; ticari zihniyetin eleştiricisi; nominalist para teorisinin temsilcisi. – 129.

Berlichingen, Götz von (1480-1562) – Alman şövalye; köylü savaşını (1525) kişisel çıkarları için kullanmak istedi, en kritik anda köylülere ihanet etti; Gœthe'nin *Götz von Berlichingen* ve Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı yapıtlarındaki başlıca kahramanlardan. – 134.

Bermbach, Adophr (1821-1875) – Kölnlü avukat; Frankfort Ulusal-Meclisi ve Komünist Lig üyesi; Köln Komünist Davasında (1852) savunma tanığı; daha sonra liberal. – 60.

Bernays, Karl Ludwig (1815-1879) – Paris'teki Alman göçmenlerin gazetesi *Vorwärts*'ın 1844'te yayın kurulu üyesi. – 12.

Bernier, François (1625-1688) – Fransız hekim, seyyah ve yazar. – 89, 90, 91, 92.

Berryer, Pierre-Antoine (1790-1868) – Fransız avukat ve poltikacı, İkinci cumhuriyet döneminde kurucu meclis ve yasama meclisi üyesi. – 65.

Beta, Heinrich (*Bettziech*) – Alman gazeteci; küçük-burjuva demokrat. – 12, 139.

Bismarck, Otto Eduard (1815-1898) – Prusya ve Almanya devlet adamı ve diplomat; Prusya Junkerdom temsilcisi ve Prusya başbakanı (1862-72 ve 1873-90); Kuzey Alman Birliği (1867-71) ve Alman İmparatorluğu (1871-90) şansölyesi; Almanya'yı zorla Prusya egemenliği altında birleştirdi; işçi sınıfı hareketinin yeminli düşmanı; 1878 Sosyalizmle Savaşım yasasını çıkardı. – 163, 173, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 207, 208, 212, 261.

Blanc, Louis (1811-18827 – Fransız küçük-burjuva sosyalist, tarihçi;

Geçici hükümet üyesi ve Lüksemburg komitesi başkanı (1848); burjuvazi ile uzlaşmanın savunuculuğunu yaptı; Ağustos 1848'de İngiltere'ye göç etti, Londra'daki küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden. – 66, 67, 68, 71, 73, 78, 85.

Blank, Karl Emil (1817-1893) – Alman tüccar; Engels'in kayın biraderi. – 11, 46.

Blanqui, Louis August (1805-1881) – Fransız devrimci, ütopik komünist; gizli örgütler kurdu ve eylemler düzenledi; 1830 ve 1848 devrimlerine aktif olarak katıldı, birçok kez hapsedildi. – 257.

Blind, Karl (1826-1907) – Alman gazeteci, küçük-burjuva demokrat; Baden'deki 1848-49 devrimci eylemine katıldı; 1850'li yıllarda ve 1860'lı yılların başında Londra'daki Alman küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden, daha sonra nasyonal-liberal. – 196.

Bonaparte, Joseph Charles Paul, Prens Napoléon (1822-1891) – III. Napoléon'un kuzeni; İkinci cumhuriyet döneminde (1848-52) kurucu meclis ve yasama meclisi üyesi; Plon-Plon ve Kızıl Prens lakaplarıyla bilinir. – 131, 188, 214.

Bonaparte, Louis. – Bkz.: *Napoléon III.* – 211.

Bonhorst, Leonard (d. 1840) – Alman sosyal demokrat; teknisyen; Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Eisenachers) Brunswick komitesi üyesi. – 262, 263.

Boon, Martin James – İngiliz işçi hareketi önderi; makinist; Birinci Enetrnasyonal Genel Konseyi üyesi (1869-72); Toprak ve Emek Ligi sekreteri. – 263.

Borkheim, Sigismund Ludwig (1825-1885) Alman yazar; demokrat; 1849 Baden-Palatinate ayaklanmasına katıldı; yenilgiden sonra göç etti; İsviçre'de, Fransa'da ve 185'den sonra İngiltere'de yaşadı; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 254.

Bray, John Francis (1809-1895). – İngiliz ekonomist, ütopik sosyalist, Robert Owen hayranı, "emek-para" kuramını geliştirdi. – 120.

Breckinridge, John Cable (1821-1875). – Amerikan devlet adamı, Demokrat Parti üyesi; Güney'de köle sahipleri ayaklanmasının önderlerinden; başkan yardımcısı (1857-1861); iç savaşta konfedere orduda general, Güney konfederasyonu savaş bakanı. – 153.

Bright, John (1811-1889) İngiliz politikacı; serbest ticaret yanlılarının önderlerinden ve Tahıl Yasası Karşıtları Liginin kurucusu; 1860'lardan başlayarak Liberal Parti sol kanadının lideri; liberal hükümetlerde çeşitli bakanlıklar yaptı. – 111, 162, 169, 173, 186.

Brissot, Jacques-Pierre (1754-1793). – Fransız devriminin önde gelen kişilerinden; önce jakoben kulübün üyesi, daha sonra jirondenpartinin lideri ve teorisyeni. – 178.

Brown, John (1800-1859). – Amerikalı çiftçi; köleliğin kaldırılması hareketinin devrimci kanadının önderlerinden; Kansas köle sahiplerine karşı silahlı savaşıma (1854-56) katıldı; 1859'da Virginia'da zenci köleleri ayaklandırmaya çalıştı, yargılandı ve idam edildi. – 139.

Buchez, Philippe (1796-1865). – Fransız politikacı ve tarihçi; burjuva cumhuriyetçi; hıristiyan sosyalizminin ideologlarından. – 250, 251.

Burns, Lydia (Lizzy) (1827-1878). – İrlandalı işçi; İrlanda'da ulusal kurtuluş hareketine katıldı; Friedrich Engels'in ikinci karısı. –

225, 227, 263.
Bürgers, Heinrich (1820. –1878). – Alman radikal yazar; 1850 den sonra Komünist Lig Merkez Komitesi üyesi; Köln Komünist Davasında (1852) altı yıl hapis cezası verildi; 1860-1870'lerde ilerlemeci. – 58, 154.

C

Cabet, Etienne (1788-1856). – Fransız yazar, ütopik komünizmin ünlü temsilcisi; *Voyage to Icaria*'nın yazarı. – 78, 181.
Caesar, Gaius Julius (İÖ 100-44 dolayları) – Romalı general, devlet adamı ve yazar. – 142, 160, 237.
Camphausen, Ludolph (1803-1890) – Alman banker; Ren liberal burjuvazisinin lideri; Prusya başbakanı (Mart-Haziran 1848). – 47.
Canrobert, François Certain de (1809-1895) – Fransız general, 1856'da mareşal; bonapartist, Kırım savaşında (Eylül 1854 – Mayıs 1855) Fransız birlikleri başkomutanı, daha sonra Kırım'da kıta kumandanı. – 131.
Cardanus, Girolamo (1501-1576) – İtalyan matematikçi, filozof ve hekim. – 160.
Carey, Henry Charles (1793-1879) – Amerikalı iktisatçı; kapitalist toplumda sınıf çıkarlarının uyumunu temel alan gerici kuramın yazarı. – 74, 92, 93, 94, 122, 232, 234, 265, 266, 267, 268, 269.
Carnot, Lazare Nicholas (1753-1823) – Fransız matematikçi ve fizikçi, asker ve siyasetçi; burjuva cumhuriyetçi; Fransız devrimi sırasında jakobenlere katıldı; Avrupa hükümetlerine karşı Fransız savunmasının kurucularından. – 66.
Castille, Hippolyte (1820-1886) – Fransız yazar ve romancı; cumhuriyetçi (1848); Haziran ayaklanmasına katıldı; Aralık 1851 darbesinden sonra döneklik etti ve imparatoru destekledi. – 257.
Castlereagh – Bkz.: *Stewart, Robert, Lord Castlereagh*. – 129.
Caussidiere, Marc (1808-1861) – Fransız küçük-burjuva demokrat; 1834 Lyons ayaklanmasına katıldı; Temmuz monarşisi döneminde devrimci gizli örgütler düzenledi; Şubat 1848 devriminden sonra Paris polis şefi; kurucu meclis üyesi; Haziran 1848'de İngiltere'ye göç etti. – 66.
Cavaignac, Louis Eugene (1802-1857) – Fransız general ve politikacı; burjuva cumhuriyetçi; 1830-1840'lı yıllarda Cezayir'in ele geçirilmesi harekatına katıldı; 1848'de Cezayir genel valisi; Fransa savaş bakanı (Mayıs-Haziran 1848); Paris işçilerinin Haziran ayaklanmasının kanlı olarak bastırılmasından sorumlu; Haziran-Aralık 1848'de diktatörlük yetkileri verildi. – 64.
Changarnier, Nicolas Anne (1793-1877). – Fransız general ve burjuva politikacı; monarşist; İkinci cumhuriyet döneminde kurucu meclis ve ulusal meclis üyesi; Haziran 1848 de Paris garnizonu ve ulusal muhafız kumandanı; 13 Haziran 1849 gösterisinin bastırılmasına katıldı; 1 Aralık 1851 darbesinden sonra tutuklandı ve ülke dışına çıkarıldı; 1859'da Fransa'ya döndü. – 64, 65.
Charles II (1630-1685) – İngiltere kralı (1660-1685). – 129.
Charles V (1500-1558) – Kutsal Roma imparatoru (1519-1556) ve İspanya kralı (1516-1556); Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı dramında Charles I adıyla çizilen karakter. – 135.
Clausewitz, Karl (1780-1831) – Rus

general ve seçkin burjuva askeri kuramcı. – 81.

**Cluss, Adolph* (1820 dolayında. – 1889'dan sonra) – Alman mühendis; Komünist Lig üyesi; 1848'de Amerika'ya göç etti; 1850'li yıllarda Marx ve Engels ile mektuplaştı; çeşitli Alman, İngiliz ve Amerikan işçi ve demokrat gazetelerine yazdı; marksizmin Amerika'da tanıtılmasında Weydemeyer ile birlikte çalıştı. – 78, 79, 80.

Cobden, Richard (1804-1865) – İngiliz üretimci; politikacı; serbest ticaret yanlılarının liderlerinden. – 50, 173, 185.

Colomb, Friedrich August (1775-1854) – Prusya subayı, sonraları general; Napoléon Fransası'na karşı kampanyalara katıldı. – 145.

Comte, Auguste (1798-1857) – Fransız filozof ve sosyolog; pozitivizmin kurucusu. – 211.

Cœurderoy, Jean Charles (1825-1862) – Fransız yazar; küçükburjuva devrimci, cumhuriyetçi; anarşizme yakındı; Fransız 1848-49 devrimine katıldı, yenilgiden sonra ülke dışına göç etti. – 78.

Crassus, Marcus Licinius (İÖ 115-53 dolayı) – Romalı devlet adamı ve general; İÖ 71'de Spartacus'un ayaklanmasını bastırdı; iki kez konsüllük yaptı. – 142.

Cremer, William Randall (1838-1908) – İngiliz sendika lideri; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi sekreteri (1864-1866); genel konseyden 1867'de ayrıldı; daha sonra liberal. – 169, 170, 171, 185, 228.

Cromwell, Oliver (1599-1658) – 17. yüzyıl burjuva devrimi döneminde burjuvazinin ve burjuvalaşmış soyluların lideri; 1653'ten sonra İngiltere, İskoçya ve İrlanda kral naibi. – 230, 262, 271, 274.

Curran, John Philpot (1750-1817) – İrlandalı avukat; İrlandalı asileri savunan konuşmasıyla (1798) ünlü. – 273.

Cuvier, Georges (1769-1832) – Ünlü Fransız natüralist; karşılaştırmalı anatomi, paleontoloji ve hayvanların sınıflandırılması alanlarındaki çalışmalarıyla tanınır; tufan konusundaki bilim-karşıtı kuramın yazarı. – 236.

Ç

Çernişev, Aleksandr İvanoviç (1786-1857) – Rus general ve devlet adamı; Napoléon Fransası'na karşı kampanyalara katıldı; savaş bakanı – 145.

D

Dana, Charles Anderson (1819-1897) – Amerikalı ilerici gazeteci; *New-York Daily Tribune*'ün ve *New American Encyclopedia*'nın yayın yönetmenlerinden. – 67.

Daniels, Roland (1819-1855) – Alman fizikçi; Komünist Lig üyesi ve önderlerinden; Köln Komünist Davası (1852) sanıklarından, jüri beraat verdi; hapisteyken yakalandığı tüberkülozdan öldü; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 60.

Danton, Georges-Jacques (1759-1794) – Fransız devriminin önderlerinden; jakobenlerin sağ kanadının lideri. – 66.

Darwin, Carles Robert (1809-1882) Büyük İngiliz natüralist; bilimsel evrimsel biyolojinin babası. – 141, 147, 201, 237.

Davies, John (1569-1626) – İngiliz devlet adamı; İrlanda tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı; İrlanda başsavcısı (1609-19); İrlanda'nın İngiltere'nin sömürgesi olmasını savundu. – 273.

Davies, Thomas Osborne (1814-1845) – Siyaset adamı, şair ve yayıncı. – 218.

Davis, Jefferson (1808-1889) , Amerikalı devlet adamı; Demokrat Parti üyesi; Güneyde köle sahipleri ayaklanmasını düzenleyenlerden; Güney konfederasyonunun başkanı (1861-65). – 157.

Deleschluze, Louis Charles (1809-1871) – Fransız politikacı ve gazeteci; küçük-burjuva devrimci; 1830 ve 1848 devrimlerine katıldı; ulusal meclis üyesi (1871); Paris Komünü üyesi; Mayıs 1871 de barikatlarda öldürüldü. – 257.

D'Ester, Karl Ludwig Johann (1811-1859) – Alman sosyolog ve demokrat; Komünist Ligin Köln şubesinin üyesi; Baden-Palatinate ayaklanmasında önemli rol oynadı. – 14, 19.

Dietzgen, Joseph (1828-1888) Alman işçi, sosyal demokrat; diyalektik materyalizmin temel ilkelerine, başkalarından bağımsız olarak ulaştı. – 247, 254, 255.

Disraeli, Benjamin (1871'den sonra Earl of Beaconsfield) (1804-1881) – İngiliz devlet adamı ve yazar; Muhafazakar Parti lideri, maliye bakanı (1852, 1858-1859 ve 1866-1868); başbakan (1868 ve 1874-1880). – 73.

Dronke, Ernst (1822-1891) – Alman yazar; başlangıçta "hakiki sosyalist", daha sonra Komünist Ligin üyesi ve *Neue Renische Zeitung*'un yayın yönetmenlerinden; 1848-1849 devriminden sonra Cenevre'ye, daha sonra İngiltere'ye göç etti; Komünist Lig bölündüğünde (1850) Marx'ı ve Engels'i destekledi; daha sonra politik yaşamdan çekildi. – 49.

Dühring, Eugen Karl (1833-1921) – Alman filozof ve iktisatçı; gerici küçük-burjuva sosyalizmin temsilcisi; bazı Alman sosyal-demokratların desteklediği ve pozitivizm, metafizik materyalizm ve idealizmden derlenme bir karışım olan görüşlerini Engels *"Anti-Dühring Bilimde – Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor"* adlı kitabında eleştirdi. – 232, 233, 234.

Duncker, Franz (1822-1888) – Alman politikacı ve yayıncı. – 128, 130, 220, 222.

Dunoyer, Charles (1786-1862) – Fransız iktisatçı ve politikacı. – 182.

Dupin, Andre-Marie Jean Jacques (1783-1865) – Fransız avukat ve devlet adamı; orleanci, kurucu-meclis üyesi(1849-51) ve yasama meclisi başkanı (1849-51); daha sonra bonapartist. – 64.

E

Eccarius, Johann Georg (1818-1889) – Alman işçi, yazar; Alman ve uluslararası işçi hareketinin önde gelen kişilerinden; Londra'da göçmen olarak yaşadı; Hak Liginin ve daha sonra Komünist Ligin üyesi; Londra'daki Alman İşçiler İçin Eğitim Derneğinin liderlerinden; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi; sonraları İngiliz sendika hareketine katıldı. – 170, 171, 186, 204, 248, 249, 263, 269.

Eichhoff, Wilhelm (1833-1895) – Alman sosyalist; 1850'li yılların sonlarında Stieber'i polis casusu olarak açıketti ve bu yüzden yargılandı; 1860'da İngiltere'ye göçtü; Birinci Enternasyonalin tarihini ilk yazanlardan. – 254.

Einhorn, Eduard (*Ignaz*) (1825-1875) – Macar iktisatçı ve yazar; küçük-burjuva demokrat; Macar 1848-49 devrimine katıldı, daha

sonra ülke dışına göçtü. – 188.

Eisermann – Alman marangoz; 1840' larda Karl Grün hayranı. – 24, 25, 26.

Elgin, James Bruce, Earl (1811-1863). – İngiliz diplomat; 1857-1858 ve 1860-1861'de olağanüstü yetkilerle Çin'e gönderildi; 1862-1863'te Hindistan genel valisi. – 127.

Elizabeth (1533-1603) – İngiltere kraliçesi (1558-1603). – 230.

Emmanuel. –bkz: *Victor Emmanuel II.*

Engel, Johann Jakob (1741-1802) – Alman yazar, eleştirmen, filozof; 18. yüzyıl Aydınlanmacılarını izledi; Prusya kralı olan III. Frederick William'ın öğretmeni. – 83.

Ernest-Augustus (1771-1851). – Honover kralı (1837-51). – 57, 59.

Ewerbeck-August Hermann (1816-1860) – Alman fizikçi ve edebiyatçı; Hak Liginin Paris şubelerini yönetti; üyesi olduğu Komünist Ligden 1850'de ayrıldı. – 11, 15.

F

Falloux, Frédéric-Alfred (1811-1886) – Fransız politikacı ve yazar; kralcı, kilisenin politikada yeri olmasını savunanlardan; İkinci cumhuriyet döneminde kurucu meclis ve yasama meclisi üyesi; eğitim, din ve mezhepler bakanı (1848-49); Paris Haziran 1848 ayaklanmasının bastırılmasını başlattı. – 257.

Faucher, Julius (1820-1878) – Alman yazar, iktisatçı; genç-hegelci; serbest ticareti savunanlardan. – 159, 244, 245.

Favre, Jules (1809-1880) – Fransız avukat ve devlet adamı; 1850'lerin sonlarında cumhuriyetçi burjuva muhalefetin lideri oldu; dışişleri bakanı (1870-71); Paris Komününün celladı ve Enternasyonale karşı savaşımın ilham kaynağı. – 257.

Feuerbach, Ludwig (1804-1872) – Marx-öncesi dönemin büyük materyalist filozofu. – 177, 254, 255.

Flerovski (Bervi, Vasili Vasiliyeviç – Rus iktisatçı ve sosyolog; narodnik ütopik sosyalizmin temsilcisi; "*Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*"nun yazarı (1869). – 270.

Flocon, Ferdinand (1800-1866) – Fransız politikacı, küçük-burjuva demokrat, *Réforme* gazetesinin editörlerinden, 1848-57'de Geçici hükümet üyesi. – 66.

Fontana, Giuseppe – İtalyan 1848 devrimine katıldı, sonra ülke dışına göç etti; Mazzini'nin etkisindeki İtalyan işçilerin Londra'daki örgütü Association of Mutual Progress'in önderlerinden; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1864-65); İtalya ile iletişimden sorumlu sekreter (1865). – 170, 171.

Forster, Charles – İngiliz teolog ve gezgin; İncil tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı. – 87.

Fourier, François Marie Charles (1772-1837) – Büyük Fransız ütopik sosyalist. – 30, 177, 210, 215.

Fox, Charles James (1749-1806) – İngiliz devlet adamı; Liberal Parti lideri; dışişleri bakanı (1782, 1783, 1806). – 229.

Fox, Peter (Peter Fox Andrée) (öl. 1869) – İngiliz gazeteci; İngiltere demokrasi ve işçi hareketine etkin olarak katıldı; pozitivist; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1864-69). – 211.

Franklin, Benjamin (1706-1790) – Ünlü Amerikalı devlet adamı ve diplomat, burjuva demokrat; Amerikan bağımsızlık savaşına katıldı; büyük düşünür, fizikçi ve iktisatçı. – 129.

Frederick I Barbarossa (1123-1190 dolayları) – 1152'den sonra Almanya kralı, Kutsal Roma imparatoru (1155-1190). – 99.

Frederick II (1194-1250) – Sicilya kralı, Kutsal Roma imparatoru (1212-1250). – 99.

Frederick II (1712-1786) – Prusya kralı (1740-1786). – 99, 108.

Frederick William IV (1795-1861) – Prusya kralı (1840-1861). – 84.

Freiligrath, Ferdinand (1810-1876) – Alman şair; Komünist Lig üyesi; 1850'li yıllarda devrimci savaşımdan çekildi. – 79, 113.

Friedrich Karl (1828-1885) – Prusya prensi; Alman general, Ekim 1870'ten sonra feldmareşal. – 174.

Frost, John (1784-1877) – İngiliz küçük-burjuva radikal; çartist. – 112.

Fullarton, John (1780-1849) – İngiliz burjuva iktisatçı; yazılarında para dolaşımı ve kredi sorunlarını inceledi; paranın miktar kuramına karşı. – 130.

G

Garibaldi, Giuseppe (1807-1882) – İtalyan devrimci, demokrat; İtalyan ulusal kurtuluş hareketinin önderi; 1850 ve 1860'larda İtalyan halkının ulusal kurtuluş ve birlik savaşımının başını çekti; 1860'ta güney İtalya'da devrimci eylemi yönetti; Avusturya'ya karşı 1848-49, 1859 ve 1866 savaşlarına katıldı. – 142, 170, 208.

Georg II (1683-1760) – İngiltere kralı (1727-60). – 231.

George V (1819-1878) – Hanover kralı (1851-1866). – 213.

Gerhardt, Charles-Frédéric (1816-1856) – Büyük Fransız kimyager. – 222.

Gibbon, Edward (1737-1794) – İngiliz tarihçi, *Roma İmparatorluğunun Yükselişi ve Batışı* adlı kitabında kilise karşıtı görüşleri savundu. – 87.

Gigot, Philippe (1820-1860) – Belçika'daki işçi sınıfı hareketine ve demokratik harekete katıldı; Komünist Lig üyesi; 1840'larda Marx'ın ve Engels'in yakın çevresinden. – 22, 23.

Girarden, Emile de (1806-1881) – Fransız yazar ve politikacı; siyasette son derece ilkesiz davrandı; 1848 devriminden önce Guizot hükümetine karşıydı; devrim sırasında burjuva cumhuriyetçi oldu; yasama meclisi üyesi (1850-51); daha sonra bonapartist. – 131, 227.

Gladstone, William Ewart (1809-1898) – İngiliz politikacı ve devlet adamı; Liberal Partinin lideri; çeşitli hükümetlerde bakan, başbakan (1868-74, 1880, 1885, 1886, 1892-94); sık sık toplumsal konularda demogojiye ve liberallere. küçük-burjuvanın ve işçi sınıfının üst katmansının liberalleri desteklemesi amacıyla yapılan, yarım-ağız reformlara (1884 seçim reformu ve öteki reformlar) başvurdu. – 238, 264, 269, 270.

Gœthe, Johann Wolfgang (1749-1832) – Büyük Alman yazar ve düşünür. – 134.

Gögg, Amand (1820-1897) – Alman gazeteci; küçük-burjuva demokrat; 1849'da Baden Geçici hükümeti üyesi; devrimin yenilgisinden sonra Almanya'dan ayrıldı; 1870'lerde Alman sosyal demokrasisine katıldı. – 262.

Golovin, İvan Gavrilovich (1816-1886) – Rus liberal toprak sahibi; İngiltere'ye göç etti; 1840-1850'lerde Herzen ve Bakunin'e yakındı. – 82.

Grant, Ulysses Simpson (1822-1885)

– Amerikalı general ve devlet adamı; Cumhuriyetçi parti üyesi; Amerikan İç Savaşına katıldı (1867-68); Mart 1864'ten beri Birlik ordusu kumandanı; savaş bakanı (1867-68); ABD başkanı (1869-77). – 174.

Grattan, Henry (1746-1820) – İrlandalı devlet adamı; parlamentonun tanınmış konuşmacısı. – 273.

Gray, John (1798-1850) – İngiliz iktisatçı; ütopik sosyalist; Robert Owen yanlısı; emek-para kuramının yazarlarından. – 120, 129.

Grimm, Jacob (1785-1863). – Büyük Alman filologu ve kültür tarihçisi; Alman dili tarihi, hukuk, mitoloji ve edebiyat alanlarında pek çok yapıtın yazarı. – 111, 236, 237.

Grove, William Robert (1811-1896) – İngiliz fizikçi ve avukat. – 203.

Grün, Karl (1817-1887) – Alman küçük-burjuva yazar; 1840'larda "hakiki sosyalizm"in başlıca temsilcilerinden; 1848-49 devriminde küçük-burjuva demokrat; Prusya Ulusal Meclisi (Diet) üyesi. – 24, 25, 26, 27, 179.

Guelph (Kör) – Bkz: *George V*

Guerrier – Fransız sosyalist; 1840'lı yıllarda Marx'ın ve Engels'in yakın çevresinden. – 15.

Guibert, Nogentli (1053-1124) – Ortaçağ Fransız tarihçisi ve teologu; feodal aristokratik görüşün temsilcisi. – 100.

Guizot, François Pierre-Guillaume (1787-1874) – Fransız burjuva tarihçi ve devlet adamı; 1840'tan, Şubat 1848 devrimine kadar Fransa'nın iç ve dış politikasını çizdi, büyük zengin burjuvazinin görüşlerini dile getirdi. – 74.

H

Habsburglar – Avusturya hanedanı (1273-1918). – 214.

Hardie, James Keir (1856-1915) – İngiliz işçi hareketinin önderi; reformist; İskoçya İşçi Partisi (1888) ve Bağımsız İşçi Partisi (1893) kurucu ve lideri; İşçi Partisi lideri. – 229.

Harney, George Julian (1817-1897) – İngiliz işçi hareketinin önderlerinden; çartist hareketin sol kanat liderlerinden; Kardeş Demokratlar Derneğinin kurucusu; *The Northern Star, Red Republican* (haftalık) ve diğer çartist yayınların genel yayın yönetmeni. – 29, 51, 73, 77, 269.

Harris, George – İngiliz işçi hareketinin önderlerinden; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1869-72); çartist O'Brien yanlısı. – 272.

Hatzfeldt, Sophie von (1805-1881) – Lassalle'in dostu ve izleyicisi. – 187, 196, 198.

Haupt, Hermann Wilhelm (d. 1831 dolayında) – Alman memur; Komünist Lig üyesi; Köln Komünist-Davası sanıklarından; merkez komite üyelerine ihanet etti ve davadan önce polis tarafından serbest bırakıldı; Brezilya'ya kaçtı. – 60.

Haxthausen, August (1792-1866) – Prusyalı subay ve yazar; Rus toprak ilişkilerinde komün sisteminin kalıntıları konulu bir kitabın yazarı; gerici feodalist. – 126.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831) – Klasik Alman felsefesinin seçkin temsilcisi; objektif idealist; en geniş kapsamıyla idealist diyalektiğin savunucusu. – 32, 76, 82, 113, 114, 115, 116, 123, 124, 147, 177, 179, 203, 211, 219, 220, 222, 234, 237, 255.

Heinrich VII (1269-1313) – Alman imparatoru (1308-1313). – 99.

Heinzen, Carl (1809-1880) , Radikal Alman yazar; küçük-burjuva demokrat; Marx'a ve Engels'e karşı

çıktı; İsviçre'ye, daha sonra İngiltere'ye ve 1850 sonbaharında ABD'ye göç etti. – 73, 75, 85.

Helvétius, Claude-Adrien (1715-1771) – Fransız materyalist filozof, ateist; 18. yüzyıl Fransız devrimci burjuvazisinin ideologlarından. – 182.

Hennessy, John (1834-1891) – İrlanda'lı politikacı; muhafazakar; milletvekili; parlamentodaki konuşmalarında, İrlanda'da bazı küçük reformlar yapılmasını savundu. – 230.

Herakleitos (İÖ 540-480 dolayında) – Yunan filozof; diyalektiğin kurucularından; spontane materyalist. – 114, 115.

Herzen, Aleksandr İvanoviç (1812-1870) – Rus devrimci demokrat, materyalist filozof ve yazar; 1852'den sonra İngiltere'de yaşadı ve "*Özgür Rusya Basımevi*"ni kurdu; *Polyarnaya Zvezda* [*Kutup Yıldızı*] dergisini ve *Kolokol* [*Çan*] gazetesini yayınladı. – 82.

Hess, Moses (1812-1875) – Alman küçük-burjuva yazar; 1840'ların ortalarında "hakiki sosyalizm"in başlıca temsilcilerinden; 1860'larda Lassalle yanlısı; Enternasyonalin Brüksel (1868) ve Basle (1869) kongrelerine katıldı. – 12, 14, 187, 188, 189, 190, 194.

Hesse Prensi – Bkz: *Ludwig III.*

Hobbes, Thomas (1588-1679) – Ünlü İngiliz filozof; mekanistik materyalizmin temsilcisi; Hobbes'un sosyal ve siyasal görüşleri son derece anti-demokratikti. – 147.

Hofmann, August Wilhelm (1818-1892) – Tanınmış Alman kimyager. – 220, 222.

Hohenzollernler – Brandenburg prensleri hanedanı (1415-1701); Prusya kralları (1701-1918) ve Alman imparatorları (1871-1918). 108, 163, 199.–

Hood, John Bell (1831-1879) – Amerikalı general; Amerikan İç Savaşına, köle sahibi Güney eyaletleri yanında katıldı. – 174.

Horner, Leonard (1785-1864) – İngiliz jeolog; fabrika müfettişi (1833-59); işçi haklarını savundu. – 140.

Hume, David (1711-1776) – İngiliz öznel idealist ve agnostik filozof, tarihçi ve iktisatçı, merkantilizme karşı çıktı; paranın miktar kuramının ilk temsilcilerinden. – 129.

Hutten, Ulrich von (1488-1523) – Alman insancıl şair; reformasyonun savunucusu; Alman şövalyeliğinin ideologlarından, şövalyelerin 1522-23 ayaklanmasının önderlerinden; Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı yapıtının kahramanlarından. – 134, 135, 136, 137.

Huxley, Thomas Henry (1825-1895) – Ünlü İngiliz natüralist ve biyolog; Darwin'in dostu ve izleyicisi, kuramlarının savunucusu; felsefede tutarsız materyalist. – 158.

I

Imandt, Peter – Alman öğretmen; demokrat; 1848-49 devrimine katıldı, yenilgiden sonra İsviçre'ye, daha sonra da Londra'ya göç etti; Komünist Lig üyesi; Marx ve Engels yanlısı. – 152.

J

Jacobi, Abraham (1830-1919) – Alman hekim; Komünist Lig üyesi; Köln Komünist Davası (1852) sanıklarından; jürinin beraat ettirmesine karşın "majesteleri"ne hakaret ettiği için hapisde kaldı; 1853'te İngiltere'ye, oradan da

ABD'ye kaçtı, marksist propogandalarını Amerikan basınında sürdürdü. – 161.

Jollymeyer – Bkz: *Schorlemmer.*

Jomini, Henri (1779-1869) – Fransız ve daha sonra Rus ordusu generali; askeri teorisyen; savaş stratejisi ve tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı; aslen İsviçreli. – 81.

Jones, Ernest Charles (1819-1869) – İngiliz işçi hareketinin seçkin lideri; proleter şair ve yazar; sol kanat çartizmin lideri; *The Northern Star*'ın yayın yönetmenlerinden, *Notes to the People* ve *People's Paper* genel yayın yönetmeni; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 73, 76, 78, 111, 112, 113, 125, 128, 185, 187, 204.

Jones, Richard (1790-1855) – İngiliz burjuva iktisatçı. – 74.

Joss, Fritz (öl. 1517 dolayında) – 16. yüzyıl başlarında güney Almanya'da gizli köylü örgütlerinin ve eylemlerinin ünlü düzenleyicisi; Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı dramındaki karakterlerden. – 136.

Jung, George (1814-1886) Alman yazar; genç-hegelci; *Rheinische Zeitung*'un yayıncılarından; küçük-burjuva demokrat; 1848'de Prusya Ulusal Meclisi üyesi; sol kanat yanlısı. – 15.

Junge, Adolf Friedrich – Alman işçi; Hak Ligi üyesi; 1847'de Komünist Lig üyesi. – 27.

K

Kant, Immanuel (1724-1804) – Klasik Alman felsefesinin babası; idealist – 178, 179.

Kinkel, Gottfried (1815-1882) – Alman şair ve yazar; küçük-burjuva demokrat; Baden-Palatinate ayaklanmasına (1849) katıldı; Prusya mahkemesince ömür boyu hapse mahkum edildi; 1850'de hapisten kaçtı ve İngiltere'ye sığındı; Londra'daki küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden; Marx ve Engels'e karşı savaşım başlattı. – 49, 78, 85.

Klings, Karl – Alman maden işçisi; Komünist Lig ve daha sonra Genel Alman İşçiler Derneği üyesi; 1865'te göç ettiği Amerika'da birinci Enternasyonalin Chicago şubesinin faal üyesi oldu. – 187.

Kosciuszko, Thadeusz (1746-1817) – 1790'lardaki Polonya ulusal kurtuluş hareketinin ünlü önderi; 1776-83 yıllarında Kuzey Amerika kolonilerinin bağımsızlık savaşımına katıldı; 1794 Polonya ayaklanmasının lideri. – 77, 108.

Krapülinski – Napoléon III'ün lakabı.

Kriege, Hermann (1820-1850) – Alman gazeteci, "hakiki sosyalizm"in temsilcilerinden; 1840'ların sonlarında New York'taki "hakiki sosyalistler"in Alman grubunun başkanlığını yaptı. – 28.

**Kugelmann, Ludwig* (1830-1902) – Alman hekim; Almanya'da 1848-49 devrimine katıldı; Birinci Enternasyonal üyesi; 1862'den 1874'e kadar Marx'la mektuplaştı ve ona Almanya'daki durum konusunda bilgi verdi; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 195, 206, 215, 238, 244, 256, 258, 260, 269,

L

**Lafargue, Paul* (1842-1911) – Fransız ve uluslararası işçi hareketinde seçkin lider; marksizmin önde gelen savunucusu ve tanıtımcısı; Birinci Enternasyonal Genel Konseyinin üyesi; Fransız İşçi Partisinin kurucularından (1879); Marx'ın ve Engels'in öğretilisi ve yakın çalışma arkadaşı; Marx'ın

kızı Laura'nın kocası. – 208, 220, 257.

**Lange, Friedrich Albert* (1828-1875) – Alman filozof, neo-Kantian, materyalizmin ve sosyalizmin düşmanı. – 201.

**Lassalle, Ferdinand* (1825-1864) Alman küçük-burjuva sosyalist; Genel Alman İşçiler Derneğinin kurucularından (1863). Bu dernek, işçi sınıfı hareketi için olumlu bir önem taşıyordu ama derneğin seçilmiş başkanı olan Lassalle, onu oportünist bir çizgide yönetti; Lassalle'in kuramsal ve siyasal görüşlerini Marx ve Engels sertçe eleştirdiler. – 114, 130, 133, 135, 141, 152, 161, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 200, 207, 228, 247, 250, 251, 252, 253, 260, 263.

Laurent, August (1807-1853) – Fransız kimyager; Gerhard'la birlikte molekül ve atom kavramlarını tanımladılar. – 222.

Ledru-Rollin, Aleksandre Auguste (1807-1876) – Fransız yazar ve politikacı; küçük-burjuva demokratların liderlerinden; *Reforme* gazetesinin genel yayın yönetmeni; 1848'de Geçici hükümet üyesi; kurucu meclis ve yasama meclisinde Montagnard Partisi lideri; Montagnard Partisi milletvekillerince düzenlenen 13 Haziran 1849 gösterilerinin dağıtılmasından sonra İngiltere'ye göç etti; Londra'daki küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden. – 67, 78, 257.

Lee, Robert Edward (1807-1870) – Amerikalı general; Amerikan İç Savaşında Virginia'daki konfederе ordunun komutanı (1862-65); konfedere ordu başkomutanı (Şubat-Nisan 1865). – 175.

Le Lubez, Victor (d. Ekim 1834) – Londra'da yaşayan Fransız göçmen; 28 Eylül 1864'te St. Martin's Hall'da yapılan toplantıya katıldı; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi; iftira ve entrikacılık nedeniyle konseyden atıldı. – 169, 170, 171, 172, 186.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781) – Büyük Alman yazar, eleştirmen ve filozof; 18. yüzyıl Aydınlanmacılarından – 115.

**Lessner, Friedrich* (1825-1910) – Alman terzi; Alman ve uluslararası işçi hareketinin önderlerinden; Komünist Lig üyesi; 1848-49 devrimine katıldı; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi; Enternasyonalde Marx'ın politikasının aktif destekleyicisi; daha sonra Büyük Britanya Bağımsız İşçi Partisinin kurucularından; Marx'ın ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 248.

Levy, Gustave – Ren ilinden Alman sosyalist; sonraları Genel Alman İşçiler Derneğinin faal liderlerinden; 1856'da Düsseldorf işçileri tarafından, Londra'da yaşayan Marx'a temsilci olarak gönderildi. – 101, 102, 103.

**Liebknecht, Wilhelm* (1826-1900) – Alman ve uluslararası işçi hareketinin önderlerinden; 1848-49 devrimine katıldı; Komünist Lig üyesi; Alman Sosyal Demokrat Partisinin kurucu ve liderlerinden; Marx ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 79, 187, 189, 192, 198, 213, 247, 260.

Lincoln, Abraham (1809-1865) – Seçkin Amerikalı devlet adamı; Cumhuriyetçi Partinin önderlerinden; ABD başkanı (1861-65); köleci Güney eyaletlerine karşı savaşan Kuzeyin önderliğini yaptı; Nisan 1865'te köle sahiplerinin adamı tarafından öldürüldü. – 153, 157.

Linguet, Simon Nicholas Henry

(1736-1794) – Fransız avukat, yazar, tarihçi ve iktisatçı; fizyokratlara karşı çıktı; burjuva özgürlüklerini ve mülkiyetini şiddetle eleştirdi. – 184.
List, Friedrich (1789-1846) – Alman sıradan iktisatçı; aşırı korumacılığın savunucusu. – 117.
Lizzy – Bkz: *Burns, Lydia.*
Locke, John (1632-1704) – Seçkin İngiliz ikici (*dualist*) filozof, sensüalist; burjuva iktisatçı. – 129.
Longuet, Charles (1833-1903) – Fransız işçi hareketinin lideri; prudoncu, sonraları olasılıkçı; gazeteci; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi ve Paris Komünü üyesi; Marx'ın damadı. – 208.
Louis XIV (1638-1715) – Fransa kralı (1643-1715). – 129.
Löwe, Wilhelm (Frankfort Ulusal Meclisine Prusya'nın Calbe bölgesinden seçildiği için Löve von Calbe adıyla tanınır) (1814-1886) – Alman politikacı; küçükburjuva demokrat; Frankfort Parlamentosunda (1849) demokratik sola katıldı; 1860-70'lerde bir süre bu parlamentonun başkanlığını yaptı. – 64.
Löwenthal – 1840-50'lerde Alman yayıncı. – 19, 71.
Lowndes, William (1652-1724) – İngiliz iktisatçı ve devlet adamı; hazine bakanı. – 129.
Luby, Thomas Clarke (1821-1901) – İrlandalı Fenian; *Irish People*'a yazdı – 274.
Lucraft, Benjamin (1809-1897) – İngiliz sendikacılığının reformist liderlerinden; mobilya yapımcısı; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1864-71); Paris Komününe karşı çıktı; genel konseyden çekildi, konsey de onu döneklikle suçladı. – 210, 269.
Lucullus, Lucius Lucinius (İÖ 106-57 dolayında) — Romalı general ve devlet adamı; İÖ 74'te Roma Cumhuriyeti konsülü, İÖ 71'de Pontus kralı Mithridates ile savaşı sonucu Küçük Asya'yı aldı. – 142.
Ludwig III (1806-1877) — Hesse prensi; 1848'de Hesse-Darmstadt grand dükü oldu. – 213.
Lützow, Adolf von (1782-1834) — Prusyalı subay, sonraları general; Napoléon Fransası'na karşı savaşlara katıldı. – 145.

M

Machiavelli, Niccolò (1469-1527) — İtalyan politikacı, tarihçi ve yazar; kapitalizmin eşiğinde İtalyan burjuvazisinin ideologu. – 111.
Malthus, Thomas Robert (1766-1834) — İngiliz din adamı; iktisatçı; burjuvalaşan toprak sahibi soyluların ideologu; nüfus kontrolü kuramının savunucusu. – 54, 74, 93, 147, 177, 201, 226.
Marie, Alexandre (1795-1870) — Fransız avukat ve politikacı; burjuva cumhuriyetçi; 1848 Geçici hükümet üyesi. – 257.
Marr, Wilhelm (1819-1904) — Alman küçük-burjuva yazar ve gazeteci; Bismarck politikasının savunucusu. – 196.
Martens, Joachim Friedrich (1804 dolayında. – 1877) — Alman marangoz; Hak Ligi üyesi; İşçiler İçin Eğitim Derneğinin ve Hamburg'daki Komünist Lig toplumunun üyesi. – 57.
**Marx, Jenny* (kızlık adı von Westphalen) (1814-1881) — Marx'ın karısı. – 20, 21, 48, 73, 78, 80, 146, 220.
**Marx, Laura* (1845-1911) — Marx'ın ortanca kızı; 1868'den sonra Paul Lafargue'ın karısı; Fransız işçi sınıfı hareketine aktif olarak katıldı. – 235.
Maurer, Georg Ludwig (1790-1872)

– Ünlü Alman tarihçi; eskiçağ ve ortaçağ Almanyası'nın toplumsal yapısını inceledi; Mark adı verilen ortaçağ toplumunun tarihi üzerindeki çalışmalara önemli katkıda bulundu. – 235.

Mayne, Richard (1796-1868) – Londra polis müdürü. – 214.

Mazzini, Guiseppe (1805-1872) – İtalyan devrimci; burjuva-demokrat; İtalyan ulusal kurtuluş hareketinin önderlerinden; 1850'lerde İtalyan halkının sürdürdüğü ulusal kurtuluş savaşımına bonapartist Fransa'nın karışmasına karşı çıktı; 1864'te yeni kurulan Birinci Enternasyonali kendi nüfuzu altına almaya çalıştı;1871'de Birinci Enternasyonale ve Paris Komününe saldırdı; İtalya'da bağımsız işçi sınıfı hareketinin gelişmesine engel oldu. – 62, 63, 78, 170, 227.

McClellan, George Brinton (1826-1885) – Amerikalı general ve demiryolu kralı; Demokrat Parti üyesi; köleci Güneyle uzlaşmayı savundu; Amerikan İç Savaşında Birlik ordusu başkumandanı (Kasım 1861-Mart 1862); 1864 başkanlık seçimlerinde başkan adayı. – 144, 145, 153, 156.

McCulloch, John Ramsay (1789-1864) — İngiliz burjuva iktisatçı; Ricardo'nun ekonomik kuramını basitleştirdi. – 74, 226.

Meagher, Thomas Francis (1823-1867) — 1840 larda İrlanda ulusal kurtuluş hareketinin önderlerinden; İrlanda Konfederasyonunun kurucularından (1847); 1848'de ayaklanmaya teşebbüsten tutuklandı ve ömürboyu çalışma kampı cezasına çarptırıldı; 1852'de Amerika'ya kaçtı; Amerikan İç Savaşında (1861-65) Birlik ordusu safında çarpışan İrlandalı gönüllüler birliğinin komutanıydı. – 230.

Meissner, Otto Karl (1819-1902) — Marx'ın *Kapital*'ini ve Marx ile Engels'in birçok yapıtını yayınlayan Hamburglu yayıncı. – 218.

Meyer, Sigfried, (1840 dolayında. – 1872) – Alman ve Amerikan işçi sınıfı hareketinin liderlerinden; sosyalist; Genel Alman İşçiler Derneği üyesi; Alman işçi sınıfı hareketinde Lassalle'in nüfuzuna karşı savaştı; Birinci Enternasyonal üyesi; 1886'da Amerika'ya göç etti; New York Komünist Kulübü üyesi ve Enternasyonalin ABD şubelerini örgütleyenlerden; Marx'ın ve Engels'in izleyicisi. – 217.

Mieroslawski, Ludwig (1814-1878) – Polonyalı politikacı ve asker; 1830-31 Polonya ayaklanmasına katıldı; Poznan ayaklanmasını yönetti (1848); Baden-Palatinate ayaklanmasında (1849) devrimci kuvvetlerin komutanı; 1850'lerde Bonapartist çevrelerden destek aradı; 1863 Polonya ayaklanmasında asi birliğin komutanı; daha sonra Fransa'ya göç etti. – 106.

Mill, James (1773-1836) — İngiliz filozof ve iktisatçı; Ricardo'nun kuramını basitleştirdi; Bentham'ın felsefi görüşlerinin izleyicisi. – 74, 130.

Milner, George — İrlandalı; çartist O'Brien'in izleyicisi; Britanya işçi hareketinin liderlerinden; Ulusal-Reform Ligi ve Toprak ve Emek Ligi üyesi; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1868-72). – 269.

Miquel, Johannes (1828-1901) — Alman politikacı; 1840'larda Komünist Lig üyesi; daha sonra nasyonal-liberal; Prusya maliye bakanı (1890-1901) — 57, 59, 60, 197, 199.

Mirabeau, Honoré-Gabriel (1749-

1791) — Fransız devriminin ünlülerinden, büyük burjuvazinin ve burjuvalaşmış soyluların temsilcisi. – 197.
Mithridates VI, Eupator (İÖ 132-63) – Pontus kralı; Roma'ya karşı üç savaş yaptı, sonuncusunda (İÖ 74-63), önce Lucullus'a ve daha sonra Pompey'e birkaç kez yenildi. – 142.
Montesquieu Charles Louis 1689-1775) Seçkin Fransız sosyolog, iktisatçı ve yazar; 18. yüzyıl burjuva Aydınlanmacılığının temsilcisi; anayasal monarşinin kuramcısı. – 129.
Morley, Samuel (1809-1886) İngiliz liberal, milletvekili (1868-1885). – 186.
Möser, Justus (1720-1794) Alman tarihçi ve yazar; Alman muhavazakar burjuvazisinin çıkarlarının temsilcisi. – 236.
Mottershead, Thomas – İngiliz dokumacı; Birinci Enternasyonal üyesi(1869-72); Londra Konferansı (1871) ve Hague kongresi (1872) delegesi; genel konseyde ve Britanya federal konseyinde Marx'ın devrimci çizgisine karşı çıktı. – 269.
Münzer, Thomas (1490 dolayında. – 1525) – Ünlü Alman devrimci; Reformasyon ve 1525 köylü savaşı sıralarında köylü-avam kampının önderi ve ideologu; eşitlikçi ütopik komünizm düşüncesini savundu. – 135.

N

Napoléon I (Bonaparte) (1769-1821) – Fransız imparatoru (1804-14 ve 1815) – 64, 65, 66, 70, 81, 107, 184.
Napoléon III (Louis Bonaparte) (1808-1873). – Napoléon I'in yeğeni; İkinci cumhuriyet cumhurbaşkanı (1848-51); Fransız imparatoru (1852-70). – 66, 67, 69, 70, 83, 84, 106, 131, 132, 163, 173, 183, 184, 188, 190, 211, 214, 257.
Nothjung, Peter (1823 dolayında. – 1866). – Alman terzi; Köln İşçiler Birliği ve Komünist Lig üyesi; Köln Komünist Davası (1852) sanıklarından; altı yıl hapse mahkum oldu. – 57.
Novairi (1280-1332) – Arap tarihçi. – 91.

O

O'Brien, James (takma adı Bronterre) (1802-1864) — İngiliz yazar; çartist hareketin seçkin lideri. – 114.
O'Connell, Daniel (1775-1847). – İrlandalı avukat ve politikacı; ulusal kurtuluş hareketinin liberal sağ kanadının lideri. – 274.
O'Connor, Fergus (1755-1894) – Sol-kanat çartist liderlerden; *Northern Star*'ın kurucusu ve genel yayın yönetmeni; 1848'den sonra reformist oldu. – 51, 76.
Odger, George (1820-1877) – İngiliz sendikacılığının reformist liderlerinden; Londra sendikalar konseyinin kurucularından ve 1862-72 yıllarında sekreteri; Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1864-71); 1871'de Paris Komününe ve genel konseyin "Fransa'da İç Savaş" konusundaki çağrısına karşı çıktı, genel konseyden çekildi ve döneklikle suçlandı; daha sonra Enternasyonalin liderlerine ve komünarlara ilişkin iftira kampanyalarını sürdürdü. – 169, 228, 238, 269.
O'Donovan Rossa, Jeremiah (1831-1915) — İrlanda Fenian Derneği kurucularından ve liderlerinden; 1865'te tutuklandı ve ömürboyu çalışma kampı cezasına çarptırıl-

dı, 1870'de affedildi; göç ettiği Amerika'da Fenian örgütünü yönetti; 1880'lerde politikayı bıraktı. – 268, 271.

Orsini, Felice (1819-1858) İtalyan devrimci, burjuva demokrat ve cumhuriyetçi; ulusal kurtuluş ve İtalyan birleşmesi savaşımına katıldı; Napoléon III'e suikast girişiminden dolayı idam edildi. – 131.

O'Shea, Henry — Tanınmış İrlandalı; 1869'da mahpus Fenianları savunan konuşmalar yaptı. – 264.

Overstone, Samuel Jones Lloyd (1796-1883) — İngiliz banker; burjuva iktisatçı; paranın sirkülasyonu ilkesi ekolü yanlısı. – 130.

Owen, Robert (1771-1858) — Büyük İngiliz ütopik sosyalist. – 171, 204, 215.

P

Palmerston, Henry John Temple, Vikont (1784-1865) — İngiliz devlet adamı, başlangıçta muhafazakar, 1830'dan sonra Whig (Liberal) Parti lideri; dışişleri bakanı (1830-34, 1835-41, ve 1846-51); içişleri bakanı (1852-55); başbakan (1855-58 ve 1859-65) – 51, 106, 270.

Pélissier, Jean-Jacques (1794-1864) – Fransız mareşal; 1830'larla 1850'lerin başları arasındaki dönemde Cezayir'in elegeçirilmesi harekatına katıldı, zalimliğiyle ün yaptı; Kırım'daki Fransız birliklerinin başkumandanı (Mayıs 1855-Temmuz 1856); 1859 İtalyan savaşına katıldı; Cezayir genel valisi (1860). – 131.

Pelletan, Eugéne (1813-1884) — Fransız yazar ve politikacı, imparatorluk döneminde yasama meclisinde muhalefet milletvekili; 1870-71'de Ulusal Savunma hükümeti ve Versailles ulusal meclisi üyesi. – 257.

Peter I (1672-1725) — 1682'den itibaren Rus çarı; 1721'den sonra Rus imparatoru. – 183.

Petty, Sir William (1623-1687) – Seçkin İngiliz iktisatçı ve istatistikçi; burjuva ekonomi politik klasik ekolünün kurucusu. – 54, 119, 129.

Philip II (1527-1598) — İspanya kralı (1556-1598). – 197.

Pieper, Wilhelm (d. 1826 dolayında). – Alman filozof ve gazeteci; Komünist Lig üyesi; Londra'da göçmen; 1850'lerde Marx'ın ve Engels'in yakın çevresinden. – 68, 71.

Pigott, Richard (1828 dolayında-1889) – İrlandalı yazar; Irishman gazetesinin genel yayın yönetmeni; Fenianların destekleyicisi; 1880'lerde İngiliz hükümeti yanlısı. – 274.

Pitt, William (*Genç*) (1759-1806) – İngiliz devlet adamı; muhafazakar Parti lideri; başbakan (1783-1801 ve 1804-06). – 50, 153, 273.

Plon-Plon – Bkz: *Bonaparte, Joseph Charles Paul, Prens Napoléon.*

Pompey (*Gnaeus Pompeius Magnus*) (İÖ 106-48) – Romalı general ve devlet adamı. – 142.

Pope, John (1822-1892) – Amerikalı general; Cumhuriyetçi Parti üyesi; Amerikan İç Savaşına katıldı, 1862'de, önce Mississippi'de, daha sonra Virginia'da Birlik ordularından birinin kumandanıydı. – 153.

Potter, George (1832-1893) – İngiliz marangoz; İngiliz sendikacılığının reformist liderlerinden; Londra sendikaları konseyi üyesi ve Birleşik İnşaat İşçileri Sendikasının lideri; yayınladığı *Beehive*'da liberal burjuvazi ile uzlaşma politikasını savundu. – 172, 228, 238.

**Proudhon, Pierre-Joseph* (1809-1865) – Fransız yazar, iktisatçı ve

sosyolog; küçük-burjuvazinin ideologu; anarşizmin kurucusu; 1848'de kurucu meclis başkan yardımcısı. – 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 68, 120, 122, 130, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 196, 208, 209, 215, 227, 236, 249, 251, 253, 257, 265.

Pyat, Félix (1810-1889) – Fransız politikacı, yazar ve oyun yazarı; küçük-burjuva demokrat; 1848 devrimine katıldı; 1849'da İsviçre'ye göç etti; daha sonra Belçika ve İngiltere'de yaşadı; bağımsız işçi sınıfı hareketine karşı çıktı; 1871'de ulusal meclis üyesi; Paris Komünü üyesi; yenilgiden sonra İngiltere'ye göç etti. – 103.

Q

Quesnay, François (1694-1774) — seçkin Fransız iktisatçı, fizyokratik ekolün kurucusu; hekim. – 164, 168.

R

Raffles, Thomas Stamford (1781-1826) – İngiliz sömürge yöneticisi; Java valisi (1811-16) – 96.

Raumer, Friedrich (1781-1873) – Gerici Alman tarihçi ve politikacı. – 184.

Raveaux, Franz (1810-1851) – Alman politikacı; küçük-burjuva demokrat; 1848-49'da Frankfort Ulusal Meclisinde Köln delegesi, orta-sol kanadından; Baden geçici hükümeti üyesi; Baden-Palatinate ayaklanmasının yenilgisinden sonra Almanya'dan göç etti. – 57.

Reinhardt, Richard (1826-1898) – Alman şair, Paris'te göçmen; Heinrich Heine'nin sekreteri, Marx'ın aile dostu; sonraları ticarete atıldı. – 68, 70.

Reynolds, George William MacArthur (1814-1879) – İngiliz politikacı ve gazeteci; küçük-burjuva demokrat; *Reynolds's News*'un yayıncısı. – 113, 269.

Ricardo, David (1772-1823) – İngiliz iktisatçı; burjuva ekonomi politik klasik ekolünün büyük temsilcisi. – 53, 56, 74, 93, 119, 129, 147, 150, 151, 154, 155, 164, 180, 202, 233, 234, 265, 267, 268.

Rings, L. V. – Komünist Lig üyesi; 1850'lerin başında Londra'ya göç etti; Marx ve Engels'in izleyicisi. – 79.

Roberts, William (1806-1871) – İngiliz sendika avukatı. – 229.

Robespierre, Maximilien (1758-1794) – Fransız devriminin seçkin siyasal önderi; jakoben lider; devrimci hükümet başkanı (1793-94). – 66, 102, 185.

Roscher, Wilhelm Georg Friedrich (1817-1894) – Alman sıradan iktisatçı; ekonomi politiğin tarihsel denen ekolünü kurdu. – 232, 233.

Röser, Peter Gerhardt (1814-1865) – Alman işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; 1848-49'da Köln İşçi Sendikasının başkan yardımcısı; Komünist Lig üyesi; Köln Komünist Davası (1852) sanıklarından, altı yıl hapse mahkum oldu; sonraları Lassalle yanlılarına katıldı. – 85.

Rosher, P. W. (P. W. R.) – Engels'in takma adı.

Rothshild, James (1792-1868) – Paris'te banka sahibi. – 25.

Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778) – Seçkin Fransız Aydınlanmacı; demokrat; küçük-burjuva ideologu. – 184.

Rudolph I (1218-1291) – Kutsal Roma imparatoru (1273-1291); Avusturya Habsburg hanedanının kurucusu. – 100.

**Ruge, Arnold* (1802-1880) – Alman

yazar; genç-hegelci; burjuva radikal; 1844'te Paris'te, *Deutsch-Franzsische Jahrbücher*'in yayınlanmasında Marx'la birlikte çalıştı; 1848'de Frankfort Ulusal Meclisi üyesi, sol kanat yanlısı; 1850'de Londra'daki Alman küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden; 1866'dan sonra nasyonal-liberal ve Bismarck yanlısı, Almanya'nın Prusya üstünlüğünde birleşmesini savundu. – 15, 76, 85.

Rüstow, Friedrich Wilhelm (1821-1878) – Alman subay ve askeri yazar; demokrat; İsviçre'ye göç etti; Garibaldi'nin güney İtalya seferine katıldı (1860); Lasselle'in dostu. – 152.

S

Sädt, Otto Joseph Arnold (1816-1886) — Prusya adliye mensubu; 1848'den sonra Köln savcısı; Köln Komünistleri Davası (1852) savcısı. – 79.

Saint-Just, Louis-Antoine Léon (1767-1794) — Fransız devriminin önde gelenlerinden; jakoben liderlerinden. – 66.

Saint-Simon, Claude Henri (1760-1825) – Büyük Fransız ütopik sosyalist. – 177.

Sassani'ler – Eski İran hanedanı. – 91.

Say, Jean-Baptiste (1767-1832) – Fransız sıradan iktisatçı. – 74, 130.

Schapper, Karl (1812-1870) — Alman ve uluslararası işçi sınıf hareketinin önderlerinden; Hak Ligi liderlerinden; Komünist Lig Merkez Komitesi üyesi; Almanya'da 1848-49 devrimine katıldı; 1850'de Komünist Ligden ayrılan serüvencilerin başı; 1856'da yeniden Marx'ın yakın arkadaşı oldu; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi. – 49, 86, 103, 214.

Schédo-Ferroti (Firks, Fyodor Ivanovich) (1812-1872) – Gerici Rus yazar; köylülerin özgürlüğüne karşı çıktı. – 254.

Scherzer, Andreas (1807-1879) – Alman terzi; Komünist Lig Paris şubelerinden birinin üyesiydi, ligin bölünmesinden sonra şube Willich ve Schapper'in önderlik ettiği serüvenci hizibe katıldı; Şubat 1852'de Paris'teki, "Franko-Alman Entrikası" denen davada sanık; sonra İngiltere'ye göçtü; Londra'daki Alman İşçiler İçin Eğitim Derneğinin aktif üyesi. – 103.

Schiller, Friedrich (1759-1805) – Büyük Alman şair ve oyun yazarı. – 134, 135, 136.

Schily, Victor (1810-1875) – Alman küçük-burjuva demokrat; 1849 Baden-Palatinate ayaklanmasına katıldı; sonra Almanya'dan kaçtı; Birinci Enternasyonal üyesi. – 49.

Schleiden, Matthias Jakob (1804-1881) Ünlü Alman botanikçi; hücre kuramının yazarlarından biri. – 123.

Schlosser, Friedrich Christoph (1776-1861) – Alman burjuva tarihçi, liberal. – 142.

Schorlemmer, Karl (Jollymeyer) (1834-1892) – Ünlü Alman kimyager; diyalektik materyalizm yanlısı; Manchester'de profesör; Alman Sosyal Demokrat Partisi üyesi; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 220.

Schramm, Rudolf (1813-1882) – Alman yazar; küçük-burjuva demokrat; 1848'de Berlin Ulusal Meclisinin sol kanat üyesi; daha sonra Bismarck yanlısı. – 196.

Schulz, Louis. –Kölnlü tüccar; burjuva demokrat, *Rheinische Zeitung*'un yayıncısı. – 62.

Schultze-Delitzsch, Franz Hermann

(1808-1883) — Alman politikacı; sıradan iktisatçı; kooperatifler kurarak işçileri devrimci savaşımdan uzaklaştırmaya çalıştı. – 199, 203, 227, 250.

Schwann, Theodor (1810-1882) — ünlü Alman biyolog; hücre kuramı yazarlarından. – 123.

**Schweitzer, Johann Baptist* (1833-1875) — Almanya'daki Lassalle yanlısı liderlerden; *Social-Demokrat*'ın genel yayın yönetmeni (1864-67); Genel Alman İşçiler Derneği başkanı (1867-71); Bismarck'ın, Almanya'nın "yukarıdan", Prusya'nın egemenliği altında birleşmesi politikasını destekledi; Alman işçilerin Birinci Enternasyanale girmesini engelledi; Sosyal Demokrat İşçi Partisine karşı savaştı; Prusya yöneticileriyle ilişkileri ortaya çıkarılınca 1872'de dernekten çıkarıldı. – 187, 192, 196, 199, 246, 247, 250, 260, 262.

Senior, Nassau William (1790-1864) – İngiliz vülger iktisatçı; imalatçıların çıkarlarını savundu ve İngiltere'de çalışma saatlerinin kısaltılmasına karşı ajitasyonlarında aktif bir rol aldı. – 74, 224.

Sertorius, Quintus (İÖ 123-72 dolayında) – Romalı politikacı ve general; köleli demokrasinin liderlerinden; İÖ 80-72'de İberyalı aşiretlerin Roma egemenliğine karşı sürdürdükleri savaşımın başı. – 142.

Shakespeare, William (1564-1616) – Büyük İngiliz şairi, oyun yazarı ve yazar. – 135, 137, 142.

Sherman, William (1820-1891) – Amerikalı general; Amerikan İç Savaşı sırasında doğu birlik ordusuna kumanda etti. – 174.

Sickingen, Franz von (1481-1523) – Reformasyon hareketine katılan Alman şövalye; şövalyelerin 1522-23 isyanının başı; Lassalle'in *Franz von Sickingen* adlı dramının baş kahramanı. – 133, 134, 135, 136, 137, 138.

Siebel, Karl (1836-1868) — Alman şair; Marx'ın ve Engels'in yapıtlarını ve Marx'ın *Kapital*'inin I. ciltini tanıttı; Engels'in akrabası. – 187.

Simon, Jules (1814-1896) – Fransız devlet adamı ve idealist filozof; burjuva cumhuriyetçi; kurucu meclis (1848-49) ve ulusal savunma hükümeti üyesi; bu hükümette ve Thiers hükümetinde (1870-73) eğitim bakanı; ulusal mecliste milletvekili (1871); Paris komününe karşı savaşımın ilham kaynağı. – 257.

Sismondi, Jean Charles Léonard Simonde (1773-1842) — İsviçreli iktisatçı: kapitalizmin küçükburjuva eleştiricisi; ekonomik romantizmin önde gelen temsilcisi. – 93.

Smith, Adam (1723-1790) – İngiliz iktisatçı, burjuva ekonomi politiğin klasik ekolünün seçkin temsilcisi. – 34, 130, 50, 150, 154, 164, 233, 243.

Spartacus (öl. İÖ 71) – Romalı gladyatör; eski Roma'da en büyük köle isyanının önderi (İÖ 73-71). – 142.

Steffen, Wilhelm – Prusyalı eski subay; Köln Komünist Davasında (1852) savunma tanığı; 1853'te İngiltere'ye, sonra ABD'ye göçtü; 1850'lerde Marx'ın ve Engels'in yakın çevresinden. – 103.

Stephens, James (1825-1901) – İrlandalı küçük-burjuva devrimci; Fenian İrlanda Devrimci Kardeşlik Örgütünün lideri; 1866'da Amerika'ya göç etti. – 229.

Steuart, James (1712-1780) – İngiliz burjuva iktisatçı; merkantilizmin son temsilcilerinden; paranın mik-

tar kuramına karşı. – 120, 129.

Stirner, Max (Schmidt, Johann Caspar'ın takma adı) (1806-1856) – Alman filozof, genç-hegelci; burjuva bireyselliğin ve anarşizmin ideologlarından. – 61.

Stumpf, Paul (1827 dolayında. – 1913) – Komünist Lig üyesi; Alman işçi sınıfı hareketinde ve Alman 1848-49 devriminde yer aldı; Birinci Enternasyonalin ve Alman Sosyal Demokrat Partisinin üyesi. – 211, 213.

Sulla (*Lucius Cornelius*) (İÖ 138-78) — Romalı general ve devlet adamı; konsül (İÖ 88) ve diktötör (İÖ 82-79). – 142.

Szemere, Bartholomew (1812-1869) — Macar politikacı ve yazar; Macar devrim hükümetinde içişleri bakanı (1848) ve başbakan; devrim yenilgiye uğrayınca Macaristan'dan ayrıldı. – 76.

T

Tacitus (*Publius Cornelius*) (yks. 55-yks.120) – Romalı tarihçi. – 236.

Talandier, Pierre-Theodor Alfred (1822-1890) – Fransız küçükburjuva demokrat; gazeteci; Fransa'da 1848 devrimine katıldı; 1851 darbesinden sonra Londra'ya göç etti; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1864); Fransız parlamento üyesi (1876-80, 1881-85). – 103.

Ténot, Eugène (1839-1890) – Fransız yazar, burjuva cumhuriyetçi; 1865'ten sonra liberal gazete *Siécle*'e yazdı; milletvekili (1881-85). – 256.

Thiers, Louis Adolphe (1797-1877) — Fransız tarihçi ve devlet adamı- başbakan (1836,1840); İkinci cumhuriyet döneminde kurucu meclis ve yasama meclisi üyesi; orleancı; cumhurbaşkanı (1871-73); Paris Komününün celladı. – 64, 182, 257.

Thierry, Augustine (1795-1856) – Fransız, Restorasyonun liberal-burjuva tarihçisi. – 74, 97.

Thompson, Thomas Perronet (1783-1869) — İngiliz burjuva politikacı; sıradan iktisatçı; serbest ticaret yanlısı. – 51.

Tolain, Henri-Louis (1828-1897) – Fransız oymacı; sağ kanat prudoncu; Birinci Enternasyonalin Paris şubesi liderlerinden; 1871 ulusal meclisi üyesi; Paris Komününe ihanet etti ve Versailles kampına geçti; Enternasyonalden kovuldu. – 169.

Tooke, Thomas (1774-1858) – İngiliz burjuva iktisatçı; ekonomi politiğin klasik ekolünde, Ricardo'nun para kuramını eliştirdi. – 130.

Toole. – Bkz: *Lafargue, Paul.*

Torrens, Robert (1780-1864) – İngiliz burjuva iktisatçı; Ricardo'nun iktisat doktrinini basitleştirdi; emek-değer kuramının kapitalist üretim biçimi koşullarına uyarlığını reddetti. – 74.

Tridon, Eduard-Marie Gustave (1841-1871) – Fransız politikacı ve yazar; blankist; Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü üyesi; 1871 ulusal meclisi üyesi; Paris Komünü yenilgisinden sonra Belçika'ya göç etti. – 257.

U

Urquhart, David (1805-1877) — İngiliz diplomat, gerici yazar ve politikacı; milletvekili (1847-52); muhafazakar. – 120.

V

Vaucanson, Jacques de (1707-1792) – Fransız mühendis; dokuma tez-

gahını geliştirdi ve otomatik araçlar türetti. – 160.

Vermorel, Auguste - Jean - Marie (1841-1871) – Fransız yazar; prudoncu; Paris Komünü üyesi; Mayıs 1871'de Paris'te sokak çatışmalarında ağır yaralandı ve Versailles'da hapiste öldü. – 257.

Victor Emmanuel II (1820-1878) – Sardinya kralı (1849-61); İtalya kralı (1861-78). – 130.

Vischer, Friedrich Theodor (1807-1888) – Hegelci Alman filozof; estetik üzerine pek çok yapıtın yazarı. – 117.

Voltaire, François-Marie (Arouet) (1694-1778) – Fransız filozof, deist; satirik yazar; tarihçi; 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmacılarının seçkin temsilcisi; mutlakiyetçiliğe ve katolisizme karşı savaştı. – 183, 184.

W

Wade, John (1788-1875) – İngiliz burjuva iktisatçı; yazar ve tarihçi. – 74.

Wagener, Hermann (1815-1889) – Alman yazar ve politikacı; *Neue Renische Zeitung*'un genel yayın yönetmeni (1848-54); daha sonra Prusya Muhafazakar Partisi kurucularından; Bismarck yanlısı. – 198, 261.

Wakefield, Edward Gibbon (1796-1862) – İngiliz devlet adamı; iktisatçı; sömürgeciliğin burjuva kuramının yazarı. – 74, 267.

Waldeck, Benedict Franz Leo (1802-1870) – Alman politikacı; avukat; 1848'de Prusya Ulusal Meclisi başkan yardımcısı ve sol kanadın liderlerinden; sonraları ilerlemeci. – 61.

Walpole, Spencer Horace (1806-1898) – İngiliz devlet adamı; muhafazakar. – 221.

Weerth, Georg Ludwig (1822-1856) – Alman proleter şair ve yazar; Komünist Lig üyesi; 1848-49'da *Neue Renische Zeitung*'un yayın yönetmenlerinden; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 79.

Weitling, Wilhelm (1808-1871) – Alman işçi sınıf hareketinin başlangıç dönemi önderlerinden; eşitlikçi ütopik komünizmin kuramcılarından. – 28.

Weston, John — İngiliz işçi hareketine katıldı; marangoz, daha sonra girişimci; Owen yanlısı; Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi. – 171, 204, 229, 269.

Westphalen, Edgar von (1819-1890 dolayında) – Jenny Marx'ın kardeşi; 1846'da Brüksel'deki Komünist İletişim Komitesi üyesi; 1850 ve 1860'larda Amerika'da yaşadı. – 14, 205.

**Weydemeyer, Joseph* (1818-1866), Alman ve Amerikan işçi hareketinin önderlerinden; Komünist Lig üyesi; Alman 1848-49 devrimine katıldı; Amerikan İç Savaşında Birlik ordusunda albay; marksizmi Amerika'da ilk kez tanıttı; Marx'ın ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 51, 72, 81, 128, 173.

Whately, Richard (1787-1863) – İngiliz teolog, filozof ve iktisatçı. – 74.

Wilhelm I (1797-1888), Prusya kralı (1861-88) ve Alman imparatoru (1871-88). – 260, 262.

Williams, A. – Marx'ın takma adı.

Willich, August (1810-1878) – Prusyalı subay, politik inançları nedeniyle istifa etti; Komünist Lig üyesi; 1849 Baden-Palatinate ayaklanmasına katıldı; Komünist Ligden ayrılan serüvenci hizip liderlerinden (1850); 1853'te ABD'ye göç etti; Amerikan İç Savaşında Birlik ordusunda çarpış-

tı. – 48, 50, 78, 86, 103.

Willis, Robert (1800-1875) — İngiliz bilimadamı; mühendis; teknolog ve arkeolog; 1854-67 döneminde işçiler için özel ders verdi. – 158.

Wilson, James (1805-1860) – İngiliz iktisatçı ve politikacı; serbest ticaret yanlısı; paranın miktar kuramına muhalif. – 130.

Wolff, Ferdinand (Kızıl Wolff) (1812-1895) – Alman yazar; Komünist Lig üyesi; 1848-49'da *Neue Renische Zeitung*'un yayın yönetmenlerinden; 1848-49 devriminden sonra Almanya'dan ayrıldı; 1850'de Komünist Ligin bölünmesi sırasında Marx'ı destekledi; daha sonra politikadan çekildi. – 64.

Wolff, Luigi – İtalyan binbaşı; Mazzini yanlısı; İtalyan işçilerin Londra'daki örgütü olan Association of Mutual Progress'in üyesi; Enternasyonal Genel Konseyi üyesi (1864-65); 1871'de Bonapart polisinin ajanı olarak teşhir edildi. – 170, 171.

Wolff, Wilhelm (1809-1864) – Alman proleter devrimci; öğretmen; Komünist Lig Merkez Komite üyesi; 1848-49'da *Neue Renische Zeitung*'un yayın yönetmenlerinden; Franfort Ulusal Meclisi üyesi; 1851'den sonra Londra'da göçmen; Marx ve Engels'in çalışma arkadaşı ve yakın dostu. – 79.

Wurtz, Charles-Adolphe (1817-1884) – Fransız kimyager. – 222.

SOL YAYINLARI
Sorumlu Yönetmen: Muzaffer İlhan Erdost
İlhanilhan Kitabevi
Bayındır Sokak 23/6
Yenişehir Ankara

ISBN - 975-7399-47-7 (Takım)
ISBN - 975-7399-48-5 (1. Cilt)